Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu

OBAVEZA JE I ČAST BRANITI BOSNU I HERCEGOVINU

ZBORNIK RADOVA SA NAUČNOG SKUPA ODRŽANOG 27. MARTA 2015. U SARAJEVU

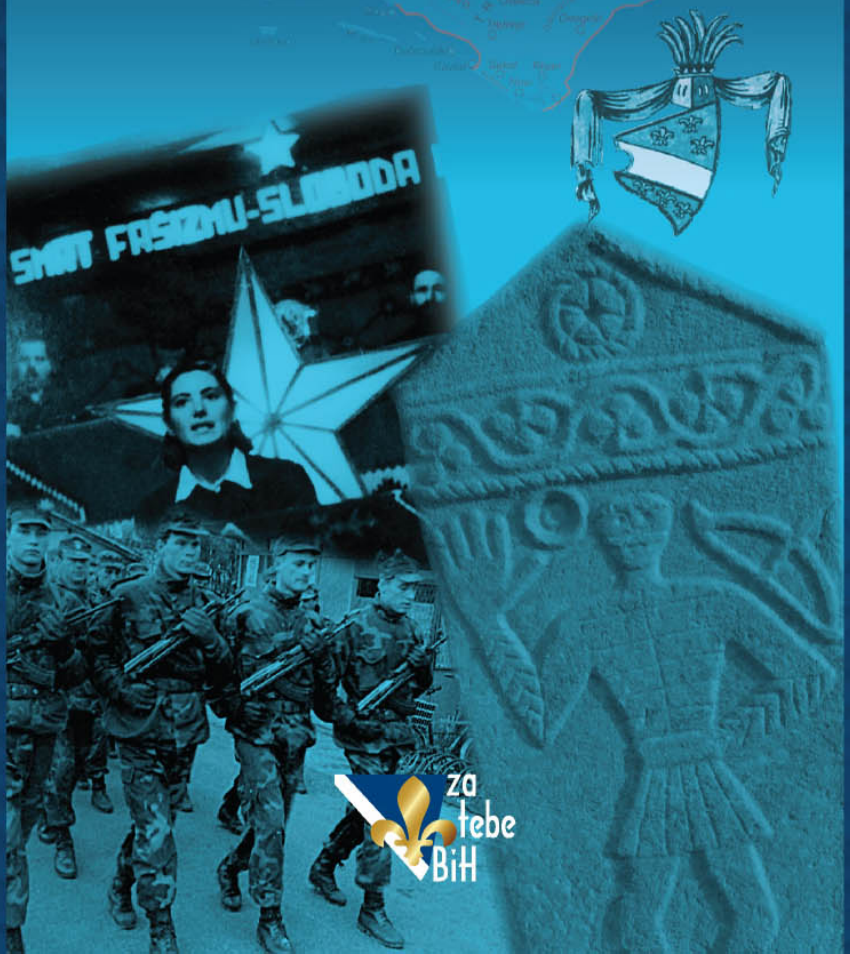

za tebe BiH

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu

OBAVEZA JE I ČAST BRANITI BOSNU I HERCEGOVINU

Zbornik radova sa naučnog skupa,
održanog 27. marta 2015. godine, u Sarajevu

Sarajevo, 2016. godine

OBAVEZA JE I ČAST BRANITI BOSNU I HERCEGOVINU

Zbornik radova sa naučnog skupa, održanog 27. marta 2015. godine, u Sarajevu

Izdavač:	*Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Nedima Filipovića 19, 71000 Sarajevo, e-mail: zatebebih@bih.net.ba www.zatebebih.net*
Za izdavača:	*general Mustafa Polutak*
Redaktor i urednik:	*Šefko Hodžić*
Lektor i korektor:	*Nazif Osmanović*
Dizajn korica i DTP:	*Kenan Branković*
Štampa:	*Štamparija Fojnica*
Za štampariju:	*Šehzija Buljina*
Tiraž:	*500 primjeraka*
Izdanje:	*2016.*

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

94(497.6)(063)(082)

NAUČNI skup Obaveza je i čast braniti Bosnu i Hercegovinu (2015 ; Sarajevo)
Obaveza je i čast braniti Bosnu i Hercegovinu : zbornik radova sa naučnog skupa održanog 27. marta 2015. godine u Sarajevu / [urednik Šefko Hodžić]. - Sarajevo : Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, 2016. - 207 str. ; 25 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-819-16-2

COBISS.BH-ID 22619398

SADRŽAJ

UVOD 5

Prof. dr. Omer Ibrahimagić
DRŽAVNO-PRAVNI KONTINUITET
BOSNE I HERCEGOVINE I PITANJE NJENE NACIJE 7

Akademik prof. dr. Smail Čekić
PLANIRANJE I PRIPREMANJE AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU
I HERCEGOVINU I GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA 16

AGRESIJA REPUBLIKE HRVATSKE
NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU 94

General Mustafa Polutak
ORGANIZACIJA, PRIPREMA I ODBRANA
REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE 113

General Fikret Muslimović
MORALNE OSNOVE SIGURNOSTI
I ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE 147

Miro Lazović
RAD SKUPŠTINE REPUBLIKE BOSNE
I HERCEGOVINE OD 1992. DO 1996. GODINE 157

Prof. dr. Kasim Trnka
NEDOSTIGNUTA PRAVDA I ISTINA O BOSNI
I HERCEGOVINI U PRESUDAMA MEĐUNARODNIH SUDOVA 160

Kada Hotić
Udruženje Pokret "Majke enklave Srebrenica i Žepa"
BILI SMO OSUĐENI NA SMRT 167

Dr. Rasim Muratović
RAZMJERE I POSLJEDICE ZLOČINA U REPUBLICI BOSNI
I HERCEGOVINI U PERIODU 1992. - 1995. GODINA 170

Brigadir, prof. dr. Zemir Sinanović
IDEOLOŠKI ASPEKTI ODBRANE
REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE 1992.-1995 183

Mesud Hero
HISTORIJSKA ISKUSTVA
ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE 196

Avdo Huseinović
KO NAŠOJ DJECI BRANI DA U HISTORIJI UČE
O GENOCIDU U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI? 200

ZAKLJUČCI 204

UVOD

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, u saradnji sa Institutom za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo je u 2015. godini planiralo, organizovalo i održalo naučni skup „Obaveza je i čast braniti Bosnu i Hercegovinu".

Vrijeme od 20 godina od završetka agresije na Bosnu i Hercegovinu je da se sa te distance ukaže na:

1. Kontinuitet postojanja i opstojnosti Bosne i Hercegovine kao države, Bosne i Hercegovine u okviru drugih država (Osmansko carstvo, Austro-Ugarska, Kraljevina Jugoslavija, SFRJ) i Bosne i Hercegovine kao nezavisne, suverene i međunarodno priznate države, članice Ujedinjenih nacija.

2. Planiranu, pripremljenu i izvedenu agresiju na Bosnu i Hercegovinu, članicu UN, pokazujući i dokazujući ko je izvršio agresiju i sa kojim ciljem i ko je u Bosni i Hercegovini neposredno kolaborirao sa agresorom.

3. Apsurdnu tezu da je u Bosni i Hercegovini od 1992. - 1995. bio građanski rat, što uporno ponavljaju oba agresora, a i određeni subjekti i pojedinci iz međunarodne zajednice.

4. Činjenice ko je i kako branio Bosnu i Hercegovinu i njene građane, koje su snage činile okosnicu u pripremi i odbrani od agresije u kontinuitetu od 1992. do 1995. godine.

5. Posljedice agresije na Bosnu i Hercegovinu, zločin protiv čovječnosti, genocid, urbicid, kulturocid i sve druge posljedice.

6. Moralnu snagu odbrane od agresije.

7. Pokušaj izjednačavanja zločina u toku agresije i opovrgne teze o izjednačavanju krivice za počinjene zločine od strane agresora i njegovih kolaboracionista i

branilaca Bosne i Hercegovine. Ne mogu se isto tretirati osmišljeni, planirani, organizovani i izvršeni ratni zločini velikih razmjera, uključujući i genocid agresora i sporadični, ponegdje i grupni ratni zločini branilaca. Nisu isto masovni zločini agresora, uključujući i genocid, u kome je pobijeno više hiljada civila i zarobljenih branilaca i pojedinačno i grupno ubistvo od strane branilaca.

8. Potvrdu masovnih zločina i genocida utvrđenih pred međunarodnim i domaćim sudovima.

9. Zločin genocida u Srebrenici.

10. Činjenicu da u Bosni i Hercegovini postoje i u poratnom periodu snage koje žele uništiti Bosnu i Hercegovinu. To rade i danas, a radiće i u buduće dok konačno ne shvate da Bosnu i Hercegovinu ne mogu uništiti jer Bosna i Hercegovina je neuništiva.

11. Potrebu da mobilišemo sve raspoložive snage kojima je u interesu Bosna i Hercegovina za njenu odbranu, svim sredstvima, pa, ako treba, i borbom.

Prof. dr. Omer Ibrahimagić

DRŽAVNO-PRAVNI KONTINUITET BOSNE I HERCEGOVINE I PITANJE NJENE NACIJE

SAŽETAK

Ovom temom autor nastoji da ponovo aktuelizira problem državnopravnog kontinuiteta Bosne i Hercegovine, kao i postojanje njene političke nacije, koje su neki historičari već odavno arhivirali, a on im kuca na prozor, a ne više na vrata, koliko se ova pitanja nameću kao životna za savremenu državu Bosnu i Hercegovinu. Ovo posebno poslije agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. – 1995., kojom su agresori bili zaprijetili njenom nestanku sa geografske karte Zapadnog Balkana, kao i nestankom Bosanaca kao njene nacije.

Uz razjašnjenje njenog kontinuiteta i diskontinuiteta komparativnom analizom sa postavljanjem istog takvog pitanja u kakvom su statusu u tom pogledu bili njeni susjedi Srbija, Hrvatska i Crna Gora, dobija se odgovor da je Bosna i Hercegovina bila stabilnija državno-pravna i politička činjenica i u Srednjem vijeku nego što su to bila sva tri njena susjeda.

Naime, susjedi su njenu državnost osporavali na pitanju postojanja ili nepostojanja bosanske nacije. Negirali su postojanje bosanske države time što su tvrdili da ona nema svoje nacije, postavljajući znak jednakosti između etnije i nacije. Suprotno modernom shvaćanju nacije, pod kojom se podrazumijevaju građani kao politički narod, kao DEMOS države, pod kojim se podrazumijevaju sve etničke i vjerske

skupine koje egzistiraju u državi. Oni svi skupa jesu nacija dotične države. Tako i Bosna i Hercegovina, kao nezavisna i suverena država u kojoj su etničke skupine Srba, Hrvata, Bošnjaka i Ostalih, koji se etnički ne izjašnjavaju, čine politički narod Bosne i Hercegovine, njena su nacija njeni državljani – Bosanci.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, državnopravni kontinuitet, nacija, etnija, građanin, Bosanac.

Za Bosnu i Hercegovinu obièno kažemo da je ona hiljadugodišnja zemlja. Zato bih predložio da danas razmotrimo dvije dimenzije njenog hiljadugodišnjeg postojanja, za koji period imamo pisanih tragova u njenoj historiji. Po mome mišljenju, Bosnu, to je njeno pravo historijsko ime, a ne austrougarski kolonijalni naziv - Bosna i Hercegovina, trebamo razumijevati prvo kao geopolitički prostor i teritorijalno-administrativnu političku činjenicu. Ako smo saglasni u tome da taj teritorij kao takav egzistira više od hiljadu godina pod istim imenom, potom možemo razmatrati i njenu drugu dimenziju, koliko je Bosna dugo i državnopravna politička činjenica.

1. Početak utvrđivanja toga geopolitičkog teritorija pod imenom Bosna historijski datira od prvog pomena „zemlje Bosne" 949. godine u djelu „De administrando imperio" (Upravljanje carstvom) bizantskog cara Porfirogeneta.[1]

Bosna i Hercegovina u okviru Balkanskog poluostrva ima geopolitičku autonomnost upućenu na Jadransko more i čini njegovo zaleđe, pa je tako geopolitički vezana za zapadni, a ne za istočni dio poluostrva, pa je stoga uključena u zapadni svijet. Tu činjenicu potvrđuje i historija. U starije željezno doba (halštatsko) ilirska plemena zaposjela su cijeli prostor zapadnog dijela Balkanskog poluostrva. Iza Ilira useliše se u ove krajeve i Kelti. Kasnije je između ilirskih plemena i Rimljana došlo do borbi za pomenuti prostor, pri čemu su ilirska plemena bila nadvladana. Iza toga dolazi još jedna značajna historijska činjenica, koja taj geopolitički položaj Bosne i Hercegovine jasno utvrđuje, a to je dioba rimskog carstva na istočni i zapadni dio u doba Teodosija (395.). Time je učinjen prvi pokušaj povlačenja demarkacione linije između Istoka i Zapada na prostoru Balkana. Ta podjela nije učinjena kao posljedica nečije pobjede u ratu, već pomoću prirodnih geografskih uslova na terenu. Ta podjela također odgovara i kulturnim vezama tih zemalja sa Zapadom, odnosno sa Istokom.[2]

U doba seobe naroda na prostore današnje Bosne i Hercegovine naseliše se i Goti, Tračani, Huni i Slaveni. Tračansko pleme Basanisa dalo je ime ovom geopolitičkom prostoru i rijeci u njegovom središtu – Bosna.[3]

1 Konstantin Porfirogenet, O upravljanju carstvom, izd. August Cesarec i AGM, Zagreb, 1994., str. 92.

2 Prof. Filip Lukas: Bosna i Hercegovina u geopolitičkom pogledu, u knjizi Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463., knjiga prva, drugo izdanje, izdavač HKD „Napredak", Sarajevo, 1991. godine, str. 55-56.

3 Dr. Ibrahim Pašić, Tračko ime Bosna i Tračani u Bosni, izd. BZK „Preporod", Sarajevo, 2012. godina.

Historijsko središte, dakle, iz kojeg je nikla bosanska država jeste Porfirogenetov chorion Bosona (zemlja Bosna), kraj oko rijeke Bosne i njezinih pritoka u gornjem toku do Vranduka. Ime **Bosna** se vremenom proširilo na veliku državu od Save i Drine do mora. Njeni historijski dijelovi su bili još: **Usora i Soli,** u sjeveroistočnoj Bosni, koje se posebno spominju, ali im je prošlost uz male izuzetke bila zajednička. **Donji krajevi** obuhvatali su prostor oko gornje Sane i Vrbasa, koje je u XII stoljeću vjerovatno ban Kulin sjedinio s Bosnom. **Zapadne strane** čine prostor triju polja: Glamočkog, Duvanjskog i Livanjskog, i prisajedinjen je Bosni u XIV stoljeću. **Humska zemlja** prostirala se od izvora Neretve do Jadranskog mora, obuhvatajući poluotok Pelješac sa Stonom, koju je Bosni pripojio Stjepan II Kotromanić, a koja se kasnije nazvala Hercegovinom. **Primorje** se zvao prostor oko Dubrovnika do Herceg-Novog. **Podrinje sa Polimljem** se zvala oblast oko gornje Drine i rijeke Lim, koja je trajno pripojena Bosni za vladavine kralja Stjepana Tvrtka I (1377. – 1391.).[4]

Dakle, zemlja pod imenom Bosna od tada u kontinuitetu egzistira 1.065 godina. U tom podatku je potvrda one fraze koju u kolokvijalnom govoru često ponavljamo da Bosna ima svoje hiljadugodišnje postojanje. To nimalo nije beznačajna historijska činjenica. Znači, na istom geografskom prostoru (teritoriju), nepomaknutom ni lijevo, ni desno, ni gore, ni dole, hiljadu godina egzistira ZEMLJA BOSNA, za razliku od njenih susjeda Srbije i Hrvatske, čije se historijsko središte pomicalo. Mnogo veće zemlje danas u Evropi se ne bi mogle pohvaliti tako dugim historijskim trajanjem pod istim imenom na istom geografskom prostoru. Poznat mi je identičan primjer, koji bi se mogao uporediti sa Bosnom, to je Poljska. Poljska je 70-tih godina XX stoljeća proslavljala „Tišonc lat krajove Polske". Mi Bosanci smo, prije Poljaka, trebali 1949. godine proslaviti „Hiljadu godina zemlje Bosne".

Kontinuitet zemlje Bosne s njenim jedinstvenim geografskim teritorijem je neupitan i on traje, kao što je rečeno, neprekidno 1.065 godina.

2. Državnopravna egzistencija Bosne dijeli sudbinu zemalja u svome okruženju, koje su bile pod stalnom prijetnjom ili dominacijom Bizanta, Ugarske i Osmanlija (Turske). I o tome nema saglasnosti među historičarima, posebno među historičarima naših susjeda, koji obostrano svojataju Bosnu kao srpsku, odnosno kao hrvatsku zemlju, osporavajući joj srednjovjekovnu državnost i suverenost, već da je bila samo krajolik. Tvrde još da su Osmanlije osvajanjem Bosne u njoj zatekli samo etničke Srbe, koji su primili islam i time izdali „pradedovsku veru", ili samo etničke Hrvate, koje kao muslimane smatraju „cvijećem hrvatskog naroda", a ovi prvi (Srbija sa Crnom Gorom) radije bi ih pobili ili natjerali da se vrate „pradedovskoj veri" ili iselili u Aziju. Ono oko čega se jedino slažu naši susjedi jeste da, ako zemlja Bosna ne može u cijelosti pripasti samo Hrvatskoj ili samo Srbiji, oni bi je rado podijelili između sebe. Ali, ni tu se ne slažu koliko će te zemlje pripasti jednima, a koliko drugima.

4 Prof. Filip Lukas, str. 63-64.

Ali, na njihovu žalost, nauka DRŽAVU prepoznaje po činjenici vršenja **javne vlasti.** To je bitan politički kriterij kojim se određuje da li je jedna zemlja država ili nije. Historičarka Nada Klaić u svome djelu „Srednjevjekovna Bosna"[5] tvrdi da jedino organizacija javne vlasti može biti „znak prepoznavanja" za politički individualitet neke zemlje. Ako se pođe od toga kriterija, kaže ona, a ne od naziva vladara, da li je ban, kralj ili car, „u Bosni je stvorena politička vlast prije hrvatske ili srpske vlasti".[6]

Rani period Srednjovjekovne Bosne je dosta zatamnjen nedostatkom izvora, ali ipak historija potvrđuje da je Bosna od početka XII stoljeća samostalna država. Jedan ugarski dokument iz 1137. godine označava Bosnu kao „bosnensis ducatus". Tu činjenicu potvrđuje citat iz Cinamova djela, da u tom vremenu (sredina XII stoljeća): „Bosna nije potčinjena arhižupanu Srba nego narod u njoj ima poseban način života i upravljanja".[7] Ban Borić je prvi po imenu poznati bosanski vladar. Potom slijede Kulin ban, koji svojom Poveljom Dubrovčanima (1189.) o slobodi kretanja i trgovanja potvrđuje da je suvereni vladar Bosne. Potom slijede ban Ninoslav, Prijezda I, Prijezda II, Prijezda III, Stjepan I, Stjepan II, Tvrtko I, prvo kao ban, a od 1377. godine kao prvi kralj Bosne, a potom kraljevi Bosne su Dabiša, Jelena Gruba, Stjepan Ostoja, Tvrtko II, ponovo Stjepan Ostoja, Stjepan Ostojić, ponovo Tvrtko II, Stjepan Toma Ostojić i posljednji kralj Stjepan Tomašević (1461. - 1463.). Zar to nisu dovoljni argumenti da je Bosna u srednjem vijeku bila država, a u vrijeme kralja Tvrtka I najmoćnija država na današnjem Zapadnom Balkanu.

Ali, ta historijska činjenica velikosrpskim i velikohrvatskim historičarima nije bila dovoljna. Srpski historičar Ljubo Stojanović 1929. godine objavljuje knjigu „Srpski vladari u srednjevjekovnoj Bosni", a 1942. godine hrvatski historičar Dominik Mandić objavljuje knjigu „Hrvatski vladari u sredovječnoj Bosni". Ovo svojatanje bosanskih vladara, kao srpskih, odnosno hrvatskih, čini zanimljivim činjenica da se prvi ohrabrio objaviti ovu knjigu u godini Aleksandrove diktature 1929., a drugi, u drugoj godini Pavelićevog režima (1941.-1945.godine) u Hrvatskoj (NDH), u čijem sastavu je, voljom fašista Hitlera i Musolinija, bila i okupirana Bosna i Hercegovina.

Da bi potvrdili da Bosna nije bila samostalna srednjovjekovna država velikosrpski i velikohrvatski historičari su bosansko srednjovjekovno pravo prisvojili kao srpsko, odnosno hrvatsko srednjovjekovno pravo na tlu Bosne. U zbornike spomenika srpskog, odnosno hrvatskog prava nekritički se uključuju sačuvani dokumenti autentičnog bosanskog srednjevjekovnog državnog prava i tumače se kao dokumenti srpskog ili hrvatskog prava.

U ovim falsifikatima radilo se ne o naučnoj argumentaciji, već o ideologijskim motivima koji su se uklopili u šire političke koncepte prisvajanja ne samo zemlje Bosne, već i njene kulture kao svoje, kao i društveno-političke i državno-pravne hi-

5 Nada Klaić, Srednjovjekovna Bosna, izd. „Eminex", 1994., Zagreb, str. 18.
6 Isto, str. 19.
7 Isto, str. 54.

storije Bosne kao svoje, zbog državnopravnih pretenzija Srbije i Hrvatske prema Bosni. Od tada, pa sve do danas, njihovi nacionalisti se toga neće odreći ni u budućem vremenu.

3. U odnosu na našu današnju temu možemo, dakle, potvrditi neovisno od gore navedenih velikosrpskih i velikohrvatskih osporavanja bosanskohercegovačke državnosti u srednjem vijeku, pa i devedesetih godina prošlog stoljeća, kada su pokušali ratom da je između sebe podijele, ne hajući za činjenicu da je međunarodnopravno priznata kao nezavisna i suverena država, da je historijska nauka utvrdila da je Bosna u kontinuitetu bila suverena država od početka XII stoljeća do 1463. godine, kada su joj Osmanlije oduzele državnost i suverenost. U narednih 480 godina, do Prvog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (1943.), Bosna je imala prekinutu svoju državnost i suverenost i bila pod upravom 415 godina Osmanskog carstva (1463. – 1878.), 40 godina Austrougarskog carstva (1878. – 1918.) i 25 godina kraljevina SHS i Jugoslavije (1918. – 1943.). To je bio njen, skoro polumilenijski državnopravni diskontinuitet.

Ako problem državnopravnog diskontinuiteta posmatramo historijski u kakvom su državnopravnom položaju bile do 1943. godine ostale federalne jedinice koje su također u toku Narodnooslobodilačkog rata protiv fašističke okupacije (1941-1945) obnovile svoju državnost i bile konstitutivni elementi, kao države članice, Demokratske federativne Jugoslavije (DFJ) konstituirane na Drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (29.11.1943.), državnopravni diskontinuitet Bosne bio je kraći nego Slovenije, Hrvatske, Makedonije i Crne Gore, a za 161 godinu duži od državnopravnog diskontinuiteta Srbije (1459-1878). Slovenija je bila nešto manje od hiljadu godina u državnopravnom diskontinuitetu, Makedonija takođe, Hrvatska od 1102. godine, dakle, 841 godinu, Crna Gora oko 600 godina, prvo pod srpskom, a potom pod osmanskom upravom i Srbija 319 godina, od 1459., padom Despotovine, ne računajući do tada njen 70-togodišnji status turskog vazala. Međunarodnopravno priznanje Srbija i Crna Gora su ponovo stekle na Berlinskom kongresu 1878. godine, da bi ga ponovo obje izgubile 1918. godine, ulaskom u Kraljevinu SHS, odnosno Kraljevinu Jugoslaviju.

Bosna i Hercegovina, kao i sve navedene federalne jedinice (države), koristeći se svojim suverenim pravom po obnovljanju svoje državnosti na svojim narodnim skupštinama, odlučile su se udružiti u Demokratsku federativnu Jugoslaviju, zadržavajući svoje pravo na otcjepljenje iz te federacije radi sticanja vlastitog međunarodnopravnog priznanja na nezavisnost i suverenost. Ovo pravo su one i iskoristile u procesu disolucije federativne Jugoslavije. Međunarodno priznanje vlastite nezavisnosti i suverenosti Slovenija, Hrvatska i Makedonija stekle su 15. januara 1992. godine, Bosna i Hercegovina 6. aprila 1992. godine, a Crna Gora i Srbija 2006. godine.

4. S obzirom na dvostoljetne srpske i nešto mlađe hrvatske pretenzije da dovedu u pitanje državnost i bosansku političku nacionalnost njenih stanovnika, dozvolite da vam predočim još jednu informaciju koja će biti od značaja za današnju raspravu. Nazivi za narod Bosne u njenom historijskom toku bio je u srednjem vijeku Bošnjani[8], u vrijeme uprave Osmanlija i Austrougara Bošnjaci[9] (krstjani, ristjani i muslimani), a u modernom vremenu Bosanci (i Hercegovci). Ta tri naziva su sinonimi za isti narod u različitom historijskom vremenu. Još je Prvo zasjedanje AVNOJ-a (1942.) poznavalo jedinstveni nacionalni i posebni etnički naziv za stanovnike Bosne i Hercegovine: „Bosanci i Hercegovci samo ujedinjeni i složni...možete sebi ostvariti jednu ljepšu i zajedničku budućnost...vama svima i Srbima i Hrvatima i Muslimanima potrebna je iskrena i bratska saradnja da bi Bosna i Hercegovina kao jedinica...mogla napredovati na zadovoljstvo svih bez razlike na vjeru i stranku".[10] Tu činjenicu danas je potvrdilo i naučno istraživanje etnogeneze stanovništva Bosne i Hercegovine Instituta za genetska istraživanja (IGENEA u Ženevi), koji se bavi genetskim istraživanjima evrospkih naroda i koji važi za jednu od vodećih institucija iz oblasti DNK analiza. Ovaj Institut je dao procentualni sastav direktnih potomaka za Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Hrvatsku i druge zemlje u našem okruženju. Međutim, nas ovdje, s obzirom na temu i pretenzije Srbije i Hrvatske da dokažu da BiH nije historijska država, jer nema svoga naroda (nacije), kako kaže Tuđman, interesuje naučna zasnovanost njegove teze: „Bosna nije nacija, nema ni prava ni povijest nacije. Nacija je zemlja, ali je i rasa i krv, a takozvanu Bosnu naseljava nekoliko rasa i krvi. Kako bi neki iz te miješane i nečiste etničke situacije htjeli oblikovati cjelinu. Ne, gospodo, ne! Bosna mora nestati..."[11] Ovakva izjava proizilazi iz historijskog falsifikata, a i sam Tuđman je historičar, koji je od drugih historičara učio da je Bosna prije Osmanlija bila hrvatska zemlja, naseljena samo Hrvatima, suprotno tome srpski historičari naučavaju da je Bosna prije Osmanlija bila srpska zemlja koju su naseljavali samo Srbi, te da je ona danas avnojevska (Titina) vještačka tvorevina, koja disolucijom Jugoslavije treba da nestane kako kao zemlja pod tim imenom, tako i kao samostalni državnopravni politički entitet i bude podijeljena između Srbije i Hrvatske, a i Crna Gora je imala teritorijalne pretenzije prema istočnoj Hercegovini, jer je Sutorinu, kao drugi historijski izlaz Bosne na more, uspjela uzurpirati ranije.

8 Dr. Ćiro Truhelka: „Za vrijeme bosanske neodsvisnosti dijelilo se bosansko državno ustrojstvo, komu je na čelu prvobitno bio ban a kasnije kralj, u dva, jedno od drugog strogo odijeljena stališa, u plemstvo i narod.
Narod, koji se je, kad se je o njemu kao predstavniku narodnosti govorilo, nazivao ukratko „Bošnjani", sastojao se skoro od samih kmetova ili kmetića, a ovi su od gospodara dobivali u nasljedno pravo zemljište za obragjivanje". Vidi: „Državno i sudbeno ustrojstvo Bosne u doba prije Turaka", Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, januar-mart 1901., Sarajevo, str. 92-93.

9 „Letopis Matice srpske" (prvobitni naziv „Serbske letopisi") za god. 1825. u uredničkom tekstu o koljenima slovenskog naroda na str. 56-58. piše: „3. Bošnjaci žive između Drine, Vrbasa, Save, Dalmacije i Hema (Huma-O.I.), koji ispovedaju ili Islam, ili su katolici, ili pravoslavci". Ni Njegošu nije bilo nepoznato da su stanovnici Bosne bili po imenu Bošnjaci: U „Gorskom vijencu", kada Mletački dužd pita gosta iz Crne Gore, ima ovaj stih: „zapita me za naše susjede, za Bošnjake i za Arbanase".

10 Omer Ibrahimagić, Politički sistem Bosne i Hercegovine, drugo izdanje, izd. Autor, Sarajevo, 2008., str. 272.

11 Svjedočenje francuskog filozofa Bernarda Henry Levya u knjizi „Ljiljani i pepeo – Dnevnik pisca u bosanskom ratu".

Na žalost Tuđmanovu i Dobrice Ćosića, kao očeva hrvatske i srpske nacije, o hrvatskoj odnosno srpskoj Bosni, IGENEINI[12] nalazi pokazuju i dovode u sumnju da su i današnja Srbija i današnja Hrvatska etnički čiste srpske, odnosno, hrvatske zemlje. U Srbiji ima samo 30% slavenskih potomaka; u Hrvatskoj ih ima još manje 20%, koliko i u Albaniji, a u BiH još manje, svega 15% slavenskih potomaka. Sve zemlje Zapadnog Balkana su naseljene različitim rasama i genetski miješanim krvno-srodničkim narodima. U Srbiji ima 21% ilirskih, 14% keltskih, 8% helenskih, 18% germanskih, 2% vikingških i 9% feničanskih potomaka. U Hrvatskoj ima 34% ilirskih, 18% keltskih, 12% germanskih, 8% feničanskih i 8% helenskih potomaka. Nasuprot i Srbiji i Hrvatskoj, u BiH je stanovništvo genetski manje izmiješano, suprotno Tuđmanovoj tezi. Naime, u BiH ima najviše ilirskih potomaka 40%, čak više nego što ih ima Albanija, iako Albanci sebe smatraju isključivo ilirskim potomcima. U Albaniji, pored 30% ilirskih, ima 20% slavenskih (koliko i u Hrvatskoj), 18% tračanskih, 16% feničanskih, 14% helenskih i 2% vikingških potomaka. Pored ilirskih (40%) i slavenskih (15%) u BiH ima 20% germanskih, 15% keltskih, 6% hunskih i 4% tračkih potomaka. Dakle, ni u Hrvatskoj, ni u Srbiji nema ni natpolovične većine slavenskih potomaka, čak ni sa onih 15% u BiH koje oni smatraju, svaka za sebe, da su svi oni Hrvati, odnosno da su svi oni Srbi. Ono po čemu je Bosna i danas specifična u odnosu na svoje susjede jeste da ima najviše ilirskih potomaka 40% i gotskih 20% i da nije slavenska zemlja, pa prema tome, nije mogla biti ni srpska ni hrvatska, već svoja BOSANSKA. Ovo tim prije što su joj ime dali Tračani po svome plemenu Basanisi, koji su u Bosnu došli sredinom VI stoljeća.[13]

5. Na osnovu ovih IGENEIN-ih podataka ispada da smo svi mi na Zapadnom Balkanu, ustvari, bliski rasni i krvni srodnici, i da nas manje razdvaja narodnosna pripadnost, a više politizirana vjerska pripadnost, suprotno porukama objavljenih knjiga. Bilo bi normalno i poželjno da se u ovakvim multietničkim društvima, koja su karakteristika zemalja Zapadnog Balkana, počne razdvajati, više nego što je to u tekućoj političkoj praksi, vjera od politike i etnička kultura od političke kulture. Nosilac etničke kulture je narod, a nosilac političke kulture je nacija. Narod je sociološka kategorija, sastavljen od plemena, bratstava i rodova, a nacija je politička kategorija vezana za naziv države i čini je svo stanovništvo jedne države, njeni građani, državljani, oni su politički narod – DEMOS dotične države iako su pripadnici različitih etničkih grupa i vjera. Rijetkost je da se narod i nacije podudaraju u postotnom broju. Dakle, etnokultura je zasebna i u etno mješovitim društvima-državama svaki je narod ima zasebno, a politička kultura je zajednička za sve građane dotične države, kao političke subjekte te države.

Da nije tako, nijedno društvo niti država ne bi mogli funkcionirati. Upravo u Bosni i Hercegovini, iz razloga što etnokultura hoće da bude i politička kultura, što

12 info@igenea.com, www.igenea.com

13 Dr. Ibrahim Pašić, Tračko ime Bosna i Tračani u Bosni, izd. BZK „Preporod", Sarajevo, 2012.

postoje otpori da se te dvije kulture razdvoje Bosna i Hercegovina ni kao društvo ni kao država ne može efikasno da funkcionira, jer svaki konstitutivni narod hoće da ima i svoje društvo i svoju državu u Bosni i Hercegovini, mada je ona stoljećima bila jedinstveno društvo i država za sve njene stanovnike. Otuda je i onaj citat iz Proglasa AVNOJ-a narodima svih „vjera i stranaka", a ne etnija, u sebi sadržavao činjenicu da u Bosni žive Bosanci i Hercegovci, kao politički narod, njen DEMOS, čija je politička kultura zajednička, oni su politička nacija Bosne i Hercegovine, ne dovodeći u pitanje njihovu etnokulturnu posebnost, kao Srba, Hrvata, Bošnjaka i Ostalih koji se narodnosno neopredjeljuju ili su pripadnici nacionalnih manjina.

Ovo nije moja misao. To je evropska misao i praksa. Preuzeo sam je od njemačkog filozofa Habermasa i Švicarskog politologa Ursa Altermata, koji kažu da u etnički mješovitim društvima i državama se moraju razdvojiti etnička od političke kulture. Politička kultura mora biti zajednička. Otuda su pripadnici različitih jezičkih kultura u Švicarskoj prema Ustavu svi nacionalni Švicarci, a u Belgiji su prema Ustavu svi nacionalni Belgijanci, iako postoje etnije Valonaca, Flamanaca i dr., a u BiH naši Bošnjaci, naši Srbi i naši Hrvati neće da budu nacionalni Bosanci. Kada to upišemo u naš Ustav, Bosna će zauvijek biti mirna i svima komotna zemlja. Težimo takvoj budućnosti Bosne.

Na stvaranju građanskog društva u Bosni i Hercegovini treba nastaviti raditi. U našem bh. slučaju su pripadnici svih etnokultura politički subjekti, kao građani, njihova politička kultura je zajednička, oni su politički narod, nacija Bosanaca, nacija državljana Bosne i Hercegovine koja je njihova primarna domovina-otadžbina, u kojoj su grobovi njihovih predaka.

REZIME

Zemlja Bosna u kontinuitetu, bez obzira na oblike državnog uređenja na njenom tlu, traje više od hiljadu godina. Sve današnje države na Zapadnom Balkanu imale su duži ili kraći državnopravni diskontinuitet u svojoj historiji. Stanovnici Bosne, neovisno od svoje prvobitno vjerske, a kasnije i etničke pripadnosti, ranije i danas čine političku naciju Bosne. Ranije su bili svi Bošnjani, potom svi Bošnjaci, razlikovali su se samo po vjeri, a danas su svi oni Bosanci, neovisno što su nosioci različitih etnokultura i vjera, i nazivaju se Srbima (pravoslavci), Hrvatima (katolici), Bošnjaci (muslimani), kao i ostali, svi su oni politički narod Bosne – Bosanci.

Jedna poruka svima nama na Zapadnom Balkanu: Ključ razumijevanja historije zemalja Zapadnog Balkana nalazi se u ILIRSKOJ, a ne slavenskoj eri ovih zemalja. Vratimo se dubljem proučavanju ilirskog nasljeđa u etničkoj i političkoj kulturi ovih zemalja. Podaci IGENEE nam u tome mogu biti od pomoći; ne smijemo ih ignorisati, po običaju, ako nam razbijaju naše mitove o sebi samim. Oni pokazuju, ako nismo svi braća od istog oca i matere, onda smo, svejedno braća, iako su neki od nas, samo po ocu ili samo po majci braća. Nama to ne treba da smeta da svako za sebe zadrži i svoje historijsko nasljeđe, svoju etničku kulturu i različito vjersko uvjerenje. Makar bi to saznanje da smo braća bilo dovoljno da više međusobno ne ratujemo i da živimo u bratskoj slozi i ljubavi.

Na to nas pozivaju i sve objavljene knjige.

Akademik prof. dr. Smail Čekić

PLANIRANJE I PRIPREMANJE AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU I GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA[1]

Srpsko intelektualno, političko, vojno i konfesionalno rukovodstvo dugo se održalo zloupotrebom jugoslavenskog imena putem kojeg je još od 1918. godine imalo potpunu supremaciju na ovim geopolitičkim prostorima i nad narodima koji unutar njih žive. U datoj konstelaciji snaga i u okviru antifašističke koalicije država je obnovljena napuštanjem velikosrpske hegemonije i prihvatanjem Platforme Narodnooslobodilačkog pokreta i na osnovu nje izborenog federativnog uređenja zemlje. Kada je, djelovanjem velikosrpskih tendencija, u drugoj polovini osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, ta politička formula istrošena, jugoslovenska država je došla u krizu, koja je zahtijevala odgovornu transformaciju i rekonstrukciju političke zajednice, zajedničke države na osnovama stvarne, a ne samo deklarativne ravnopravnosti.[2]

Kriza jugoslavenske socijalističke države definitivno je dovela u pitanje decenijama etabliranu velikosrpsku hegemoniju. Njeni neposredni izvršioci i korisnici, od oficirskog, diplomatskog, policijskog i partijskog kadra i aparata, pa sve do SANU, univerzitetâ, te radia, TV i drugih medija, osjetili su se ugroženim u svojim monopolnim pozicijama. Oni su narasle zahtjeve za stvarnom ravnopravnošću u podjeli vlasti i društvenih funkcija, uglavnom, ostvarenih Ustavom od 1974, proglasili za ugrožavanje srpskog naroda, a rekonstrukciju Jugoslavije doživljavali "**kao gubitak svoje jedinstvene države**". Te velikosrpske snage ocijenile su da će im nastupajuća konfuzija na međunarodnom planu

1 U tekstu su, uglavnom, prezentirane bitne činjenice o planiranju i pripremanju agresije Srbije i Crne Gore (Savezne Republike Jugoslavije) na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima. Detaljnije o tom pitanju, kada je riječ o agresiji Republike Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima vidi: S. Čekić, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU – PLANIRANJE, PRIPREMA, IZVOĐENJE** (u daljem tekstu: **AGRESIJA ...**), Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo – Kult B, Sarajevo, 2004, str. 935-1115.

2 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 175.

olakšati da, još u XIX stoljeću postavljene ratne ciljeve - formiranje etnički čiste srpske države ("velike Srbije" - "**svi Srbi u jednoj državi**"), konačno i ostvare.[3]

Narušavanje izrazito privilegovanog položaja Srba za sve vrijeme nove (socijalističke) Jugoslavije izazivalo je otpore, koji su kulminirali pokušajem Rankovićevog puča 1966.[4] i često nailazili na podršku u velikoruskim stremljenjima SSSR-a. Sedamdesetih godina XX stoljeća to se manifestovalo kao otpor Ustavu iz 1974. (koji je, pored ostalog, afirmisao autonomiju pokrajina – Vojvodine i Kosova), kako u toku priprema, tako i neposredno po njegovom usvajanju. Prvenstveno je to izražavano kroz otpor njegovim određenim promjenama ka stvarnoj ravnopravnosti nesrpskih naroda i nacionalnih manjina, kao i njegovom dvokomponentnom konceptu oružanih snaga. Samo dvije godine po njegovom usvajanju Dragoslav Marković je naložio izradu *PLAVE KNJIGE* o "**nepravdi prema Srbima**", čime je na političkom planu pokrenuto pitanje "**nepovoljnog položaja Srba**", u čemu su glavnu riječ vodili Dragoslav Marković i Petar Stambolić.[5]Krajem juna 1977. srpsko rukovodstvo je, na sjednici "**svih važnih srpskih političara (uključujući one iz Kosova i Vojvodine)**", izašlo s *Plavom knjigom*, zahtijevajući promjenu Ustava iz 1974, na što su oštro reagovali kosovski političari (Albanci), nazvavši je "**Biblijom srpskog nacionalizma**", optužujući Dragoslava Markovića, Petra i Ivana Stambolića "**da pokrajinama žele oduzeti status kojeg su dobile ustavnim promjenama i vratiti ih u rankovićevsko doba**".[6]

Smrću Josipa Broza Tita, 1980. godine, nestao je bitan integrativni faktor SFRJ. Na čelo Srbije došao je general Nikola Ljubičić (prije toga je 13 godina bio na čelu JNA), koji je zastupao tezu da će "**Jugoslaviju braniti Srbi i JNA**", što je impliciralo "**da je Jugoslavija srpska država, a JNA njena vojska**". Srpski nacionalisti su, "**polazeći od već izgrađenog stava prema nemogućnošću nošenja sa demografskim problemom Kosova**", albanske demonstracije na Kosovu 1981. iskoristili "**za otvaranje srpskog nacionalnog pitanja i za pokretanje srpske nacionalističke euforije**, **a ne za rešavanja kosovskog pitanja. Počinje organizovana propaganda o genocidu nad Srbima na Kosovu, njihovom iseljavanju, silovanju**

3 S. Čekić, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991-1993,** Sarajevo, 1994, str. 26; V. Žarković, **NACIONALIZAM I SLOM JUGOSLAVIJE**, u: STVARANJE I RAZARANJE JUGOSLAVIJE, Zbornik radova sa Okruglog stola STVARANJE I RAZBIJANJE JUGOSLAVIJE, Beograd, 5.-7. decembar, Beograd, 1996, str. 227-237; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 176; D. Stojanović, **ULJE NA VODI: OGLEDI IZ ISTORIJE SADAŠNJOSTI SRBIJE**, Peščanik, Beograd, 2010, str. 47, 95-98, 101, 105 i 107; M. Šadinlija, **TERITORIJALNA ODBRANA BOSNE I HERCEGOVINE 1986.-1992**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013, str. 59-73; S. Biserko, **SRPSKA ELITA I REALIZACIJA SRPSKOG NACIONALNOG PROGRAMA**, u: ĆOSIĆEV RAT, Zbornik radova sa naučne I stručne rasprave o knjizi "BOSANSKI RAT" Dobrice Ćosića, održane 3. maja 2012. godine u Rektoratu Univerziteta u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti I međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013, str. 84 i 101-103; D. Todorović, **U SRBIJI PRILIKE SU TAKE: SRPSKE TEME I DILEME 2007-2014 : LIČNI POGLED**, Centar za spoljnu politiku, Beograd, 2014, str. 35, 95, 101 i 104.

4 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 176; S. Biserko, nav. dj., str. 88.

5 N. Pašić - R. Ratković - B. Špadijer, **PLAVA KNJIGA**, Beograd, 1977; I. Stambolić, **PUT U BESPUĆE**, Beograd, 1995, str. 65-70; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 176; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 89-98 i 101-102; D. Todorović, nav. dj., str. 35-36, 89, 98, 109 i 115-118.

6 D. Jović, **JUGOSLAVIJA: DRŽAVA KOJA JE ODUMRLA: USPON, KRIZA I PAD KARDELJEVE JUGOSLAVIJE (1974-1990.)**, Prometej, Zagreb, 2003, str. 262-263; R. Dizdarević, **PUT U RASPAD: Stenogrami izlaganja Raifa Dizdarevića u raspravama iza zatvorenih vrata državnog i političkog vrha Jugoslavije**, Institut za istoriju, Sarajevo, 2011, str. 31; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 101-102 i 106-107.

Srpkinja i sl". "**Jedna kasnija analiza nezavisnih** intelektualaca (*Kosovski čvor*) **dokumentovala je da na Kosovu nije bilo masovnih silovanja, posebno interetničkih, te da je iseljavanje Srba i Crnogoraca najvećim delom bilo motivisano ekonomskim razlozima**". **JNA** "**otvoreno izlazi na političku scenu i, u suštini, okupira Kosovo**"[7]. Centralni komitet Saveza komunista Srbije je krajem 1981. godine iznio niz tvrdnji "**kojima se na negativan način otvara pitanje odnosa u Jugoslaviji i traži njihovo redefinisanje i rekonstruisanje Srbije, sa posebnim položajem u Jugoslaviji**",[8] čime je doveden "**u pitanje princip ravnopravnosti republika i pokrajina, naroda i narodnosti**", u čemu su "**izražene nacionalističke i velikosrpske tendencije**".[9] Petar Stambolić je (krajem 1981.) zaprijetio da će se Srbi **osloniti na svoju "moć i broj"**, a iduće godine (1982.) je aktuelizovao *PLAVU KNJIGU*. Eskalacija obnove velikosrpskog pokreta nije se više mogla zaustaviti, naročito poslije stupanja na scenu Udruženja književnika Srbije i SANU.[10]

Politička događanja i događaje u SFRJ od 1986.godine karakterišu otvorene manifestacije i jačanje nacionalizma. Taj nacionalizam, generiran u Beogradu, u srpskom intelektualnom, političkom i konfesionalnom rukovodstvu devedesetih godina XX stoljeća doveo je do unutrašnje krize u Državi, koja je uzdrmala temelje socijalističke Jugoslavije i omogućila da se, **na temelju političkog projekta - srpski velikodržavni projekt "svi Srbi u jednoj državi"**, čiji se osnovni cilj sastoji u formiranju jedinstvene (velike) srpske države na Balkanu, u kojoj će živjeti "**ceo srpski narod**" – "**ujedinjenje svih Srba u jednu državu**" ("**ujedinjenje svih Srba u istu državnu strukturu**"), a koji (projekt), uporedo sa jugoslovenskim programom, u historiji srpskih političkih ideja egzistira dva puna stoljeća. Cilj je bio da se razbije zajednička jugoslavenska država i izvrše najteži zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i genocid nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini. U suštini je riječ o projektu fašističkog i genocidnog karaktera, jer, između ostalog, sadrži dva krupna međusobno povezana elementa: *teritorijalnu ekspanziju* – osvajački rat za teritorije (lebensraum), uključujući i protiv Bosne i Hercegovine, i *istrebljenje narodâ*, zločin genocida, uključujući i zločin nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini (radi "**konačnog rješenja muslimanskog pitanja**"). Projekt je razvijen i operacionaliziran brojnim programsko-planskim i akcionim dokumentima genocidnog karaktera, od ideologije, politike i prakse srbijanskih pobunjenika (s početka XIX stoljeća), do

7 S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 102; **KOVANJE ANTIJUGOSLOVENSKE ZAVERE**, knjiga 1, br. 26 Biblioteka SVEDOČANSTVA, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, uredila i priredila Sonja Biserko, Beograd, 2006, str. 27-28

8 R. Dizdarević, **PUT U RASPAD ...**, str. 28-29.

9 Isto, str. 29.

10 M. Kreso, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU — AMBIJENT POČINJENOG GENOCIDA**, u: GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991- 1995, Zbornik radova Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini, Bon 31. avgusta do 4. septembra 1995, Sarajevo, 1997, str. 45-50; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 176; D. Jović, nav. dj., str. 306-307; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 101-102 i 106-107.

političko-propagandnih dokumenata SANU,[11]"**gdje je smišljen i rađen srpski nacionalistički program**", posebno u njenom *Memorandumu* – 1986. ("**srpski nacionalni program**", **program za formiranje** "velike Srbije", "**nacionalistički testament**", "**priručnik nacionalizma**"), koji je "**izrazio onu političku misao koja ima duboke korene i dugu tradiciju od Garašaninovog 'NAČERTANIJA' do Moljevićevog programa 'HOMOGENA SRBIJA'**".[12]Ta politička misao Jugoslaviju "**shvata i prihvata kao proširenu Srbiju za koju avnojski koncept uređenja međunacionalnih odnosa na osnovama pune ravnopravnosti jugoslovenskih naroda i njihovih republika u zajedničkoj federaciji znači neravnopravnost Srba kao većinskog naroda**". Iz tih su razloga "**autori Memoranduma osudili odluke AVNOJ-a kao 'antisrpsku tvorevinu' i odbacili avnojske granice 'zato što su razbile srpski narod' i što zbog njih 'srpska nacija nije dobila pravo na vlastitu državu'**". Oni su "**veoma teškim rečima**" opisali položaj Srba u Jugoslaviji i, s tim u vezi, zaključili da se "**gori istorijski poraz ne da zamisliti nego što su ga doživeli Srbi u Jugoslaviji**", "**pa se rešenje srpskog nacionalnog pitanja 'nameće kao prvorazredno političko pitanje'**". Rješenje su vidjeli u novom uređenju jugoslovenske države kojom bi se srpskom narodu, kao većinskom, osigurao dominirajući položaj u centralizovanoj jugoslovenskoj federaciji. Ukoliko se to ne bi moglo postići, Srbi "**moraju tražiti drugu alternativu - objedinjavanje srpskog etničkog prostora stvaranjem velike Srbije**".[13]

Polazeći od takvih shvatanja, Srbi su nametnuli model jugoslovenske identifikacije koji je "**išao na poništavanje nacionalnih posebnosti drugih naroda**", posebno Bošnjaka, uz "**zadržavanje privilegija većinskog naroda, na srbizaciju Jugoslavije, odnosno na Jugoslaviju kao proširenu Srbiju**". Očigledno je riječ o srpskom nacionalizmu, koji u socijalističkoj Jugoslaviji "**nije bio nikakav fantom, to je bila realna snaga, prisutna u svim institucijama, vrlo jak u Partiji...**". Srp-

11 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 177; Isti, **VELIKOSRPSKA IDEOLOGIJA I POLITIKA AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU I GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA**, Univerzitetski informativni glasnik, Specijalno izdanje br. 3, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, juli 2010, str. 8; Isti, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA**, Univerzitetski informativni glasnik, Specijalno izdanje br. 5, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, juli 2011, str. 14-15; O. Milosavljević, **ČINJENICE I TUMAČENJA: DVA RAZGOVORA SA LATINKOM PEROVIĆ,** Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2010, str. 51; D. Stojanović, nav. dj., str. 47, 71-72, 80-82, 194, 209-210, 286, 290-291 i 293; S. Biserko, nav. dj., str. 83; R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE: SVJEDOČENJA**, OKO, Sarajevo, 1999, 419; M. Šadinlija, nav. dj., str. 70-71; **ICTY**, Predmet br. IT-03-67-PT, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM II, TUŽILAC PROTIV VOJISLAVA ŠEŠELJA, PODNOŠENJE IZVJEŠTAJA VJEŠTAKA YVESA TOMIĆA OD STRANE TUŽILAŠTVA (u daljem tekstu: **ICTY**, Predmet br. IT-03-67-PT, ..., PODNOŠENJE IZVJEŠTAJA VJEŠTAKA YVESA TOMIĆA ...), 1. februar 2006, 10-16, 19, 27-29, 58-59 i 93.

12 I. Stambolić, nav. dj., str. 117-131; **ZBORNIK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU NARODA JUGOSLAVIJE**, tom XIV, knjiga 1, Beograd, 1981, dok. 1.; V. Dedijer-A. Miletić, **GENOCID NAD MUSLIMANIMA 1941-1945**, Zbornik dokumenata i svjedočenja, Sarajevo, 1990; S. Čekić, **GENOCID NAD BOŠNJACIMA U DRUGOM SVJETSKOM RATU**, **Dokumenti**, Sarajevo, 1996; Z. Dizdar – M. Sobolevski, **PREŠUĆIVANI ČETNIČKI ZLOČINI U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1941.-1945**, Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, Zagreb, 1999; Š. Tucaković, **SRPSKI ZLOČINI NAD BOŠNJACIMA-MUSLIMANIMA 1941.-1945**, El-kalem – OKO, Sarajevo, 1995; Ž. Andrijašević - Š. Rastoder, **ISTORIJA CRNE GORE: OD NAJSTARIJIH VREMENA DO 2003**, Centar za iseljenike Crne Gore, Podgorica, 2006, str. 482; ICTY, Predmet br. IT-03-67-PT, ..., PODNOŠENJE IZVJEŠTAJA VJEŠTAKA YVESA TOMIĆA..., str. 10-16, 19, 27-29 i 93; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 111-120; M. Šadinlija, nav. dj., str. 70-71, 81 i 83.

13 V. Žarković, nav. dj., str. 227-229. O tome vidi i : I . Stambolić, nav. dj., str. 117-131; M. Minić, **DOGOVORI U KARAĐORĐEVU O PODELI BOSNE I HERCEGOVINE**, Rabic, Sarajevo, 1998, str. 89-90; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 177-179.

ski nacionalizam je uvijek bio projugoslovenski onoliko koliko je to odgovaralo njegovom viđenju uređenja zajedničke države (unitaristička Jugoslavija kao proširena Srbija), odnosno postajao je antijugoslovenski kada je počinjao shvatati da mu to ne može osigurati centralistički i unitaristički koncept organizacije države.[14]"**Postojala je velika samouvjerenost kod Srba u njihove istorijske zasluge, u njihov doprinos Jugoslaviji, u njihove žrtve, u njihovu snagu, suviše je to bilo samouvereno**". Oni su "**bili konstitutivni narod u Hrvatskoj i Bosni, apsolutno su vladali Bosnom, dominirali su u vlasti na Kosovu, to je uvek bilo pod kontrolom**", a u Beogradu se "**svaki zahtev za autonomijom tumačio kao separatizam, kao iredentizam**". Srbi su "**svaki zahtev za autonomijom, ne u formalnom smislu, nego za većom samostalnošću, tretirali kao separatizam, kao iredentizam, kao razbijanje Jugoslavije**."[15]

Srpski nacionalizam je, u skladu sa svojim opredjeljenjem i generalnom koncepcijom, ostao dosljedan u realizaciji nacističkog projekta **formiranja jedinstvene srpske države na Balkanu** ("**svesrpsko ujedinjenje i stvaranje velike Srbije**"), teritorijalnoj ekspanziji – *osvajanju životnog prostora*, odnosno zaokruživanju "**srpskih zemalja**" i realizaciji velikosrpske (nacionalne, bolje rečeno-nacionalističke) genocidne ideologije, u čijoj je osnovi kosovski mit, koji je "**sastavni deo srpske istorijske svesti**" ("**hajdučki element, užasne pljačke, razaranja, ratovi**"), i politike - "**svi Srbi u jednoj državi**" (kosovski mit je, "**kao i na početku XIX stoleća, poslužio za političku mobilizaciju Srba**"). Srpska (nacionalistički orijentisana) intelektualna i politička, kriminalno-zločinačka elita je obnovila i intenzivno razvijala aktivnosti na obnovi političkog projekta teritorijalnog širenja države - uspostavljanje jedinstvene države srpskog naroda - "**države svih Srba**" ("**da svi Srbi žive u jednoj državi**"; "**uspostavljanje jedinstvenog državnog prostora od teritorija gdje u većini žive Srbi**"; "**srpska država**"; "**ujedinjenje svih srpskih država**"; "**stvoriti savez srpskih država, odnosno jedinstvenu srpsku državu**"; "**zajednička država**"; "**svi Srbi u jednoj državi**"; "**srpsko državno ujedinjenje**"; "**jedinstvena srpska država u kojoj će Drina biti kičma, a ne i granica**"; "**srpska država**";"**formiranje bilo kojim sredstvima, etnički čiste srpske države**"), po svaku cijenu, pa i oružjem, čime je ponovo, krajem XX, kao i krajem XIX stoljeća, "žrtvovala ekonomski i društveni razvoj Srbije". Srpska elita je osigurala "**intelektualni okvir za konsenzus koji je u Srbiji postignut polovinom osamedesetih godina**" XX stoljeća "**oko rešenja srpskog pitanja kao državnog pitanja: svi Srbi u jednoj državi**".. Zamišljena etnička država je proglašena "**pitanjem svih pitanja**" – prioritet državne politike. Takvu državu (veliku etničku, srpsku državu) bez

14 V. Žarković, nav. dj., str. 227-237; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 180; O. Milosavljević, nav. dj., str. 51; D. Todorović, **DEMIJURG ZLA**, u: ĆOSIĆEV RAT, Zbornik radova sa Naučne i stručne rasprave o knjizi "Bosanski rat" Dobrice Ćosića, održane 3. maja 2012. godine u Rektoratu Univerziteta u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013, str. 259.

15 O. Milosavljević, nav. dj., str. 54-55; D. Stojanović, nav. dj., str. 111-113, 129 i 147-148.

masovnih zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući agresiju i genocid, nije moguće "**napraviti na etnički izmešanom Balkanu**". To je značilo usmjeravanje na fašizaciju i komadanje Jugoslavije, kao i nasilno mijenjanje republičkih granica.[16]

Na političku scenu je, poslije Osme sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije (23. i 25. septembra 1987.), nakon "**savršeno režiranog partijskog puča**", izbila radikalna nacionalističko-fašisoidna grupa Slobodana Miloševića, koja je nastupala sa parolama o općoj ugroženosti Srba i političkim programom "**svi Srbi u jednoj državi**". Od tada je srpski nacionalizam zločinačke prirode postao državna politika iza koje su "složno stali" **republički državni aparat**, **masovni mediji**, **Srpska akademija nauka i umjetnosti, Srpska pravoslavna crkva**, **Udruženje književnika Srbije**, "**poznati srpski nacionalisti i mnogi dojučerašnji komunisti**". U ljeto i jesen 1988. u i iz Srbije organiziran je, radi širenja nacionalističke indoktrinacije masa, nacionalističko-populistički pokret i tzv. "**antibirokratska revolucija**", koja je gurnula "**Jugoslaviju u krvavi rat**" – osvajačke ratove i genocid, odnosno "**birokratska antirevolucija**" - u suštini "**nacionalističko – birokratska kontrarevolucija**", "**odnosno organizovana događanja naroda**", kako su imenovana organizovana masovna okupljanja i pučističkim činom obaranja legalne i uspostavljanja tvrde, centralističke, neograničene vlasti, u čijim su čelnim odredima bili najpoznatiji srpski nacionalisti. "**Sve je gurnuto u stranu, radnički štrajkovi, socijalna nezadovoljstva: srpstvo je postalo simbol života i vrednost iznad svih vrednosti. Mitinzi su ličili na nacionalne festivale**". Mitingaška masa je "**dovođena pred svaku državnu ustanovu na koju je ukazivano prstom da je za 'rušenje'..... Ta 'vojska odabrana' sa četničkim kokardama iznad glava Njegoša, Vuka, Slobodana Miloševića..... sa krvožednim maskotama, parolama, transparentima, komitskim šubarama, guslama, noževima u zubima..... sa čitavom jednom ikonografijom najmračnijeg populističkog kiča, presuđivala je na licu mesta urlanjem, prozivanjem, skandiranjem, aplauzima svakoj psovci, svakoj pretnji i presudi. Sve što se nije našlo u toj rulji proglašavano je izdajničkim, neprijateljskim, antisrpskim, nemoralnim.....**". **Patriotizam je** "**dokazivan brojem okupljenih građana, a narod je imao osećaj da prvi put slobodno diše. Prestale su da funkcionišu državne institucije: zborovi su postali najmoćnije oružje u rukama vlasti**". Nastala je "**velika seča rukovodećih ljudi po komitetima, opštinama, preduzećima, ustanovama. Članstvo je**

16 V. Žarković, nav. dj., str. 231; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 180-181; O. Milosavljević, nav. dj., str. 51 i 55-56; D. Stojanović, nav. dj., str. 72-74, 81-82, 210, 286 i 290; **IZ SKUPŠTINE REPUBLIKE SRPSKE: 1991.-1996**, Izvodi iz izlaganja poslanika Skupštine Republike Srpske kao dokazni materijal na Međunarodnom krivičnom tribunalu u Hagu, priredio Robert Donia, University press – Izdanje Magistrat Sarajevo i Fondacija Istina, Pravda, Pomirenje, Tuzla, 2012, str. 26, 32, 34, 36, 70, 72, 74, 76, 78, 88, 90, 94, 96, 98, 100, 108, 116, 118, 160, 178 i 236-237; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 97 i 114-115; Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo (u daljem tekstu: AIIZ), inv. br. 2-3231, Komanda SRK/Sarajevsko-romanijskog korpusa-prim. S. Č./, Str. pov. br. 10-74-44, 7. juni 1992. - NA LIČNOST KOMANDANTA, Instrukcija za dalja dejstva, str. 2, 9 i 12; **ICTY**- Baza podataka: Sudski spisi, Radna bilježnica generala Ratka Mladića, 14. februar-25. maj 1992, str. 213-215, 218 i 260-261.

posebno slađivala demagoška propaganda da je Jugoslavija ugrožena od drugih jugoslovenskih naroda, samo ne od Srba, te da je, kako je Ljubičić i predvideo, mogu odbraniti jedino Srbi i Jugoslovenska narodna armija! A već sama takva odbrana je smrtna presuda Jugoslaviji. Šta bi drugo mogla biti kad podrazumeva da će Srbi i JNA pucati u ostale jugoslovenske narode koji takođe tvore tu Jugoslaviju, a sve, kao, da bi sačuvali Jugoslaviju!"[17]

Osma sjednica CK SK Srbije je "**prekretnica u odnosu na reševanje jugoslovenske krize. Tada dolazi do raskola među partijskom političkom elitom Srbije. Instaliranje Slobodana Miloševića i odstrel Ivana Stambolića, tada predsednika Srbije, označava pobedu nacionalističke političke orijentacije koja je i dovela do razbijanja Jugoslavije. Tada, odnosno i pre Osme sednice, počinje rehabilitacija četničkog pokreta, a nakon pobede Miloševića počinje 'četnizacija' političkog prostora. Sam Slobodan Milošević nije se nikada direktno pozivao na četnički pokret, njegov nacionalni program, niti je težio identifikaciji sa njima. Međutim, sve što je kasnije zastupao, politički i nacionalno, poklapalo se sa velikonacionalističkom politikom čiji je tradicionalni izraz bilo četništvo**".[18]

U Srbiji, Vojvodini, na Kosovu i Crnoj Gori srušena su (krajem 1988. i početkom 1989.), Miloševićevom nacionalističkom politikom i praksom masovnih mitinga i demonstracija (na kojima je 1988.-1989. učestvovalo oko pet miliona ljudi) i pučističkim metodama ("birokratska antirevolucija") legalno izabrana rukovodstva i uklonjeni "nepoželjni" kadrovi. Republika Srbija je, revizijom Ustava SFRJ iz 1974. i donošenjem Ustava od 28. septembra 1990, **ukinula autonomije Vojvodini i Kosovu i praktično izvršila secesiju** (od SFRJ), **uništila ustavni poredak SFRJ** (izvršila udar na savezni Ustav i "pravnu agresiju na ustavni sistem Jugoslavije"), **preuzela funkcije samostalne, suverene i nezavisne države**, čime je sama izuzeta iz pravnog sistema SFRJ, što je po zakonima SFRJ predstavljalo najteže krivično djelo, i **prije (višestranačkih) izbora otpočela sa procesom formiranja Velike Srbije**.[19]

17 S. Đukić, **ON, ONA I MI**, Beograd, 1997, str. 84; V. Žarković, **NACIONALIZAM I SLOM JUGOSLAVIJE ...**, str. 230; I. Stambolić, nav. dj., str. 20-21; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 181-184 i 477; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE (u daljem tekstu: ODLUKA...), 16. JUNI 2004, paragraf 251; **MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI: MEĐUPRESUDA HAŠKOG TRIBUNALA OD 16. JUNA 2004.** (u daljem tekstu: **MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI...**), Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007, str. 147; **ICTY**, Predmet br. IT-03-67-PT, ..., PODNOŠENJE IZVJEŠTAJA VJEŠTAKA YVESA TOMIĆA ..., str. 61; Ž. Andrijašević - Š. Rastoder, nav. dj., str. 483 i 487; M. Šadinlija, nav. dj., str. 81, 84-86 i 88. Slobodan Milošević je, u skladu sa projektom "**da svi Srbi žive u jednoj državi**", 15. januara 1991. "**održao govor u kome je rekao da srpski narod želi živjeti u jednoj državi...**" (**ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA..., paragraf 251; **MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI...**, str. 147; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 97, 127 i 136-137; R. Dizdarević, **PUT U RASPAD ...**, str. 120, 126-127, 133, 137-139, 147-149, 155, 169, 176-182 i 235.

18 S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 145-146.

19 R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE ...**, str. 189-205; Isti, **PUT U RASPAD ...**, str. 120, 290-293 i 323; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 184; D. Stojanović, nav. dj., str. 182-183; Ž. Andrijašević-Š. Rastoder, nav. dj., str. 483 i 487-488; S. Čekić, **GENOCID I ISTINA O GENOCIDU U BOSNI I HERCEGOVINI** (u daljem tekstu: **GENOCID ...**), Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2012, str. 18; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 146-147 i 149; M. Šadinlija, nav. dj., str. 93-97 i 111.

U Crnoj Gori je formiran kolaboracionistički režim. Ubrzan je proces homogenizacije Srba, posebno u Bosni i Hercegovini. Na taj način je srpski nacionalizam učvrstio svoje pozicije na Kosovu, Vojvodini i u Crnoj Gori i promjenom odnosa snaga u saveznim organima, prije svega, u Predsjedništvu SFRJ, JNA i CK SKJ, razbio federalne osnove SFRJ i ojačao za predstojeće pokušaje preuređenja Jugoslavije po svom modelu.[20]

"**Megalomanska proslava 600. godišnjice bitke na Kosovu značila je vrhunac mitingaškog pokreta i poslužila je kao pozornica sa koje je, prvi put, najavljen rat**".[21] Najava rata značila je otvorenu najavu zločina, što potvrđuje Miloševićev (ratnički) govor na Gazimestanu, 28. juna 1989, gdje su se, "**u agresivnom i prkosnom raspoloženju Srbi iz celog sveta sjatili da učestvuju u ceremonijalnom ujedinjenju svih Srba pod jednim vođom**". Šest stoljeća poslije Kosovske bitke, Slobodan Milošević je, pred milion ljudi, među kojima su bili najviši predstavnici Jugoslavije i gosti iz drugih republika, na mjestu pogibije kneza Lazara, pored ostalog, poručio: "Šest vekova posle Kosovske bitke, ponovo smo u bitkama. One nisu oružane, mada ni takve nisu isključene". Tako je Milošević u svom ratničkom prijetećem govoru nagovijestio osvajački pohod, ponavljajući svoju odlučnost, izrečenu nekoliko mjeseci ranije: "**Ako ne umemo da radimo, umemo da se bijemo**". Milionska masa njegovih pristalica tada se zaklinjala "**onako kako je car Lazar u pesmi, u legendi, zaklinjao svoje podvižnike**"? Obećavajući da će povratiti "**nacionalnu slavu**" Srbije, Milošević je u trenucima kada su ga počeli preplavljivati slapovi aplauza, na milionskim mitinzima u Beogradu (na Ušću), na Gazimestanu i drugim mjestima pobrao masovne i frenetične aplauze, dijeleći "**zabludu svojih obožavalaca u nacionalističkoj ekstazi**".[22]

Devedesetih godina XX stoljeća skoro svi akademici, književnici i umjetnici, a posebno akademik Dobrica Ćosić, **ideolog, nacionalni ideolog,** "**glavni ideolog, inicijator, inspirator, podstrekač, propagator i realizator projekta 'velika Srbija' s kraja osamdesetih i početka devedesetih godina**" XX stoljeća, "**ideolog nacionalne revolucije na kraju XX veka**", "**srpski otac nacije'**", "**ključna ličnost vaninstitucionalne opozicije, intelektualni i politički arbitar",**[23] podržali su

20 V. Žarković, nav. dj., str. 227-237; I. Stambolić, nav. dj., str. 20-21, 24 i dr.; S. Đukić, nav. dj., str. 88; S. Oro, **O ULOZI SPOLJNOG I UNUTRAŠNJEG FAKTORA U RAZBIJANJU SOCIJALISTIČKE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE**, u : STVARANJE I RAZARANJE JUGOSLAVIJE, Zbornik radova sa istoimenog Okruglog stola, Beograd, 5.-7. decembar, Beograd, 1996, str. 255; N. Cigar, **GENOCID U BOSNI – POLITIKA ETNIČKOG ČIŠĆENJA**, str. 44; B. Jović, **KNJIGA O MILOŠEVIĆU**, Beograd, 2001, str. 10, 12,41, 50 i 60; Isti, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, drugo izdanje, Kragujevac, 1996, str. 132 i 153; S. Mesić, **KAKO JE SRUŠENA JUGOSLAVIJA: POLITIČKI MEMOARI**, Mislavpress, Zagreb, 1994, str. 22 i 313; B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, Podgorica, 2000, str. 57 i 286; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 184-185; Ž. Andrijašević – Š. Rastoder, nav. dj., str. 487-488; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 147; R. Dizdarević, **PUT U RASPAD ...**, str. 290-293.

21 D. Stojanović, nav. dj., str. 182.

22 I. Stambolić, nav. dj., str. 29, 91 i 96; S. Đukić, nav. dj., str. 85; N. Cigar, nav. dj., str. 45; L. Silber-A. Litl, **SMRT JUGOSLAVIJE**, Beograd, 1996, str. 83; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 201; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 137-138).

23 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 196-200; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 99-101; D. Todorović, **DEMIJURG ZLA ...**, str. 259; L. Perović, nav. dj., str. 76-77 i 79-80.

srpski velikodržavni projekt i srpski nacionalizam,[24] čime je postignut **nacionalni konsenzus** oko **političkog projekta "svi Srbi u jednoj državi"** ("**pravljenja srpske (nacionalne) države, koju prave ....**").[25] U ostvarivanju tog zločinačkog projekta Srbija je pokrenula i vodila osvajačke ratove, u kojima je izvršila brojne zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i genocid (nad Bošnjacima) u Republici Bosni i Hercegovini.[26]

Srpski narod u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj je, tvrdi Ćosić, "**posle razbijanja Jugoslavije, uporan da stvori svoju državu i ujedini se sa Srbijom, po svaku cenu …**","**a mi odavde** /tj. iz Srbije, iz Beograda - prim S. Č./ **nastojimo da evolucijom, uvažavajući međunarodne prilike, izuzetno nepovoljne po Srbe, korak po korak, rešavamo srpsko životno pitanje**" – "**dvovekovni san o ujedinjenju srpskog naroda u svoju državu**".[27] S tim u vezi, on je smatrao kako je Srbija u XIX i XX stoljeću, posebno u Prvom i Drugom svjetskom ratu, postigla značajne pobjede "**u borbi za oslobođenje i ujedinjenje čitavog srpskog naroda**". Polazeći od te ocjene, on je izražavao veliko "**poštovanje i divljenje srpskim vođama u Bosni zbog njihove upornosti i herojstva koje postaje antičko**: **Srbi ponovo ne priznaju 'božansku granicu' svojih moći …**"[28] i "**divljenje i zahvalnost srpskom narodu Bosne i Hercegovine za njegovo herojstvo, za njegovu odista paćeničku i pobedničku borbu za stvar slobode, dostojanstva i opstanka srpskog naroda**". Savezna republika Jugoslavija je od početka njihove borbe bila s njima i ona će, po Ćosiću, ostati s njima do njihove "**konačne pobede**".[29]

Srbi, tvrdi Ćosić, "**dva veka**" imaju "**jedan isti cilj, a to je borba za oslobođenje i ujedinjenje srpskog naroda. Ovo je sedmi rat koji se vodi za ostvarenje tog cilja**".[30] Srpska intelektualna i politička elita, na čelu sa Dobricom Ćosićem, smatrala je da devedesetih godina XX stoljeća postoje uslovi (unutrašnji i međunarodni, posebno međunarodna politička situacija) za realizaciju navedenog fašističkog projekta genocidnog karaktera. Dobrica Ćosić je smatrao da Srbi trebaju iskoristiti treći veliki događaj u XX stoljeću (propast komunizma u Evropi), kako bi konačno riješili srpsko nacionalno i državno pitanje – **uspostavljanje jedinstvene srpske države na Balkanu** ("**... stvaranje države srpskog naroda na ruševinama antisrpske titoističke 'brionske Jugoslavije'...**").[31] Tada je, po Ćosiću, "**u ovom veku**" **postojala** "**treća prilika**" / prve dvije su Prvi i Drugi svjetski rat – prim. S. Č./ ("**Evo**

24 B. Jović, nav. dj., str. 130-131; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 201.

25 D. Stojanović, nav. dj., str. 80-81, 209-210, 286, 290-291 i 293.

26 Historijska je činjenica da je u XIX i XX stoljeću Srbija više puta vodila osvajačke ratove (" **... ratovala deset puta**"), čiji je cilj bilo teritorijalno proširenje (na račun susjednih zemalja), pri čemu je, "**uglavnom, dobijala podršku velikih sila, gotovo uvek Rusije, a od početka 20. veka i Francuske i Velike Britanije, i da se, zahvaljujući toj, ali i drugim činjenicama, u svim ratovima znatno teritorijalno širila**" (D. Stojanović, nav. dj., str. 60, 82 i 147).

27 D. Ćosić, **BOSANSKI RAT**, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 127; L. Perović, nav. dj., str. 82.

28 D. Ćosić, nav. dj., str. 128.

29 Isto, str. 138 i 166.

30 Isto, str. 138.

31 D. Todorović, **BILANS SRPSKOG TERMIDORA, Mali lični brevijar**, Treći milenijum, Beograd, 2010, str. 117-118 i 155; L. Perović, nav. dj., str. 80.

treće prilike u ovom veku") "**da se stvori jedna nova država i da srpski narod ponovo dođe do zajedničkog krova i pretpostavki za zajednički život, …**". U tom stoljeću Srbi su, navodi Ćosić, ostvarili "**veliku istorijsku pobedu**" .[32]

Ukazujući na srpske ratne ciljeve - **konačno formiranje jedinstvene srpske države na Balkanu**, Dobrica Ćosić otvoreno i jasno utvrđuje i određuje granice te (srpske) države: "**Tu gde živi narod, gde postoji srpska kuća i srpska njiva, gde se govori srpskim jezikom, tu će biti srpska država**".[33] Riječ je o projektu "**nacionalnog i državnog ujedinjenja srpskog naroda**", "**stvaranja države srpskog naroda**", "**jake srpske države na Balkanu**" .[34]

Cilj Srba je, po Ćosiću, "**da se ujedine i stvore jedinstvenu srpsku državu**", pošto im "**dva veka**" "**evropske sile onemogućuju ujedinjenje**". Riječ je, po njemu, o rješavanju "**srpskog nacionalnog i državnog pitanja**" ("**nacionalnom i državnom cilju**"), **politici** "**državnog ujedinjenja Srba**" i **ratu** "**za jedinstvenu srpsku državu**", "**ratu Srba za svoju državu**", "**ratu za ujedinjenje i stvaranje svoje države**", "**oslobodilačkom ratu u Bosni i Hercegovini**", "**oslobodilačkom pokretu srpskog naroda u Bosni**, "**oslobodilačkoj borbi srpskog naroda**", "**državnom ujedinjenju srpskog naroda**", "**borbi za oslobođenje i ujedinjenje srpskog naroda**", **borbi "za ujedinjenje Srba u jednu državu**", "**srpskom oslobodilačkom pokretu**",[35] "**o odbrani same egzistencije srpskog naroda**", "**nacionalnom i državnom ujedinjenju srpskog naroda**". Srpski narod, tvrdi Ćosić, vodi "**dva veka oslobodilačke borbe, ustanke i ratove za ujedinjenje i stvaranje svoje države**". On je "**ubeđen**" da srpska "**hrabrost i moralna snaga imaju svetsko-istorijski značaj**". Stoga je on (11. aprila 1994) vjerovao u (srpsku) "**konačnu istorijsku pobedu, koja će se moralno realizovati u 21. veku**", kada će "**srpski narod ostvariti svoje ciljeve**".[36]

"**Ustanak Srba u Bosni i Hercegovini, njihov oslobodilački rat**" je, po Ćosiću, "**samosvojna i autonomna pojava sa tradicionalnim, jasnim i neizmenjivim ciljem da se ujedine sa Srbijom …**"[37] što je kompatibilno s društvenim i historijskim činjenicama i društvenim i historijskim procesima tendencija formiranja "**jedinstvene srpske države**".

"**Oslobođenje**" **srpskog naroda**, po Ćosiću, "**nije nikad**" odvajano "**od ujedinjenja i stvaranja jedinstvene države. Na takvom životnom i nacionalnom cilju temeljilo se i srpsko jugoslovenstvo koje je u 20. veku činilo osnovni sadržaj srpske nacionalne ideologije**".[38]

32 D. Ćosić, nav. dj., str. 139.
33 Isto, str. 141.
34 Isto, str. 271-272.
35 Isto, str. 140, 142, 164-166, 182, 184, 186, 194, 199-200, 214-216 i 221.
36 Isto, str. 166, 170, 179, 231-232 i 271.
37 Isto, str. 197-198.
38 Isto, str. 216.

Dobrica Ćosić je podržavao Radovana Karadžića "**u borbi za srpsku republiku u Bosni**",[39]iako su se "**ozbiljno**" razlikovali "**u važnim pitanjima strategije i taktike**", "**za srpsku državu preko Drine**", čijim će formiranjem "**Srbi ostvariti svoja nacionalna i građanska prava**". To je, po Ćosiću, "**veliki istorijski događaj. Drina im više neće biti 'krvava međa'**".[40]

Dobrica Ćosić je bio "**jedan od najvećih i najupornijih zagovornika zamena i podela teritorija i tzv. Humanog preseljenja**".[41]

Srbi su, po ocjeni Slavoljuba Đukića, biografa Dobrice Ćosića i Slobodana Miloševića, "**primili Dobricu kao idejnog tvorca nacionalnog programa, a Slobodana kao izvršioca toga programa, mada među njima postoje krupne razlike, moralne i političke. Ćosić sledi svoja uverenja, a Milošević je pragmatični vođa koji ide za svojim interesima. Tako počinje njihovo približavanje u predvečerje rasturanja Jugoslavije i straha za nacionalnu sudbinu**".[42]

Dobrica Ćosić je "**svojim političkim djelovanjem postavio vođe srpskog naroda u Bosni i Hrvatskoj, Radovana Karadžića i Jovana Raškovića. O tome Slavoljub Đukić piše**: '**Dok je srpski predsednik prihvatio Karadžića kao nužno zlo, Ćosić je sačuvao prisne odnose sa predsednikom bosanskih Srba još iz vremena kada je on sebi krčio put nacionalnog vođe. Po Ćosićevom mišljenju, Karadžić je najdarovitiji srpski političar'**.

Karadžićeva Srpska demokratska stranka, početkom novembra 1990. godine, održava skup u Centru Sava, u Beogradu. Dobrica Ćosić pozdravlja skup sledećim rečima: '**Ovaj trenutak je istorijski: ostvaruje se oslobodilačko i demokratsko jedinstvo srpskog naroda u težnji za novom državom i novim društvenim poretkom. U Beogradu su među nama, svojima, predstavnici Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, koja označava početak duhovnog i političkog preporoda srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, dojučerašnje raje Titovih vezira'**".[43]

To je, tvrdi Dragoljub Todorović, "**otvorena potpuno ogoljena i bez okolišanja izrečena pretnja Bosni i Hercegovini. Ćosić mnogo pre početka sukoba u Bosni preti da će Bosna biti srpska država, da Karadžić i njegova stranka 'oslobađaju' Bosnu. Dakle, Ćosić poziva na osvajanje Bosne i formiranje na njenoj teritoriji srpske države. To je otvoren poziv u rat, za teritorijalno osvajanje, za konstituisanje 'velike Srbije'**".[44]

39 D. Ćosić, nav. dj., str. 34 i 191.
40 Isto, str. 34.
41 D. Todorović, **BILANS SRPSKOG TERMIDORA ...**,str. 126.
42 D. Todorović, **DEMIJURG ZLA...**, str. 263.
43 Isto, str. 263-264.
44 Isto, str. 264.

Masovna podrška, koju je Milošević dobio, brzo se pretvorila u nacionalistički Velikosrpski pokret, fašističkog karaktera. Koristeći snagu tog pokreta, Milošević je, uzimajući "**kroz dva veka srpsku srednjevekovnu državu**" "**kao osnovu za tekuću politiku**", uspostavio autoritarni poredak, što mu je omogućilo da srpsko pitanje u Bosni i Hercegovini otvori i kao međudržavno pitanje koje se moglo riješiti samo formiranjem jedinstvene države srpskog naroda upravo na postavci o ugroženosti srpskog naroda i istrošenosti jugoslovenskog okvira, te potrebe promjene Ustava iz 1974, po kojem je Srbija, navodno, stavljena u neravnopravan položaj u odnosu na ostale republike.[45]

Srpski populistički pokret je Miloševića promovirao u nacionalnog heroja, u vođu svih Srba. Slobodan Milošević je "**iskoristio komuniste i antikomuniste, nacionaliste i četničku emigraciju, inteligenciju, prekodrinske Srbe i Crkvu**". "**Talas populizma je prešao Drinu, gde je našao jako uporište**".[46]

Ceremonijalno otkopavanje jama i prenošenje srpskih kostiju, u organizaciji Srpske pravoslavne crkve (koja je, pružajući podršku Slobodanu Miloševiću, odigrala značajnu ulogu u planiranju, pripremanju i izvođenju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima) od jednog do drugog manastira u Jugoslaviji, po mjestima koja će nazivati "**srpskim zemljama**", "**proslavljano je kao nacionalni praznik i budilo svest o nepokorenom narodu**". Mošti kneza Lazara Hrebljanovića su "**prodefilovale demonstrativno čitavim 'srpskim prostorom', u cilju podizanja nacionalističke temperature**".[47]

Znatan dio **srpske inteligencije** odbacio je socijalistički predznak i preuzeo vodeću ulogu u obnovi i eskalaciji velikosrpskog nacionalizma osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Srpski intelektualci (naučnici, akademici, pisci i drugi javni uglednici) su "**svojom podrškom dali legitimitet novom režimu**". Planeri i predvodnici agresije bili su "**nacionalno orijentisani intelektualci, takozvana nacionalistička elita**", koji su proklamovali da je Srbija, tekovinama NOR-a, bačena u zasjenak, te joj je osporena uloga Pijemonta, kao jedinog osnivača Jugoslavije, čije federalno uređenje nije bilo po njihovoj volji. Zbog toga je dugotrajno vršena priprema da se NOR prikaže u što negativnijem kontekstu, štetnim za nacionalne interese srpskog i crnogorskog naroda. Ukazivano je na ustaške pokolje nad Srbima, koje novim ratom treba osvetiti, zatim su iznošene tvrdnje da su partizani ubijali Srbe, posebno na Sremskom frontu, a štitili ustaše, itd. Na taj način su

45 S. Biserko, **PRINUDNI IZLAZAK IZ SENKE**, HELSINŠKA POVELJA, br. 60, Beograd, januar 2003, str. 1; Isti, **SRPSKA ELITA ...**, str. 130-131; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 185-186.

46 S. Đukić, nav. dj., str. 26, 29 i 85; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 186. O. Milosavljević, nav. dj., str. 124-125. Dolazak Miloševića na vlast podržala je većina srpskog naroda (B. Mamula, nav. dj., str. 115; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 136).

47 I. Stambolić, nav. dj., str. 21; S. Đukić, nav. dj., str. 85; L. Silber, - A. Litl, nav. dj., str. 82; M. Tomanić, nav. dj., str. 21; M. Minić, nav. dj., str. 121-123; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 186 i 219-229; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 124 i 139.

prešutkivali i iskrivljivali istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije.[48]

Politički projekt "**svi Srbi u jednoj državi**" ujedinio je "**srpsku levicu, desnicu i centar**". Većina opozicionih stranaka "**imala je isti nacionalni program, čiji je osnovni cilj bio stvaranje države u kojoj će živeti, kako se govorilo, ceo srpski narod**". Na taj način je u Srbiji postignut **konsenzus** oko tog projekta,[49] nacističkog i genocidnog karaktera.

Mnogi borci NOR-a transformisali su se u ubijeđene nacionaliste, a njihove boračke organizacije su, uglavnom, podržavale osvajačku politiku srpskog režima. "**Poslednji predstavnici partizanske generacije, koja je više od četiri decenije vladala Srbijom, sklonjeni su iz politike okončanjem Osme sednice**".[50]

Srpski nacionalizam iz devedesetih godina dvadesetog stoljeća se počeo javljati ne samo kao tradicionalni i antisistemski nacionalizam, sa platformom koja je poražena u Drugom svjetskom ratu, već i kao "legalni nacionalizam", u samom sistemu i u SKJ. I upravo taj "**partijski**", "**komunistički nacionalizam**" je najviše zaslužan za dokrajčivanje i socijalističkog sistema i Jugoslavije.[51]

U cilju realizacije sna velike etnički čiste države do Kupe i Drave, u kojoj bi "**svi Srbi bili u jednoj državi**", posebna pažnja je posvećena afirmiranju nacionalističke politike među Srbima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Uporno je vođena kampanja da se njihova prava, pa i njihov opstanak, mogu osigurati samo u jedinstvenoj državi srpskog naroda. Borba za jedinstvenu srpsku državu proglašena je kao njihov najvažniji zadatak. Ukoliko se taj cilj ne bi mogao postići na miran način trebalo ga je ostvariti silom. Tvrdilo se da nikakve žrtve nisu velike za ostvarenje tog cilja, te da je prilika da se "**sad ili nikad**" on realizira.[52]

Velikosrpski nacionalisti, zaslijepljeni megalomanskim ciljevima i uz procjenu da se oni mogu ostvariti "**sad ili nikad**", nastupali su bahato, oslanjajući se, uglavnom, na silu. Sve druge prijedloge o preuređenju Jugoslavije (asimetrična federacija, konfederacija, savez suverenih država) koji su davani kao kompromisna rješenja u cilju očuvanja zajedništva jugoslovenskih naroda i izbjegavanje mogućih tragičnih posljedica njihovog razlaza, bahato su odbijali. Procjenjivali su da će Bošnjaci i Makedonci morati da se priklone i ostanu u SFRJ, jer "**realno nemaju drugog izbora**", a, ukoliko se Bošnjaci u Bosni i Hercegovini usprotive, njihov otpor će JNA veoma brzo savladati.[53]

48 S. Đukić, nav. dj., str. 84; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 187; **ICTY**, Predmet br. IT-03-67-T, ..., PODNOŠENJE IZVJEŠTAJA VJEŠTAKA YVESA TOMIĆA ..., str. 93; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 139-140.

49 D. Stojanović, nav. dj., str. 209-210 i 237.

50 S. Đukić, nav. dj., str. 75-76; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 187.

51 V. Žarković, nav. dj., str. 227-237; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 188.

52 V. Žarković, nav. dj., str. 232; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 188.

53 V. Žarković, nav. dj., str. 234-236; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 188.

Slobodan Milošević i srpska opozicija odbijali su, beskompromisno i nepopustljivo, "**svaku pomisao na konfederaciju**", čime su "**svojom tvrdoglavošću**" zakočili i onemogućili "**sve razgovore o preuređenju Jugoslavije**".[54] Opozicioni lideri ("**Budući opozicioni lideri**") "**bili su prvi koji su u Srbiji pokrenuli pitanje postavljanja novih etničkih granica u slučaju raspada, daleko pre nego što će se to pitanje naći u političkom programu vladajuće stranke**".[55]

Najuticajnije parlamentarne opozicione srpske stranke "**u vreme razbijanja Jugoslavije nisu srpskoj javnosti ponudile alternativni nacionalni program koji bi se na bilo koji način razlikovao od parole Slobodana Miloševića 'svi Srbi u jednoj državi'**".[56] Opozicione nacionalne stranke "**odustale su od svake politike, svakog načela, programa ili ideje i da je glavna odrednica njihovog političkog djelovanja postao Slobodan Milošević**".[57] Većina opozicionih stranaka "**imala je isti nacionalni program, čiji je osnovni cilj bilo stvaranje države u kojoj će živeti, kako se govorilo, ceo srpski narod**".[58]

Vojno rukovodstvo SFRJ je, u uslovima jačanja nacionalističke politike i neodlučnijeg stava državnog i političkog rukovodstva zemlje u suprotstavljanju sve snažnijem nacionalizmu, prihvatilo (veliko)srpsku nacionalističku ideologiju i politiku. Rukovodstvo JNA je postalo "**instrument srpskog režima**", čiji je zadatak, prema izjavi generala Veljka Kadijevića, ministra vojske, bio da "**štiti teritorije sa srpskim življem, naoružava ih i obezbedi granice buduće, zamišljene Jugoslavije**". JNA ("**značajan društveni faktor**", "**značajan i uticajan ekonomski faktor**" i "**značajan faktor u spoljnotrgovinskim odnosima zemlje**") je najsurovijim postupcima učestvovala u razbijanju Jugoslavije. Ona se priklonila "**ratoboračkoj volji političkog rukovodstva najveće nacije u Jugoslaviji i okrenula cevi u ostale, malobrojnije narode**". JNA je, a kasnije i Vojska Jugoslavije, stajući na stranu velikosrpskog nacionalizma i njegove zločinačke (genocidne) fašističke politike u "**zaokružavanju srpskih zemalja**", upotrijebila moćno oružje "**koje su godinama, sa velikom ljubavlju prema svojoj armiji, nabavljali svi naši narodi, ne žaleći za to odvajanje od svojih oskudnih sredstava - za rušenje sela i gradova po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a to znači za rušenje Jugoslavije**".[59]

54 D. Stojanović, nav. dj., str. 187-188, 194 i 202.

55 Isto, str. 188-189.

56 Isto, str. 194.

57 Isto, str. 199.

58 Isto, str. 237.

59 S. Đukić, nav. dj., str. 114; V. Kadijević, **MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE**, Beograd, 1993, str. 90, 93, 110, 114 i 133-134; I. Stambolić, nav. dj., str. 243; V. Žarković, nav. dj., str. 235; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 148-170 i 189-190; S. Čekić, **GENOCID ...**, str. 18; **IZLAGANJE/RAZGOVOR** Milana Kučana na Međunarodnom naučnom simpoziju u Sarajevu, 4. decembra 2010, Zbornik radova DISOLUCIJA JUGOSLAVIJE: PROCESI, UZROCI I POZICIJA BOSNE I HERCEGOVINE KROZ PRIZMU DJELOVANJA POLITIČKOG VOĐSTVA, NA ČELU SA ALIJOM IZETBEGOVIĆEM, Muzej "Alija Izetbegović", Sarajevo, 2012, str. 17; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 156-157. Rukovodstvo JNA je, tvrdi Raif Dizdarević, "**stavilo Armiju u službu razbijanja Jugoslavije**" (R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE ...**, str. 411 i 419).

Osamdesetih godina XX stoljeća i u JNA je, u uslovima zaoštravanja krize u društvu, postepeno intenziviran proces raslojavanja, osipanja aktivnog i rezervnog sastava, jačanja nacionalističkih snaga među starješinama, te zbližavanja sa vladajućim i uticajnim nacionalističkim i klerikalnim faktorima, prije svega, u Beogradu.[60]

U periodu 1980. - 1990. "**brzo se mijenjao nacionalni sastav vojnog vrha**". Tih godina "**odlazili su iz vrha Armije u penziju svi u**česnici antifašističkog narodno-**oslobodilačkog rata**".[61]

U JNA je "**više godina tekao proces brojčanog prevlađivanja starješinskih kadrova iz srpskog naroda, a smanjivanja iz nekih drugih nacija .... U sve vojne škole, po pravilu, javljalo se više kandidata iz Srbije i iz srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, a potom iz crnogorskog naroda. Najmanje je, iz godine u godinu, bilo Slovenaca .... Smanjivao se i broj kandidata iz Hrvatske, a u pojedinim godinama i Muslimana. Nakon kosovskih događaja 1981. godine, bilo je nedovoljno Albanaca, ne zbog nezainteresovanosti – to je više bila posljedica nepovjerenja prema Albancima. Makedonaca nije bilo ni malo ni previše**".[62]

"**Nacionalna neravnomjernost u polaznicima vojnih škola**" **proizvodila** je "**nacionalnu neravnomjernost u svim ešalonima starješinskog kadra u Armiji – od nižih do najviših. Postojala je, dakle, i po broju i po činovima dominacija oficira srpske nacionalnosti. To je u kasnijem razvoju stanja u Armiji, svakako, olakšalo prodor nacionalističke indoktrinacije i preobraćanja velikog broja vojnih starješina srpske nacionalnosti u oficirski kadar velikosrpske politike agresije i osvajanja. Taj proces brzo se odvijao u razdoblju 1990-1992. godine**".[63]

U JNA je, u cilju formiranja jednonacionalne vojske, nemilosrdno i radikalno vršeno masovno "čišćenje" (komandnog) kadra na nacionalnoj i političkoj osnovi od svih starješina koji se nisu mirili sa iznevjeravanjem onih postulata na kojima je ta armija bila zasnovana. Iz aktivne službe su odstranjivani svi oni koji su se protivili nacionalizmu i njegovim sve dubljim korjenima u toj sredini. Na najodgovornije dužnosti su dovođeni provjereni nacionalistički opredijeljeni i poslušni elementi koji su izvršavali naređenja politike. Na taj način JNA je izrođena u nenarodnu i agresorsku vojsku.[64]

"Čišćenje" JNA, od vodnika do generala, na nacionalnoj i političkoj osnovi znatno je intenzivirano 1990. godine. U jedinicama JNA, odnosno, jedinicama velikosrpske

60 Dž. Šarac, **SUROVA STRATEGIJA NASILJA**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997, str. 123; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 152-153.

61 R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE ...**, str. 414; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 153.

62 R. Dizdarević, nav. dj., str. 415-416.

63 Isto, str. 416; B Vuletić, **INSTRUMENT BIROKRATSKOG SUSTAVA**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 187; V. Cimerman (W. Zimmerman), **IZVORI JEDNE KATASTROFE**, Globus International d.o.o., Zagreb, 1997, str. 108; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 160-161.

64 A. Džubo, **VOJNA SILA U SUNOVRATU ZLOČINA**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 18; A. Lukežić, **KRVAVA BESPUĆA JNA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 73; Dž. Šarac, nav. dj., str. 121; Slobodna Bosna, 19. juni 2003, str. 17; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 156.

vojske, ostale su samo starješine srpske nacionalnosti, "**ali uz uslov da su slijepo poslušni i spremni da sprovode jednu prljavu fašističku politiku**".[65]

Najveći dio JNA je, "**evoluirajući od komunizma i unitarizma, završio u pravoslavlju i velikosrpskom nacionalizmu**", kao udarna pesnica tog nacionalizma. To je Armiju "**odvelo u krvavo bespuće, sve do njezine konačne porote u obračunu sa svim jugoslovenskim narodima, uključujući i srpski**".[66]

Rukovodstvo JNA je čvrsto stalo na velikosrpsku nacionalističku politiku (političkog) rukovodstva Srbije i lično Slobodana Miloševića.[67] Naime, rukovodstvo JNA je imalo "**iste stavove kao i Srbija**",[68] čime je (to rukovodstvo i lično general Kadijević) bilo u podređenom položaju prema Miloševiću.[69]

Rukovodstvo JNA se, u skladu sa srpskim velikodržavnim projektom, "**zalagalo za brzo stvaranje nove Jugoslavije**".[70] "**Glavni motiv za takav**", po Kadijeviću, "**naš stav**, **nije bio samo u potrebi da JNA ima svoju državu**", već "**prije svega, u uvjerenju da ima naroda u Jugoslaviji koji zaista žele da žive u zajedničkoj državi, pa zato takvu državu treba i stvoriti**".[71]

Štab Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ je "**u nekoliko navrata predlagao da se što prije ide na stvaranje nove jugoslovenske države**", sastavljene "**od naroda koji hoće da nastave zajednički život u njoj**". S tim u vezi, Štab Vrhovne komande se, pored ostalog, rukovodio procjenom "**da ni jedna vojska, pa ni JNA, ne mogu uspješno voditi i dobiti rat bez jasno definisane države za koju se vojska bori i koja na pravi način, kako savremeni rat traži, podržava svoju vojsku**".[72] Sa projektom "**stvaranja nove jugoslovenske države**" istovremeno se odvijao i proces "**nacionalne transformacije JNA primjeren novoj budućoj Jugoslaviji**".[73]

Polazeći od generalnog političkog cilja – **stvaranje nove Jugoslavije – države srpskog i crnogorskog naroda**, jedan od zadataka upotrebe JNA bio je "**transformacija JNA**" ("**na cijelom jugoslovenskom prostoru**") "**u vojsku buduće Jugoslavije, kako po unutrašnjoj nacionalnoj i organizacionoj strukturi, tako i po**

65 A. Lukežić, nav. dj., str. 73.

66 I. Stambolić, **UDARNA PESNICA VELIKOSRPSKOG NACIONALIZMA**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 241.

67 R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 157 i 162; Isti, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 414; V. Žarković, **ZAOKRUŽENJE SRPSKIH ZEMALJA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 56; S. Potočar, **UROTA GENERALŠTABA PROTIV NARODA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 105- 106; A. Lukežić, nav. dj., str. 70; B. Mamula, nav. dj., str. 159-160; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 77.

68 B. Jović, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, drugo dopunjeno izdanje, Kragujevac, 1996, nav. dj., str. 45; F. Hećo, **ULOGA JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMIJE U AGRESIJI NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta , Sarajevo, 2005, dj., str. 69.

69 V. Žarković, nav. dj., str. 56; I. Radaković, **BESMISLENA YU RATOVANJA**, Beograd, 1977, str. 2; B. Mamula, nav. dj., str. 170; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 77-78.

70 V. Kadijević, nav. dj., str. 90, 93, 110, 114 i 134.

71 Isto.

72 V. Kadijević, nav. dj., str. 130-133.

73 Isto, str. 133-134.

teritorijalnoj lokaciji". Stoga su "**glavne ideje iz osnovne zamisli na kojima su razrađeni planovi upotrebe JNA na cijelom jugoslovenskom prostoru**" bile:

- prvo, "**poraziti hrvatsku vojsku potpuno ako situacija dozvoli, obavezno u mjeri koja će omogućiti izvršenje postavljenih ciljeva**";

- drugo, "**ostvariti puno sadejstvo sa srpskim ustanicima u Srpskoj krajini**";

- treće, "**omogućiti dovršenje izvlačenja preostalih dijelova JNA iz Slovenije**";

- četvrto, "**posebno voditi računa da će uloga srpskog naroda u Bosni i Hercegovini biti ključna za budućnost srpskog naroda u cjelini**".[74]

Ostvarivanju "**glavne ideje iz osnovne zamisli na kojima su razrađeni planovi upotrebe JNA na cijelom jugoslovenskom prostoru**" i navedenih ciljeva prilagođeno je "**lociranje snaga JNA**". Na taj način JNA je najdirektnije izvršila oružanu agresiju na Republiku Hrvatsku i Republiku Bosnu i Hercegovinu i narušila teritorijalni integritet, nezavisnost i suverenitet međunarodno priznatih država.

Prihvatajući velikosrpski nacionalizam i neposredno se stavljajući u njegovu službu, vojno rukovodstvo je, polazeći, pored ostalog, od ocjene da je **organizacija države SFRJ i njeno državno uređenje "u sebi krilo klicu raspada SFRJ,** a "**jugoslovensko društvo u cjelini, pa i država**""**nešto najkomplikovanije što je svijet do sada upoznao u toj oblasti**",[75] nakon što su "svi" njegovi "pokušaji" očuvanja Jugoslavije "**u postojećim granicama**" propali (to rukovodstvo je, u saradnji sa političkim rukovodstvom Srbije i obrnuto, pod izgovorom očuvanja Jugoslavije napadajući druge, posebno Slovence i Hrvate za rušenje Jugoslavije, sebe prikazivalo kao "jedine branioce zajedničke države"), umjesto da, u skladu sa ustavnom obavezom brani i (o)čuva državu SFRJ (suverenitet i teritorijalni integritet zemlje) od spoljnjeg i unutrašnjeg neprijatelja, radilo na projektu razbijanja zajedničke jugoslovenske države i istovremeno se zalagalo za "**brzo stvaranje nove Jugoslavije**, "**nove jugoslovenske države onih jugoslovenskih naroda koji to žele, u ovoj fazi srpskog i crnogorskog naroda**". Taj generalni politički cilj vojno rukovodstvo je prikrilo floskulom "**da ima naroda u Jugoslaviji koji zaista žele da žive u zajedničkoj državi**".[76] Zbog toga se vojno rukovodstvo, polazeći od navedenog "uvjerenja", borilo za realizaciju tog generalnog političkog cilja – "**stvaranje nove Jugoslavije od naroda koji to žele**" – države srpskog i crnogorskog naroda, čime je na taj način otvoreno iznijelo svoje ciljeve. Za ostvarenje takvog cilja, koga je general Kadijević formulisao tvrdnjom "**...., pa zato takvu državu treba i stvoriti**", vojno rukovodstvo je, "**uz učešće odgovarajućih političkih ličnosti koje su stajale na takvom političkom kursu raspleta političke krize**" – **opciji** koja je "**prihvaće-**

74 Isto, str. 134.
75 Isto, str. 58 i 61.
76 Isto, str. 90 i 134; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 378; F. Hećo, nav. dj., str. 74.

na i to od svih, bez ijednog izuzetka", obezbjeđujući takvu politiku, prilagodilo i "**osnovnu zamisao upotrebe oružanih snaga**" i, s tim u vezi, utvrdilo zadatke JNA u "**novim uslovima**".[77] To rukovodstvo je "**u odsudnom trenutku jugoslovenske drame**" stalo na stranu velikosrpskog nacionalizma, te za njegov račun i njegove nacionalističke politike o "**zaokruženju srpskih zemalja**", prihvatilo osvajački rat kao sredstvo vojnog rješavanja jugoslovenske krize i na taj način izdalo zajedničku jugoslovensku državu (SFRJ).[78]

Rukovodstvo velikosrpskog pokreta, na čelu sa Miloševićem, koji je ujedno bio i vrhovni komandant, ilegalno je formiralo neustavni Štab Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ ("najviše stručno i profesionalno telo u oblasti rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama") i dalo mu, u skladu sa ciljevima tog pokreta, široka ovlaštenja, kao što je i uvođenje vanrednog stanja i vojnog udara. To je Predsjedništvu SFRJ prijetilo sve vrijeme Jovićevog predsjednikovanja, a posebno januara i marta 1991. godine. JNA je, djelimično, izašla iz kasarni i neke njene akcije su često bile van kontrole ustavne vlasti (kninsko Kosovo Polje, Plitvice, Pakrac i Borovo Selo). Borisav Jović je 15. maja 1991. godine, ugasio svoja ustavna ovlaštenja šefa države i sve prenio na ilegalni Štab Vrhovne komande, koji je od tada mjesec i po dana, praktično vladao Jugoslavijom - državom bez šefa. Mesićevo ustoličenje obavljeno je tek kada je taj državni udar formalno učvršćen dolaskom Sejde Bajramovića sa Kosova, Jugoslava Kostića iz Vojvodine i pristankom Hrvatske.[79]

U (planiranom osvajačkom) ratu za "**zaokruživanje srpske države**" planirano je, po procjeni SANU, "**samo 80.000**" žrtava. To je dr. Latinki Perović lično izjavio akademik Antonije Isaković (potpredsjednik SANU). S tim u vezi, Perović navodi: "**I negde, to je možda 1990. godina, on me je pozivao i počeo je da mi opisuje političku situaciju u Jugoslaviji. Govorio je da Hrvati neće Jugoslaviju, da Slovenci neće Jugoslaviju, da je to trenutak da Srbija jednom reši svoje pitanje. Ja sam ga slušala i rekla sam: 'Čekaj, vi hoćete rat?' On je klimnuo glavom, i tako, napravio je lice, onako malo šeretski, i rekao: 'Ali, znaš, to neće biti rat u Srbiji, i poginuće samo 80.000 ljudi!' Ja sam pitala: 'Ali, čijih glava? Kojih 80.000 ljudi?' U toku tog razgovora neko je ušao, pozdravila sam se i otišla**".[80]

Ratni zločinac prof. dr. Biljana Plavšić je, za realizaciju srpskog velikodržavnog projekta – formiranje jedinstvene srpske države na Balkanu, bila "spremna" da, polazeći od "**brojčane nadmoćnosti Srba**" i računajući "**da bosanski rat mogu da dobiju samo Srbi**", žrtvuje šest miliona Srba ("**nas je 12 miliona, pa neka šest miliona strada, ostalih šest miliona će pošteno da živi**").[81]

77 V. Kadijević, nav. dj., str. 134.

78 V. Žarković, nav. dj., str. 56; I. Radaković, nav. dj., str. 2; B. Mamula, nav. dj., str. 170; R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 414; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 78 i 150-157.

79 V. Kadijević, nav. dj., str. 51, 111-114, 125 i 131; I. Radaković, nav. dj., str. 48 i 190-191; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 71-86.

80 O. Milosavljević, nav. dj., str. 202-203; S. Čekić, **GENOCID ...**, str. 515.

81 SVET, 6. septembar 1993; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 122.

JNA je, posebno od 1990, bila pod političkom kontrolom Srbije i u potpunosti zavisila od Miloševića ("**... vezana za Miloševića ...**"), jer joj je "**Srbija bila čvršća uzdanica**". Velikosrpski plan odbrane "**srpskih zemalja**" na frontu Karlobag—Ogulin—Karlovac—Virovitica "**postavio joj se kao jedini izlaz po principu 'uzmi ili ostavi'**". Za taj drugi slučaj Milošević i Jović su "**pripremali ucjenu - formiranje vojske Srbije i napuštanje JNA**". Nemajući više "**moralne i političke snage da se odupre**", JNA je prihvatila "**velikosrpski politički i vojni koncept i izgubila jugoslovensko tlo pod nogama**".[82]

Srpski hegemonistički koncept koji je skrojio Jugoslaviju 1918, te preživio revoluciju i skoro polustoljetnu vladavinu socijalizma, konačno je sahranio Jugoslaviju. Zbog nemogućnosti da se dočepaju apsolutnoga uticaja u Predjedništvu SFRJ i Centralnom komitetu SKJ, velikosrpski orijentirani političari su na Četrnaestom kongresu (20. - 22. januara 1990.) razbili SKJ kao integrativni faktor Federacije. Ukidanjem autonomije Kosovu i Vojvodini, a zadržavanjem, formalno, njihovih glasova u Predsjedništvu SFRJ, nastojali su osigurati mogućnost preglasavanja svih drugih, što je na kraju dovelo do paraliziranja Predsjedništva sa remi pozicijom.[83]

Slobodan Milošević, početkom 1990.godine, "**sve jasnije iznosi srpske ciljeve**" i, s tim u vezi, tvrdi da je "**srpski narod, formiranjem jugoslovenske države, realizovao svoj istorijski interes na život u jednoj državi**". Srbi su, po njemu, za Jugoslaviju zato što "žive širom Jugoslavije i što im je stalo da žive u jednoj državi".[84]

U prvoj polovini februara 1990. godine, Slobodan Milošević je ponovo "**predvidio**" rat. U razgovoru, poslije sjednice Predsjedništva SFRJ — 13. februara, na kojoj su učestvovali i predsjednici predsjedništava republika i autonomnih pokrajina "(**tema Kosovo**)", u kancelariji Borisava Jovića, gdje su bili prisutni i Veljko Kadijević, Petar Gračanin i Dragutin Zelenović, Milošević je izjavio: "**Biće rata, boga mi**".[85]

Vojno rukovodstvo je, u proljeće 1990. godine, javno i otvoreno iznosilo svoje ciljeve i, **nakon** što je po vlastitom uvjerenju izgubilo svoju državu, utvrđenu Ustavom iz 1974., tvrdilo kako "**samo jaka unitarna država može prebroditi aktuelnu krizu, kako samo tako JNA može dobiti svoju izgubljenu državu**".[86] Polazeći od ocjene da JNA nije imala svoju državu, jer je ona, "**najprije ustavno-pravno ...., a zatim i stvarno postala vojska bez svoje države**", vojno rukovodstvo je krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina XX stoljeća, udruženo sa Miloševićem

82 B. Mamula, nav. dj., str. 187-188 i 209.; B. Jović, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, str. 146; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA (OPTUŽNICE U VEZI SA HRVATSKOM I BOSNOM I HERCEGOVINOM) – u daljem tekstu: DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ... -, Hag 31. maj 2002, paragraf 964; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 158; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 159.

83 S. Čekić, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991-1993**, str. 28; V. Žarković, nav. dj., str. 231; N. Duraković, nav. dj., str. 180-181; D. Jović, nav. dj., str. 474-475; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 143; M. Šadinlija, nav. dj., str. 101-103.

84 S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 142.

85 B. Jović, nav. dj., str. 108; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 202 i 243.

86 M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA 1990.-1992.: PRIPREMA JNA ZA AGRESIJU I HRVATSKI OBRAMBENI PLANOVI**, u: RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991.-1995, Zagreb-Sarajevo, 1999, nav. dj., str. 47; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 243; M. Šadinlija, nav. dj., str. 192.

i drugim nosiocima velikosrpskog pokreta, krenulo u potragu za državom koju bi doživljavalo kao svoju. Počelo je sebi stvarati državu i određivati joj granice, jer je "**bilo potpuno izvjesno da se bez jasno definisane nove jugoslovenske države**" JNA nije mogla održati onakva kakva je bila i htjela biti.[87] Tu državu (velika Srbija, sa zapadnom granicom na liniji Karlobag - Karlovac - Virovitica, u kojoj bi svi Srbi bili okupljeni) je vojnom rukovodstvu ponudio Milošević, i JNA se stavila u njegovu službu,[88] što je general Kadijević i priznao tvrdnjom da stvara "**novu jugoslovensku državu ..., srpskog i crnogorskog naroda**".[89] Tako je vojno rukovodstvo "**svoju izgubljenu državu**" pronašlo "**u državnom projektu Slobodana Miloševića**".[90]

U martu 1990. nastavljeni su kontakti i razgovori između Jovića i Miloševića, te sa Sokolovićem, Radmilovićem, Vučetićem i drugim čelnim ljudima Republike Srbije, kao i sa Kadijevićem.[91] U "**dužem razgovoru**", 21. marta 1990. godine, Milošević i Jović su se ponovo usaglasili o istjerivanju Slovenije iz Jugoslavije, napominjući da u svom programu političke borbe moraju zadržati "**cilj očuvanja Jugoslavije**". Jugoslavija je, po njima, mogla i bez Slovenije, jer im je u tom slučaju , bilo lakše — "**lakše ćemo bez njih sa Hrvatima**", tvrdio je Jović, sa čime se usaglasio i Milošević.[92]

Ocjenjujući da se "**ostvaruje proces raspadanja Jugoslavije na sličan način kao što se to desilo sa SKJ**", političko rukovodstvo Srbije (srpska "koordinacija", neformalna politička grupa, vojnopolitičko rukovodstvo velikosrpskog pokreta) je 26. marta 1990. godine **odredilo svoje ratne ciljeve - bitka za teritorije** - uspostavljanje granice "**unutar koje se neće ratovati. Van te granice rat se neće moći izbeći, jer Bosna i Hercegovina neće moći da opstane kao država, a bitka oko teritorije bez krvi teško je zamisliva**".[93]

Srpska "**koordinacija**" je, također, zaključila da Srbija "**neće pristati na konfederaciju**",[94] procijenila je "**da će se Jugoslavija verovatno raspasti...**"[95] i odlučila da Srbija" **odmah pristupi izradi novog ustava koji će biti sposoban da 'pokrije' novu samostalnu srpsku državu**".[96]

Usvojenom strategijom budućeg djelovanja (**razbijanje Jugoslavije, određivanje ratnih ciljeva** i **formiranje nove samostalne srpske države**) "**koordinacija**" je, pored ostalog, odredila i odnos prema svim konstitutivnim elementima Federacije. Tako je, na primjer, Srbija drugim republikama branila donošenje ustava, a prva je donijela ustav koji je bio u suprotnosti sa ustavom SFRJ. Tu strategiju stvar-

87 M. Špegelj, nav. dj., str. 47-48; V. Kadijević, nav. dj., str. 78; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 243-244.
88 M. Špegelj, nav. dj., str. 48; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 244.
89 M. Špegelj, nav. dj., str. 48; V. Kadijević, nav. dj., str. 90 i 93; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 244.
90 M. Špegelj, nav. dj., str. 47; M. Šadinlija, nav. dj., str. 192.
91 B. Jović, nav. dj., str. 123-124, 127-131 idr.; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 244.
92 B. Jović, nav. dj., str. 125; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 244.
93 B. Jović, nav. dj., str. 131; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 243-245.
94 B. Jović, nav. dj., str. 131.
95 Isto.
96 Isto, str. 132.

nih postupaka pratio je i plan obmane sopstvene i svjetske javnosti, pri čemu su laž smatrali "**operativnim maskiranjem**".[97]

Prethodno koncizno izložena dvokolosječna (i dvolična) aktivnost zvaničnih organa Srbije, koja je potpuno realizovana u narednim godinama, ukazuje na bitne elemente i metode velikosrpskog pokreta i činjenicu da je on do tada potpuno ovladao polugama vlasti u Srbiji i jasno pokazao aspiracije da to uradi i u saveznim polugama, u cilju formiranja velike Srbije. Te namjere istovremeno su prikrivane tobožnjom borbom za očuvanje i učvršćivanje jugoslovenske federacije. Ta dvolična politika bitna je konstanta ponašanja velikosrpskog pokreta.[98]

Vojno rukovodstvo je, sprovodeći radikalnu reorganizaciju Oružanih snaga SFRJ (1987.-1988.)[99], preduzelo aktivnosti i na devastaciji, dezorganizaciji, slabljenju, smanjenju, razoružanju i ukidanju Teritorijalne odbrane. Taj projekt je, pored **oduzimanja republikama i pokrajinama prava na rukovođenje Teritorijalnom odbranom** i "degradacije njene pozicije unutar jugoslovenskog sistema odbrane i opće ustavne pozicije kao komponente Oružanih snaga"[100], **kontinuiranog smanjenja Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine** (smanjenjem učešća stanovništva na raspored u štabovima i jedinicama Teritorijalne odbrane, ukidanjem štabova i jedinica, reorganizacijom štabova i jedinica u niže varijante, manipulacijom sa kadrovima i dr.)[101], realizovan i **oduzimanjem naoružanja od Teritorijalne odbrane i njegovo stavljanje pod kontrolu JNA**[102], te preklasifikacijom i organizacijom dijela jedinica JNA iz "B" u "A" tip i formiranjem posebnih mobilnih sastava, čija je glavnina snaga raspoređena u mjestima gdje je dominiralo srpsko stanovništvo.[103]

Od dolaska Borisava Jovića, Miloševićevog eksponenta na čelo Predsjedništva SFRJ, 15. maja 1990, navedena neformalna grupa je još potpunije izvršavala svoju parafunkciju i sprovodila politiku utvrđenu 26. marta na **Srpskoj koordinaciji**. Borisav Jović je u narednom periodu održavao stalne kontakte i vodio tajne razgovore sa Slobodanom Miloševićem, generalom Veljkom Kadijevićem, Petrom Gračaninom, kao i oni s njim. Zalažući se deklarativno za očuvanje Jugoslavije, Milošević i Jović su, u saradnji sa rukovodstvom JNA, razrađivali planove o novoj Jugoslaviji.[104]

97 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 245-246.

98 Isto, str. 246.

99 V. Kadijević, nav. dj., str. 66, 77, 100, 103-104 i 148; M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA ...**, str. 41-47; Isti, **SJEĆANJA VOJNIKA**, Zagreb, 2001, str. 150; S. Biserko, nav. dj., str. 219; I. Radaković, nav. dj., str. 36-37; R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE ...**, str. 237 i 400-401;Intervju Branka Mamule, Slobodna Bosna, Sarajevo, br. 186, 8. juni 2000, str. 23; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 50-53; M. Šadinlija, nav. dj., str. 69.

100 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*

101 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*

102 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*

103 D. Marjan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA ...**, str. 293, napomena 19 i 294, napomena 22; D. Marjan, **ORUŽANE SNAGE SFRJ U IZVANREDNIM PRILIKAMA,** Časopis za suvremenu povijest, br. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002, str. 361, nap. 52; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 128 i 249; B. Jović, nav. dj., str. 152.

104 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 249.

Zalažući se "**za brzo stvaranje nove Jugoslavije**", general Kadijević je, uz dogovor i koordinaciju sa rukovodstvom Velikosrpskog pokreta, posebno Miloševićem, početkom juna 1990., donio odluku o formiranju novih operativnih formacija u rejonima Zagreba, Knina, Banja Luke i Hercegovine. JNA je, sredinom 1990. godine, imala "**razrađen plan za Kosovo, Sloveniju i Hrvatsku**", a početkom jula je pravljen "**plan za upotrebu vojske za cijelu zemlju**".[105]

Miloševićev i Jovićev prijedlog o istjerivanju Slovenije iz Jugoslavije, s tim što je proširen i na Hrvatsku, Jović je, procjenjujući "**situaciju u zemlji na osnovu aktuelnih događaja**", iznio i generalu Kadijeviću, u razgovoru 27. juna 1990. godine.[106] Tada je Jović predložio Kadijeviću da bi Sloveniju i Hrvatsku on "**najradije isterao silom iz Jugoslavije, jednostavnim presecanjem granice i proglašenjem da su se svojim odlukama sami doveli u tu situaciju**". Međutim, istjerivanjem Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije, Jović nije znao šta da radi sa Srbima u Hrvatskoj. Pri tome on navodno nije bio "**za primenu sile, nego da ih stavimo** (Sloveniju i Hrvatsku - prim. S. Č.) **pred svršen čin**", već je smatrao da treba "**razraditi akciju u tom smeru, sa varijantom da se pre konačnog isterivanja održi referendum na osnovu koga bi se odlučilo gde izvršiti razgraničenje**".[107]

I general Kadijević se usaglasio sa "strategijom" razbijanja Jugoslavije, s tim što su obojica (on i Jović) bili zabrinuti kako da obezbijede većinu u Predsjedništvu za takvu odluku, "**jer će Makedonac i Šiptar** / Vasil Tupurkovski i Riza Sapundžiu – prim. S. Č./**bojkotovati, biće protiv**". S tim u vezi, zaključili su da je "**Bosanac**" (Bogić Bogićević - prim. S. Č.) **ključni čovek, njega opet treba 'obraditi'**". Na kraju su se Jović i Kadijević dogovarali da razmisle nedjelju dana, pa da se ponovo sastanu.[108]

Sa istjerivanjem ("**izbacivanjem**") Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije sljedećeg dana ponovo se složio i Milošević. On je, u razgovoru sa Jovićem o stanju u zemlji i u Srbiji, 28. juna od Predsjednika Predsjedništva tražio odgovor "**... da li vojska hoće da izvrši takvo naređenje?**". Jović mu je odgovorio potvrdno (vojska "**mora da izvrši naređenje**") i da ne sumnja u to, s tim što je ukazao na problem "šta je sa Srbima u Hrvatskoj i kako obezbediti većinu u Predsedništvu SFRJ za takvu odluku".[109]

Milošević je tada precizno projicirao granice i način "**odsecanja**" Hrvatske, tako što je mjesta u kojima su djelovale srpske paradržavne i kolaboracionističke tvorevine zadržao u granicama buduće srpske države, odnosno velike Srbije. Naime, on je iznio "**dvije ideje: prvo da se 'odsecanje' Hrvatske izvrši tako što će ličko-banijske i kordunaške opštine, koje su stvorile zajednicu, ostati sa naše strane, s tim da se tu kasnije narod referendumom izjasni da li hoće da ostane ili**

105 V. Kadijević, nav. dj., str. 90; B. Jović, nav. dj., str. 162; F. Hećo, nav. dj., str. 68.
106 B. Jović, nav. dj., str. 159-160.
107 Isto.
108 Isto.
109 Isto. str. 161.

izađe, i drugo, da se članovi Predsedništva SFRJ iz Slovenije i Hrvatske isključe iz glasanja o odluci, jer oni ne predstavljaju onaj deo Jugoslavije koji tu odluku donosi. Ako Bosanac bude za, onda imamo dvotrećinsku većinu".[110]

Milošević je apelovao da se ta odluka donese što prije ("**najkasnije za nedelju dana**,""**ako želimo da spasemo državu**"), jer će "**bez Hrvatske i Slovenije**" buduća Jugoslavija, odnosno velika Srbija, "**imati oko 17 miliona stanovnika**", što je, po njemu, "**za evropske prilike dovoljno**".[111]

Uoči prvih višestranačkih izbora u Srbiji, decembra 1990, Milošević je obećao realizaciju fašističkog projekta - "**svi Srbi u jednoj državi**".[112]

Slobodan Milošević (na čelu Srbije) i Borisav Jović (na čelu Predsjedništva SFRJ) konačno su se 1990. godine odrekli Jugoslavije i velikosrpski nacionalistički program usmjerili na formiranje države od "**17 miliona stanovnika**".[113] Rukovodstvo velikosrpskog pokreta je uporno nastojalo da vojsku izvede na političku scenu, kako bi spriječilo hrvatsko-slovenački prijedlog konfederalnog ugovora i onemogućilo kontrolu hrvatskih vlasti nad širenjem pobune u dijelovima Hrvatske.[114]

Početak nove 1991. godine označen je upadom Srbije u platni sistem SFRJ (18,2 milijarde dinara, odnosno 2,6 milijardi njemačkih maraka). Upad je izvršen uz formalnu odluku (u strogoj tajnosti) Skupštine Srbije, a faktički uz znanje, saglasnost i podršku Slobodana Miloševića.[115] Procjene vojnog rukovodstva, prije svega generala Kadijevića, da će Jugoslavija biti napadnuta svim sredstvima u sprezi spoljnjeg i unutrašnjeg neprijatelja, ustvari su prikrivale 26. marta i 28. juna 1990. dogovorene planove razbijanja Jugoslavije, određivanja ratnih ciljeva i definisanja "**nove jugoslovenske države**" ("**...srpskog i crnogorskog naroda...**"), te istjerivanja Slovenije i Hrvatske iz SFRJ. Prijedlozi da se hitno rasformiraju i razoružaju paravojne formacije i reaguje na spoljno miješanje, te da se ubrza formiranje Saveza komunista - Pokreta za Jugoslaviju (partije JNA) na cijeloj teritoriji Jugoslavije bili su u toj funkciji.[116] General Kadijević je predložio i **uvođenje vanrednog stanja u SFRJ**, što je jasno ukazivalo da se u praksi ne sprovode odluke Predsjedništva SFRJ, nego njegovog dijela (članovi **"koji su radili za Jugoslaviju"**)i paralelne političke Neformalne grupe, na čelu sa Miloševićem, koja se zalagala za vojno, a ne političko rješenje jugoslovenske krize.[117]

110 Isto.
111 Isto.
112 M. Tomanić, nav. dj., str. 92; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 203.
113 B. Mamula, nav. dj., str. 292; B. Jović, nav. dj., str. 161.
114 S. Mesić, nav. dj., str. XI; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 270-271.
115 B. Jović, nav. dj., str. 239-241 i 246; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 272; M. Šadinlija, nav. dj., str. 112-113.
116 B. Jović, nav. dj., str. 161, 236-238 i dr.; I. Radaković, nav. dj., str. 9; A. Lukežić, nav. dj., str. 70; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 899-900; F. Hećo, nav. dj., str. 67; M. Šadinlija, nav. dj., str. 113-114; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 144.
117 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 273-274 i 245-447; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragraf 956.

Neformalna grupa je pomoću sile, s kojom je raspolagala (**JNA**) i "demokratskim" putem ("**izjašnjavanje naroda**"), nastojala da rasturi Jugoslaviju i osigura formiranje jedinstvene države svih Srba. Na taj način, a u cilju iznalaska "povoljnog" rješenja za srpski narod, odnosno formiranja velike Srbije, Grupa je insistirala na izjašnjavanju jugoslovenskih naroda, a ne na dogovoru republika.[118]

Rukovodstvo velikosrpskog pokreta je, zloupotrebljavajući princip *samoopredjeljenja naroda*, priznajući pravo na samoopredjeljenje isključivo narodima, a ne republikama, zaprijetilo Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini da Srbi, gdje god su u većini, imaju pravo na svoju državu, što je uključivalo i njihovo pravo da se pripoje Srbiji, u cilju okupljanja svih Srba u jednoj državi, što je otvaralo pitanje granica, koje je nužno vodilo u osvajački rat i značilo osvajanje tih republika. Navedenu jasno izrečenu političku prijetnju to rukovodstvo je podupiralo i prijetnjom oružane intervencije, pokrećući time "**veliku bitku**".[119]

Za nosioce velikosrpskog pokreta država je mogla "**biti unitarna ili federalna**", s tim što srpski narod nije želio da razmišlja o konfederaciji, jer to, po njima, nije država. Najpogodniji oblik za funkcionisanje Jugoslavije je za njih bila "**federacija sa minimalnim funkcijama koje će se efikasno izvršavati**". To je, po njima, praktično značilo osporavanje otcjepljenja republikama, "**jer to pravo njima ne pripada, nego narodima**".[120]

U januaru 1991. godine, kada je Predsjedništvo SFRJ, razmatrajući "**stanje u oblasti zaštite ustavnog poretka u SFRJ i pojava koje taj poredak neposredno ugrožavaju**" donijelo *Naredbu* o "**rasformiranju svih oružanih sastava koji nisu u sastavu oružanih snaga SFRJ ili organa unutrašnjih poslova**", odnosno rasformiranja i razoružanja "paravojnih" formacija u Hrvatskoj, Milošević i Jović su **u svakodnevnim razgovorima i dogovorima** utvrđivali doktrinu napuštanja zajedničke države i strategiju konstituisanja i odbrane velike Srbije. Oni su nastojali da JNA dovedu na velikosrpski koncept da brani etničke srpske teritorije ("**... da vojska 'pokrije' srpske krajeve u Hrvatskoj ...**"). To su Milošević i Jović postavili kao ratni cilj JNA. Stoga su pritiskivali generale Kadijevića i Adžića da se odreknu Jugoslavije i brane samo "srpske" teritorije.[121] Milošević i Jović su smatrali "**da nema razloga silom zadržavati Hrvatsku u Jugoslaviji**" i "**da JNA mora 'pokriti' srpske krajeve u Hrvatskoj**".[122]

Polazeći od ocjene sa Srbija neće pokušavati da zadrži Sloveniju u Jugoslaviji, u Beogradu je 24. januara 1991. postignut tajni srpsko-slovenački sporazum (*Sporazum Milošević-Kučan*). Naime, u noći 24. januara, nakon sastanka Predsjedništva

118 B. Jović, nav. dj., str. 238-239 i 263.

119 B. Jović, nav. dj., str. 240, 246-247 i 311; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 278; M. Šadinlija, nav. dj., str. 105-106 i 112-113.

120 B. Jović, nav. dj., str. 240.

121 AIIZ, inv. br. 2-2812; B. Jović, nav. dj., str. 257-258; B. Mamula, nav. dj., str. 229; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 277-294; **ZBORNIK DOKUMENATA ...**, str. 237-238; F. Hećo, nav. dj., str. 287-288; M. Šadinlija, nav. dj., str. 113-114 i 191.

122 B. Jović, nav. dj., str. 257-258; L. Silber-A. Litl, nav. dj., str. 105.

SFRJ s predsjednicima republika, na kome je vođena rasprava "**o rasformiranju i razoružavanju nelegalnih oružanih sastava**", sastali su se predsjednici Slobodan Milošević i Milan Kučan. Postignut je dogovor o pravu Slovenaca na vlastitu državu i pravu Srba na vlastitu državu ("**svi Srbi u Jugoslaviji u jednoj državi**").[123]

Vojno rukovodstvo je u februaru 1991. godine, polazeći od procjene da se situacija u Jugoslaviji "**ne može rešiti bez jasne i čvrste najave upotrebe sile**", napravilo **novi plan** odbrane "**od unutrašnje i spoljne agresije**" i izradilo planove "**za obaranje vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj**".[124]

Početkom marta 1991. godine, Milošević je inicirao Pakrački incident, kako bi osujetio miting opozicije u Beogradu, najavljen za 9. mart.[125] U tom cilju, Jović je, u svojstvu predsjednika Predsjedništva SFRJ, bez zasjedanja Predsjedništva, naredio upotrebu vojske u Hrvatskoj.[126] U Pakrac su upućene jedinice JNA iz Bjelovara, Virovitice i Zagreba, a Komanda Varaždinskog (32.) korpusa u gradu je postavila i svoje istureno komandno mjesto.[127] Nekoliko dana zatim (9. marta 1991.) u oštrom sukobu između vlasti i opozicije[128] Jović je, na (telefonske) zahtjeve Slobodana Miloševića, generalu Kadijeviću dao nalog da izvede vojsku na ulice (u Beogradu) i "**zaposedne prostor ispred ugroženih državnih institucija**".[129]

Vojni udar, koji je stalno visio u zraku i bio u opciji planova JNA u rješavanju jugoslovenske krize, odnosno za preuzumanje vlasti u Jugoslaviji, posebno marta 1991, nije mogao biti izveden iz više razloga. Prije svega, na JNA se tada skoro u svim sredinama gledalo kao na srpsko-crnogorsku, bolje rečeno, srpsku vojsku (JNA se "**u suštini, već svela na srpsku vojsku**"), jer je "**već više od čitave decenije izgubila legitimnost da igra ulogu garanta Jugoslavije**". Kadijević se nije odlučio na taj korak i pored pritisaka Miloševića i Jovića.[130]

Vojno rukovodstvo je, marta 1991. godine, za uvođenje vanrednog stanja u zemlji imalo "**pripremljenu kompletnu dokumentaciju, ljude i sve ostalo**". Međutim, velikosrpske snage nisu uspjele da preuzmu vlast u zemlji, jer za uvođenje vanrednog stanja u Jugoslaviji (na sjednicama Predsjedništva SFRJ, 12, 14. i 15. marta 1991.) nisu dobile ustavno pokriće, niti rusku podršku. Naime, "**Predsjedništvo SFRJ, na sjednici Vrhovne komande, održanoj 12.-15. marta, odbilo je prijed-**

123 L. Silber-A. Litl, nav. dj., str. 104; M. Šadinlija, nav. dj., str. 115-116, 130 i 191-192; D. Ivanković, **KOS je trebao film o Špegelju i krvoločnom HDZ-u kao alibi za uvođenje izvanrednog stanja**, DOMOVINSKI RAT – LAŽ I ISTINA, Večernji list d.o.o., Zagreb, 2014, str. 15; D. Domazet Lošo, **Operetni rat u Sloveniji je simuliran da se uvuče Hrvatska i da JNA ima legitimitet za napad**, DOMOVINSKI RAT – LAŽ I ISTINA ..., str. 49.

124 B. Jović, nav. dj., str. 265-278.

125 M. Vasić - F. Švarm, nav. dj., str. 240; **ZBORNIK DOKUMENATA ...**, str. 239-240; M. Šadinlija, nav., dj., str. 119 i 130.

126 B. Jović, nav. dj., str. 281-282; **ZBORNIK DOKUMENATA ...**, str. 239-240.

127 D. Marjan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA ...**, str. 297; Isti, **ORUŽANE SNAGE...**, str. 371-372.

128 B. Mamula, nav. dj., str. 219.

129 B. Jović, nav. dj., str. 283.

130 B. Jović, nav. dj., 265-268; S. Biserko, nav. dj., str. 225-226; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 301-313; M. Šadinlija, nav. dj., 114-118 i 131; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 163-164.

log Štaba Vrhovne komande da se zavede vanredno stanje u zemlji i upotrebom JNA razoružaju i rasture paravojne formacije u Jugoslaviji". Zbog toga se kod njih javila ideja "**da vojska sama preuzme vlast**", te su, "vagajući" razloge za i protiv, odustali.[131]

Slobodan Milošević je, poslije izvođenja tenkova na beogradske ulice i svoj narod, radi očuvanja vlasti "**od mase opozicionih demonstranata**" (9. marta 1991.)[132] i nakon što na trodnevnoj sjednici Predsjedništva SFRJ (vrhovna komanda Oružanih snaga SFRJ), 12, 14. i 15. marta 1991, "**poslije dugih i teških rasprava sa prekidima**", uz "**primijenjene mehanizme pritiska, prije svega na predstavnika BiH Bogića Bogićevića, da bi se izdejstvovala odluka o uvođenju vanrednog stanja**", nisu prihvaćeni Prijedlozi odluka (koje je, u ime Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ, podnio general Kadijević, ocjenjujući "**ukupno stanje u zemlji**" "**kao početak građanskog rata**"), srpskog rukovodstva (državno i političko rukovodstvo Srbije), kao i lično predsjednika Jovića, **o uvođenju vanrednog stanja u zemlji** - na cijeloj teritoriji SFRJ i, pored ostalog, podizanju borbene gotovosti JNA "**do nivoa koji će garantovati poštivanje mjera vanrednog stanja ...**",uključujući i mobilizaciju dijela jedinica,[133] te *Saopštenja za javnost* Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ u noći 15. marta 1991. o tome koje će mjere JNA preduzeti,[134] 15. marta naredio mobilizaciju rezervnog sastava specijalnih jedinica milicije u Srbiji, "**angažovanje i formiranje novih snaga milicije, a Vlada** /Republike Srbije – prim. S. Č./ **je dobila zadatak da pripremi odgovarajuće formacije koje će nas učiniti u svakom slučaju bezbednim da branimo interes naše republike, a bogami i interese srpskog naroda izvan Srbije**".[135] Milošević je 16. marta u obraćanju naciji objavio da je "**sa Jugoslavijom gotovo**" i da "**Republika Srbija više neće priznati nijednu odluku Predsjedništva u postojećim okolnostima**".[136] Na taj način Milošević je objavio otcjepljenje Srbije od Jugoslavije.

Slobodan Milošević je, u skladu sa velikodržavnim projektom o formiranju "velike Srbije" ("**svi Srbi u jednoj državi**"), 16. marta 1991. na zatvorenom sastanku (tajna sjednica), sa opštinskim funkcionerima (200 predsjednika srbijanskih opština), najavio osvajačke ratne ciljeve Srbije, odnosno rješavanje srpskog nacionalnog

131 V. Kadijević, nav. dj., str. 113, 114, 125 i 149; B. Jović, nav. dj., str. 295; M. Špegelj, **SJEĆANJA VOJNIKA**, Zagreb, 2001, str. 188-189; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 272-321; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragraf 93; **ZBORNIK DOKUMENATA ...**, str. 242-243; M. Šadinlija, nav. dj., str. 118-120.

132 B. Jović, nav. dj., str. 283; I. Stambolić, nav. dj., str. 31; M. Šadinlija, nav. dj., str. 119.

133 Detaljnije o tome vidi: B. Jović, nav. dj., str. 286-311; V. Kadijević, nav. dj., str. 113-114; B. Bogićević, **RAT JE PLANIRAN**, u: F. Ademović, BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997, str. 29-37; L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 134-135 i 140-143: S. Oro, **O ULOZI VLADARSKIH TEŽNJI U YU RATOVIMA 1991. - 2001. GODINE**, u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola, Beograd, 7. - 9. novembar 2001, Beograd, 2002, str. 81-82; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 203-204; M. Šadinlija, nav. dj., str. 119.

134 L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 143; **ZBORNIK DOKUMENATA ...**, str. 241-242.

135 **BOGAMI ĆEMO DA SE TUČEMO**, NIN, 12. april 1991, str. 41; L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 144; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 204; **ICTY**, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA ..., paragraf 250; **MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI ...** str. 146-147; M. Šadinlija, nav. dj., str. 120.

136 L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 143-144; B. Bogićević, nav. dj., str. 37; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 204; M. Šadinlija, nav. dj., str. 119-120.

pitanja kao ratnog. Tada je on, između ostalog, posebno potencirao pitanja granica, koja su, po njemu, "**suštinska, državna pitanja**". S tim u vezi, on je izjavio: "**Granice, kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikada ne diktiraju slabi. Prema tome, osnovno je da moramo biti jaki. ... Mi jednostavno smatramo da je legitimno pravo i interes srpskog naroda da živi u jednoj državi. To je početak i kraj. Uostalom, šta će im ti Srbi koji im toliko smetaju po Kninu, po Petrinji, Glini, Lici, Baniji, Kordunu, Baranji, ako je taj problem toliki?... A ako treba da se tučemo, bogami ćemo da se tučemo. A nadam se da neće biti toliko ludi da se sa nama tuku. Jer, ako ne umemo dobro da radimo i privređujemo, bar ćemo znati dobro da se tučemo...**".[137]

Dva dana kasnije, bez obzira što je izostao dogovoreni vojni udar, Slobodan Milošević je, 18. marta 1991. godine, na sastanku sa 200 studenata i profesora na Univerzitetu u Beogradu,[138] ponovio skoro od riječi do riječi svoju poruku predsjednicima srbijanskih opština, svečano obećavajući da će "**svi Srbi živeti u jednoj državi**", što je bilo očigledno da je sa Jugoslavijom gotovo i da Milošević vrši užurbane pripreme za osvajački rat.[139]

Milošević je "**za ostvarenje svojih zločinačkih ciljeva**" i radi "odbrane" "**interesa srpskog naroda izvan Srbije**" bio u stalnom kontaktu sa srpskim rukovodstvom u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. On je rukovodio političkim i vojnim akcijama rukovodstava SDS-a u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Milošević je imao redovne, pa i svakodnevne kontakte sa Radovanom Karadžićem. S tim u vezi, on je predsjednicima srbijanskih opština, na tajnom sastanku u Beogradu, 16. marta 1991, pored ostalog, izjavio da je "**bio na vezi sa našima iz Knina, iz Bosne, ogromni su pritisci....**".[140]

Neuspjeh srpskog političkog rukovodstva i nespremnost kolebljivog rukovodstva JNA da, bez ruske podrške, na sebe preuzme odgovornost za planirani vojni udar i nasilno obaranje vlada republikâ Hrvatske i Slovenije,[141] naveo je Miloševića da prihvati Mesićevu inicijativu da u međusobnom dogovoru sa Tuđmanom pokuša riješiti "**sporna pitanja i postigne sporazum, kako ne bi došlo do rata**". U najvećoj tajnosti organizovan je sastanak.[142]

137 S. Đukić, nav.dj., str. 113; I. Stambolić, nav. dj., str. 28; L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 144 - 146; **BOGAMI ĆEMO DA SE TUČEMO**, NIN, 12. april 1991, str. 41- 42; N. Cigar, nav. dj., str. 55; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 205; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 138-139.

138 L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 146 - 147.

139 Isto; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 207.

140 **BOGAMI ĆEMO DA SE TUČEMO**, NIN, 12. april 1991, str. 41; N. Cigar, nav. dj., str. 55; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragrafi 960-963; **ICTY**, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA ..., paragraf 250; **MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI ...**, str. 147; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 207; K. A. Nilsen, nav. dj., str. 101-102 i 105-181.

141 B. Jović, nav. dj., str. 295 i 306-310; D. Marjan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 265-281; PROFIL, br. 16, Beograd 1998, str. 105-114, RAT I MIR GENERALA VUKA OBRADOVIĆA; B. Mamula, nav., dj., str. 9; F. Hećo, nav. dj., str. 72; M. Šadinlija, nav. dj., str. 119.

142 Detaljnije o tome vidi: B. Jović, nav. dj., str. 258-259; M. Minić, nav. dj., str. 21 - 104; H. Šarinić, **SVI MOJI TAJNI PREGOVORI SA SLOBODANOM MILOŠEVIĆEM**, Zagreb, 1999; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 942-944; **MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI ...**, str. 147; M. Šadinlija, nav. dj., str. 122.

Dogovor Milošević-Tuđman ostvaren je u velikoj tajnosti 26. marta 1991., u Karađorđevu, bez Mesića i Jovića, gdje je, kao i 15. aprila u Tikvešu, dogovorena **teritorijalna podjela Bosne i Hercegovine** ("**po etničkom ključu i pripajanju tih njenih dijelova Hrvatskoj, odnosno Srbiji, dok bi se bosanskim muslimanima dala mogućnost da žive u enklavi**"),[143] što je rezultiralo formiranjem srpskih i hrvatskih petokolonaških organizacija, paradržavnih i kolaboracionističkih tvorevina u Republici Bosni i Hercegovini, te koordiniranom agresijom Srbije i Crne Gore (Savezne Republike Jugoslavije) i Republike Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidom nad Bošnjacima.[144]

U Karađorđevu je, po Mesiću, dogovoreno da Hrvatska dobije trinaest bosanskohercegovačkih srezova, odnosno granice Banovine Hrvatske, iz avgusta 1939, te bosansko Prekounje (Bihać, Cazin, Veliku Kladušu i Bužim), pošto to, kao "**turska Hrvatska**", odnosno Bošnjacima u ogromnoj većini naseljeno područje, Miloševiću navodno nije bilo potrebno.[145] U suštini je riječ (dogovor u Karađorđevu) o taktičkom potezu Slobodana Miloševića, kako bi prevario i nadmudrio predsjednika Tuđmana, radi što lakše okupacije jedne trećine Republike Hrvatske i "omeđavanja" zapadnih granica velike Srbije. Cijela Bosna i Hercegovina je, prema srpskom velikodržavnom projektu fašističkog i genocidnog karaktera, sastavni dio projektovane srpske države. Imajući to u vidu, očigledno je da Slobodan Milošević nije želio samo pola Bosne i Hercegovine, kako je to dogovoreno u Karađorđevu, već čitavu Bosnu i Hercegovinu i jednu trećinu Republike Hrvatske, što su potvrdili događaji još od sredine 1991. godine, i kasnije.

Od marta 1991.godine JNA, je od "**zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana**", kako je to bilo definisano Ustavom SFRJ,[146] postala oružana sila Srbije i Crne Gore (srpsko-crnogorska vojska) i njihovih kolaboracionista u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Na taj način JNA je "**dobila svoju državu**", koju je general Veljko Kadijević, u panici, tražio. Tada je stavljena pod komandu te dvije republike. Stoga su njena osvajačka dejstva u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini predstavljala glavni oblik oružanog učešća Srbije i Crne Gore u tim osvajačkim, srpskim agresorskim ratovima. Ta nelegalna Vrhovna komanda je od tada djelovala u sastavu: Borisav Jović, Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović (Srbija), dr. Branko Kostić (Crna Gora) i general Veljko Kadijević (JNA).[147]

143 Isto; L. Silber-A. Litl, nav. dj., str. 123; I. Goldstein, **HRVATSKA POVIJEST**, Zagreb, 2003, str. 409-410; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 320-321, 327-328 i 942-949; D. Bilandžić, **POVIJEST IZBLIZA: MEMOARSKI ZAPISI 1945.-2005**, Prometej, Zagreb, 2006, str. 372-377; M. Šadinlija, nav. dj., str. 120-125, 192 i 198.

144 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 9-1328.

145 M. Minić, nav. dj., str. 77-90.

146 **USTAV SFRJ, USTAVI SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA I POKRAJINA**, Beograd, 1974, str. 53; I. Radaković, nav. dj., str. 163; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 158.

147 I. Radaković, nav. dj., str. 163; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 159; D. Todorović, nav. dj., str. 99, 101-102 i 104.

Rukovodstvo velikosrpskog pokreta je, deklarativno se u javnosti zalažući za opstanak SFRJ i "stvarni" demokratski preobražaj društva, na sastanku "učetvero" (Milošević, Jović, Kadijević i Adžić) **5. aprila 1991. prihvatilo ratnu opciju**. S tim u vezi, vrh velikosrpskog pokreta je ocijenio da je pređen "*Rubikon*" — **postignut je dogovor da će vojska**, bez odluke i saglasnosti Predsjedništva SFRJ ("**nikakvu odluku ni saglasnost nećemo tražiti**"; "**ni od koga više ne tražimo nikakve odluke**"), **stupiti u oružano dejstvo na zaštiti i odbrani srpskog naroda u Krajini, odnosno na odbrani već osvojenog u Hrvatskoj** ("srpskih" gradova koji su tada bili "**pod srpskom vlašću**").[148]

Početkom aprila 1991. godine, vojno rukovodstvo je usvojilo Odluku o razmještanju dijela jedinica JNA prema zapadu. Dio elitne 63. padobranske brigade upućen je iz Niša u Zagreb. Iz 51. motorizovane brigade iz Pančeva 1. oklopni bataljon je premješten u Petrinju (u sastav 622. motorizovane brigade). Drugi motorizovani bataljon 36. motorizovane brigade iz Subotice i 1. mehanizovani bataljon 453. mehanizovane brigade iz Sremske Mitrovice premješteni su u istočnu Slavoniju, na područje Vukovara i Vinkovaca i podređeni Komandi 17. korpusa. Oklopno-mehanizovani dijelovi 10. motorizovane brigade iz Mostara u maju su locirani na Kupreškoj visoravni.[149]

Šestog maja 1991. godine, generalu Kadijeviću se, izgleda, povratilo samopouzdanje i želja da samostalno djeluje. Polazeći od ocjene da je, zbog zaoštravanja stanja u zemlji (počeci oružane pobune Srba na području vukovarske opštine, zatim oko Vinkovaca i Osijeka), "**počeo naveliko građanski rat u zemlji**", **naredio je podizanje borbene gotovosti JNA i (naredićе) mobilizaciju odgovarajućih jedinica i zaprijetio da će**, ako to ne učine odgovarajući organi Federacije, JNA "**obezbijediti mir**". Sazvana sjednica Predsjedništva, u čijem su radu učestvovali predsjednik Skupštine SFRJ, predsjednik SIV-a, predsjednici republika Srbije i Makedonije, predsjednici predsjedništava Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Slovenije i predsjednik Vlade Republike Hrvatske, a na kojoj je razmatrana aktuelna političko-bezbjednosna situacija u zemlji, za 7. maj, završena je tek 9. maja u jutarnjim satima, kada su, pod pritiskom "**neminovne**" vojne opcije (strah od mogućeg vojnog udara) jednoglasno usvojene odluke, mjere i aktivnosti, čijim bi sprovođenjem bio osiguran mir u zemlji, "**a time i uslovi za vraćanje borbene gotovosti jedinica JNA na normalni nivo**".[150]

Tom odlukom široka ovlaštenja su data JNA "**na kriznim žarištima**" — na području Hrvatske "**sa pretežno srpskim stanovništvom**", gdje su njene jedinice, kao i Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, već bile angažovane. Time je

148 B. Jović, nav. dj., str. 317; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 328.

149 D. Marjan, nav. dj., str. 299; A. Tus, **RAT U SLOVENIJI I HRVATSKOJ DO SARAJEVSKOG PRIMIRJA**, u : RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991.-1995, Zagreb-Sarajevo 1999, str. 68-69; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 329.

150 B. Jović, nav. dj., str. 299-300 i 320-321; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 330-332.

rukovodstvo velikosrpskog pokreta postiglo "**ogroman napredak**", posebno "**u pogledu ovlašćenja koja su data vojsci**", jer je ta odluka Predsjedništva SFRJ, u suštini, predstavljala **vojnu opciju**.[151] Ona je bila u skladu **sa ratnom opcijom** rukovodstva velikosrpskog pokreta **prihvaćenom 5. aprila 1991**. godine.[152]

U danima "**natezanja**" oko izbora Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ (od 10. maja 1991, te kasnije) održano je više sastanaka, na kojima su vođeni razgovori i dogovori između srpskog i crnogorskog političkog, te vojnog rukovodstva — Milošević, Jović, Bulatović, Kostić, Jokanović i generali Kadijević i Adžić. Na tim je sastancima, pored pitanja izbora Mesića za predsjednika, razgovarano i o Srbima u Hrvatskoj. Tako je u razgovoru između Jovića, Miloševića i Kadijevića, 10. maja dogovoreno **da se nastavi sa odbranom srpskog naroda u Hrvatskoj**.[153]

Milošević, Jović, Bulatović, Branko Kostić i Jugoslav Kostić su 20. juna, pošto nije održana sjednica Predsjedništva SFRJ,[154] procijenili situaciju i dogovarali se o daljim potezima. Procjenjujući da će se Hrvatska i Slovenija u toku tog mjeseca osamostaliti, oni su zaključili da je neophodno preduzeti određene mjere zaštite od "separatizma". U tom je cilju, pored prijedloga "**finansijske i ekonomske samoodbrane**", dogovoreno da se 24. juna sastanu sa generalima Kadijevićem i Adžićem i traže pružanje preciznog odgovora "**da li će izvršiti raspored vojske na novim (srpskim) granicama Jugoslavije**", kako bi se navodno "**sprečilo veće izginuće srpskog naroda i odbranile teritorije**". Zaključili su da će, **ako ne dobiju sigurne garancije, odbranu organizovati sami i dići ruke od armije**.[155]

Kod Miloševića je, u skladu sa navedenim zaključcima i po dogovoru i utvrđenim ciljevima od prije četiri dana, 24. juna održan sastanak, na kome su učestvovali: Veljko Kadijević, Blagoje Adžić, Borisav Jović, Momir Bulatović, Branko Kostić, Jugoslav Kostić i Slobodan Milošević. Najprije je govorio Milošević,[156] koji, po Joviću, nije ni pomenuo razloge zašto su se sastali, zatim general Kadijević, te Jović, koji je, između ostaloga, naglašavajući ciljeve nosilaca velikosrpskog pokreta da omoguće Sloveniji i Hrvatskoj "otcjepljenje" ("**ali na legalan način, a ne politikom svršenog čina**"), ukazao da Srbija i Crna Gora treba odmah da razmotre mjere samoodbrane u ekonomskom i finansijskom smislu. Međutim, problem je bio u tome što rukovodstvo velikosrpskog pokreta **legalno nije moglo ostaviti Srbe u Jugoslaviji**, te je vršen posljednji pritisak na JNA da to ona preuzme na sebe. Stoga je "**bezbednosna strana**", po Joviću, zavisila "**od odgovora koji ćemo dobiti danas od Armije: da li će JNA braniti Srbe u Hrvatskoj posle odluke o otcepljenju i kako**?"[157]

151 B. Jović, nav. dj., str. 320-321 i 323; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 332.
152 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 332.
153 B. Jović, nav. dj., str. 324; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 334-338.
154 B. Jović, nav. dj., str. 339; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 339.
155 Isto.
156 B. Jović, nav. dj., str. 340; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 339.
157 B. Jović, nav. dj., str. 340; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 339-340.

Dvadeset sedmog juna 1991.godine Milošević je "**ušao u otvorena neprijateljstva u Sloveniji**" - JNA je pokrenuta da zauzme tu republiku, zaposjedne granicu sa Slovenijom i uspostavi prisustvo federalne policije i carine na granici.[158] U toj agresiji JNA je svim raspoloživim snagama gazila Sloveniju.[159] Međutim, Slovenci su, primjenjujući doktrinu o naoružanom narodu, koju je JNA decenijama izučavala, pružili odlučan otpor i zaustavili tenkove JNA.[160]

Za vrijeme napada na Sloveniju rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je na granicama između Srbije i Hrvatske stacioniralo, u skladu sa *Uputstvom o upotrebi oklopnih i mehanizovanih jedinica u vanrednim prilikama*,[161] oklopno-mehanizovane jedinice 1. vojne oblasti.[162]

Savezno izvršno vijeće je 27. juna predložilo tromjesečnu odgodu realizacije slovenačkih i hrvatskih odluka o razdruživanju. S obzirom na to da ni blokirano Predsjedništvo ni predsjednik Marković nisu imali kontrolu nad JNA, SIV je insistirao na "**neodgodivom konstituiranju jugoslovenske zajednice i deblokadi Predsjedništva, da bi preuzelo funkcije vrhovne komande i spriječilo autonomno ponašanje Armije**".[163] Sljedećeg je dana sa trojkom Evropske zajednice dogovoren prekid vatre i povlačenje armije u kasarne, tromjesečni moratorij odluka Slovenije i Hrvatske o osamostaljivanju i izbor Stipe Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ.[164]

Kada su pučisti shvatili da je JNA u Sloveniji poražena tražili su nova rješenja. Jovićeva grupa je pokazivala znake popuštanja. O tome je Marković 29. juna obavijestio Mesića, dobivši "**uvjeravanja najodgovornijih u Srbiji da više neće stajati na putu inauguriranja ustavnog predsjednika**".[165]

Jović, dvojica Kostića i Bajramović su, poslije Miloševićevih razgovora sa trojicom ministara Evropske zajednice, 29. juna napisali zajedničku izjavu, u kojoj su naveli kako "**prestaju razlozi**" usljed kojih su 15. maja odbili da glasaju za izbor Stjepana Mesića.[166]

Međutim, samo četrdesetak sati poslije tih dogovora i javnih izjava o prestanku razloga za Mesićev izbor, Jović ponovo nije pristao da glasa za Mesića. Uznemireni

158 I. Radaković, nav. dj., str. 67.; O. Backović - M. Vasić - A. Vasović, **KO TO RADO IDE U VOJNIKE (MOBILIZACIJSKA KRIZA - ANALITIČKI PREGLED MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA**), u : RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991.-1995, Sarajevo 1999; S. Mesić, nav. dj., str. 48; D. Marjan, nav. dj., str. 300; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 345.

159 S. Mesić, nav. dj., str. 49; S. Č, **AGRESIJA ...**, str. 345-346.

160 S. Mesić, nav. dj., str. 50 i 65; I. Radaković, nav. dj., str. 69; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 346.

161 D. Marjan, nav. dj., str. 301, nap. 58; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 347.

162 D. Marjan, nav. dj., str. 300, S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 347.

163 S. Mesić, nav. dj., str. 50; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 348.

164 K. Rotim, nav. dj., str. 103; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 348.

165 S. Mesić, nav. dj., str. 52-53; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 348.

166 Isto.

novim izjavama beogradskog vrha ministri Evropske zajednice su 30. juna od Miloševića tražili da bez odlaganja instruira Jovića da podrži imenovanje Mesića.[167]

Jović je 30. juna na zatvorenoj sjednici Savjeta za zaštitu ustavnog poretka, govoreći o situaciji u Jugoslaviji i, s tim u vezi, "**vrlo velikoj opasnosti da Jugoslavija**" navodno "**bude Liban, i još gore**", u Miloševićevo ime, "**podvukao crtu**" i "**temeljno se preispitao**", odustao od "očuvanja" integriteta SFRJ. Iznio je tvrdnju o postojanju pogrešne procjene "**da se integritet zemlje može očuvati**". Po njegovom mišljenju, tada nisu postojali "**više nikakvi politički uslovi da možemo očuvati integritet zemlje**".[168]

Polazeći od takvih stavova, Jović je na toj sjednici najavio – prvi na jednom organu Predsjedništva SFRJ - "**da treba dići ruke od Slovenije**" - **odmah donijeti odluku o njenom isključenju iz Jugoslavije**,[169] što na samoj sjednici niko nije reagovao, jer su, po njemu, "**bili iznenađeni**".[170]

Zalažući se za donošenje odluke o **hitnom isključenju Slovenije iz Jugoslavije** ("**... Sloveniju potpuno otcepiti od Jugoslavije u svakom pogledu....**"), Jović je predložio i mjere kako da se to postigne. Jedna od njih je - **povlačenje JNA na nove granice**,[171] tj. granice velike Srbije, koja bi u toj varijanti uključivala i Hrvatsku.

U Sloveniji su 2. jula 1991. (u 18 sati) na svim pravcima obustavljeni pokreti JNA. Armija je, pod pritiskom TO Slovenije, te SIV-a i (poslije 1. jula) Predsjedništva SFRJ, prekinula pokrete trupa. JNA je u Sloveniji, snagom ujedinjenog naroda, zaustavljena i blokirana. Te je večeri general Adžić javno, preko TV, "narodima Jugoslavije" najavio puč, prijeteći da će vojska "**stvari dovesti do kraja**".[172]

General Kadijević se te večeri nije priključio pučističkoj grupi velikosrpskih generala, na čelu sa Adžićem, o preuzimanju vlasti. Prihvatio je zahtjev da se vojska, zajedno sa slovenačkim naoružanim jedinicama, povuče u kasarne. Dva dana kasnije (4. jula) on je govorio mirnodopskim rječnikom, spreman da prihvati Predsjedništvo kao komandu.[173]

Pet dana poslije izbora Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ (5. jula 1991.) Milošević i Jović su sa generalom Kadijevićem zakazali razgovor, koji su, zbog navodno "**skoro tragičnog**" stanja u zemlji, posebno zbog toga što je JNA u Sloveniji **poražena i potučena**,[174]**smatrali odlučujućim**. Oni su vojsci postavili kategorične zahtjeve, tražeći od Kadijevića sljedeće :

167 S. Mesić, nav. dj., str. 54-55; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 348-349.
168 B. Jović, nav. dj., str. 344; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 349.
169 B. Jović, nav. dj., str. 344; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 350.
170 Isto.
171 Isto.
172 S. Mesić, nav. dj., str. 72-73; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 356.
173 S. Mesić, nav. dj., str. 73-80; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 356-357.
174 B. Jović, str. 349; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 357.

"**1. Slovencima odgovoriti žestoko svim sredstvima, uključujući i avijaciju**",[175] a "**potom se povući iz Slovenije**";[176]

"**2. Glavne snage JNA koncentrisati na liniji: Karlovac-Plitvice na zapadu; Baranja - Osijek - Vinkovci - Sava na istoku i Neretva na jugu**". Na taj je način trebalo "**pokriti sve teritorije gde žive Srbi do potpunog raspleta, odnosno do konačnog slobodnog opredeljenja naroda na referendumu**", i

"**3. Potpuno eliminisati Hrvate i Slovence iz vojske**".[177]

Milošević i Jović su zahtijevali da se odmah krene sa akcijom u Sloveniji, jer, u protivnom, oni gube u Srbiji, "**a onda se i vojska raspada**".[178]

Kadijević je "**bez ikakve diskusije**" prihvatio sve što mu je Milošević govorio, uključujući i "**kategorične**" zahtjeve vojsci, s tim što je mislio da mu je za to potrebno 6-10 dana. Međutim, Milošević i Jović se s tim nisu složili — oni su **preduzimanje akcije tražili za 2-3 dana, jer će, po njima, "posle toga doći do priznanja Slovenije i Hrvatske od Austrije i Nemačke, a tada bi bila moguća i njihova vojna intervencija**". To je Kadijević prihvatio.[179]

Na tom je sastanku, pored navedenog, dogovoreno da general Kadijević Predsjedništvu SFRJ postavi dvije opcije: "**ili da Slovence prisili na sprovođenje odluka Predsedništva od juče** (tj. od 4. jula — prim. S.Č.) **o prepuštanju granice JNA i poštovanju saveznih zakona ili da Predsedništvo naredi JNA napuštanje Slovenije**". Pri tom su procijenili da će u oba slučaja Slovenci izazvati konflikt, jer bez borbe neće dozvoliti "**da izvučemo tehniku**". A u konfliktu ih nije trebalo štediti.[180]

Vojno rukovodstvo je bilo sklonije prijetnjama i prijetećim manevrima nego demokratskom dijalogu. General Adžić je u govoru novoimenovanim "provjerenim" komandantima, 5. jula 1991. podvukao: "**Jedinice kojima ćete komandovati moraju do kraja izvršiti dobiveni zadatak, a ako treba, i do kraja izginuti**". Komandant 5. vazduhoplovnog korpusa, Ljubomir Bajić, je rekao " **ne kleknu li Slovenci na koljena... prijetio aktiviranjem već pripremljene naredbe za 'napad na snage slovenačke TO sve dok ne budu uništene'**".[181]

Ministarsko vijeće Evropske zajednice, na sjednici u Hagu 5. jula 1991, usvojilo je **stav da ni u kom slučaju neće priznati politiku sile**, što je bila i ocjena Kriznog komiteta **KESS-a**.[182] Ministarska trojka je odmah poslije haškog zasjedanja ponovo, formalno na poziv Savezne vlade, doputovala u Jugoslaviju, gdje je (pod pritiskom

175 Isto.
176 Isto.
177 Isto.
178 B. Jović, nav. dj., str. 349; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 358.
179 Isto.
180 Isto.
181 S. Mesić, nav. dj., str. 100; S. Čekić, **AGRESIJA**, str. 359.
182 S. Mesić, nav. dj., str. 85-86; S. Čekić, **AGRESIJA**, str. 359.

Evropske zajednice) na sastanku na Brionima 7. jula, poslije razgovora sa republičkim i predstavnicima SIV-a, te plenarnog sastanka, kojim je predsjedavao predsjednik Mesić, a na kome su bili prisutni dr. Kostić, Bogićević, Tupurkovski, Drnovšek (iz Predsjedništva SFRJ), Marković, Lončar, Brovet i Gračanin (iz SIV-a), te Kučan, Rupel, Bučar i Peterle, zatim Tuđman i drugi, **postignut dogovor o mirnom razrješavanju jugoslovenske krize**.[183] Evropski parlament je 10. jula, "**duboko zabrinut zbog nasilja u Sloveniji i drugim dijelovima Jugoslavije**", između ostalog, osudio "**upotrebu sile u Sloveniji od strane savezne armije**", i "**daljnje miješanje jugoslovenske savezne armije u političkoj krizi**", i insistirao "**da jugoslovenska savezna armija odmah mora vratiti svoje jedinice u kasarne**".[184]

General Kadijević je odmah poslije prijema "**naređenja**" od rukovodstva velikosrpskog pokreta (5. jula), kada su Milošević i Jović, pored ostalog, **odredili Neretvu kao srpsku granicu na jugu** i Kadijeviću postavili zadatak za odgovarajuće grupisanje glavnih snaga JNA, radi pokrivanja svih teritorija "**gde žive Srbi**", što je general "**bez ikakve diskusije" prihvatio**,[185] pokušao da osigura ili rasčisti hoće li imati podršku SSSR-a, zapravo, zavjereničke grupe. Stupio je u kontakt sa maršalom Jazovom. O tom kontaktu Kadijević je 9. jula obavijestio Jovića kako je od "**pre par dana**", u telefonskom razgovoru, tražio odgovor na dva pitanja: "**da li nas SSSR može zaštititi ako dođe do vojne intervencije Zapada i da li hoće da nam prodaju određeno naoružanje kojeg nemamo dovoljno (bombe i kerozin)**". Odgovor je bio negativan na oba pitanja.[186]

U toku dana je "**više puta**" obavljena konsultacija s generalom Kadijevićem "**o stanju u Sloveniji i akciji koju treba preduzeti**".[187] Ocjenjujući da je general "**potpuno dezorjentisan**", Jović i Milošević su zaključili da oni ("**mi**") moraju "**diktirati orijentaciju ismer akcije**".[188]

Sljedećeg je dana general Kadijević obavijestio Jovića o razgovoru između Stjepana Mesića i Vuka Draškovića, koji su, po njemu, utvrdili "**zajedničke političke ciljeve za koje će se boriti: rušenje JNA i rukovodstva Srbije" ("propaganda protiv JNA, njeno razbijanje i likvidiranje**").[189] Ocjenjujući da je to "žrtvovanje interesa srpskog naroda u Hrvatskoj i uopšte van Srbije", te da je to "**cena sporazuma s Mesićem; da se posledice već osećaju, jer u samom Beogradu, u jedinicama I vojne oblasti vojnici masovno odbijaju komandu, govoreći da neće da slu-**

183 S. Mesić, nav. dj., str. 86-92; I. Radaković, nav. dj., str. 71; S. Čekić, **AGRESIJA**, str. 359.
184 S. Mesić, nav. dj., str. 95-96; S. Čekić, **AGRESIJA**, str. 359-360.
185 B. Jović, nav. dj., str. 349; B. Mamula, nav. dj., str. 232; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 360.
186 B. Jović, nav. dj., str. 360; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 360-361.
187 Isto.
188 Isto.
189 B. Jović, nav. dj., str. 360-361; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 362.

šaju komandu onih koji su 9. marta sprečili rušenje srpske vlasti", Kadijević je apelovao "**da odmah politički javno reagujemo**".[190]

Kadijević je, pred sjednicu Predsjedništva SFRJ, 11. jula 1991, u dogovoru sa Miloševićem, Jovićem i Brankom Kostićem, saopštavajući "**procenu situacije u vezi sukoba u Sloveniji i predloge stavova**",[191] iznio nove prijedloge vojske — **odbranu buduće Jugoslavije**. Predložio je dvije varijante:

"**I varijanta odbrane buduće Jugoslavije: Srbija, Crna Gora, BiH, Srbi van Srbije i eventualno Makedonija.**

II varijanta: Srbija, Crna Gora, srpski narod u Jugoslaviji i eventualno još ponešto".[192]

Za realizaciju navedenih varijanti, odnosno formiranje i odbranu buduće velike Srbije, Kadijević je predložio i mjere: "**Vojska se mora prestrojiti brzo**", na čemu je već tada vojno rukovodstvo radilo, "**ali uz velike teškoće**".[193]

Milošević, Jović i Kostić su se, s obzirom na to da je srbijansko-crnogorski blok u Predsjedništvu SFRJ bio svjestan da prijedlog koga je formulisalo rukovodstvo velikosrpskog pokreta ne može dobiti peti glas u Predsjedništvu, odlučili za novo rješenje - "**da treba odmah povući vojsku iz Slovenije, rasporediti je na granice buduće Jugoslavije i izvršiti hitno smenu svih Slovenaca i Hrvata sa visokih vojnih položaja**".[194] Ukoliko bi povlačenje vojske iz Slovenije bilo spriječeno, trebalo je "**postaviti žestoke ultimatume Sloveniji ili udariti po njoj**", te, "**takođe, odmah ojačati istočnoslavonsku liniju fronta, tući po redarstvenicima i ne dati im da napadaju srpska naselja**".[195]

Sve navedene prijedloge Kadijević je, "**veoma zabrinut**", prihvatio, s tim što je bilo očigledno da nije držao "**sve u svojim rukama**",[196] jer se definitivno priklonio Miloševiću kao najjačem.

Na sjednici Predsjedništva SFRJ, 12. jula 1991. godine, Jović i dr. Kostić su, kao i vojno rukovodstvo, tvrdili kako je, ne dobiju li zeleno svjetlo Kadijevićevi prijedlozi, "**neminovan rat u Hrvatskoj**".[197] Mesić je, shvativši da je riječ o scenariju da se što prije iz Jugoslavije otjera Slovenija, a podijeli Hrvatska, insistirao na tome da se vojska povuče u kasarne ("**Armija mora u kasarne**"), obustavi mobilizacija i razo-

190 B. Jović, nav. dj., str. 361; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 362.
191 B. Jović, nav. dj., str. 364; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 362.
192 B. Jović, nav. dj., str. 361; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 363.
193 Isto.
194 B. Jović, nav. dj., str. 365; S. Mesić, nav. dj., str. 105; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 363-364.
195 Isto.
196 Isto.
197 S. Mesić, nav. dj., str. 105; S. Čekić, **AGRESIJA**, str. 364.

ružaju ilegalne paravojne organizacije.[198] Jović je tvrdio kada bi se vojska povukla "**u Hrvatskoj u kasarne**" "**bilo bi krvi do kolena**".[199]

Vojno rukovodstvo (ilegalni Štab Vrhovne komande) je, procjenjujući situaciju i suočavajući se sa brojnim "**krupnim**" problemima, posebno sa mobilizacijom, zaključilo da je "**jedino rješenje da JNA napusti Sloveniju**". U postizanju tog cilja trebalo je odgovoriti na pitanje "**kako to uraditi u datoj jugoslovenskoj i međunarodnoj situaciji**". S tim u vezi, "**razmotrene**" su tri varijante:

- 1."**prethodno vojnički poraziti vojne formacije Slovenije, a potom napustiti Sloveniju**";[200]

- 2. **nanijeti, "bez dovođenja novih snaga kopnene vojske, upotrebom svih raspoloživih snaga Ratnog vazduhoplovstva, vatrene i manevarske moći snaga kopnene vojske koje su se već nalazile u Sloveniji", "neprihvatljive gubitke infrastrukturi Slovenije i tako je prisiliti na poštivanje odluka saveznih institucija o državnoj granici"**[201] i

- 3. "**Postići političke ciljeve kombinovanom upotrebom političkih sredstava i prijetnjom upotrebe svih raspoloživih sredstava JNA, uz stvarnu upotrebu koju dozirati u skladu sa ponašanjem slovenačke strane**".[202]

"**Procjenjujući**" "**dobre i loše strane sve tri varijante dalje upotrebe JNA u Sloveniji**", "Štab Vrhovne komande" se "**opredijelio**" za prvu, pri čemu je drugu varijantu isključio. Međutim, ta tzv. **prva varijanta** nije prošla na Predsjedništvu SFRJ, jer je, po Kadijeviću, "**neki**" njegovi članovi "**nisu prihvatili**", "**sa obrazloženjem da ne postoji raspoloženje u narodu iz čije sredine bi trebalo da krenu nove jedinice u Sloveniju, da one idu tamo i ratuju da bi ratom natjerali Slovence da ostanu u Jugoslaviji kada to oni, očigledno, ne žele**". Na taj se način "**ostalo pri trećoj varijanti**". Stoga su se, u postizanju političkog cilja - **napuštanje Slovenije, "dalje političke i vojne aktivnosti**" rukovodstva velikosrpskog pokreta "**odvijale u suštini u skladu sa takvom odlukom**".[203]

Jović i dr. Kostić su sve činili da Predsjedništvo SFRJ ne funkcioniše, posebno kada su vođene rasprave o procesu razrješavanja jugoslovenske krize. Zbog toga Miloševićeva grupa u Predsjedništvu nije htjela da ode na Brione, gdje je, prema dogovoru od 12. jula, Mesić zakazao sjednicu Predsjedništva za 17. juli i gdje je sve bilo pripremljeno za njeno održavanje. Dr. Kostić je, u funkciji potpredsjednika, za isti dan zakazao sastanak sa članovima Predsjedništva u Beogradu. Mesić, Drnovšek, Bogićević i Tupurkovski, te Ante Marković i Irfan Ajanović (potpredsjednik Skupšti-

198 S. Mesić, nav. dj., str. 109; S. Čekić, **AGRESIJA**, str. 364-365.
199 S. Mesić, nav. dj., str. 109-117; S. Čekić, **AGRESIJA**, str. 365.
200 V. Kadijević, nav. dj., str. 119-120.
201 Isto.
202 Isto, str. 121.
203 Isto.

ne SFRJ), prisustvovali su sjednici Predsjedništva na Brionima. Dok su oni zasjedali, srpski kolaboracionisti iz Borova Sela napali su vojnim minobacačima to mjesto, telefonske veze sa opsjednutim Vukovarom su prekinute, miniran je zadarski delekovod, usljed čega je Zadar ostao bez struje, predsjednik Tuđman je u zadarskoj vazduhoplovnoj bazi Zemunik pokušavao uvjeriti generala Kadijevića da obustavi osvajački pohod na Republiku Hrvatsku.[204]

Na Brionima, gdje je Evropska zajednica prihvatila pravo SFRJ da uspostavi kontrolu svoje državne granice,[205] dogovoreno je da se sljedeća sjednica Predsjedništva SFRJ održi 18. jula u Beogradu, jer se na Brionima, bez srbijansko-crnogorske "četvorke", nije moglo ništa odlučiti. Na dnevnom redu te sjednice (18. jula), pošto nije prihvaćen Mesićev prijedlog da se vodi rasprava o Hrvatskoj, kao i o novom uređenju Jugoslavije, **bila je Slovenija**. Tada je Predsjedništvo SFRJ u punom sastavu **donijelo odluku o dislociranju komandi, jedinica i ustanova JNA sa teritorije Slovenije u Bosnu i Hercegovinu, Srbiju i Crnu Goru**.[206] Na osnovu te odluke Štab Vrhovne komande uradio je plan dislokacije.[207]

Velikosrpski pokret se "**konačno**" izborio za **povlačenje JNA iz Slovenije i njeno raspoređivanje "na granice buduće Jugoslavije**". Milošević i Jović su, zajedno sa generalima Kadijevićem i Adžićem, zauzeli stav da JNA ne treba da se angažuje u Sloveniji,[208] već da se koncentriše na granice velike Srbije.

Rukovodstvo velikosrpskog pokreta nije zanimala Slovenija, osim kao faktora koga je što prije trebalo isključiti iz dogovaranja - **istjerivanjem te republike iz Jugoslavije**. Slovenija ni u jednoj historijskoj opciji nije ulazila u projektovanu veliku Srbiju, niti je to bio strateški cilj velikosrpskog pokreta. Rukovodstvo tog pokreta je ocijenilo (po Kadijeviću — "**politika ocijenila**") da se JNA u Sloveniji "**nije imala zašto boriti", za razliku od Hrvatske i Bosne i Hercegovine, gdje se navodno borila "za pravo srpskog naroda da sam određuje svoju budućnost**",[209] odnosno, za srpsku državu fašističkog karaktera.

Povlačenje JNA iz Slovenije je značilo promjenu spoljnih granica SFRJ. **Bez Slovenije Jugoslavija više nije postojala**. Isključenje Slovenije iz Jugoslavije značilo je suštinsku promjenu uređenja Jugoslavije i lakše ostvarivanje velikosrpske nacističke ideologije i velikodržavnog programa. Rukovodstvo velikosrpskog pokreta se orijentisalo na agresivni rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.[210]

204 S. Mesić, nav. dj., str. 120-121; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 368.
205 Isto.
206 S. Mesić, nav. dj., str. 121-123 i 269; V. Kadijević, nav. dj., str. 121; B. Jović, nav. dj., str. 366; B. Mamula, nav. dj., str. 223; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 368-369.
207 V. Kadijević, nav. dj. str. 121; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 369-370.
208 B. Mamula, nav. dj., str. 215; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 371.
209 S. Mesić, nav. dj., str. 127, 135 i 148-149; V. Kadijević, nav. dj., str. 162-163; I. Radaković, nav. dj., str. 70; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 371.
210 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 372.

JNA se, poslije poraza u Sloveniji, "**konačno**" orijentisala u pravcu transformacije u srpsku vojsku, čiji je cilj — formiranje velike Srbije.[211]General Kadijević je 30. jula, uoči sjednice Predsjedništva SFRJ sa predsjednicima republika o budućnosti Jugoslavije, u Jovićevoj kancelariji, Miloševića i Jovića "**jasno i definitivno**" obavijestio "**o svom stavu i konačnoj orijentaciji: JNA se transformiše u vojsku onih koji žele da ostanu u Jugoslaviji, a najmanje je: Srbija, srpski narod plus Crna Gora. Na ovim principima se povlači na teritorije i menja rukovodstva**".[212]

Milošević i Jović su bili protiv angažovanja JNA za odbranu državne granice SFRJ na sjeverozapadnom dijelu zemlje — u Sloveniji i Hrvatskoj. Oni su buduće granice Jugoslavije označili na zapadnoj etničkoj granici Srba u Hrvatskoj (ratni plan "RAM"). Stoga su od JNA tražili "**da se povuče na te granice, uz ucjenu: ako se to ne učini, da će Srbija formirati svoje oružane snage i organizovati svoju odbranu, a JNA prepustiti svojoj sudbini**".[213]

Pitanje povlačenja JNA iz Hrvatske bilo je na dnevnom redu.[214] U takvoj su se situaciji (redukovani) zadaci JNA (po Kadijeviću — oružane snage) sastojali, između ostalog, od : "**1) odbrane srpskog naroda u Hrvatskoj i njegovog nacionalnog interesa; 2) izvlačenja garnizona JNA iz Hrvatske; 3) pune kontrole Bosne i Hercegovine** (povećanjem gustine njenog posjedanja - prim. S. Č.), **sa krajnjim ciljem da se odbrani srpski narod i njegova nacionalna prava…"; "4) stvaranja i odbrane nove jugoslovenske države onih jugoslovenskih naroda koji to žele, u ovoj fazi, srpskog i crnogorskog naroda**.[215]

JNA se sa Srbima, u skladu sa tim zadacima, "**prestrojila**" na etničkim srpskim granicama u Hrvatskoj i ratovala protiv Hrvatske i Hrvata.[216] JNA je u tom ratu za etnički čiste teritorije stigla do pred Gospić, Otočac, Karlovac, Sisak, Novu Gradišku, Zadar, Šibenik, Sinj i tu stala. Nije postigla političke (odgoditi "**međunarodno priznanje svršenog čina**") ni vojne ciljeve (oslobađanje blokiranih garnizona na cijelom području Hrvatske), odnosno "**strategiju angažovanja JNA u Hrvatskoj, ljeta i jeseni 1991. godine**", koju je, nakon odluke o napuštanju Slovenije, osmislio i predložio admiral Mamula.[217] JNA je raspolagala sa dovoljno snaga da postigne cilj prije nego je oktobra 1991., u Hagu, počela rasprava o suverenosti i nezavisnosti republika i njihovom međunarodnom priznavanju.[218]

Vođa velikosrpskog pokreta i stvarni komandant Oružanih snaga SFRJ, Slobodan Milošević, odlučio je da, u skladu sa formiranjem "samostalne" srpske države Krajine,

211 B. Jović, nav. dj., str. 367; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 376.
212 Isto.
213 B. Jović, nav. dj., str. 343-367 i dr.; B. Mamula, nav. dj., str. 178; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 378.
214 B. Mamula, nav. dj., str. 231; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 379.
215 V. Kadijević, nav. dj., str. 93; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 379.
216 B. Mamula, nav. dj., str. 231; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 379.
217 B. Mamula, nav. dj., str. 230-231; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 380.
218 Isto.

što je bila suština velikosrpske strategije u Hrvatskoj, JNA stane na etničkim srpskim granicama i da ih brani "**zajedno sa krajiškom paravojskom**". Takvo naređenje generalu Paniću, operativnom komandantu grupacije na istočnim hrvatskim granicama, formalno je izdao general Kadijević.[219]

General Kadijević je 8. avgusta, na sastanku, na kome su, pored njega, učestvovali Slobodan Milošević, Borisav Jović, Branko Kostić i general Blagoje Adžić, gdje su se dogovarali "**o daljoj političkoj orijentaciji u vezi sa odlukom o primirju u Hrvatskoj**", obavijestio prisutne **o teritorijalnom prestrojavanju JNA**. S tim u vezi, naveo je da se **vojska iz Slovenije dislocira u Bosnu i Srbiju**.[220]

Srbija je, pod uticajem međunarodne zajednice, početkom avgusta 1991. godine prihvatila odluke o prekidu vatre i uspostavljanju primirja, s tim što ih redovno nije poštovala, kao što je to bilo i sa odlukom od 6. avgusta. JNA je preduzimala vojne akcije združenih snaga, vršeći brojne zločine.[221] Vlada Republike Slovenije je 8. avgusta obavijestila svijet da je Hrvatska "**izložena agresiji jugoarmije**". Mesić je uzaludno govorio da je samo internaliziranjem i dovođenjem mirovnih snaga moguće spriječiti "**prerastanje krize u ratni sudar**". Stoga je, kao i rukovodstvo Republike Hrvatske, uporno insistirao na proširenju mandata misije posmatrača i daljem angažovanju ministarske trojke u Jugoslaviji. Srbija nije poštovala primirje, a Milošević je varao svijet, u nastojanju da osvoji što više hrvatske teritorije, radi ostvarenja sna o velikoj Srbiji. JNA je primirje koristila da poveća živu silu. Vojno rukovodstvo je, u nastojanju da podigne "**borbenu gotovost**" i jačanje armije, odnosno, vanredne mjere, od Predsjedništva tražilo da naredi "**ustavno regrutovanje**", odnosno, "**izvršavanje zakona**", uz žalbu da je u julu 1991. u jedinice Armije upućeno svega 51,6 % regruta.[222]

Agresija na Republiku Hrvatsku je početkom septembra 1991, i pored Sporazuma o prekidu vatre, nastavljena i pojačana (Sporazum "**nije osigurao mir. Rat je eskalirao**").[223] Predsjedništvo je 3. septembra uzaludno zasjedalo u Beogradu. Evropska zajednica u Hagu usvojila je još jednu deklaraciju o Jugoslaviji i donijela odluku da 7. septembra sazovu Konferenciju o Jugoslaviji, kojom će predsjedavati lord Karington. General Kadijević izjavljuje da je "**režim u Hrvatskoj fašistički**", u toj republici djeluje "**'neonacizam', najveća prijetnja srpskom narodu". "Vjerovao" je "da nema armije u svijetu koja se bilo kada u istoriji našla u nezavidnijem položaju od naše, ostali smo bez države...**". Mirovna konferencija o Jugoslaviji otpočela je s radom 7. septembra u Hagu, i održana u nastavcima, pod predsjedništvom lorda Davida Carringtona.[224]

219 B. Mamula, nav. dj., str. 232 i 239; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 381.
220 B. Jović, nav. dj., str. 370; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 382.
221 S. Mesić, nav. dj., str. 159; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 384.
222 S. Mesić, nav. dj., str. 159-163; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 385.
223 S. Mesić, nav. dj., str. 213-215; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 385-391.
224 S. Mesić, nav. dj., str. 215-232; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 392.

Krajem prve i početkom druge sedmice septembra 1991. godine, agresija na Republiku Hrvatsku je pojačana.[225] I Evropa je, ne samo Hrvatska, bila u šoku, a Amerika je "**duboko razočarana degeneracijom političke svijesti u Jugoslaviji i oživljavanjem najnižih strasti u nacionalističkim političkim krugovima Srbije, ali i Hrvatske i Slovenije**", te im ni "**haška konferencija ne daje nade u uspjeh**".[226]

Krajem septembra 1991. godine (28. septembra, nedjelja) "Šestorica" su se u punom sastavu, na zahtjev Kadijevića, ponovo sastali. General je iznio "**ocenu situacije**". Govorio je o stanju na ratištu, gdje su "**svi srpski krajevi u Hrvatskoj oslobođeni**", referisao o stanju u vojsci i procijenio kako su razgovori o mirnom rješenju krize "**bez izgleda na uspeh ukoliko ne uspe vojna opcija**". Pri tome je Kadijević, ocjenjujući dotadašnje angažovanje JNA na jugoslovenskim prostorima, zaključio da se njeno borbeno angažovanje "**praktično svodi na zaštitu srpskog naroda i onih koji žele s njim da ostanu u istoj državi**".[227]

Kadijević je na tom sastanku opet pokrenuo pitanje države. Ponovo je insistirao na ponudi koju je iznio i na prošlom sastanku, da se **JNA preda Srbiji i Crnoj Gori**. Pošto, po njemu, Srbija i Crna Gora "**nemaju svoju vojsku**", on je predložio iznalaženje formule "**da se JNA preda u ruke onim narodima koji žele da ostanu u Jugoslaviji**".[228]

Došlo se do procjene da je sa međunarodnog stanovišta to loše. Međutim, "**sa stanovišta volje srpskog naroda da se angažuju u svojoj armiji**", to je, po Kadijevićevom mišljenju, možda bilo bolje.[229]

Rukovodstvu velikosrpskog pokreta politički razlozi, bolje rečeno razlozi "operativnog maskiranja" vođenja operacija u ovom neobičnom ratu, nisu dozvoljavali da "**izlaze**" iz Jugoslavije, jer bi to "**za budući rasplet jugoslovenske krize Srbiju i Crnu Goru vodilo u nepovoljnosti, a tu srpsko-crnogorsku vojsku u poziciju 'agresora' na srpskim prostorima van Srbije**".[230]

Velikosrpsko rukovodstvo je krajem septembra i početkom oktobra 1991. otpočelo sa planom udara na Hrvatsku, s ciljem da, u skladu sa glavnim idejama iz osnovne zamisli na kojima su razrađeni planovi upotrebe JNA na cijelom jugoslovenskom prostoru, porazi "**hrvatsku vojsku potpuno ako situacija dozvoli, ...**", ostvari "**puno sadejstvo sa srpskim ustanicima u Srpskoj krajini**"; omogući "**dovršenje izvlačenja preostalih dijelova JNA iz Slovenije**", posebno vodeći računa "**da će uloga srpskog naroda u Bosni i Hercegovini biti ključna za budućnost srpskog naroda u cjelini**".[231] Stoga se velikosrpski pokret posebno orijentisao **na**

225 S. Mesić, nav. dj., str. 233; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 393.
226 Isto.
227 B. Jović, nav. dj., str. 387-388; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 402-403.
228 Isto.
229 B. Jović, nav. dj., str. 388-389; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 403.
230 Isto.
231 V. Kadijević, nav. dj., str. 134; D. Marjan, nav. dj., str. 307-313 i 318-319; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 406.

aktiviranje (srpske) pete kolone ("na konkretnu saradnju sa predstavnicima srpskog naroda)" u Bosni i Hercegovini i na saradnju "**sa srpskim narodom u cjelini**".[232] Na taj su način obezbijedili da, za vrijeme izvođenja agresije na Republiku Hrvatsku, vrše "**manevar i pokrete snagama JNA preko Bosne i Hercegovine, što je za JNA bilo od vitalnog značaja**".[233]

Poslije poraza u Sloveniji i u vrijeme prve faze oružane agresije na Republiku Hrvatsku, velikosrpski pokret je sužavao svoje ciljeve – na **zaštitu srpskog naroda i formiranje granica buduće Jugoslavije**. Tako je cilj JNA "**u prvoj fazi oružanih sukoba**" u Hrvatskoj navodno bio "**zaštititi srpski narod u Hrvatskoj od napada hrvatskih oružanih formacija i omogućiti mu da konsoliduje vojničko samoorganizovanje za odbranu**", te "**istovremeno pripremiti JNA za rat sa Hrvatskom kada ga Hrvatska otpočne protiv JNA**".[234] Taj **zadatak "odbrane" srpskog naroda** u Hrvatskoj, JNA je u početku izvršavala pod formom "**sprečavanja međunacionalnih sukoba**",[235] što je za velikosrpski pokret bilo od izuzetnog značaja.

"**Odbranu**" srpskog naroda u Hrvatskoj JNA, imajući u vidu njen cilj, generalnu zamisao i plan upotrebe, nije mogla više izvršavati na taj način. Međutim, prije nego je pokrenula **otvorena borbena dejstva protiv Republike Hrvatske**, JNA je "**morala prvo sačekati otvoreni napad, tako da on bude vidljiv za sve, da se nedvosmisleno vidi ko je napadač, a ko branilac, ko nameće rat, a tek onda uzvratiti udarac**".[236] To je, po njihovoj ocjeni "**bilo ne samo politički, već i vojnostrategijski vrlo bitno**".[237]

Zadatak upotrebe JNA u narednoj fazi rata u Hrvatskoj je, polazeći od "**izmijenjenog generalnog političkog cilja — stvaranja nove Jugoslavije od naroda koji to žele**", te navodno "**pravedan i miran razlaz sa onim narodima koji ne žele da ostanu u Jugoslaviji" bio: "zaštititi srpski narod u Hrvatskoj na način što će se svi krajevi sa većinskim srpskim stanovništvom osloboditi u svakom pogledu od prisustva hrvatske vojske i hrvatske vlasti; JNA povući iz Hrvatske, ali tako da se prethodno obezbijedi izvršenje prvog zadatka; na cijelom jugoslovenskom prostoru vršiti dalju transformaciju JNA u vojsku buduće Jugoslavije, kako po unutrašnjoj nacionalnoj i organizacionoj strukturi, tako i po teritorijalnoj lokaciji**".[238]

Nezakonito sazvavši sjednicu, dr. Kostić je 1. oktobra u Palati federacije okupio veći dio Predsjedništva (prisustvovali su i Tupurkovski i Bogićević), **kako bi legalizovao protivustavno djelovanje vojnog rukovodstva**, odnosno **legalizo-**

232 V. Kadijević, nav. dj., str. 147; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 406-407.
233 Isto.
234 V. Kadijević, nav. dj., str. 127; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 407.
235 V. Kadijević, nav. dj., str. 127 i 133; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 408.
236 V. Kadijević, nav. dj., str. 133; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 408.
237 V. Kadijević, nav. dj., str. 134; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 408.
238 Isto

vao vojni puč.[239] Toj nelegalno sazvanoj sjednici prethodilo je javno izjašnjavanje SSNO-a da je JNA u ratu protiv Hrvatske. Naime, u noći 30. septembra — 1. oktobra 1991. ilegalni Štab Vrhovne komande OS SFRJ je, bojeći se da će Hrvatska blokadom kasarni doći do teškog oružja i moderne opreme, hrvatskom političkom i vojnom rukovodstvu uputilo ultimatum ("**poslednje upozorenje**") da "**za svaki napadnuti i osvojeni objekat Jugoslovenske narodne armije — biće odmah uništen po jedan objekat od vitalnog značaja za Republiku Hrvatsku" i da za "svaki napadnuti objekat i zauzeti garnizon — biće uništeni vitalni objekti grada u kome se nalazi garnizon**".[240]

Predsjedništvo SFRJ (bez Mesića i Drnovšeka) na toj sjednici je ocijenilo "**da je apsolutno neprihvatljivo povlačenje JNA sa teritorija na kojima žive Srbi u Hrvatskoj, jer bi ih to izložilo fizičkoj likvidaciji**". Stoga je smatralo "**da sve vojne snage, dok se ne postigne političko rešenje jugoslovenske krize, treba da ostanu na teritorijama na kojima se sada nalaze, uz poštovanje primirja, a potom će se postupiti prema političkim odlukama i sporazumu koji bude postignut**".[241]

Nepotpuno Predsjedništvo SFRJ (četiri člana, samo iz dvije republike - iz Srbije i Crne Gore) je, u sadejstvu sa vojnim rukovodstvom (Kadijević, Adžić i Brovet), na nelegalno sazvanoj sjednici 3. oktobra, odlučilo da od tada, tj. 3. oktobra, "**Predsedništvo odlučuje većinom glasova prisutnih**" i, pozivajući se na Ustav, otvoreno ga kršeći, **proglasili neposrednu ratnu opasnost**,[242] odnosno izvršili puč, preuzevši — formalno i faktički rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ. To je učinio potpredsjednik Predsjedništva dr. Branko Kostić. Iz prava rukovođenja i komandovanja OS SFRJ "**jednoglasno**" su isključili dr. Drnovšeka, predstavnika Slovenije[243] i pružili podršku osvajačkim mjerama i aktivnostima JNA, odobravajući, između ostalog, "**rad štaba Vrhovne komande Oružanih snaga u realizaciji odluka Predsedništva SFRJ u vezi sa mobilizacijom**", čime su ozakonili provedenu mobilizaciju, za koju nije donesena legitimna odluka.[244] Na taj je način rukovodstvo velikosrpskog pokreta (vojska zajedno sa srbijanskim rukovodstvom i srpsko-crnogorska četvorka - krnje Predsjedništvo s vojnim vrhom), na čelu sa Miloševićem, preuzelo vlast u zemlji i time legalizovalo agresiju protiv Hrvatske. Uz licemjerno zadržavanje njenog naziva i naziva već srbizirane JNA, to je predstavljalo **državni udar i definitivni nestanak SFRJ**. Predsjedništvo je "**prešlo na uslove rada za vreme neposredne ratne opasnosti**" i time preuzelo na sebe određene nadležnosti Skupštine

239 S. Mesić, nav. dj., str. 262; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 410.

240 Isto, str. 263; K. Rotim, nav. dj., str. 162-163; D. Marjan, nav. dj., str. 306; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 410.

241 S. Mesić, nav. dj., str. 283; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 411.

242 B. Jović, nav. dj., str. 392-393; O. Backović — M. Vasić — A. Vasović, nav. dj., str. 360; S. Mesić, nav. dj., str. 268; B. Mamula, nav. dj., str. 240-242; D. Marjan, nav. dj., str. 306; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 413.

243 S. Mesić, nav. dj., str. 269; S. Čekić **AGRESIJA ...**, str. 413-414.

244 S. Mesić, nav. dj., str. 272, 274, 275 i 277; S. Čekić **AGRESIJA ...**, str. 414-415.

SFRJ koja se, u takvoj situaciji, nije mogla sastati. Istovremeno, to je značilo da može raditi "**u svakom sastavu koji je moguć**".[245]

Predsjedništvo SFRJ je odlukom o prelasku "**na rad u uslovima neposredne ratne opasnosti**" odlučivalo većinom glasova prisutnih članova. Dr. Branko Kostić, potpredsjednik Predsjedništva, koji je uzurpirao mjesto predsjednika, nakon te odluke je deklarativno izjavio da "**Predsjedništvo SFRJ neće koristiti vojnu silu da bi nametalo svoju volju bilo kom narodu u Jugoslaviji**".[246]

"Krnje Predsjedništvo SFRJ" od četiri člana (predstavnik Srbije —Jović, kao Miloševićev eksponent, te predstavnici Crne Gore — dr. Branko Kostić, Vojvodine - Jugoslav Kostić i Kosova - Sejdo Bajramović), kao posve beznačajne političke ličnosti i od početka Miloševićeve marionete je, u saradnji sa vojnim rukovodstvom, pokušavalo zadržati legitimitet šefa države koja tada više nije postojala. Milošević je, imajući kontrolu i odlučujući uticaj nad "krnjim Predsjedništvom" i Štabom Vrhovne komande, manipulisao tim uzurpiranim tijelom, kako bi, prije svega, prema inostranstvu, davao legalitet potezima JNA i održavao privid međunarodnopravnog subjektiviteta SFRJ.[247]

Predsjednik Republike Srbije - Slobodan Milošević je preuzeo stvarnu komandu nad JNA i vršio je preko svoje grupe članova ("**srpski blok**") u Predsjedništvu, koje više nije imalo legitimitet zajedničke države, te od oktobra 1991. i u tzv. „krnjem Predsjedništvu" SFRJ.[248]

Proces "**nacionalne transformacije JNA, primjeren novoj budućoj Jugoslaviji**", odnosno velikoj Srbiji, trebalo je "**sprovoditi u toku rata, po mogućnosti što bezbolnije, ali i efikasno, što nije bilo nimalo lako...**". Pri tome je "**bilo i grešaka prema pojedincima, bilo da su sklonjeni oni koji to nisu zaslužili, ili nisu pravovremeno sklonjeni oni koji su morali biti sklonjeni**".[249]

Transformacija "**višenacionalne JNA**" "**u prosrpski orijentisanu JNA pod srpskom dominacijom**", "**u vojsku buduće Jugoslavije, kako po unutrašnjoj nacionalnoj i organizacionoj strukturi, tako i po teritorijalnoj lokaciji**", izvršena je "**na cijelom jugoslovenskom prostoru**". Taj je proces posebno vršen nakon što je JNA dobila zadatak da ostvari generalni politički cilj

245 S. Mesić, nav. dj., str. 272-274 i 277; B. Jović, nav. dj., str. 392-393; O. Backović - M. Vasić - A. Vasović, nav. dj., str. 360; B. Mamula, nav. dj., str. 187-188 i 240-241; D. Marjan, nav. dj., str. 306; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 414-415.

246 D. Marjan, nav. dj., str. 306; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 415-416. Međutim, situacija je bila sasvim suprotna, jer je "**upravo tada većina vojnog potencijala JNA bila u funkciji nametanja volje političkog i vojnog vrhovništva najbrojnijeg naroda u SFRJ (Srba), drugom po brojnosti narodu (Hrvatima)**", s pravom piše D. Marjan (Isto).

247 O. Backović - M. Vasić - A. Vasović, nav. dj., str. 360-361, nap. 3; B. Mamula, nav. dj., str. 241; S. Mesić, nav. dj., str. 47-48 i 313; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM III, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA (OPTUŽNICE U VEZI SA HRVATSKOM I BOSNOM I HERCEGOVINOM), 31. maj 2002, paragrafi 99 i 956; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 416-417.

248 B. Mamula, **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA U JUGOSLAVIJI 1991. - 2001**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991-1999, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okrugolog stola, Beograd, 7.-9. novembar 2001, Beograd, 2002, str. 213; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ...paragraf 956; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 159.

249 V. Kadijević, nav. dj., str. 133; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 159.

"**stvaranje nove Jugoslavije...**".[250] Pri tome je Milošević bio ključna ličnost u transformaciji višenacionalne JNA u **srpsku vojsku** (velikosrpsku), srpsko-crnogorsku vojsku.[251]

Tokom čitave 1991. i JNA je, uz oslonac na organe Republike Srbije i Republike Crne Gore, te Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, radila na destrukciji Republike Bosne i Hercegovine. Prebacivanjem vazduhoplovnih, oklopno-mehanizovanih, pješadijskih i artiljerijskih jedinica i sredstava iz Slovenije i Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu (više korpusa kopnene vojske, te Ratnog vazduhoplovstva i protiv-vazdušne odbrane), na tom je malom prostoru ostvarena **velika koncentracija vojnih snaga**.[252]

JNA je, u skladu sa srpskim velikodržavnim projektom genocidnog karaktera, izvela agresiju na Republiku Hrvatsku, gdje je, zajedno sa srpskim kolaboracionistima, okupirala jednu trećinu te republike, a zatim agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, uz učešće srpskih kolaboracionističkih oružanih sastava iz Bosne Hercegovine i Srbije i Crne Gore, pri čemu je izvršila sve oblike zločna, uključujući i genocid nad Bošnjacima.[253]

Insceniranjem krize Predsjedništva SFRJ (marta 1991.) u Jugoslaviji je započet niz prikrivenih državnih udara. Završio ih je dr. Branko Kostić, 1. i 3. oktobra 1991, donošenjem nelegalne (neustavne) odluke o proglašenju neposredne ratne opasnosti u zemlji i naredbe o djelimičnoj mobilizaciji, te pučem u Predsjedništvu SFRJ,[254] od kada se Predsjedništvo SFRJ svelo na "**krnje ili srpsko Predsjedništvo**" (četvoročlano Predsjedništvo), koje se sastojalo od predstavnika Srbije, Crne Gore, Vojvodine i Kosova – potpredsjednik Predsjedništva SFRJ, dr. Branko Kostić preuzeo je ovlaštenja funkcije predsjednika Predsjedništva. "Krnje Predsjedništvo" je preuzelo ovlaštenja Predsjedništva SFRJ u punom sastavu, uključujući i u rukovođenju i komandovanju (formalno i faktički) Oružanim snagama Jugoslavije, do stupanja na snagu Ustava Savezne republike Jugoslavije, 27. aprila 1992.godine. Slobodan Milošević je imao odlučujući utjecaj na "Krnje Predsjedništvo" i Štab vrhovne komande. On je "**ostvario, ne samo neposrednu kontro-**

250 V. Kadijević, nav. dj., str. 134; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragraf 973; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 159.

251 **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragraf 973; **Intervju** Branka Mamule, Slobodna Bosna, br. 186, Sarajevo, 8. juni 2000, str. 25; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 159; F. Hećo, nav. dj., str. 80; S. Biserko, **SRPSKA ELITA ...**, str. 166.

252 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*

253 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 167-168.

254 S. Čekić, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991-1993**, str. 28-31; Isti, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991-1995**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja I diskusije sa okruglog stola, Beograd 7.- 9. novembar 2001, Beograd, 2002, str. 312-313; Isti, **AGRESIJA ...**, str. 34-70, 82 i 191; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragrafi 95-97; M. Šadinlija, nav. dj., str. 131 i 214.

lu nad krnjim Predsjedništvom, već i neposrednu ili posrednu kontrolu nad svim važnim organima vojske i policije Republike Srbije i SFRJ/SRJ".[255]

U vođenju osvajačkih ratova JNA je, "**pod izuzetno nepovoljnim međunarodnim i unutrašnjim okolnostima**", po ocjeni generala Kadijevića, **ostvarila** sljedeće (od srpskog političkog i državnog rukovodstva) "**postavljene zadatke**":

- prvo, "**u Hrvatskoj, zajedno sa srpskim narodom, oslobodila** /čitaj: **zauzela** – prim. S. Č./ **Srpsku Krajinu i naterala Hrvatsku da prihvati Mirovni Vensov plan**" i

- drugo, "**u Bosni i Hercegovini bitno pomogla da u početku JNA, a potom vojska Republike Srpske, koju je JNA stavila na noge, oslobodi srpske teritorije** /čitaj: **zauzme** "**srpske**" **teritorije** – prim. S. Č./, **zaštiti srpski narod i stvori povoljne vojničke preduslove za ostvarenje interesa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini političkim sredstvima ...**". Time je JNA, tvrdi general Kadijević, "**direktno i indirektno unutar Jugoslavije i pred spoljnim svijetom demonstrirala spremnost da se i vojnički**" "**odbrani pravo Srbije i Crne Gore da nastave zajednički život u novoj Jugoslaviji**" - državi "**srpskog i crnogorskog naroda**", čime je, pored ostalog, oružanim putem, vršeći brojne oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i genocid nad Bošnjacima, "**obezbijedila uslove za stvaranje treće Jugoslavije**".[256]

JNA se u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, za razliku od Slovenije, gdje je po Kadijeviću, "**u oružanim sukobima u Sloveniji**" "**za dva dana izvršila postavljeni zadatak vezan za granicu**, **a nije prihvatila nametnuti rat sa Slovenijom, već se povukla**" ("**Politika je ocijenila da se JNA u Sloveniji nije imala zašto boriti...**"), "**borila za pravo srpskog naroda da sam određuje svoju budućnost ...**".[257]

Navedene činjenice nedvosmisleno potvrđuju da su Srbija i Crna Gora svojom oružanom silom – JNA vodile osvajačke ratove protiv Republike Slovenije, Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine, u cilju realizacije političkog cilja – formiranje jedinstvene srpske države na Balkanu.

Nakon potpisivanja sporazuma o bezuslovnom prekidu vatre u Sarajevu, 2. januara 1992. godine, između predstavnika Republike Hrvatske i JNA, osjetno su smanjena borbena djelovanja. Na liniju razdvajanja počeli su stizati i razmještati se

255 **ICTY, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragrafi 95-100; FOND ZA HUMANITARNO PRAVO, str. 638-639 (www.hlc.r.d.c.org/Transkripti/Milošević/-Milošević.html); Službeni list SFRJ, br. 190, 1. oktobar 1991; V. Kadijević, nav. dj., str. 38; B. Jović, nav. dj., str. 389 i 392-393.**

256 **V. Kadijević, nav. dj., str. 161-162.**

257 **Isto, str. 162-163.**

dijelovi mirovnih snaga Ujedinjenih nacija,[258] čime je rukovodstvo velikosrpskog pokreta ostvarilo svoj cilj.[259]

Prestankom ratnih dejstava u Hrvatskoj, završena je i operacija "RAM". Operacija je, uglavnom, završena sporazumnim padom Vukovara. JNA nije porazila Hrvatsku, ali je zauzela jednu trećinu njene državne teritorije i time uramila granice velike Srbije, povukla glavne borbene efektive iz ostatka Hrvatske i razmjestila ih na granice buduće Jugoslavije, te "odbranila" pravo srpskog i crnogorskog naroda na zajedničku državu. Hrvatska je, u skladu sa Deklaracijom Evropske zajednice iz Brisela, od 17. decembra 1991, proglasila nezavisnost i postala međunarodno priznata država. Rasporedom mirovnih snaga Ujedinjenih nacija na jednoj trećini hrvatske teritorije rukovodstvo velikosrpskog pokreta je vjerovalo da je osiguralo zadržavanje te teritorije i čitave Bosne i Hercegovine u planiranoj velikosrpskoj državi.[260]

Prihvatajući velikosrpsku nacionalističku politiku "**zaokruženja srpskih zemalja**", odnosno "**izlaska na srpske etničke prostore**", i velikodržavni koncept rješavanja srpskog nacionalnog pitanja, komande, jedinice i ustanove JNA su, po naređenju Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, kao i najviših političkih i državnih organa Srbije i Crne Gore, i lično vožda velikosrpskog pokreta Slobodana Miloševića, u cilju izvođenja agresije na Bosnu i Hercegovinu i izvršenja genocida nad Bošnjacima, planski i organizovano naoružavale, opremale i obučavale srpski narod, odnosno Srbe u Bosni i Hercegovini. O ulozi JNA u organizovanju, naoružavanju, opremanju i obučavanju, prije svega, članova i simpatizera Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, a zatim srpskih paradržavnih opštinskih štabova i jedinica Teritorijalne odbrane, oružanih jedinica rezervnog i aktivnog sastava milicije, te drugih srpskih "dobrovoljačkih" formacija govore brojni podaci, posebno dokumenti vojne provenijencije visokog stepena povjerljivosti, od kojih navodimo samo neke od najznačajnijih.[261]

Raspoloživi podaci pokazuju da je JNA od 1991. godine intenzivirala aktivnosti na naoružavanju Srba u Bosni i Hercegovini. Značajno je, s tim u vezi, ukazati na činjenicu da je najviše vojno rukovodstvo SFRJ, u najužoj vezi sa vojnim, političkim i intelektualnim rukovodstvom Srbije i lično Slobodanom Miloševićem, rukovodilo i davalo smjernice za naoružavanje Srba. **Ekipe visokih oficira JNA, na čelu sa načelnikom Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, ažurirale su ratne planove, napravile ratne rasporede i zaduženja, razradile strategiju, planove mobilizacije srpskog stanovništva, plansku podjelu i stacioniranje**

258 D. Marjan, nav. dj., str. 314-315.

259 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 441-447.

260 Isto, str. 447-448.

261 Detaljnije i potpunije o tome vidi: S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 577-658; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM III, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragrafi 375-381.

oružja, municije, vojne opreme, hrane i dr, te učinile sve da pojačaju borbenu gotovost jedinica.[262]

Radovan Karadžić je u više navrata slao delegacije ("**Imena članova delegacije bila su konspirativna**") ministru odbrane u Vladi Republike Srbije, general-pukovniku Tomislavu Simoviću. Prilikom prijema jedne takve delegacije, koju je predvodio major Dragan Gvozdenović (Gvozden), "**koordinator za naoružavanje i organizovanje TO i komandant združenih jedinica Romanije**", ovaj je, kako piše šef kabineta tog ministra, Dobrila Gajić - Glišić, izjavio da je **do 20. novembra 1991. izvršeno 80 procenata svih priprema za uspješno vođenje oružane borbe protiv Republike Bosne i Hercegovine**.[263]

JNA je cjelokupne rezerve naoružanja, municije i opreme jedinica i štabova Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, te naoružanja, municije i pogonskog goriva, JNA koje su čuvane u skladištima JNA, ustupila i podijelila Srbima.[264]

JNA je **do 20. marta 1992. srpskim** "**dobrovoljačkim jedinicama**" "**na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO**" /2. vojne oblasti - prim. S. Č./[265]**podijelila 51.900 komada naoružanja (75%), a SDS 17.298 komada (ili 25%)**. **Istovremeno, JNA je do 20. marta 1992. podijelila oko 6.000 komada pješadijskog naoružanja koje je pripadalo Teritorijalnoj odbrani Bosne i Hercegovine za naoružavanje srpskog naroda. Do tada je u Sarajevu podijeljeno 300 automatskih pušaka "pouzdanim" penzionisanim oficirima, a za "tri do četiri dana biće naoružano još sto ljudi".** Ta lica će, prema ocjeni komandanta 2. vojne oblasti, "**braniti-štititi stambene blokove, zgrade, ulaze i posebno štititi porodice AVL** /aktivnih vojnih lica - prim. S. Č./ **u radnom vremenu i u situacijama kada AVL izlaze sa jedinicama na logorovanje, borbene zadatke i drugo**".[266]

Na teritoriji Bosne i Hercegovine je do 20. marta 1992. u komandama, jedinicama i ustanovama 2. i 4. vojne oblasti i kolaboracionističkim formacija-

262 AIIZ, inv. br. 2-113, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2525, 30. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar i drugima; N. Duraković, **PROKLETSTVO MUSLIMANA**, Sarajevo, 1993, str. 279; Slobodna Bosna (nedjeljna informativno-politička revija) br. 3, Sarajevo 14. novembar 1991, str. 6; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragrafi 375-381; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 577-578; V. Karavelić, nav. dj., str. 93-109; F. Hećo, nav. dj., str. 66-67 i 133-142.

263 D. Gajić-Glišić, **SRPSKA VOJSKA**, Beograd, 1992, str. 260-264; M. Bojić, **OSVRT NA POLOŽAJ MUSLIMANA — BOŠNJAKA U JUGOSLAVIJI**, u: STVARANJE I RAZARANJE JUGOSLAVIJE, Zbornik radova sa Okruglog stola Stvaranje i razbijanje avnojevske Jugoslavije, održanog u Beogradu 5.-7. decembra 1995, Beograd, 1996, str. 274; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 619.

264 AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - ("na ličnost NGŠ"); S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 622; **ICTY** – Sudski spisi, Radna bilježnica Ratka Mladića, 14. februar – 25. maj 1992, str. 276. General Milutin Kukanjac (komandant 2. vojne oblasti) je na sastanku Komande 2. vojne oblasti, 9. maja 1992, pored ostalog, izjavio: "**OružjeTO /je/ većinom uzeto**" (**ICTY** – Sudski spisi, Radna bilježnica Ratka Mladića, 14. februar – 25. maj 1992, str. 276).

265 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*

266 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*

ma tzv. srpskih autonomnih oblasti, uglavnom, završena mobilizacija, naoružavanje i opremanje "vojnih obveznika" srpske nacionalnosti.[267]

"**Srbi u Bosni i Hercegovini su**", tvrdi general Milutin Kukanjac, komandant 2. vojne oblasti JNA, "**dobili gotovo celokupno naoružanje, municiju i druga sredstva koja su imali korpusi JNA na teritoriji BiH i da je JNA više od 90% naoružanja, ubojnih sredstava svih vrsta i druge opreme izmjestila na sigurne prostore i da je sve to predato Republici Srpskoj, koja je time naoružala svoju vojsku**".[268]

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije i Ministarstvo odbrane Republike Srbije su, pored JNA, bili uključeni u naoružavanje Srba u Bosni i Hercegovini.[269]

Jugoslovenska narodna armija je, u skladu sa naređenjem Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, posebno od 30. decembra 1991, naređenjem generala Kukanjca od 9. januara 1992. i instrukcijama Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (naročito od 21. februara i 20. aprila 1992.), **naoružavala i opremala srpske oružane jedinice teritorijalne odbrane i milicije, kao i druge srpske oružane jedinice, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u Hrvatskoj. Na taj način JNA je naoružala, opremila, popunila i obučila srpsko stanovništvo u rukovanju i gađanju pješadijskim i artiljerijskim naoružanjem, što potvrđuju brojna dokumenta**.[270]

Sprovodeći prikrivenu i pripremajući se za otvorenu agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ posebnu pažnju je usmjerio i na dislokaciju komandi i jedinica JNA, materijalno-tehničkih sredstava i ratnih materijalnih rezervi na "**bezbedne**" prostore i lokacije ("**... na prostor srpskog naroda ...**", "**na područja gdje su Srbi bili većinsko stanovništvo**").[271] To rukovodstvo je u drugoj polovini 1990. i prvoj polovini 1991. na teritoriji Bosne i Hercegovine u tajnosti izvršilo predislokaciju tri najjača i najpokretljivija **oklopna bataljona JNA**, sa cjelokupnim starješinskim sastavom i borbenom tehnikom:

- **Oklopni bataljon 327. motorizovane brigade** iz Dervente predislociran je u Banja Luku;

- **Oklopni bataljon 395. motorizovane brigade** iz Brčkog predislociran je u Mostar; i

267 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 624.

268 Borba (Beograd), 23. novembar 1993, Izjava generala Milutina Kukanjca; TV SRNA, Emisija **MOJ GOST – MOJA ISTINA**, autora Riste Đoge, 12. juli 1994; Intervju generala Milutina Kukanjca, **MOJA ISTINA**, NIN (nedeljne informativne novine), br. 2558, Beograd, 6. januar 2000; S. Čekić, **AGRESIJA ...**,str. 851; F. Hećo, nav. dj., str. 240; **BOSNA I HERCEGOVINA – JEZGRO VELIKOSRPSKOG PROJEKTA ...**, str. 36; M. Šadinlija, nav. dj., str. 236.

269 **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragrafi 9 i 971.

270 AIIZ, inv. br. 2-195, 196, 198 i drugi; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 625-627. Detaljnije i potpunije o tome vidi: S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 627-642.

271 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*

- **Oklopni bataljon** iz garnizona Novi Sad predislociran je u Lukavicu (Sarajevo).[272]

Jedan od zadataka JNA se, poslije njenog **poraza** u dvanaestodnevnom (26. juni – 7. juli 1991.) ratu u Sloveniji,[273] "**odbrane**" srpskog naroda u Hrvatskoj, odnosno okupacije jedne trećine Republike Hrvatske, i **izvlačenja** njenih garnizona iz te republike, sastojao i u **zauzimanju Republike Bosne i Hercegovine**.[274] U tom cilju su, nakon neuspjele "avanture" u Sloveniji, dva korpusa JNA sa teritorije Slovenije predislocirana, uglavnom, u Bosnu i Hercegovinu, posebno na područje uz granicu prema Hrvatskoj. Jedna brigada je prebačena u Zenicu, na čijoj je regiji velikosrpski agresor skoncentrisao velike potencijale u ljudstvu i tehnici. U širi rejon Bileće stigle su snage JNA iz Slovenije i Hrvatske, sa ogromnom količinom tehnike, posebno artiljerijskih i protivoklopnih oruđa i municije (dijelovi **Riječkog korpusa** stigli su u Bileću i Kalinovik).[275]

U septembru 1991. iz Srbije i Crne Gore dva korpusa JNA (**Užički** i **Podgorički**) su upala u jugoistočnu Bosnu i Hercegovinu.[276] Na područje Mostara stiglo je oko 10.000 naoružanih vojnika.[277]

Ta dva korpusa su, uz učešće više srpskih i crnogorskih oružanih formacija, 30. septembra otpočela napad na Dubrovnik.[278]

Dio jedinica JNA iz Hrvatske je krajem 1991. disloclran na područje Bosanske krajine. Vojne snage JNA sa jednog dijela hrvatskog fronta (dio Hrvatske proglašen za "ružičaste" zone) su, uz mirovno posredovanje UN-a, predislocirane u Bosnu i Herce-

272 Z. Suljević, nav. dj., str. 71; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 695; V. Karavelić, nav. dj., str. 134; F. Hećo, nav. dj., str. 121-128; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragraf 361; **ICTY** – Sudski spisi, Radna bilježnica Ratka Mladića, 14. februar – 25. maj 1992, str. 211 i 221.

273 Detaljnije o tome vidi: S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 345-372, kao i: M. Šadinlija, nav. dj., str. 206. O "**oružanom sukobu u Sloveniji**" vidi i: V. Kadijević, nav. dj., str. 116-125. JNA je u Sloveniji, tvrdi Borisav Jović, "**poražena i potučena ...**" (B. Jović, nav. dj., str. 349).

274 V. Kadijević, nav. dj. str. 93. Taj se zadatak, po Kadijeviću, sastojao u "**punoj kontroli**" Bosne i Hercegovine, "**sa krajnjim ciljem da se odbrani srpski narod i njegova nacionalna prava**" (Isto). Navedenom "**odbranom srpskog naroda i njegovih nacionalnih prava**", ustvari, Veljko Kadijević vješto prikriva tihu okupaciju Bosne i Hercegovine i otvorenu agresiju koja je kasnije izvršena. Srpskom narodu u Bosni i Hercegovini nije bila potrebna nikakva odbrana niti zaštita, jer mu apsolutno nije prijetila nikakva opasnost (S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 768).

275 **DNEVNI IZVJEŠTAJ O AGRESIJI I TERORIZMU ...**, br. 74, 7. juli 1992.; AIIZ, inv. br. 2-175,Vojna pošta 5027 Sarajevo, Pov. br. 32/205- 28, 08. april 1992. - Vojnoj pošti 8248 Knin i drugima; Isto, inv. br. 2-510; Isto, inv. br. 2-793; Isto, inv. br. 2-2129; Oslobođenje, 5. april 1992.; **RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI,** Izvještaji Amnesty Internationala i Helsinki Watcha, Antiratna kampanja Hrvatska, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Biblioteka Dokumenti, br. 2, Zagreb, 1993, str. 199; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 768; M. Šadinlija, nav. dj., str. 206; D. Domazet Lošo, **Operetni rat u Sloveniji ...**, str. 48-49; **ICTY**, 00970699, 00970703, 00970708, 00970709, 00970711, 00970741 i 00970742, **KOMANDA 2. VOJNE OBLASTI**, Strogo pov. br. 09/63-26, **VOJNA TAJNA. STROGO POVERLJIVO,** REFERAT O STANJU BORBENE GOTOVOSTI ZA 1991. GODINU, Sarajevo, 23. januar 1992, str. 26, 30, 35-36 i 69-70.
"**Sa teritorije Republike Hrvatske**" su, prema strogo povjerljivom dokumentu Komande 2. vojne oblasti, od 23. januara 1992. (REFERAT O STANJU BORBENE GOTOVOSTI ZA 1991. GODINU), predislocirane sljedeće jedinice i komande: Komanda 5. VO, 10. K., 13. K., 365 pv, 65 zmtp, 593. p ABHO, Komanda 30. partd., 506 lap PVO, 530 PoB, 374. atb i Vojni sud Zagreb (**ICTY**, 00970699, Komanda 2. VOJNE OBLASTI, Strogo pov. br. 09/63-26, VOJNA TAJNA. STROGO POVERLJIVO, REFERAT O STANJU BORBENE GOTOVOSTI ZA 1991. GODINU, Sarajevo, 23. januar 1992, str. 26 i 35).

276 AIIZ, inv. br. 2-2128; Isto, inv. br. 2-2809, Izjava načelnika Štaba 216. brdske brigade potpukovnika JNA Asima Džambasovića; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 768-769.

277 Isto.

278 AIIZ, inv. br. 2-2129; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 769.

govinu, posebno u Tuzlu, Derventu i Brčko. Također, dio jedinica JNA je, nakon postizanja dogovora o napuštanju Makedonije (početkom marta 1992.), predislociran u Bosnu i Hercegovinu. Pored toga, u Bosni i Hercegovini se uoči agresije nalazio i veliki broj "rezervista" i "dobrovoljaca" iz Srbije i Crne Gore.[279]

Komanda 5. korpusa je, po odobrenju Vrhovne komande, izvršila mobilizaciju određenih jedinica i premještanje nekih jedinica sa Slavonskog fronta, te, pored ostalog, zaposjela položaje od Skender-Vakufa, preko Vlašića - Maslovara - Motajice – Mrkonjić- Grada, Jajca, Sanskog Mosta, do Kupresa.[280]

Početkom decembra 1991. godine veći dio **13. (Riječkog) korpusa**, koji je brodovima prebačen u crnogorsku luku Bar, sa ogromnom količinom tehnike, posebno artiljerijskih i protivoklopnih oruđa i municije, razmješten je u istočnu Hercegovinu, sa komandom u Bileći (**Bilećki korpus**), na čelu sa komandantom generalom Momčilom Perišićem.[281]

Jedinice **10. (Zagrebačkog) korpusa** izvučene su, nakon Slunja, na prostor Bihaća, i time preimenovane u **Bihaćki korpus**. Manji dio snaga 10. korpusa je u toku novembra i decembra 1991. ušao u sastav 17. korpusa (u Tuzli).[282]

9. (Kninski) korpus je posljednji napustio područje Hrvatske i bio je razmješten na području zapadne Bosne (Bosansko Grahovo, Glamoč, Livno i Kupres).[283]

164. haubički divizion — 122 mm iz Makedonije je 11. i 12. januara 1992., po naredbi generala Adžića (načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ), maršovao pravcem: Ohrid - Kičevo — Tetovo – Kosovska Mitrovica — Kraljevo - Požega - Bajina Bašta — Zvornik — Tuzla — Doboj - Banja Luka, gdje je ušao u sastav 5. korpusa JNA.[284]

Nakon dislokacije jedinica JNA iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu, ogromne količine borbenih oruđa i tehnike su iz mnogih gradova Hrvatske dislocirane u

279 **DNEVNI IZVJEŠTAJ O AGRESIJI I TERORIZMU...**, br. 74, 7. juli 1992.; AIIZ, inv. br. 2-175, Vojna pošta 5027 Sarajevo, Pov. br. 32/205- 28, 08. april 1992. - Vojnoj pošti 8248 Knin i drugima; Isto, inv. br. 2-510; Isto, inv. br. 2-793; Isto, inv. br. 2-2129; Oslobođenje, 5. april 1992.; **RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI ...**, str. 199; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 769; **ICTY**,00970699, **KOMANDA 2. VOJNE OBLASTI,** S. Mesić, nav. dj., str. 123-124; V. Kadijević, nav. dj., str. 121; B. Jović, nav. dj., str. 366 i 370; I. Radaković, nav. dj., str. 67, 71 i 76; D. Domazet Lošo, **KAKO JE PRIPREMANA AGRESIJA NA HRVATSKU ...**, str. 11, nap. 14; AIIZ, inv. br. 2-2589, Vojna pošta 3326, inv, br. 173, 1. februar 1992, Mrkonjić-Grad, POTVRDA; Z. Suljević, nav. dj., str. 80; Izjava generala JNA IbrahimaAlibegovića data autoru; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 695-696; F. Hećo, nav. dj., str. 75 i 289-290; D. Marjan, **Najveći Mamulin promašaj ...**, str. 36; **ICTY**, 00970675 i 0070699, **KOMANDA 2. VOJNE OBLASTI**, Strogo pov. br. 09/63-26, **VOJNA TAJNA. STROGO POVERLJIVO**, REFERAT O STANJU BORBENE GOTOVOSTI ZA 1991. GODINU, Sarajevo, 23. januar 1992, str. 2 i 26; V. Karavelić, nav. dj., str. 133; AIIZ, inv. br. 2-2643, Komanda 5. korpusa, Str. pov. br. 15-163, 3. septembra 1991. — Komandi 30. partizanske divizije "R"; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 697.

280 AIIZ, inv. br. 2-2619, Komanda 5. korpusa, Op. broj 321-1, 3. april 1992. — Komandi, Elaborat; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 698.

281 AIIZ, inv. br. 2-5325; D. Domazet, nav. dj., str. 14; Z. Suljević, nav. dj., str. 80; I. Radaković, nav. dj., str. 126; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 698 i 768.

282 D. Domazet, nav. dj., str. 11; Z. Suljević, nav. dj., str. 80; I. Radaković, nav. dj., str. 126; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 698.

283 Isto.

284 AIIZ, inv. br. 2-1235, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Prva uprava, Operativni centar, Str. pov. br. 9-1, 11. januara 1992. — Na ličnost komandanta ili načelnika štaba: komandi 1. VO /vojne oblasti — prim. S. Č./, 17. i 5. k. /korpus — prim. S. Č./, Komandi 2. VO (na znanje); S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 699.

Bosnu i Hercegovinu, posebno na područje Sarajeva. Samo u Lukavicu je stigla kolona preko 500 vozila sa oružjem i tehnikom, koje je pratila jedna oklopno-mehanizovana brigada.[285]

Na Palama je bila locirana helikoptersko-desantna jedinica JNA od osam transportnih helikoptera i četiri *Gazele*. "**Po gradu** /Pale - prim. S. Č./ **su na više mjesta ukopani ili zamaskirani tenkovi, topovi, transporteri i mitraljeska gnijezda**", što je zabilježeno i na području Korana. Teška i laka artiljerija bila je razmještena u Ponoru (iznad Prače) i u Podgrabu, te gotovo na cijelom obodu Romanije (od Crvenih stijena do Bogovića, a posebno na lokalitetu Novakove njive i Novakove pećine).[286]

JNA je u Bosni i Hercegovini, posebno Komanda 2. vojne oblasti i Komanda 4. korpusa, **izmjestila brojne jedinice, ubojna i druga materijalno-tehnička sredstva** "**na sigurne prostore i lokacije**" ("**na prostor srpskog naroda**").[287]

Poslije poraza i povlačenja JNA iz Slovenije i većeg dijela Hrvatske na ostale dijelove Jugoslavije, posebno u Bosni i Hercegovini, vojno rukovodstvo je, u skladu sa odlukom "krnjeg" Predsjedništva SFRJ "**o dogradnji organizacije oružanih snaga Jugoslavije**" **od 30. decembra 1991, izdalo saglasnost za izradu reorganizacije i transformacije JNA u oružane snage nove, Savezne Republike Jugoslavije**. Dotadašnje tri kopnene vojne oblasti (vojišta) i Vojno-pomorska oblast su raspuštene i rasformirane, a formirane četiri nove vojne **oblasti** kao grupacije strategijskog nivoa, čije su komande bile odgovorne za pripremu, organizaciju i usklađivanje borbene upotrebe JNA na području većeg dijela Jugoslavije:

1. vojna oblast sa sjedištem u Beogradu (komandant general Života Panić). U svom sastavu je imala četiri korpusa, jednu diviziju i Komandu odbrane grada: **12. korpus,** sa sjedištem u Novom Sadu; **24. korpus,** sa sjedištem u Kragujevcu i **37. korpus,** sa sjedištem u Užicu; zatim **Gardijsku diviziju** i **Komandu odbrane Grada,** sa sjedištem u Beogradu. Ta vojna oblast je obuhvatala cijelu Vojvodinu, sjeverni dio Srbije do orijentacione linije Kragujevac - Užice (uključujući Kragujevac, a isključujući Užice) i sjeveroistočni dio Bosne i Hercegovine.[288]

2. vojna oblast, sa sjedištem u Sarajevu (komandant general Milutin Kukanjac). U svom sastavu je imala četiri korpusa: **4. korpus,** sa sjedištem u Sarajevu;

285 Prva linija (list Armije Republike Bosne i Hercegovine), br. 2, 1. februar 1993, str. 2; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 729.

286 **DNEVNI IZVJEŠTAJ O AGRESIJI I TERORIZMU ...**, br. 77, 10. juli 1992; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 730.

287 AIIZ, inv. br. 2-2678, Komanda 4. korpusa, Sp. br. 75-1, 7. maja 1992; Borba, (Beograd), 23. novembar 1993, Izjava generala Milutina Kukanjca; TV SRNA, Emisija **MOJ GOST – MOJA ISTINA**, autora Riste Đoge, 12. juli 1994; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 731-732 i 851; F. Hećo, nav. dj., str. 240; **BOSNA I HERCEGOVINA – JEZGRO VELIKOSRPSKOG PROJEKTA ...**, str. 36; M. Šadinlija, nav. dj., str. 236; **ICTY** – Sudski spisi, Radna bilježnica Ratka Mladića, 14. februara – 25. maj 1992, str. 221 i 273-275.

288 D. Domazet, **ULOGA JNA KAO IMPERIJALNE SILE U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM RATU,** Hrvatski vojnik, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, februar 1988, str. 11-12, nap. 15; AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka, 1. januar 1992, str. 21; Narodna armija, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 662; F. Hećo, nav. dj., str. 110 i 112; M. Šadinlija, nav. dj., str. 216.

5. korpus, sa sjedištem u Banja Luci; **9. korpus,** sa sjedištem u Kninu, **10. korpus,** sa sjedištem u Bihaću i **17. korpus,** sa sjedištem u Tuzli, kao i više samostalnih jedinica i ustanova (vojišne, pozadinske i ostale). Ta oblast je obuhvatala zapadni, sjeverni i centralni dio Bosne i Hercegovine do linije Foča-Kalinovik-Mostar (prostor Bosne i Hercegovine bez dijela Hercegovine), te Kninsku krajinu, Liku, Kordun, Baniju i zapadnu Slavoniju.[289]

3. vojna oblast, sa sjedištem u Skoplju - komandant general Nikola Uzelac (u martu 1992. sjedište je premješteno u Niš). U njen su sastav ulazila četiri korpusa: **21. korpus,** sa sjedištem u Nišu; **52. korpus,** sa sjedištem u Prištini; **41. korpus,** sa sjedištem u Bitolju (Bitola) i **42. korpus,** sa sjedištem u Kumanovu. Nakon povlačenja snaga JNA iz Makedonije, (marta 1992.)[290] jedinice 41. korpusa su dislocirane u Zaječar, Knjaževac i Paraćin, a glavni dio snaga 42. korpusa je razmješten u Leskovac, a manji dio u Valjevo, od čije je glavnine formiran **20. korpus** JNA, sa sjedištem u Leskovcu (jedan broj tih jedinica je direktno predislociran na područje Bosne i Hercegovine). Ta je vojna oblast u početku obuhvatala jugoistočni dio Srbije, Makedoniju i Kosovo, a od marta 1992. - južni dio Srbije i Kosovo.[291]

4. vojna oblast u Titogradu (današnja Podgorica — komandant general Pavle Strugar). U njen su sastav ulazila tri korpusa: **2. korpus,** sa sjedištem u Titogradu; **13. korpus,** sa sjedištem u Mostaru (kasnije Bileći); **37. korpus,** sa sjedištem u Užicu i **Operativna grupa** "**Trebinje-Bileća**" sa sjedištem u Bileći. Ta je vojna oblast obuhvatala jugoistočni dio Bosne i istočnu Hercegovinu, cijelu Crnu Goru i jugozapadni dio Srbije, uključujući i Sandžak.[292]

5. Ratna mornarica, sa sjedištem u Kumboru, na čelu sa admiralom Milom Kandićem (iz Konjica).

6. Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana (RV i PVO), sa komandom u Beogradu — Zemun i komandantom — generalom Zvonkom Jurjevićem, sastava: **divizija RV i PVO** (Zemun, komandant general Božidar Stevanović, Srbin);

289 D. Domazet, nav. dj., str. 12, nap. 17; I. Radaković, str. 126; AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka, 1. januar 1992, str. 21; ICTY, Predmet: Br. IT-94-I-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 73; Narodna armija, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 662; F. Hećo, nav. dj., str. 111-112; M. Šadinlija, nav. dj., str. 216.

290 Isto. Početkom marta 1992.godine, vršilac dužnosti SSNO-a (general Blagoje Adžić) i predsjednik Republike Makedonije Kiro Gligorov postigli su, na osnovu Odluke "krnjeg Predsjedništva SFRJ", sa sjednice 14. februara 1992, dogovor između JNA i Republike Makedonije "**o privremenoj predislokaciji JNA sa teritorije R Makedonije**" (AIIZ, inv. br. 2-2599, Komanda 30. partizanske divizije, Pov. br. 423 —2, 11. mart 1992. — 19. partizanskoj brigadi; AIIZ, inv. br. 2-510, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 25/142-332, 20. februar 1992. – Štabnom sektoru; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 663; F. Hećo, nav. dj., str. 110 i 112.

291 D. Domazet, nav. dj., str. 12, nap. 16; AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA O. S., 1. januar 1992, str. 21; Kazivanje generala JNA Ibrahima Alibegovića dato autoru; Narodna armija, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 662-663; F. Hećo, nav. dj., str. 110 i 112.

292 D. Domazet, nav. dj., str. 12, nap. 18; AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka, 1. januar 1992, str. 21; Narodna armija, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 663-664; F. Hećo, nav. dj., str. 110 i 112; M. Šadinlija, nav. dj., str. 216.

3. vazduhoplovni korpus (Niš, komandant general Marko Kulić, Hrvat) i **5. vazduhoplovni korpus** (Zagreb - Bihać, komandant general Miloš Bajić, Srbin).[293]

U okviru vojnih oblasti zadržana je dotadašnja struktura, koja se temeljila na korpusima različite jačine i sastava, kao grupacijama operativnog nivoa, razmještenim na pravcima planirane upotrebe. Pored toga, pod komandama vojnih oblasti bile su 1-2 mješovite artiljerijske brigade, mješovita protivoklopna brigada, inžinjerijska brigada, zaštitni motorizovani puk (za osiguranje komandi vojnih oblasti, sastavljen od bataljona vojne policije, diverzantskog odreda i motorizovanog bataljona), zatim puk veze, puk ABHO i više logističkih baza (a u 1. i 3. vojnoj oblasti bila je po jedna samostalna oklopna ili mehanizovana brigada).[294]

Teritorija Bosne i Hercegovine je tom novom reorganizacijom podijeljena između tri vojne oblasti: 1, 2. i 4.: dio istočne Bosne (Podrinje do Goražda) bio je u sastavu **1. Vojne oblasti**, istočna Hercegovina i dio jugoistočne Bosne bili su podređeni **4. vojnoj oblasti**, a najveći dio Republike Bosne i Hercegovine pripao je u nadležnost **2. vojne oblasti**.[295]

Rukovodstvo velikosrpskog pokreta je formiranjem 2. vojne oblasti, pored ostalog, imalo za cilj: - da ponovo uspostavi narušeni sistem rukovođenja i komandovanja JNA; - da poveže sve "srpske" teritorije u jednu geografsku cjelinu i stavi ih pod zaštitu JNA; - da organizuje, naoruža(va), obuči i opremi srpsko stanovništvo za osvajačke ciljeve (zauzimanje Bosne i Hercegovine i istrebljenje Bošnjaka); - da prisili (demonstracijom i primjenom sile) Bošnjake, posebno njihove političke strukture i organe vlasti, da prihvate nametnute okupacione uslove i onemoguće ih za organizaciju i pružanje otpora i dr.[296]

Ukupne snage JNA (iz sastava 1., 2. i 4. vojne oblasti) na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine, početkom 1992, "**u poziciji agresorske vojne sile**", iznosile su:

293 AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika O. S., 1. januar 1992, str. 21; Narodna armija, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI; Kazivanja generala JNA Ibrahima Alibegovića i brigadira Armije Republike Bosne i Hercegovine Izudina Hrustića; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 664.
Odlukom "krnjeg Predsjedništva SFRJ" o prestanku aktivne vojne službe tridesetorici generala i admirala, od 25. februara 1992, general Jurjević je penzionisan, a za komandanta RViPVO je postavljen general Božidar Stevanović. Tom je odlukom za zamjenika načelnika Generalštaba za RViPVO postavljen general Dmitar Trbojević; za komandanta Centra visokih vojnih škola RViPVO Živan Mirčetić; za načelnika Štaba Komande RViPVO general Ljubomir Bajić, te za pomoćnika komandanta RViPVO za moralno vaspitanje pukovnik Radomir Sekulić (AIIZ, inv. br. 7-52, SAOPŠTENJE ZA JAVNOST /KRNJEG - prim. S. Č./ PREDSJEDNIŠTVA SFRJ; Isto, inv. br. 7- 51, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 1/813-4, 29. april 1992. — Vojnograđevinskoj direkciji /na ličnost komandanta/; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 664).

294 D. Domazet, nav. dj., str. 11-12; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 664-665; F. Hećo, nav. dj., str. 111.

295 D. Domazet, nav. dj., str. 12; F. Hećo, nav. dj., str. 111; M. Šadinlija, nav. dj., str. 228. Taj "**moćni ratni stroj bio je**", tvrdi mr. Mesud Šadinlija, "**u značajnoj mjeri popunjen i rezervistima s onih područja Bosne i Hercegovine u kojima je lokalna vlast SDS ostvarivala punu saradnju s vojno-teritorijalnim organima, i od jeseni 1991. godine dobrovoljcima. I jedan i drugi vid popune jedinica JNA podržavan je kampanjom Srpske demokratske stranke BiH. Ove snage dopunjavale su naoružane formacije TO SRBiH u općinama u kojima je apsolutnu vlast ostvarivao SDS, i po istoj šemi formirane paravojne strukture u dijelovima općina u kojima SDS nije imao apsolutnu vlast, ali je kroz realizaciju svog projekta Srpske Republike Bosne i Hercegovine u njihovim teritorijalnim okvirima formirao nelegalne srpske općine i njihove teritorijalne odbrane ...**" (M. Šadinlija, nav. dj., str. 228).

296 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 666.

83.000 vojnika, 460-500 tenkova, 400-420 oklopnih vozila i 950-1000 artiljerijskih oruđa kalibara preko 40 milimetara.[297]

Komandnu strukturu oficirskog kadra "reorganizovane" JNA činili su 92,6% Srbi, 7% Crnogorci i 0,4% "Ostali".[298]

Organizacijsko-formacijska izgradnja **2. vojne oblasti** (zapadno vojište) počela je početkom januara 1992., uglavnom, od rasformirane 5. vojne oblasti (sjeverozapadno vojište), i februara 1992. od dijela jedinica 1. vojne oblasti, u čijem su sastavu, pored drugih komandi, jedinica i ustanova, bili sljedeći korpusi:

- 4. korpus (u Sarajevu, komandant general Vojislav Đurđevac, Crnogorac);
- 5. korpus (u Banja Luci, komandant general Vladimir Vuković, Srbin);
- 9. korpus (u Kninu, komandant general Ratko Mladić, Srbin);
- 10. korpus (u Bihaću, komandant Špiro Niković, Crnogorac);
- 17. korpus (u Tuzli, komandant general Savo Janković, Crnogorac).[299]

Druga vojna oblast je formirana da osigura rukovođenje i komandovanje jedinicama, ustanovama i komandama JNA na području Bosne i Hercegovine i okupiranih dijelova Republike Hrvatske, u cilju efektivnije okupacije Bosne i Hercegovine i držanja pod okupacijom jedne trećine Republike Hrvatske. Njeno je formiranje pokazalo nastojanje velikosrpskog pokreta da formira etnički čistu srpsku državu, izlazeći na zapadne granice velike Srbije (realizacija plana RAM).[300]

Zona odgovornosti 2. vojne oblasti pokrivala je, uglavnom, teritoriju Bosne i Hercegovine (91 opština) i istočne dijelove centralne Republike Hrvatske (15 opština - do linije Karlobag - Karlovac - Virovitica, bez Baranje, istočne Slavonije i zapadnog Srema). Najveći dio Podrinja bio je u sastavu 1. vojne oblasti, sa sjedištem u Beogradu. Dio jugoistočne Bosne i istočna Hercegovina (18 opština) bili su pod komandom 4. vojne oblasti, sa sjedištem u Podgorici, u čijem sastavu je bio 13. korpus, sa sjedištem u Bileći, što je bila namjera da to područje "pripadne" Crnoj Gori.[301]

Generalštab Oružanih snaga SFRJ je, radi što efikasnijeg funkcionisanja jedinstvenog sistema rukovođenja i komandovanja i objedinjavanja svih planiranih operacija na teritoriji Bosne i Hercegovine, sredinom februara 1992., pretpotčinio kompletni sastav 17. korpusa iz 1. vojne oblasti pod komandu 2. vojne oblasti.[302]

Za komandanta 2. vojne oblasti postavljen je general-pukovnik Milutin Kukanjac (Srbijanac, došao je iz Skoplja), dobar poznavalac bosanskohercegovačkih prilika, sa

297 D. Domazet, nav. dj., str. 11-12; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 665; M. Šadinlija, nav. dj., str. 228.
298 D. Domazet, nav. dj., str. 12-13; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 666.
299 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*
300 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*
301 Isto, str. 676; F. Hećo, nav. dj., str. 111; M. Šadinlija, nav. dj., str. 216.
302 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*

dužim službovanjem u Bosni i Hercegovini, a za načelnika Štaba general Dobrašin Praščević (Crnogorac, prije toga bio je u Zagrebu). Za generala Milutina Kukanjca, koji je, pored ostalog, odobravao tzv. srpski plebiscit iz novembra 1991, "**od početka su Muslimani i Hrvati i njihovo vođstvo**", bili "**pravi, definisani neprijatelji**".[303]

Vojska kojom je general Kukanjac komandovao je bila "**srpsko-crnogorski deo JNA**". Ta je vojska "**prvi put u istoriji zaokružila srpske zemlje, zajedno sa srpskim narodom**" i zauzela jednu trećinu Republike Hrvatske i veću polovinu Bosne i Hercegovine, uključujući i "**srpski deo Sarajeva**".[304]

Druga vojna oblast je 17. februara ukupno raspolagala sa **85.097 ljudi** (stalni sastav: 20.270, i rezervni sastav: 64.827), od čega je Komanda brojala 104 čovjeka. To su, uglavnom, bili Srbi i Crnogorci. Samostalne jedinice stalnog sastava te vojne oblasti su imale 1.891 čovjeka, a rezervni sastav 2.498, što je ukupno iznosilo 4.389. Pozadinske jedinice stalnog sastava su brojale 2.339 ljudi, a rezervni sastav 2.460, odnosno 4.799 ukupno.[305]

Sastav komandi, jedinica i ustanova JNA u Bosni i Hercegovini je od druge polovine 1991. i početkom 1992, usljed vojno-političke situacije, bio veoma promjenljiv i različit. Jedan broj jedinica je predislociran, preformiran ili preimenovan. Stoga je teško utvrditi njihov sastav i broj ljudstva. U Bosni i Hercegovini je, formiranjem 2. vojne oblasti i povlačenjem dijela jedinica iz Slovenije i Hrvatske, bilo brojno ljudstvo i ogromne količine tehnike.[306]

Na teritoriji Bosne i Hercegovine su, pored 2. vojne oblasti, bile stacionirane i sljedeće komande, jedinice i ustanove JNA :

- **13. (Riječki, pa Bilećki) korpus** (u Hercegovini — Bileća, komandant general Momčilo Perišić, Srbin iz Srbije) — iako je bio u sastavu 4. vojne oblasti, on je bio potčinjen Komandi 2. vojne oblasti;

- **dijelovi 2. (Podgoričkog - Titogradskog) korpusa** (Druga operativna grupa) u istočnoj Hercegovini;

- **dijelovi 37. (Užičkog) korpusa** (u istočnoj Bosni i istočnoj Hercegovini);

- **dijelovi 20. (Valjevskog) korpusa** (u istočnoj Bosni); i

303 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*

304 TV SRNA, Emisija MOJ GOST — MOJA ISTINA, autora Riste Đoge, 12. juli 1994; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 677).

305 AIIZ, inv. br. 7-69, PREGLED BROJNOG STANJA 2. VOJNE OBLASTI NA DAN 17. 02. 1992. GODINE ("VOJNA TAJNA STROGO POVJERLJIVO"); TV SRNA, Emisija MOJ GOST — MOJA ISTINA, autora Riste Đoge, 12. juli 1994; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 678; F. Hećo, nav. dj., str. 115.
U pozadinskim bazama je 7. februara 1992. bilo 3.062 čovjeka (193 oficira, 280 mlađih oficira, 652 građanska lica i 1.937 vojnih obveznika). U **744.** pozadinskoj bazi je bilo 1.390 ljudi (78 oficira, 110 mlađih oficira, 298 građanskih lica i 904 vojna obveznika); u **405.** — 381 čovjek (18 oficira, 37 mlađih oficira, 48 građanskih lica i 278 vojnih obveznika); u **530.** — 415 (32 oficira, 48 mlađih oficira, 63 građanska lica i 272 vojna obveznika); u **904.** — 315 (27 oficira, 37 mlađih oficira, 80 građanskih lica i 171 vojni obveznik); u **993.** — 561 (38 oficira, 48 mlađih oficira, 163 građanskih lica i 312 vojnih obveznika) — AIIZ, inv. br. 2-1965, PREGLED PODATAKA O RAZMJEŠTAJU I KAPACITETIMA POZADINSKIH JEDINICA I USTANOVA 2. VOJNE OBLASTI; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 678.

306 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 678.

- **dijelovi 12. (Novosadskog) korpusa** (u sjeveroistočnoj Bosni).[307]

Sve komandne dužnosti u 2. vojnoj oblasti planski su dodijeljene starješinama isključivo srpske i crnogorske nacionalnosti. Nakon "čišćenja" starješina i vojničkog sastava na nacionalnoj i političkoj osnovi, početkom 1992., u komandama i jedinicama 2. vojne oblasti, u najvećem broju, su ostale starješine i vojnici srpske i crnogorske nacionalnosti, koje su prihvatile srpsku velikodržavnu ideologiju i politiku.[308] Takvo stanje je bilo i u komandnoj strukturi rukovodstva Oružanih snaga SFRJ i drugim vojnim oblastima, "**koji su direktno uticali na tok priprema i izvođenja borbenih dejstava tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu**".[309]

Neposredno uoči i na početku agresije na Bosnu i Hercegovinu (krajem 1991. i početkom 1992.) na njenoj teritoriji su, u okviru tri vojne oblasti (Druga, Prva i Četvrta), stacionirani sljedeći korpusi JNA:

a) matični korpusi u organizacijsko-formacijskoj strukturi u Bosni i Hercegovini: **4. (Sarajevski)**, **5. (Banjalučki)** i **17. (Tuzlanski)**;

b) izvršenom predislokacijom komandi, jedinica i ustanova JNA iz Slovenije i Hrvatske u organski sastav 2. vojne oblasti ušli su i novoformirani korpusi: **13.(Riječki**, pa **Bilećki**), **10. (Bihaćki**), dijelovi **9. (Kninskog)** i **5. korpus RV i PVO**;

c) te dijelovi **mariborskog, kninskog, zagrebačkog, podgoričkog, užičkog, valjevskog i novosadskog**, kao i određene snage **ratnog vazduhoplovstva i protiv-vazdušne odbrane** i **Vojno-pomorske oblasti**.[310]

Od ukupno **sedamnaest korpusa** JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine djelimično ili u cjelini bilo je stacionirano četrnaest, koji su izvodili ofanzivna borbena dejstva, protiv Republike Bosne i Hercegovine, vršeći brojne zločine, uključujući i

307 AIIZ, inv. br. 2-793 /Informacija Generalštaba Armije Republike Bosne i Hercegovine/, **Efektivi agresorskih snaga na ratištu Bosne i Hercegovine**; Izjava načelnika Štaba 216. brdske brigade potpukovnika JNA Asima Džambasovića data autoru; I. Radaković, nav. dj., str 127; D. Domazet, nav. dj., str. 14, nap. 21; F. Hećo, nav. dj., str. 75, nap. 159; Z. Suljević, nav. dj., str. 86 i 91-92; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 691. U sastav tih korpusa ušle su i snage JNA iz Mostara (10. motorizovana/mehanizovana brigada i druge), Čapljine i Metkovića (Z. Suljević, nav. dj., str. 91-92).
Istočni dio Bosne i Hercegovine, pod teritorijalnom nadležnošću 1. vojne oblasti, bio je stavljen pod ingerenciju dva korpusa JNA (**Užički i Valjevski**). Ta su dva korpusa početkom 1992. sve mostovne prelaze na Drini posjeli oklopno-mehanizovanim jedinicama (Isto, str. 86).

308 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 691; F. Hećo, nav. dj., 122-123. "**Zajedničko im je**", tvrdi general Anton Lukežić, "**da su oni niskih moralnih i etičkih kvaliteta, ljudi bez skrupula, čak i ranije su bili skloni porocima, maltretiranju i pijančenju. Tipičan u tome je bio Vojislav Đurđevac. Već sama činjenica da su oni rukovodili pripremama, da su oni obučavali i naoružavali članove SDS-a i paravojne formacije koljača-šešeljevaca, arkanovaca i drugih zlikovaca, dakle, u službi genocidne politike, govori da se radi o moralno, politički i psihički deformisanim licima, prodanim dušama, bez ljudskih vrijednosti i osjećanja za čovjeka** (A. Lukežić, nav. dj., str. 73).

309 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 692-693; F. Hećo, nav. dj., str. 124.

310 AIIZ, inv. br. 2-169, Vojna pošta 5027 Sarajevo, Inv. br. 25/142-760, 16. april 1992. - Na ličnost komandanta; Isto, inv. br. 2-2870, Komanda Bilećkog korpusa, Str. pov. br. 32, 19. april 1992, Bileća — Svim artiljerijskim jedinicama, Zapovijest za artiljerijska dejstva; Isto, inv. 2-793 /Informacija Generalštaba Armije Republike Bosne i Hercegovine/, **Efektivi agresorskih snaga na ratištu Bosne i Hercegovine**; Isto, inv. br. 5352, Zapisnik, Dopuna izjave generala Đorđa Đukića; Kazivanja potpukovnika JNA Asima Džambasovića data autoru; N. Duraković, nav. dj., str. 253; M. Kreso, ČINJENICE KOJE UKAZUJU NA AGRESIJU NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU OD STRANE SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE I NJENIH POMAGAČA (rukopis), Sarajevo, 1993, str 6, 8. i 14; I. Radaković, nav. dj., str. 126-127; J. Divjak, **JEDINSTVENI U OCENI GLAVNIH KRIVACA ZA RAT**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 259; D. Domazat, nav. dj., str. 11-12 i 14, napomena 21; Z. Suljević, nav. dj., str. 84-85 i 91-92; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 665 i 770-771.

genocid nad Bošnjacima. Po brojnom stanju i ratnoj tehnici najjači su bili Bihaćki, Banjalučki, Kninski i Tuzlanski korpus, čiji su dijelovi, pored ostalih, učestvovali i u agresiji na Republiku Hrvatsku. Njihovi efektivi su bili: 100.000 naoružanih vojnika, starješina i pitomaca; oko 900 tenkova; 1.000 oklopnih transportera i drugih borbenih vozila; zatim nekoliko hiljada različitih artiljerijskih sredstava za podršku; određeni broj borbenih aviona (oko 100) i helikoptera (oko 50); više raketnih pukova, te druge tehnike, kao i ogromne količine ratnih rezervi. Tako je na teritoriji Bosne i Hercegovine JNA imala moćnu vojnu silu i ogromni ratni i snažni vojnoindustrijski potencijal, gdje je izvršena velika koncentracija žive sile i materijalno-tehničkih sredstava. Svim tim ljudskim i materijalnim sredstvima, kojima je izvršena tiha okupacija Republike, direktno je rukovodio i komandovao Generalštab Oružanih snaga SFRJ u Beogradu, koji je bio u službi velikosrpskog pokreta, pod vođstvom Slobodana Miloševića.[311]

Neposredno pred početak agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, JNA je, pod izgovorom izvođenja vojnih vježbi, zauzela sve strateške položaje, zaposjela vitalne objekte oko gradova i naselja, potpuno kontrolišući sve značajnije komunikacije (raskrsnice i željezničke čvorove), čime je izvršila blokadu cjelokupnog saobraćaja između gradova i naseljenih mjesta. Istovremeno, JNA je ukopavala artiljerijsko naoružanje, postavljala mitraljeska gnijezda i straže, pravila fortifikacijske linije na svim strateškim mjestima oko gradova, izmještala vojnike i glavninu teškog naoružanja iz kasarni, dovlačila novo naoružanje, gorivo, municiju i druga materijalno-tehnička sredstva, dok je u pojedinim krajevima, naročito u Bosanskoj krajini, istočnoj Hercegovini i Bosanskoj posavini, masovno mobilisala srpsko stanovništvo.[312]

Raspoloživi izvori pouzdano pokazuju da je JNA, na osnovu direktiva i smjernica najvišeg vojnog rukovodstva SFRJ i državnog i političkog rukovodstva Srbije, i lično Slobodana Miloševića, uz neposrednu podršku Srpske demokratske stranke, formirala i vojno organizovala brojne srpske oružane formacije u Bosni i Hercegovini. Obučavala ih je i popunjavala starješinskim kadrom, naoružanjem, municijom, opremom i drugim sredstvima JNA, povezala ih sa komandama jedinica i ustanova JNA u zoni njihove odgovornosti, obezbjeđivala mobilizaciju na područjima gdje je većinsko srpsko stanovništvo i dr. Sve su te jedinice bile pod komandom i kontrolom JNA, što potvrđuju brojni dokumenti.[313]

Političko i vojno rukovodstvo Savezne Republike Jugoslavije, na čelu sa voždom Slobodanom Miloševićem, u uslovima nemogućnosti daljeg javnog zadržavanja svojih trupa u suverenoj i od 6. aprila međunarodno priznatoj Republici Bosni i Hercegovini, te UNPA (United Nations Protected Aeria) zonama u Hrvatskoj, iznalazilo je

311 Isto.

312 **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU ...**, str. 22; AIIZ, inv. br. 2-793 ; N. Duraković, nav. dj., str. 279-280; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 775.

313 AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. 908-1, 20. mart 1992. – GŠ OS SFRJ – ("na ličnost NGŠ"); S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 834-835.

nova organizaciona rješenja, kako bi pogodnom formom maskirala kontinuitet i apsolutnu kontrolu nad svim vojnim potencijalima u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. U tom je cilju odlučilo da izvrši još jednu reorganizaciju svojih oružanih snaga. Tom reorganizacijom rukovodstvo Savezne Republike Jugoslavije je formalno organizaciono izvršilo "transformaciju" JNA u "tri srpske vojske" (**Vojsku Jugoslavije**, "**Vojsku Republike Srpska Krajina**"i "**Vojsku Srpske Republike Bosne i Hercegovine/ Vojsku Republike Srpske**). Takve oružane snage, suštinski, su ostale jedinstvena oružana sila novoproglašene Savezne Republike Jugoslavije, pod komandom njenog Generalštaba i "krnjeg Predsjedništva" kao Vrhovne komande Oružanih snaga u Beogradu, i zadržala se na do tada, za veliku Srbiju, osvojenim teritorijama.[314]

JNA je predstavljala osnovu iz koje je formirana **Vojska Savezne Republike Jugoslavije** (Vojska Jugoslavije), sa njenim kolaboracionističkim snagama: Vojska Republike Srpske Krajine i Vojska Srpske Republike BiH/Vojska Republike Srpske.[315] Na taj način JNA je formalno transformirana u tri srpske vojske, a faktički je riječ o jedinstvenim oružanim snagama, s jedinstvenim sistemom rukovođenja i komandovanja, sa Generalštabom Vojske Jugoslavije u Beogradu, jedinstvenim finansiranjem i svim drugim obilježjima karakterističnim za oružanu silu u službi Savezne republike Jugoslavije, pri čemu je Glavni štab "Vojske Srpske Republike BiH"/"Vojske Republike Srpske" bio potčinjena instanca Generalštaba Vojske Jugoslavije u Beogradu (kao što je rukovodstvo Savezne republike Jugoslavije imalo nadređenu ulogu naspram rukovodstva "Srpske Republike Bosne i Hercegovine"/"Republike Srpske"), koji je planirao, naređivao, koordinirao, logistički i mobilizacijski podržavao i usmjeravao oružane aktivnosti na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine, pri čemu je general Ratko Mladić bio oficir Vojske Jugoslavije, odnosno, komandant Glavnog štaba 30. kadrovskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije.[316] Tako je rukovodstvo veliko-

314 AIIZ, inv. br. 2-2559; V. Kadijević, nav. dj., str. 162-163; S. Biserko, nav. dj., str. 227; I. Radaković, nav. dj., str. 137- 138; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 395-396.
JNA je, po Kadijeviću, "**predstavljala osnovu iz koje su formirane tri vojske — Vojska SRJ, Vojska Republike Srpske i Vojska Republike Srpske Krajine**". S tim u vezi, general Kadijević navodi kako je to "**urađeno u skladu sa datim unutrašnjim i međunarodnim okolnostima veoma organizovano**". Taj je zadatak, po njemu, bio "**vrlo bitan**", koga je "**rukovodstvo JNA utvrdilo kao prioritetni**". Obrazloženje za utvrđivanje tog "prioritetnog" zadatka koje iznosi Veljko Kadijević je više nego smiješno: "**zato što su drugi narodi u Jugoslaviji počeli da na razne načine stvaraju svoje vojske, a srpski i crnogorski narodi su JNA smatrali svojom vojskom, kao što su i Jugoslovensku državu smatrali svojom državom, pa je, shodno tome, i obaveza JNA bila da novoj Jugoslaviji i cjelokupnom srpskom narodu obezbijedi njegovu vojsku, bez koje na ovim prostorima i u uslovima koji su neprijatelji nametnuli, nema ne samo slobode, već ni života**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 163-164).
Formalna "transformacija" JNA u "tri srpske vojske" isplanirana je u III Upravi Generalštaba SFRJ/SRJ, za što je trebalo malo organizacionih napora (radilo se samo o izmjeni vojničkih simbola i zastava (Isto; AIIZ, inv. br. 5339, Zapisnik, Dopuna izjave pukovnika Alekse Krsmanovića).

315 V. Kadijević, nav. dj., 152 i 163; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 168, 694 i 836-870. "**Vojsku nove Jugoslavije**" **činili su,** tvrdi general Kadijević, "**oficiri JNA**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 152).

316 V. Kadijević, nav. dj., str. 163; S. Biserko, nav. dj., str. 226; S. Čekić **AGRESIJA ...**, str. 168-169, 660-694 i 836-870; F. Muslimović, **RAT I POLITIKA**, Bosančica print, Sarajevo, 2000, str. 153-155; F. Hećo, nav. dj., str. 244 i 249; S. Čekić-M. Šestanović-M. Karović i Z. Mastalić-Košuta, **ZLOČINI NAD DJECOM SARAJEVA U OPSADI,** Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010, str. 105-107; V. Kadijević, nav. dj., str. 139 i 149; **ICTY** – Baza podataka: Sudski spisi, Radna bilježnica Ratka Mladića, 14. februar-25. maj 1992, str. 221, 223-226, 247-250, 259-260, 262-263, 269, 272, 290 i 323.

srpskog pokreta, prije svega njegov vođa – Slobodan Milošević, kako bi izbjeglo da JNA bude "**tretirana kao okupaciona sila**" ili agresorska vojska u Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini i da se Srbija i Crna Gora/Savezna republika Jugoslavija "**formalno ne može optužiti za učešće u ratu**", preimenovalo JNA u "Vojsku Republike Srpske Krajine", "Vojsku Srpske Republike Bosne i Hercegovine" / "Vojsku Republike Srpske" i Vojsku Jugoslavije. To je bio "**glavni taktički potez**" i "**jedna od velikih odluka**" rukovodstva velikosrpskog pokreta, posebno Miloševića. Time je istovremeno označen i kraj JNA, koja se, u službi fašističke politike, pretvorila u snagu i oružje za ubijanje civila, protjerivanje, pljačku, masovne progone, silovanja i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i genocid nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini.[317]

Ukazom br. 2/50 "krnjeg Predsjedništva" SFRJ, od 25. aprila 1992, na dužnost načelnika Štaba (ujedno zamjenika komandanta) 2. vojne oblasti, postavljen je general-potpukovnik Ratko Mladić (on je, zaključno sa 9. majem 1992., izvršio prijem dužnosti).[318]

Navedenim ukazom na dužnosti u Komandi 2. vojne oblasti postavljene su i primile dužnost sljedeće starješine:

- pomoćnik za moralni rad i pravne poslove - general-major Milan Gvero;

- pomoćnik za pozadinu - general-major Đorđe Đukić;

- pomoćnik za organizacijsko-mobilizacijske i personalne poslove - pukovnik Mićo Grubor;

- načelnik organa bezbjednosti pukovnik Zdravko Tolimir.[319]

Na sastanku u Beogradu **30. aprila 1992**, gdje je, pored Slobodana Miloševića, Borisava Jovića, dr. Branka Kostića, Momira Bulatovića i generala Milana Panića (načelnik Generalštaba JNA), bilo i rukovodstvo petokolonaške SDS Bosne i Hercegovine i paradržavne tvorevine Republike Srpske Bosne i Hercegovine (Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik i Nikola Koljević), donesena je odluka o formiranju **vojske** "**za Srbe u BiH**".[320]

Predmet navedenog sastanka je bilo i pitanje "**povlačenja**" "**građana SRJ iz JNA**" u Bosni i Hercegovini. S obzirom na to da je tada Evropska zajednica već priznala Bosnu i Hercegovinu, od velikosrpskog rukovodstva je traženo da povuče JNA

317 A. Lukežić, nav. dj., str. 71; S. Biserko, nav. dj., str. 226; S. Čekić **AGRESIJA ...**, str. 169, 660-694 i 836-870; F. Hećo, nav. dj., str. 235-242; K. A. Nilsen, nav. dj., str. 97 i 187-191.

318 AIIZ, inv. br. 2-1045, Komanda 30. partizanske divizije, SP, br. 865-2, 16. maj 1992. — Komandi 1. partizanske brigade, Obavještenje o postavljenjima; Isto, inv. br. 5348, Zapisnik generala Đorđa Đukića; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 694.

319 Isto. Ta odluka je tada saopštena navedenim oficirima u Predsjedništvu SFRJ, gdje su bili prisutni: Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović, te nekoliko oficira iz SSNO-a.

320 B. Jović, nav. dj., str. 448. Ta je, po Joviću, **operacija**, za rukovodstvo velikosrpskog pokreta, "**bila isuviše značajna, a za Srbe u BiH, vjerujem, još značajnija**", jer su "**dobili svoju vojsku**" (Isto).

iz te države. To su Milošević i Jović "**očekivali i predvideli**", te su se bojali da JNA ne dovedu "**u poziciju da je proglase stranom ili agresorskom vojskom**".[321]

U vezi sa povlačenjem "**preostalih**" **građana SRJ iz JNA u Bosni i Hercegovini**, iznesen je lažni podatak da je tada u Bosni i Hercegovini bilo **oko 10-15 % građana SRJ iz JNA u toj državi**, što je, po rukovodstvu velikosrpskog pokreta, iznosilo ukupno **oko 10.000 ljudi**. Ocijenjeno je da to ne predstavlja problem, jer, i bez njih, u Bosni i Hercegovini "**ostaje oko 90.000 vojnika JNA, uglavnom srpske nacionalnosti, nad kojima može preuzeti političko rukovođenje srpsko rukovodstvo iz BiH**".[322]

Srpski kolaboracionisti, na čelu sa Karadžićem, su se navodno složili.[323] Za sprovođenje te obmane svjetske javnosti bio je dogovoren i rok (oko koga su se, tobože, dosta natezali) od 15 dana za "**povlačenje**".[324]

Na tom sastanku u Beogradu, gdje je izvršena instruktaža za prikrivanje stvarnog stanja - da "tri srpske vojske" i dalje ostanu jedinstvene oružane snage Savezne Republike Jugoslavije (sa tri operativno-strategijska tijela), dogovoreno je, pored ostalog, da se na mjesto generala Milutina Kukanjca postavi general Ratko Mladić.[325]

Naredbu o ustrojavanju "Vojske Srpske Republike BiH" 10. maja 1992. donio je SSNO, a potpisao je zastupnik saveznog sekretara za narodnu odbranu (general Blagoje Adžić). Tom je naredbom formiran "Glavni štab" u sljedećem sastavu: komandant general- potpukovnik Ratko Mladić; načelnik štaba general-major Manojlo Milovanović; pomoćnik za moral i informisanje general-major Milan Gvero; pomoćnik za pozadinu general-major Đorđe Đukić; načelnik bezbjednosti pukovnik Zdravko Tolimir i načelnik za mobilizaciju pukovnik Mićo Grubor. Sljedećeg dana (11. maja

321 Isto, str. 448. S tim u vezi, Jović navodi smiješnu ocjenu da povlačenje, po njemu, "**10-15% preostalih građana SRJ iz JNA u BiH**", što predstavlja "**svega oko 10.000 ljudi", "nije ni tehnički ni saobraćajni problem", već je problem "što je Branko Kostić nedavno neoprezno izjavio da on, kao 'potpredsednik Predsedništva' SFRJ, nikada neće potpisati naređenje o povlačenju JNA iz Bosne i Hercegovine, a takođe, što je Milan Panić izjavio da se vojska iz Bosne i Hercegovine neće povući za 5 do 7 godina, iako je ta republika međunarodno priznata kao nezavisna država. Javnost je to vrlo ozbiljno primila, a oni obojica uopšte nisu ozbiljno razmišljali kad su takve izjave davali. Kako mi možemo na silu držati svoju armiju u nekoj drugoj nezavisnoj državi mimo njene volje, a da ne bude proglašena nepoželjnom**" (Isto).

322 Isto.

323 Isto. Momčilo Krajišnik je, po Borisavu Joviću, postavljao "**seriju pitanja: kako će se ta vojska finansirati, ko će im davati plate, ko će im obezbediti penzije, itd", što, piše Jović, "sve kao problem postoji, ali nije opredeljujući za naš razgovor**" (Isto).

324 Isto.

325 Isto. Borisav Jović pogrešno navodi (ili je u pitanju tehnički propust) da je tada dogovoreno da se na mjesto generala **Vukovića** postavi general Ratko Mladić.
Istoga dana (tj. 30. aprila) general Blagoje Adžić je u Banja Luci saslušao izvještaje o situaciji od generala Momira Talića (komandanta Banjalučkog), Ratka Mladića (Kninskog) i Špire Nikovića (Bihaćkog) korpusa i dogovorio se oko obrazovanja "**nove vojske srpske BiH**." Blagoje Adžić je izbjegao da kaže bilo šta o tome, ali su to uradili lokalni srpski političari (kao na primjer Radoslav Brđanin), koji su izjavili: "**Mi moramo ovdje odmah angažovati krajiško stanovništvo radi obrazovanja jedinstvenih oružanih snaga za zaštitu Kninske krajine, Like, Korduna, Banije, zapadne Slavonije i Bosanske krajine...**", a u "**sastavu vojske našle bi se snage Kninskog, Bihaćkog, Banjalučkog, Tuzlanskog, Sarajevskog, Bilećkog i Petog korpusa RV i PVO, čija bi organizacijska struktura bila prilagođena konkretnim uslovima....**" (I. Radaković, nav. dj., str. 137-138).

1992.) general Kukanjac je generalu Mladiću predao postrojenu Komandu 2. vojne oblasti.[326]

Izvršavajući navedene "dogovore" iz Beograda, "Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine"je 12. maja 1992, na sjednici u Banjoj Luci, gdje su doneseni "**strateški ciljevi srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**", iz političkih razloga, formalnopravno formirala "Vojsku Srpske Republike Bosne i Hercegovine" i generala Ratka Mladića imenovala za komandanta "Glavnog štaba" te vojske.[327] Tako se Vojska Jugoslavije nije povukla iz Bosne i Hercegovine. Samo se izmjestila na "**srpske**" prostore i zauzela polazne položaje za operaciju pacifikacije neefektivno okupiranog dijela Bosne i Hercegovine.

Novoformirani "Glavni štab Vojske Srpske Republike BiH" je preuzeo funkciju najviše komande Vojske Savezne Republike Jugoslavije na teritoriji Bosne i Hercegovine, koju je do tada imala Komanda 2. vojne oblasti.[328]

Imenovanje "Glavnog štaba Vojske Srpske Republike BiH" je još jedna potvrda jedinstva oružanih snaga i pokušaj obmane međunarodne javnosti. Inaugurisanje tog štaba upućuje i na zaključak da se, analogijom ustrojstva oružanih snaga Narodnooslobodilačkog pokreta iz 1941. - 1945, namjeravalo istaći izvornu suverenost "Srpske Republike Bosne i Hercegovine" i njenih oružanih snaga, uz istovremenu u neupitnu pripadnost oružanim snagama Savezne Republike Jugoslavije.

326 AIIZ, inv. br. 5352, Zapisnik, Dopuna izjave generala Đorđa Đukića; D. Domazet, nav. dj., str. 14, nap. 22; Slobodna Bosna, 28. februar 1998. Odmah nakon što je generalu Ratku Mladiću predao postrojenu Komandu 2. vojne oblasti, general Milutin Kukanjac je "**sjeo u helikopter i otišao**" (vjerovatno u Srbiju) — Slobodna Bosna, 28. februar 1998.

327 ZAPISNIK sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, održane 12. maja 1992. godine u Banja Luci, objavljen u: **JA SAM ZA RATNU OPCIJU**, Fondacija Istina Pravda Pomirenje, Tuzla, 2007, str. 5-103; AIIZ, inv. br. 3-1217, Odluka o formiranju Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine, Broj: 03-234/92, 12. maj 1992.; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 397; I. Radaković, nav. dj., str. 137-138; S. Biserko, nav. dj., str. 227; D. Domazet, nav. dj., str. 14; **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-1T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 5. Tom "odlukom" su, po generalu Ratku Mladiću, "**stvoreni uslovi da se od naoružanog naroda i pripadnika srpskog naroda iz redova bivše JNA i raspoloživih sredstava i opreme izvrši transformacija jedinica i formira Vojska Srpske Republike koja se stvarala u jeku borbi od Grahova do Trebinja**" (AIIZ, inv. br. 2-2681, Glavni štab Vojske Srpske Republike, "Vojna tajna. Strogo povjerljivo", EKSPOZE komandanta Glavnog štaba, general-potpukovnika Ratka Mladića, o ostvarenim rezultatima na frontu, stanju vojske Srpske Republike, problemima i zadacima u narednom periodu, septembar 1992, str. 1). Ta je "odluka", tvrdi general Ratko Mladić, omogućila "**naoružanom narodu, Srbima u bivšoj JNA i raspoloživom materijalu i opremi da transformiše jedinice i formiraju Vojsku Republike Srpske**" (**ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 399).
U "Odluci" o formiranju te vojske vješto je izbjegnuta formulacija o tome da su **komande, jedinice i ustanove JNA činile kičmu "Vojske Republike Srpske"** (V. Kadijević, nav. dj., str. 148). Umjesto toga, usvojena je konstatacija da se dotadašnje "**jedinice i štabovi teritorijalne odbrane preimenuju u komande i jedinice Vojske**", čiju će organizaciju i formaciju navodno utvrditi "**Predsjednik Republike**" (AIIZ, inv. br. 3-1217, Odluka o formiranju Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine, Broj: 03-234/92, 12. maj 1992.). Na taj način srpski kolaboracionisti su nastojali da prikriju pravo činjenično stanje.
"Odluka" o formiranju "Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine" stupila je na snagu "**danom donošenja**" i važila je "**do proglašenja Zakona o vojsci Srpske Republike Bosne i Hercegovine**" (Isto).
"Vojska Srpske Republike BiH" zvanično je proglašena 18. maja 1992. (AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka, 18. maj 1992, str. 205).

328 AIIZ, inv. br. 5352, Zapisnik, Dopuna izjave Đorđa Đukića; D. Domazet, nav. dj., str. 14. Vidi šemu 2 kod D. Domazeta, nav. dj., str. 14. Komanda 2. vojne oblasti je, pokazivanju generala Đorđa Đukića, ugašena 19. maja 1992, naređenjem Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, kojim je konkretizovano njeno "transformisanje" u "Vojsku Srpske Republike BiH" (AIIZ, inv. br. 5353, Zapisnik, Dopuna izjave generala Đorđa Đukića).

General Ratko Mladić je u takvoj konstelaciji 10. maja 1992, u svojstvu oficira Vojske Jugoslavije, postavljen za komandanta 2. vojne oblasti i od tada je do 19. maja imao dvojnu funkciju: bio je na čelu 2. vojne oblasti, ugašene 19. maja, i novoformirane "Vojske Srpske Republike BiH", što je dogovoreno 30. aprila 1992. na pomenutom sastanku u Beogradu. **Time je obezbijeđen kontinuitet rukovođenja i komandovanja oružanim snagama Savezne Republike Jugoslavije u Republici Bosni i Hercegovini**.

U nadležnost novoformiranog "Glavnog štaba" ulazila je glavnina 2. vojne oblasti i manji dio 4. vojne oblasti. Od ostalih dijelova 2. vojne oblasti formirana je "Vojska Republike Srpska Krajina", a snage 1, 3. i 4. vojne oblasti, raspoređene na teritoriji Srbije i Crne Gore, ušle su u sastav "treće srpske vojske" (Vojska SR Jugoslavije). Na taj način je organizacijska struktura JNA, ostavljajući mogućnost dvostrukog tumačenja, "**prilagođena konkretnim uslovima...**".[329]

Prikrivajući dotadašnje vojne aktivnosti i u nastojanju da istakne vlastiti subjektivitet, "Predsjedništvo Srpske Republike BiH" je 20. maja 1992. proglasilo opštu mobilizaciju "**svih građana SR BiH, kako na teritoriji Republike, tako i onih koji žive van Republike**". Toj mobilizaciji podlijegali su svi muškarci od 18-60, a žene od 18-55 godina starosti, te neophodna materijalna sredstva. Zavedena je i opšta radna obaveza.[330]

"Predsjedništvo Srpske Republike BiH" je juna 1992. donijelo "Odluku" o formiranju, organizaciji i formaciji "Vojske Srpske Republike BiH".[331] U sastav te vojske ušle su snage **9.** (**Kninskog**), **10.** (**Bihaćkog**), **5.** (**Banjalučkog**), **17.** (**Tuzlanskog**), **4.** (**Sarajevskog**), **13.** (**Bilećkog**) i **Petog vazduhoplovnog** (RV i PVO) korpusa JNA. Tako je ta vojska (u početku) bila sastavljena od šest korpusa, zasnovanim na korpusima 2. vojne oblasti, čime je reorganizacija svedena na preimenovanje korpusa JNA u korpuse "Vojske Srpske Republike BiH" :

- **1. krajiški korpus** (od jedinica 5. korpusa JNA), sa sjedištem u Banja Luci;
- **2. krajiški korpus** (od jedinica 9. i 10. korpusa JNA), sa sjedištem u Drvaru;
- **Istočnobosanski korpus** (od jedinica 17. korpusa JNA), sa sjedištem u Bijeljini;
- **Sarajevsko-romanijski korpus** (od jedinica 4. korpusa JNA), sa sjedištem u Sarajevu;
- **Hercegovački korpus** (od jedinica 13. korpusa JNA), sa sjedištem u Bileći;

329 Isto. U cilju obmane javnosti 16. juna 1992. Na teritoriji Srbije I Crne Gore ukinute su vojne oblasti i armija postala najviša strategijska organizacijska cjelina Vojske Jugoslavije, a činile su je tri armije: 1, 2. i 3. Armija korpusnog i brigadnog sastava (D. Domazet, nav. dj., str. 14, nap. 23.).

330 AIIZ, inv. br. 2-2654, Komanda 1. krajiškog korpusa, Op. str. pov. br. 467-2, 21. maja 1992. — Komandi 10. Partizanske divizije i drugima.

331 AIIZ, inv. br. 2-2681, Glavni Štab Vojske Srpske Republike ("Vojna tajna. Strogo povjerljivo"), EKSPOZE komandanta Glavnog štaba, general-potpukovnika Ratka Mladića, o ostvarenim rezultatima na frontu, stanju vojske Srpske Republike, problemima i zadacima u narednom periodu, septembar 1992, str. 1-3.

- **Vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana**, sa sjedištem u Banja Luci.[332]

Navedeni korpusi kopnene vojske su imali: komandu korpusa, sa prištapskim jedinicama, 8-12 pješadijskih brigada, po jednu-dvije mehanizovane ili tenkovske brigade, po jedan ili dva artiljerijska puka, po jedan protivoklopni artiljerijski puk, po jedan artiljerijsko-raketni puk PVO, po jedan inžinjerijski puk, po jedan sanitetski bataljon, po jedan bataljon vojne policije, po jedan bataljon veze, po jednu ili dvije automobilske čete, zatim ABHO i pozadinske jedinice, te ustanove i, po potrebi, druge specijalizovane jedinice, u zavisnosti od zone odgovornosti i topografsko-taktičke konfiguracije zemljišta.[333]

Peti (**Banjalučki**), odnosno **1. krajiški korpus** "Vojske Srpske Republike BiH", je bio izuzetno jak. On je 1. juna 1992. brojao (u ratnom stanju) preko 78.000 ljudi.[334]**Drugi** (**2.) krajiški korpus**, sa sjedištem u Drvaru, je brojao oko 22.000 ljudi. Snage oba korpusa, kao i 15.000 iz sastava tzv. Dobojske grupe, te po 1.800 ljudi sa područja opština Šipovo i Srbac, tj ukupno oko 120.000 ljudi, logistički je obezbjeđivala 993. pozadinska baza.[335] Tri dana kasnije, 1. krajiški korpus je brojao preko 100.000 ljudi.[336]**Hercegovački korpus** je, prema raspoloživim podacima, brojao 22.000, **Istočnobosanski** 23.000 i **Sarajevskoromanijski** 12.000 vojnika i starješina.[337]

332 AIIZ, inv. br. 5352, Zapisnik, Dopuna izjave generala Đorđa Đukića; I. Radaković, nav. dj., str. 137-138; S. Biserko, nav. dj., str. 227; D. Domazet, nav. dj., str. 14; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 398 i 679; AIIZ, inv. br. 2-2870, Komanda Bilećkog korpusa, Str. pov. br. 32, 19. april 1992, Bileća — Svim artiljerijskim jedinicama, Zapovijest za artiljerijska dejstva; Isto, inv. br. 2-2681, Glavni ŠtabVojske Srpske Republike ("Vojna tajna. Strogo povjerljivo"), EKSPOZE komandanta GŠ, general-potpukovnika Ratka Mladića, o ostvarenim rezultatima na frontu, stanju Vojske Srpske Republike, problemima i zadacima u narednom periodu, septembar 1992, str. 3; F. Hećo, nav. dj., str. 236-237.
Ratno vazduhoplovstvo je formirano od 2. i 5. korpusa ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane JNA, koji je preuzeo mobilizacijsku I teritorijalnu infrastrukturu, sa najvažnijim skladištima koja su i dalje popunjavana iz Srbije i Crne Gore. Tako su njihove prištapske jedinice i jedinice korpusne podrške ostale u istoj ulozi, sa novom oznakom.

333 AIIZ, inv. br. 2-2663, Komanda 2. Krajiškog korpusa, Str. pov. br. 32-1, 2. juni 1992. - 11. brigadi; D. Domazet, nav. dj., str. 13, slika 6.

334 **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-1-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 24; AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka, 1. juni 1992, str. 237; Slobodna Bosna, 19. juni 2003, str. 17 i 19. Na hrani je 1. juna 1992. bilo 78.800 ljudi, ne računajući snage sa po 1.800 ljudi s područja dvije opštine (Šipovo i Srbac), te 15.000 tzv. Dobojske grupe - AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka, 1. juni 1992, str. 237. - **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-1-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 24.

335 **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-1-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 24; AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka (sveska 2), 6. juni 1992, str. 26. Podatak o brojnom stanju 2. Krajiškog korpusa (oko 22.000 ljudi) iznio je pukovnik Minić, pomoćnik komandanta tog korpusa za logistiku, na sastanku 6. juna 1992. (AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka, sveska 2, 6. juni 1992, str. 26).

336 AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka, 4. juni 1992, str. 241. Taj podatak je 4. juna 1992. iznio pukovnik Vaso Tepšić, pomoćnik komandanta 1. krajiškog korpusa za logistiku, na sastanku u Komandi korpusa (Isto). Stoga, nije tačan podatak kontra-admirala D. Domazeta o tome da je **1. krajiški korpus** brojao 55.000, a **2. krajiški korpus** 14.000 ljudi (D. Domazet, nav. dj., str. 13, slika 6).

337 D. Domazet, nav. dj., str. 13, slika 6. kontra-admiral Davor Domazet tvrdi da se na području Bosne i Hercegovine u prvoj polovini 1992. nalazilo 6 korpusa (1. i 2. krajiški, Sarajevsko-romanijski, Istočnobosanski, Hercegovački i Drinski), sa 135.000 ljudi, 550 tenkova, više od 1.300 topničkih oruđa u 430 oklopnih prevožnjaka (Isto, str. 13, slika 6, i str. 14).
Navedeni broj korpusa u naznačenom periodu nije tačan, kao ni vrijeme njihovog djelovanja niti njihove ukupne snage. Prije svega, tada nije postojao Drinski korpus.
Navedeni korpusi (pet, a ne šest) su djelovali od 19. maja 1992, kada je formirana "Vojska Srpske Republike BiH", a ne "u prvoj polovini 1992." (vjerovatno je Domazet mislio na period od 19. maja 1992.). Pored toga, Domazet nije uzeo u obzir i snage Vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane, kao ni druge snage iz Savezne Republike Jugoslavije.

Pod neposrednom komandom "Glavnog štaba Vojske Srpske Republike BiH", septembra 1992., bilo je šest operativnih sastava (pet korpusa kopnene vojske i Vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana), "**sa jasno razgraničenim zonama odgovornosti, zadacima i nadležnostima**". Stanje popunjenosti jedinicama bilo je različito. Jedinice i ustanove neposredno potčinjene "Glavnom štabu" (tzv. prištapske jedinice) i jedinice Vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane bile su 843 najslabije popunjene (33-44%). Operativni sastavi bili su popunjeni od 76-108%. Međutim, pojedine združene taktičke jedinice unutar korpusa, "**zbog pomanjkanja vojnih obveznika određenih specijalnosti**", septembra 1992., ili još nisu bile formirane ili su bile minimalno popunjene. To se posebno odnosilo na jedinice tehničkih rodova (artiljerija, protivvazdušna odbrana, inžinjerija i veza). Neke su brigade bile popunjene i do 400% u odnosu na propisanu formaciju.[338]

Pojedine jedinice i ustanove tada (nepostojeće JNA) su i poslije 19. maja zadržale dotadašnje nazive (kao, na primjer, 30. partizanska divizija i 993. pozadinska baza 2. vojne oblasti), kao i sam naziv JNA, te termine "**vojna lica i građanska lica na službi u JNA**".[339]

Krajem 1992. formiran je i šesti korpus kopnene vojske – **Drinski korpus**, sa sjedištem u Vlasenici.[340]

"Vojska Srpske Republike BiH" je nosila uniforme i činove koje su nosili pripadnici JNA i Teritorijalne odbrane, s tim što je promijenjena oznaka na kapama. Ranije je bila zastava plavo-bijelo-crvena i pisalo je "JNA". Poslije 19. maja oznaka "JNA" je skinuta, a osnovnu oznaku na kapama činila je "srpska zastava, a na lijevoj nadlaktici zastava, na kružnoj podlozi, sa natpisom **'Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine'**".[341]

Nepopunjenost komandi i jedinica "Vojske Srpske Republike BiH" sa aktivnim starješinama je bio "**svojevrstan problem**". Od ukupnog broja oficira Srba porijeklom iz Bosne i Hercegovine "Vojsci Republike Srpske" je do septembra 1992. "**pri-**

338 AIIZ, inv. br. 2-2681, Glavni Štab Vojske Srpske Republike ("Vojna tajna. Strogo povjerljivo"), *EKSPOZE* komandanta GŠ, general-potpukovnika Ratka Mladića, *o ostvarenim rezultatima na frontu, stanju Vojske Srpske Republike, problemima i zadacima u narednom periodu*, septembar 1992, str. 1-3. To je bila posljedica negativnih pojava, gdje su vojni obveznici, pa i čitave jedinice bile vezane isključivo za lokalna opštinska i seoska područja i nije ih bilo moguće pomjeriti čak ni na teritoriju susjedne opštine (Isto).

339 AIIZ, inv. br. 2-2549, Komanda 30. part/izanske d/ivizije/, Op. str. pov. br. 955-2, 2. juni 1992. - Komandi 1. part/izanske/ b/rigade/; AIIZ, inv. br. 2-2561, Komanda 993. pozadinske baze, br. 27-11/2, 19. maja 1992, Predlog za prestanak aktivne službe u JNA pukovniku Osmanu Selaku.

340 **ICTY**, Predmet: Br. IT-98-33, Tužilac protiv Radislava Krstića, Optužnica, Hag, 30. oktobar 1998, u: **ZLOČINI NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI ZA VRIJEME AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU 1991. - 1995, Dokumenti i svjedočenja**, Sarajevo, 1999, str. 550; F. Hećo, nav. dj., str. 237; V. Šabić, **GENOCID U SREDNJEM PODRINJU 1992.-1995**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2008, str. 65.
Drinski korpus je formiran, između ostalog, izazovom razvučenog lanca istočnobosanskih enklava: Goražda, Žepe, Srebrenice, te Konjević Polje - Cerska, na prostoru koji je bio uvršten u prioritete velikosrpske osvajačke strategije.

341 AIIZ, inv. br. 3-1217, Odluka o formiranju Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine Broj: 03-234/92, 12. maj 1992.; **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-1T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 48-49.

stupilo svega 21,30% (bilo 4.206, a došlo 900)". To je bila jedna polovina od formacijskih potreba te vojske.[342]

Komande i **jedinice JNA** su, u skladu sa odlukama velikosrpskog rukovodstva i lično Miloševića, "**činile kičmu Vojske Republike Srpske, sa kompletnim naoružanjem i opremom**. **Ta vojska je**, **uz puni oslonac na srpski narod i njegovu svestranu podršku**", "**preuzela front JNA**" u Bosni i Hercegovini.[343]

JNA je predavanjem fronta "Vojsci Srpske Republike BiH", prema generalu Milutinu Kukanjcu, predala efektivno okupiranu teritoriju Bosne i Hercegovine. To je, po njemu, iznosilo "**najmanje 50 odsto**" ukupne teritorije Bosne i Hercegovine.[344]

Značajan broj starješina (srpski oficiri i podoficiri) porijeklom iz Srbije i Crne Gore nije napustio Bosnu i Hercegovinu. U "Vojsci Republike Srpske" je maja 1992. bilo dosta starješina koji nisu bili državljani Bosne i Hercegovine. Jedan broj takvih se izjasnio da bude premješten na teritoriju Savezne Republike Jugoslavije. Međutim, oni nisu mogli napustiti Bosnu i Hercegovinu, jer je "Glavni štab Vojske Republike Srpske Bosne i Hercegovine" naređenjem (Pov. br. 25/143-1) 19. maja 1992. to zabranio.[345] Bosnu i Hercegovinu su napustili vojnici na odsluženju kadrovskog roka

342 AIIZ, inv. br. 2-2681, Glavni štab Vojske Srpske Republike ("Vojna tajna. Strogo povjerljivo"), EKSPOZE komandanta GŠ, general-potpukovnika Ratka Mladića, o ostvarenim rezultatima na frontu, stanju vojske Srpske Republike, problemima i zadacima u narednom periodu, septembar 1992, str. 1-3; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 450-451. Tako je tih preko 21 odsto oficira JNA pristupilo "Vojsci Srpske Republike BiH".

343 V. Kadijević, nav. dj., str. 148; AIIZ, inv. br. 2-2681, Glavni štab Vojske Srpske Republike ("Vojna tajna. Strogo povjerljivo"), EKSPOZE komandanta GŠ, general-potpukovnika Ratka Mladića, o ostvarenim rezultatima na frontu, stanju vojske Srpske Republike, problemima i zadacima u narednom periodu, septembar 1992, str. 1; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 62; AIIZ, inv. br. 2-2571, Informacija o događajima u Banja Luci od 10-17. septembra 1993, Izlaganje generala Milana Gvere na sjednici Narodne Skupštine Republike Srpske, Banja Luka, 29. septembar 1993. Srbi u Bosni i Hercegovini su zadržali "**sve što se moglo od naoružanja, ratne tehnike, vazduhoplovstva, opreme i drugog od bivše JNA. Uporedo sa intenzivnim borbenim dejstvima, vršeno je organizaciono ustrojstvo Vojske, uz preuzimanje svih i svega što je moglo pomoći jačanju fronta.....**" (AIIZ, inv. br. 2-2571).
General Veljko Kadijević piše da je "Vojska Republike Srpske" "**zaštitila srpski narod i stvorila vojničke pretpostavke za adekvatna politička rješenja koja će odgovarati njegovim nacionalnim interesima i ciljevima**" (V. Kadijević, nav. dj., str.148), tj. srpskim velikodržavnim interesima i ciljevima zločinačkog karaktera. Tom tvrdnjom on nastoji da prikrije odgovornost političkog i vojnog rukovodstva velikosrpskog pokreta, uključujući i njegovu, za agresiju, genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Bosni i Hercegovini. Pored toga, on time pokušava da tu odgovornost prebaci na političko i vojno rukovodstvo kolaboracionističke Srpske Republike BiH, nastojeći da ga prikaže kao samostalan subjekt, navodno nezavisan od Savezne Republike Jugoslavije, što nije tačno.

344 TV SRNA, Emisija MOJ GOST — MOJA ISTINA, autora Riste Đoge, 12. juli 1994. U toj emisiji general Milutin Kukanjac je, pored ostalog, izrazio žaljenje što su neka područja koja je JNA zauzela kasnije izgubljena, kao na primjer: lijeva obala Neretve, Žuč, Mojmilo, itd., što on nikako nije mogao da "**shvati**" (Isto).

345 AIIZ, inv. br. 2-2745, Komanda 1. krajiškog korpusa, Pov. br. 12/1-291, 30. maj 1992. - Komandi 10. partd i drugima. Krajem maja 1992. starješine koji nisu bili državljani Bosne i Hercegovine, a izjasnili su se da budu premješteni na teritoriju Savezne Republike Jugoslavije, stalno su komandama, jedinicama i ustanovama "Vojske Republike Srpske" postavljali pitanja o svom premještaju. Zbog toga je Komanda 1. krajiškog korpusa 30. maja (Pov. br. 12/1-291) dala sljedeće objašnjenje, pozivajući se na akt "Glavnog štaba Vojske Republike Srpske Bosne i Hercegovine", Pov. br. 25/143-1, od 19. maja 1992:
"**1. — Zamjena preostalih pripadnika JNA, državljana SRJ, koji su izrazili želju da odu u tu državu izvršiće se kada se steknu uslovi za to i dobiju odgovarajuću zamjenu;**
2. — njihov odlazak iz jedinice moguć je samo po odobrenju komandanta korpusa, organizovano i planski uz propisanu dozvolu i naredbu o premještaju;
3. svako samovoljno napuštanje jedinice i položaja predstavlja dezerterstvo i biće na teritoriji Srpske Republike BiH **sprečeno, a prema pojedincima će se preduzimati odgovarajuće mere. Prema istim će biti preduzimane mere i u Saveznoj Republici Jugoslaviji i u JNA**" (Isto).

(oko 8.000: Srbi, Albanci, Crnogorci i Muslimani) i pitomci vojnih škola, porijekom iz Srbije i Crne Gore. Vojnici Srbi porijeklom iz Bosne i Hercegovine koji su se nalazili van Bosne i Hercegovine vraćeni su u Bosnu i Hercegovinu i ušli su u jedinice "Vojske Republike Srpske".[346]

Kao što su komande, jedinice i ustanove JNA činile "**kičmu**" novoformirane "Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine", to se, pored ostalog, odnosilo i na njenu kadrovsku strukturu. Komande, jedinice i ustanove "Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine", u osnovi, je činio oficirski kadar komandi i jedinica JNA od kojih su preimenovanjem nastale.

U neposrednom izvršenju zločina u Bosni i Hercegovini Dragomir Milošević je, kao pripadnik Glavnog štaba 30. kadrovskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije Vojne pošte 3001 - garnizon u Beogradu, bio na službi u "Vojsci Republike Srpske" – Vojna pošta-7598 Lukavica-Sarajevo (komandant "Sarajevsko-romanijskog korpusa"), gdje je 17. maja 1995. ranjen "**tokom izvođenja borbenih dejstava na objektu 'Bosut', u širem rejonu Zlatišta, kod Sarajeva**". On je 10. septembra 1996. godine pokrenuo postupak protiv Savezne republike Jugoslavije radi naknade štete po osnovu ranjavanja. Milošević je, prema Presudi Drugog opštinskog suda u Beogradu, od 9. jula 2001, "**u vreme povređivanja bio profesionalni oficir Vojske Jugoslavije, od koje je i primao svo vreme platu, te da je njegovo učešće na ratištu u širem rejonu Zlatišta, kod Sarajeva, bilo svakako uz saglasnost, odnosno saznanje Generalštaba Vojske Jugoslavije, jer bi, u protivnom, bilo kakav neovlašćeni odlazak tužioca/** tj. Dragomira Miloševića-prim.S.Č./,**kao profesionalnog oficira Vojske Jugoslavije na ratište u drugu međunarodno priznatu državu povlačilo prestanak radnog odnosa, a takva mera tužiocu nije izrečena od strane njegovih pretpostavljenih, niti su u tom smislu do završetka rasprave pred ovim sudom o istom pruženi dokazi**". Stoga je Drugi opštinski sud u Beogradu presudio da "**u konkretnom slučaju postoji odgovornost tužene države - SRJ za štetu koju je tužilac pretrpio i to po principu objektivne odgovornosti na osnovu člana 174. Zakona o obligacionim odnosima, jer se radi o šteti nastaloj od opasne delatnosti**".[347]

346 AIIZ, inv. br. 2-2559; **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-1T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 34 i 77-78. Na području Bosne i Hercegovine su i poslije 19. maja 1992. ostale starješine, vojnici i građanska lica koji su rođeni na tom području, kao i na teritoriji "Republike Srpska Krajina". Pored toga, na tom su prostoru, prema planu Personalne uprave SSNO-a i Naređenja (zamjenika) načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, generala Živote Panića, od 11. maja 1992, ostale i starješine, vojnici i građanska lica JNA, radi popune Teritorijalne odbrane i milicije "Srpske Republike Bosne i Hercegovine", kao i "Republike Srpske Krajine" porijeklom iz Savezne republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) (AIIZ, inv. br. 2-1374, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, 1. Uprava, Upravni centar, 31.53-3, 11. maj 1992. — Komandi 5, 10, 13. i 17. korpusa i 4. vojne oblasti (2. vojnoj oblasti na znanje).
U 4. ozrenskoj lakoj pješadijskoj brigadi nalazio se, primjera radi, aprila 1994. i potporučnik Dragan (Petar) Štrkalj iz Zrenjanina (rođen 13. oktobra 1968. u Knićaninu, opština Zrenjanin, I. k. 159251, SUP Zrenjanin) — AIIZ, inv. br. 2-2856, Komanda 4. ozrenske lake pješadijske brigade, Broj: 407-1/94, 10. april 1994, OVLAŠTENJE.

347 AIIZ, inv. br. 2-3245, OKRUŽNI SUD U BEOGRADU, XIV-P-br. 5410/99, 9. juli 2001, Sarajevo, *PRESUDA*; S. Čekić-M. Šestanović-M. Karović-Z. Mastalić-Košuta, nav. dj., str. 98.

Jedan broj starješina, kao što su, na primjer, Marko Maričić i Milovan Todorović, je tražio povratak u Vojsku Jugoslavije. Međutim, njihovi zahtjevi su odbijeni, pri čemu im je prijećeno Vojnim sudom ukoliko samostalno napuste jedinicu.[348]

"Vojska Republike Srpske" je bila **podređena** Vojsci Jugoslavije, posebno u pogledu dejstava. U suštini je formiranje i "djelovanje" "Vojske Republike Srpske" bilo samo **pravna fikcija** u nastojanju da se zamaskira i prikrije učešće JNA/Vojska Jugoslavije u agresiji i genocidu u Bosni i Hercegovini. "Vojska Republike Srpske" je vojska Srbije i Crne Gore, odnosno Savezne republike Jugoslavije.[349]

Savezna republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) je ostvarivala **efektivno rukovođenje i kontrolu** nad snagama "**bosanskih Srba**", koje su, kao "**dio vojne organizacije SRJ**", **djelovale kao organ Savezne republike Jugoslavije**, **koja je** (Savezna republika Jugoslavija) "**provodila vojne operacije neophodne za uspostavljanje velike Srbije**".[350]

"Vojska Srpske Republike BiH" je, pored žive sile, naročito aktivnih oficira, dobila "**cjelokupno naoružanje, municiju...**" i druga sredstva (**gorivo**, **opremu**), s kojima je u Bosni i Hercegovini raspolagala JNA. Sva pokretna i nepokretna imovina JNA je, preimenovanjem 2. vojne oblasti, odlukom SSNO-a, predata "Vojsci Srpske Republike BiH". Istovremeno su i savezne rezerve (oko 40.000 tona goriva, 3/4 dizela i 1/2 benzina, te između 1.000 i 1.200 tona kerozina, koje je bilo smješteno u dva civilna skladišta), predate odgovarajućom odlukom u nadležnost te kolaboracionističke tvorevine.[351]

Srbi u Bosni i Hercegovini su "**dobili gotovo cjelokupno naoružanje, municiju…**" i druga sredstva s kojima su raspolagale komande, jedinice i ustanove JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine. JNA je "**više od 90 odsto naoružanja ubojnih sredstava svih vrsta i druge opreme**" izmjestila na "**sigurne**" prostore i sve to predala "Srpskoj Republici BiH", "**koja je time naoružala svoju vojsku**".[352]

JNA je "Vojsci Republike Srpske", pored otetog naoružanja Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine i rezervnog sastava policije (milicije), osigurala velika skladišta,

348 AIIZ, inv. br. 2-2749, Vojna pošta 7421, Pov. br. 1652-2/3, 7. oktobar 1993. — Komandi 1. KK. Zahtjev kapetana I klase Marka Maričića i vodnika I klase Milovana Todorovića za povratak u Vojsku Jugoslavije je razmatran na sastanku kod komandanta 1. krajiškog korpusa. Tom prilikom "**ocenjeno je, da shodno potrebama službe i naređenju komandanta GŠ VRS** /"Glavni štab Vojske Republike Srpske" – prim. S. Č./ **da se imenovani i dalje zadrže u jedinici do završetka rata. Za ona lica koja se ponašaju samovoljno i nedisciplinovano, shodno naređenju komandanta 1. KK** /Krajiški korpus – prim. S. Č./, **treba preduzeti mere iz svoje nadležnosti, kao i, shodno potrebi, pokretati postupak za stavljanje pod Vojno-disciplinski sud**" (AIIZ, inv. br. 2-2748, Komanda 1. KK, Pov. br. 12/1-468, 19. septembar 1993. - Komandi 6. sanske lpbr /laka pješadijska brigada/, na ličnost komandanta).

349 *ICTY*, Predmet br. IT-94-1-A, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM, TUŽILAC PROTIV DUŠKA TADIĆA, ZVANOG "DULE", *IZDVOJENO I RAZLIČITO MIŠLJENJE SUDIJE MCDONALD O PRIMJENJIVOSTI ČLANA 2. STATUTA*, Hag, 7. maj 1997, paragraf 7.

350 Isto, paragrafi 1-34.

351 I. Radaković, nav. dj., str. 137; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, paragrafi 62, 398, 406 i 679; **ICTY**, Predmet br. IT-94-1T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 28-29 i 47-49; AIIZ, inv. br. 5352, Zapisnik, Dopuna izjave generala Đorđa Đukića; Isto, inv. br. 5348, Zapisnik, Izjava generala Đorđa Đukića; Isto, inv. br. 5350, Zapisnk, Dopuna izjave generala Đorđa Đukića.

352 *Sadržaj fusnote se nalazi na kraju ovog rada.*

vojnu opremu, pogonska goriva i maziva, sanitetski materijal, artiljeriju, helikoptere, naoružanje, municiju, zatim snažan vojno-industrijski potencijal, velike (savezne) ratne rezerve opreme i dr. "Vojska Srpske Republike BiH" je od JNA i Vojske Jugoslavije dobila i sve oklopne kapacitete, te podršku i u održavanju borbene tehnike. Tako je, primjera radi, 1. krajiški korpus, maja 1992., preuzeo tenkove i oklopna borbena vozila, oružje, municiju, gorivo i drugi materijal, koji je bio uskladišten u 993. logističkoj bazi JNA.[353]

Komande, jedinice i ustanove kolaboracionističke Vojske Srpske Republike BiH su i kasnije u kontinuitetu, za sve vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima, dobijale pogonsko gorivo, sanitetski materijal, materijalno-tehnička sredstva i drugu robu na području Savezne Republike Jugoslavije.[354]

JNA/VJ (Vojska Jugoslavije), operativno je planirala, pripremala, koordinirala, usmjeravala i vodila borbene operacije u i protiv Bosne i Hercegovine. Jedinice JNA/Vojske Jugoslavije, te specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, učestvovale su u ofanzivnim dejstvima na teritoriji Bosne i Hercegovine, uključujući padobranske i diverzantske snage. Svi strateški i operativni planovi upo-

353 **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 415, 443-444, 686 i 967; I. Radaković, nav. dj., str. 127. Slobodan Milošević je u svom obraćanju protiv Odluke Okružnog suda u Beogradu za njegovo držanje u zatvoru, nakon hapšenja 1. aprila 2001, izjavio da je pomoć srpskim kolaboracionistima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini bila njegova **čvrsta orijentacija i direktiva**. S tim u vezi, on je naveo da su ti troškovi predstavljali državnu tajnu, te da je on obezbjeđivao **opremu** "**od igle do utvrđenja za bezbjedonosne snage i specijalne antiterorističke jedinice, posebno od lakog naoružanja i opreme do helikoptera i drugog oružja...**" (**ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 967).

354 AIIZ, inv. br. 2-2857, Komanda 4. ozrenske lake pješadijske brigade, Broj: 197-1/94, 8. februara 1994, OVLAŠTENJE; Isto, inv. br. 2-2858, Komanda 4. ozrenske lake pješadijske brigade, Broj: 256-2/94, 23. februar 1994, OVLAŠTENJE; Isto, inv. br. 2-2859, Komanda 4. ozrenske lake pješadijske brigade, Broj: 394-1/94, 4. april 1994, OVLAŠTENJE; Isto, inv. br. 2-2860, Komanda 4. ozrenske lake pješadijske brigade, Broj: 407-1/94, 10. april 1994, OVLAŠTENJE; Isto, inv. br. 2-2861, Komanda 4. ozrenske lake pješadijske brigade, Broj: 406-1/94, 10. april 1994, - "ŽIROSKOP BEOGRAD" Beograd; Isto, inv. br. 2-2861, Vojna pošta 7029, Br. 657/1/94, 6. juli 1994. Petrovo Selo, POTVRDA.
Kapetan I klase Novoslav Nikolić, komandant 4. ozrenske lake pješadijske brigade, ovlastio je 8. februara 1994. Radenka (Berka) Lukića "**da može izvršiti uplatu i preuzimanje pogonskog goriva (D2 i benzin) na području Republike Srpske Krajine i Savezne Republike Jugoslavije**" (AIIZ, inv. br. 2-2857, Komanda 4. Ozrenske lake pješadijske brigade, Broj: 197-1/94, 8. februara 1994, OVLAŠTENJE).
Kapetan Nikolić je 23. februara 1994. "**za dizanje goriva od Vojske Jugoslavije zbog prevoza ranjenika i sanitetskog materijala**" za potrebe 4. ozrenske lake brigade izdao ovlaštenje za tri vozila (TAM 130 I-II. reg. br. ZE 190-50; TAM 200 I-T 80, reg. br. ZE 100-325; Golf, reg. br. ZE 103-002).
Kapetan Nikolić je 4. aprila 1994. ovlastio Radu (Radisava) Todorovića (rođen 8. septembra 1962. u Vozućoj, Zavidovići) "**da može u ime 4. ozrenske lake pješadijske brigade na području Savezne Republike Jugoslavije potraživati materijalna tehnička sredstva, kao i druge robe potrebne za rad i život jedinice kod nadležnih ustanova, institucija i privrednih organizacija**" (AIIZ, inv. br. 2-2859, Komanda 4. ozrenske lake pješadijske brigade, Broj: 393-1/94, 4. april 1994, OVLAŠTENJE).
Šest dana kasnije, kapetan Nikolić je izdao ovlaštenje potporučniku Draganu (Petar) Štrkalju (iz Zrenjanina) "**da može u ime 4. lake pješadijske Ozrenske brigade na području SR Jugoslavije nabaviti materijalno-tehnička sredstva i druge robe potrebne za rad i opstanak jedinice**". To ovlaštenje je važilo do 4. maja 1994. (AIIZ, inv. br. 2-2860, Komanda 4. ozrenske lake pješadijske brigade, Broj: 407-1/94, 10. april 1994, OVLAŠTENJE).
Istoga je dana kapetan Nikolić uputio "**molbu za pomoć**" Žiroskopu Beograd u Beogradu, sa zahtjevom da im za potrebe 4. ozrenske lake pješadijske brigade ustupe sljedeća sredstva: 8 komada prigušivača za snajper, 8 komada prigušivača za AP i 1 prigušivač za škorpion (AIIZ, inv. br. 2-2861, Komanda 4. ozrenske lake pješadijske brigade, Broj: 406-1/94, 10. april 1994. - Žiroskop Beograd Beograd).
Novoslav Nikolić je u svojstvu majora i komandanta Vojne pošte 7029 Petrovo Selo 6. jula 1994. izdao POTVRDU, kojom je potvrdio da su akumulat1ori (12 komada tip specijal od 143 Amper časa, 12 volti) "**namijenjeni i da će se koristiti isključivo za potrebe VP — 7029**". Te akumulatore je iz tvornice akumulatora Trepča Sombor trebalo da preuzme firma PO — Komerc ŠID, iz Šida, i isporuči za VP-7029 (AIIZ, inv. br. 2-2862, Vojna pošta 7029, Br. 657-1/94, 6. juli 1994. Petrovo Selo, POTVRDA).

trebe komandi i jedinica "Vojske Srpske Republike BiH" izrađivani su u Generalštabu Vojske (Savezne Republike) Jugoslavije u Beogradu, a zatim su, po već razrađenoj liniji rukovođenja i komandovanja, dostavljani "Glavnom štabu Vojske Srpske Republike BiH", kao operativno-taktičkom nosiocu na realizaciju i izvršenje. Ta je vojska (JNA/VJ) sve naredbe izdavala u Beogradu i dostavljala ih i svojim snagama u Bosni i Hercegovini ("Vojska Srpske Republike BiH"), koje su redovno izvještavale svoju vrhovnu komandu (u Beogradu). **Te dvije komponente bile su sastavni dijelovi jedinstvenih oružanih snaga**. Kadrovska politika "Vojske Republike Srpske" i sve druge zločinačke aktivnosti u i protiv Republike Bosne i Hercegovine vođene su preko 30. kadrovskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije (Vojna pošta 3001) u Beogradu, čiji je komandant (od 20. maja 1992.) bio general Mladić, oficir Vojske Jugoslavije i državljanin Srbije, odakle je (iz i preko Beograda), pored ukupne logističke podrške, planiranja i drugih potreba za vođenje agresije, vođena i redovna službena korespondencija, kao i telefonske veze.[355] Tim putem je naređivana i zabranjena upotreba hemijskih[356] i drugih sredstava.[357]

Savezna Republika Jugoslavija je i preko preduzeća iz Srbije i Crne Gore osiguravala logistiku (najsavremenije radarske centre, vazduhoplovne baze, stručnu po-

355 Isto, paragrafi 62, 415, 443-444, 686 i 976; **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-1T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 32; Slobodna Bosna, 19. juni 2003, str. 18; AIIZ, inv. br. 2-2559; Isto, inv. br. 5339, Zapisnik, Dopuna izjave pukovnika Alekse Krsmanovića; Isto, inv. br. 5345, Zapisnik, Dopuna izjave pukovnika Alekse Krsmanovića.

356 AIIZ, inv. br. 5341 i 5344, Zapisnik, Dopuna izjave pukovnika Alekse Krsmanovića. "**Vojska Srpske Republike BiH**"je koristila i minobacačke granate punjene hemijskom smjesom, proizvedene u Rusiji i Saveznoj Republici Jugoslaviji. Tako je 27. pozadinska baza raspolagala sa tim granatama (kalibra 60, 80 i 120 mm), sa natpisom na ruskom jeziku. Te su hemijske granate upotrebljavane u toku operacije Lukavac - 93, Pancir 1, Pancir 2, Pancir 3 i Brgule-94.
Operacija, pod tajnim imenom Lukavac — 93, je operacija koju je "**Vojska Srpske Republike BiH**" izvela u periodu od 28. juna 1993. - 18. avgusta 1993. na trnovskom pravcu: na širem području Jahorine, Bjelašnice, Treskavice i Igmana, čiji je cilj bio ovladavanje putnom komunikacijom Foča-Dobro Polje-Trnovo-Lukavica, kao i prostorom između planina Jahorine, Bjelašnice, Igmana i Treskavice i na taj način stavljanje Sarajeva u duboko okruženje (M. Šadinlija, **ZA SARAJEVO, ZA BOSNU I HERCEGOVINU: OD 13. NOVOSARAJEVSKE DO 111. VITEŠKE BRIGADE**, Udruženje 1. Slavna – 111. Viteška brigada, Sarajevo, 2010, str. 106-107).
U toj operaciji hemijske granate su koristile (protiv jedinica Armije Republike Bosne i Hercegovine) sljedeće jedinice: Taktička grupa Foča, pod komandom pukovnika Marka Kovača; 1. gardijska motorizovana brigada, pod komandom pukovnika Lazića; 1. sarajevska mehanizovana brigada, pod komandom pukovnika Veljka Stojanovića; 1. romanijska pješadijska brigada, pod komandom potpukovnika Vlade Lizdeka, i 2. sarajevska laka pješadijska brigada, pod komandom potpukovnika Milorada Šehovca (AIIZ, inv. br. 5341).
Operacija *Pancir 1* je na području Nišićke visoravni i Crne Rijeke izvođena oktobra 1993. (AIIZ, inv. br. 5341).
Operacija *Pancir 2* je na području Vogošća-Radava izvođena od 15. decembra 1993. — 25. februara 1994. U toj operaciji učestvovale su i padobranske i diverzantske jedinice Vojske Jugoslavije iz Niša (1.200 vojnika) - Isto.
Operaciji *Pancir 3* je na području: Nišićka visoravan - Krivajevići – Srednje izvođena u periodu od 1. novembra 1993. - 25. februara 1994. (Isto).
Cilj Operacije *Brgule-94*, izvođene od 9. juna - 24. septembra 1994, je bio stabilizacija fronta na Nišićkoj visoravni.

357 AIIZ, inv. br. 5348, Zapisnik, Izjava generala Đorđa Đukića; Isto, inv. br. 5349, Zapisnik, Dopuna izjave generala Đorđa Đukića. "Vojska Srpske Republike BiH" je koristila i modifikovane avio-bombe, koje su lansirane sa ugrađenim raketnim motorom (na avio-bombu) težine od 100-250 kg. Ti motori su nabavljeni u inostranstvu, a u "Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu" transportovani su preko Jugoslavije (avio-bombe su ostale u skladištima JNA koja su ustupljena "Vojsci Srpske Republike BiH"). Ugradnja raketnih motora je vršena u *Pretisu* u Vogošći. Njihovu upotrebu je, na prijedlog komandanta korpusa, odobravao lično general Ratko Mladić (Isto).

moć, komunikacije, obavještajnu službu, naoružanje, municiju, opremu) za "Vojsku Srpske Republike BiH".[358]

"Vojska Srpske Republike BiH" je finansirana iz Beograda. Ta vojska je naredbodavnu, izvršnu i platnu funkciju obavljala preko Vojske Jugoslavije. Aktivni sastav (oficiri, podoficiri i građanska lica u JNA) te vojske redovno je primao plate i penzije iz Beograda, od Vojske Jugoslavije, odnosno Savezne Republike Jugoslavije. Na platnom spisku Vojske Jugoslavije u Saveznoj Republici Jugoslaviji nalazile su se sve starješine JNA koje su raspoređene ili kasnije upućene u "Vojsku Srpske Republike BiH". General Đorđe Đukić (pomoćnik komandanta "Vojske Srpske Republike BiH" za pozadinu) je na sastanku u Komandi 1. krajiškog korpusa u Banja Luci, 4. juna 1992, govorio o finasiranju "Vojske Srpske Republike BiH". S tim u vezi, on je, pored ostalog, tada rekao: "**Savezna vlada će finansirati ovu vojsku sa brojnim stanjem od 19. maja 1992. koje je bilo na njenom računu**", te da je "**Vlada Srpske BiH donijela odluku o finansiranju vojnih obveznika - razlika**".[359] To je značilo da je "vlada" paradržavne Srpske Republike Bosne i Hercegovine finansirala samo razliku.[360]

Savezna republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) je, učestvujući u osvajačkim ratovima u Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini, izdržavala "**70.000 vojnika u Vojsci Republike Srpske Krajine /i/ oko 200.000 vojnika u Vojsci Republike Srpske i Vojsku Jugoslavije, a to je skoro pola miliona vojnika**".[361]

Aktivna vojna lica (oficiri, podoficiri i vojnici po ugovoru) i radnici u "Vojsci Republike Srpske" dobijali su **lične dohotke** od Vojske Jugoslavije (radne liste su dostavljane u Vojno računski centar Generalštaba Vojske Jugoslavije Beograd, radi isplate).[362] I isplatu **naknada troškova** aktivnim vojnim licima i radnicima za trupno

358 **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 62 i 406; **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-1T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 32; Slobodna Bosna, 19. juni 2003, str. 18; AIIZ, inv. br. 5347-5354.
Municiju, minsko-eksplozivna i druga ubojita sredstva, uključujući i mine za minobacače, "Vojska Srpske Republike BiH" je u kontinuitetu obezbjeđivala od proizvođača municije u Jugoslaviji, kao što su: *Prvi partizan* (Užice); *Sloboda* (Čačak) i *Krušik* (Valjevo) - AIIZ, inv. br. 5348, Zapisnik, Izjava generala Đorđa Đukića; Isto, inv. br. 2-2733, Glavni štab Vojske Republike Srpske, Sektor za pozadinu, Pov. br. 12/10-22, 23. januar 1994. - Ministarstvu odbrane RS.

359 AIIZ. inv. br. 2-2556; Isto, inv. br. 5348, Zapisnik, Izjava generala Đorđa Đukića, Isto, inv. br. 2-2743, Komanda 2. krajiškog korpusa, Pov. br. 23/35-273/1, 26. mart 1993. — 1. brigadi i drugima; Isto, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka, 4. juni 1992, str. 243; **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-1T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 28-29, 49 i 62-64. Pukovnik Selak tvrdi da su **rezervni oficiri i vojni obveznici** "Vojske Republike Srpske" dobijali platu od "vlade" paradržavne i kolaboracionističke tvorevine Republike Srpske (Isto, str. 54 i 61). Naredbe o penzionisanju aktivnih vojnih lica potpisivalo je Ministarstvo odbrane Savezne Republike Jugoslavije. Rješenja o penziji dobijana su od SSNO-a - Zavoda za socijalno osiguranje vojnih osiguranika Vojske Jugoslavije u Beogradu (Isto).
Plaćanje **oficirskog kadra** "Vojske Srpske Republike BiH" je od kraja 1993. vršeno preko 30. kadrovskog centra (ustanova Vojske Jugoslavije). To je urađeno novembra 1993. odlukom Vrhovnog savjeta odbrane, zaduženim za odbrambenu politiku SR Jugoslavije (sastavljen od saveznog i predsjednika dvije republike), a kojim je upravljao Slobodan Milošević. Mjesečna davanja za taj centar iznosila su oko 1.600.000 DM. Na platnom spisku Vojske Jugoslavije između 1993. i 1997. nalazilo se **oko 4.000 oficira** u "Vojsci Srpske Republike BiH" (Dani, 20. juni/lipanj 2003, br. 314, str. 14).

360 AIIZ, inv. br. 5348, Zapisnik, Izjava generala Đorđa Đukića; *Slobodna Bosna*, 19. juni 2003, str. 17-18.

361 AIIZ, inv. br. 2-4250, Savezna Republika Jugoslavija, Generalštab Vojske Jugoslavije, Kabinet načelnika, *ZAVRŠNA REČ* PREDSEDNIKA SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE AKADEMIKA DOBRICE ĆOSIĆA NA SASTANKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE, DANA 27. MAJA 1993. GODINE U DOBANOVCIMA.

362 AIIZ, inv. br. 2-2742, Komanda 30. lpd, Pov. br. 86-76, 6. mart 1993. - Komandi 10. lpbr.

putovanje za vrijeme provedeno na izvršenju zadataka u komandama i jedinicama "Vojske Republike Srpske" vršio je Računski centar Ministarstva odbrane Vojske Jugoslavije u Beogradu.[363] **Isplata čekova** Poštanske štedionice Beograd aktivnim vojnim licima, vojnicima po ugovoru i radnicima u toj kolaboracionističkoj vojsci realizovana je preko Vojno-računskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije dva puta u toku mjeseca (za tekući mjesec).[364]

Svim aktivnim vojnim licima u "Vojsci Srpske Republike BiH" uplaćivan je lični dohodak iz Beograda preko poštanskih tekućih računa. O tome je postignut sporazum između Savezne Republike Jugoslavije i "Srpske Republike Bosne i Hercegovine". Preko 30. kadrovskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije u Beogradu obračunavana je plata i druge prinadležnosti, kao što su: penzijski staž, odvojeni život, liječenje, ovjera zdravstvenih knjižica, molbe za stanove, školovanje oficira, odmarališta i dr. Oficiri i civilna lica u "Vojsci Srpske Republike BiH", koji su vođeni u 30. kadrovskom centru, u Generalštabu Vojske Jugoslavije, primali su iste plate kao i te kategorije vojnih lica u Saveznoj Republici Jugoslaviji.[365]

Profesionalnim vojnicima (profesionalni oficir, profesionalni podoficir, oficir po ugovoru, podoficir po ugovoru i vojnik po ugovoru) Vojske Jugoslavije na službi u komandama, jedinicama i ustanovama "Vojske Republike Srpske" je, na osnovu člana 156. i 157. Zakona o Vojsci Jugoslavije, priznavano **pravo na staž osiguranja u dvostrukom trajanju**[366] i **pravo na naknadu za službu pod otežanim (posebnim) uslovima** od 34-38 odsto.[367]

363 Isto, inv. br. 2-2743, Komanda 2. krajiškog korpusa, Pov. br. 23/35-273/1, 26. mart 1993. — 1. brigadi i drugima.

364 Isto, inv. br. 2-2744, Komanda 2. krajiškog korpusa, Int. Br. 23/35-301, 5. april 1993. — 1. brigadi i drugima.

365 AIIZ, inv. br. 2-1082 do 2-1104; Isto, inv. br. 5348, Zapisnik, Izjava generala Đorđa Đukića; Isto, inv. br. 5339, Zapisnik, Dopuna izjave pukovnika Alekse Krsmanovića.; Isto, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA Osmana Selaka, 4. juni 1992, str. 243-244.

366 AIIZ, inv. br. 2-2751, Generalštab Vojske Jugoslavije, Sektor za popunu, mobilizaciju i sistemska pitanja, Personalna uprava, Pov. br. 14-2649/162, 30. avgust 1994, REŠENJE; Isto, inv. br. 2-2755, Komanda 2. krajiškog korpusa, Pov. br. 6/8-73, 6. avgust 1994. — Komandi 15. pbr /pješadijska brigada/; Isto, inv. br. 2-3045, Pandurević Jovana Vinko, major pješadije, 18. juli 1994, Beograd, IZVEŠTAJ O PRIJEMU DUŽNOSTI komandanta lake pešadijske brigade, u Korpusu KoV, u 30. kadrovskom centru, u Generalštabu Vojske Jugoslavije, dana 10. novembra 1993.godine. Objašnjenja u vezi sa regulisanjem staža osiguranja u dvostrukom trajanju za profesionalne vojnike (profesionalni oficiri, oficiri i podoficiri po ugovoru i vojnici po ugovoru) davao je 30. kadrovski centar Generalštaba Vojske Jugoslavije.

367 Isto, inv. br. 2-2752, Vojna pošta 7421, Pov. br. 1778-2/20, 3. decembar 1993, Sanski Most, REŠENJE; Isto, inv. br. 2-2754, Vojna pošta 3001 Beograd, Pov. br. 6/8-59-12, 15. juli 1994, REŠENJE. Starješinama na službi u "Vojsci Republike Srpske", koji su na osnovu odluka Generalštaba Vojske Jugoslavije, izvršavali zadatke "**na kriznom području**", pripadala je **naknada pod otežanim (posebnim) uslovima**.

Fusnote:

100 Isto; V. Kadijević, nav. dj., str. 63, 67, 73, 75-78 i 100; R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE ...**, str. 400-401; S. Potočar, nav. dj., str. 105 i 213; I. Dolničar, **ZAČETNICI RATNE TRAGEDIJE:** u: F. Ademović, nav. dj., str. 269; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 40-57, 61-62, 64-70 i 666-667; **ZBORNIK DOKUMENATA IZ OBLASTI ODBRANE I BEZBEDNOSTI JUGOSLAVIJE 1990.-1991. GODINE** (u daljem tekstu: **ZBORNIK DOKUMENATA ...**), Beograd, 2012, str. 162; M. Šadinlija, nav. dj., str. 39, 42-44, 52-53, 69, 151, 154-159, 161, 167-168, 173-176, 180, 186, 196-197; 203, 255, 274 i 280; D. Marjan, **Najveći Mamulin promašaj jeste odabir Kadijevića i Adžića, mislio je da će on upravljati iz pozadine**, DOMOVINSKI RAT – LAŽ I ISTINA, Večernji list, Zagreb, 2014, str. 32-33; D. Domazet Lošo, **Operetni rat u Sloveniji je simuliran, da se uvuče Hrvatska i da JNA ima legitimitet za napad**, DOMOVINSKI RAT – LAŽ I ISTINA, Večernji list, Zagreb, 2014, str. 46; M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA...**, str. 41-47; Isti, **SJEĆANJA VOJNIKA**, str. 91 i 178; R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 148; I. Radaković, nav. dj., str. 33, 36-37 i 67-68; S. Biserko, **OD JUGOSLOVENSK-E NARODNE ARMIJE DO SRPSKE VOJSKE**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd, 7.-9. novembar 2001, Beograd, 2002, str. 219; B. Mamula, nav. dj., str. 36, 41-42, 48, 64-65 i 68-69; V. Karavelić, **AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU (SJEVEROISTOČNA BOSNA) 1991. DO 1992**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004, str. 57-59; F. Hećo, nav. dj., str. 59-64; S. Halilović, **LUKAVA STRATEGIJA**, Sarajevo, 1997, str. 69-70; S. Biserko, nav. dj., str. 218, napomena 4, i 219-220; D. Domazet-Lošo, **KAKO JE PRIPREMANA AGRESIJA NA HRVATSKU ILI PREOBLIKOVANJE JNA U SRPSKU IMPERIJALNU SILU**, Hrvatski vojnik, kolovoz 1997, str. 10; A. Nazor, **Mamula je optužio Kadijevića za neodlučnost u slovenskom ratu, zbog čega se raspala Jugoslavija**,DOMOVINSKI RAT – LAŽ I ISTINA, Večernji list, Zagreb, 2014, str. 54; **ZAKON O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI**, Službeni list SFRJ, br. 30, 26. april 1991, str. 357-358; **ZAKON ...** (od 26. aprila 1991.), str. 357-358; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 67-68; **ZAKON O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O OPŠTENARODNOJ ODBRANI**, Službeni list SFRJ, br. 35, 17. maj 1991, str. 592-596; **ZAKON ...** (od 17. maja 1991.) str. 593; AIIZ, inv. br. 2-2807, Komanda 2. Vojne oblasti, Pov. br. 12/125-30, 25. januar 1992. - OOPP 2. Vojne oblasti, PREGLED VOJNO-TERITORIJALNE PODELE.

101 M. Inđić, **TERITORIJALNA ODBRANA SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE**, Republički štabTO SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1989, str. 53-88, 158-193 i 208-209; R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE ...**, str. 411 i 413, nap. 14; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 87-99, 101-103, 105-107, 109-116 i 795-835; M. Šadinlija, nav. dj., str. 14, 27-28, 40-54, 149-151, 162-166, 171-172, 180, 187-192, 194-195, 207-209, 212-213, 218, 222-223 i 228; AIIZ, inv. br. 2-4593, Republički štab Teritorijalne odbrane Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, RŠTO, 611-169, STANJE TO SR BIH U PERIODU 1985.-1991. GOD.; H. Efendić, nav. dj., str. 90-100 i 108-116; AIIZ, inv. br. 2-4593, Republički štab Teritorijalne odbrane Socijalističke Republike Bosne I Hercegovine, RŠTO, 611-169, STANJE TO SR BIH U PERIODU 1985.-1991. GOD.; AIIZ, inv. br. 2-4593, Republički štab Teritorijalne odbrane Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, RŠTO, 611-169, STANJE TO SRBIH U PERIODU 1985.-1991. GOD.; AIIZ, inv. br. 2-4593, Republički štab Teritorijalne odbrane Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, RŠTO, 611-169, STANJE TO SR BIH U PERIODU 1985.-1991. GOD.; AIIZ, inv. br. 2-2492, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Zamjenik načelnika Generalštaba za Teritorijalnu odbranu, D. T. Br. 629-1, 7. avgust 1989. — Republičkom štabu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine; AIIZ, inv. br. 2-4593, Republički štab Teritorijalne odbrane Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, RŠTO, 6/1-169, STANJE TO SR BIH U PERIODU 1985.-1990. GOD. AIIZ, inv. br. 2-2503, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 05/5-5, 28. septembar 1990. - Okružnom štabu Teritorijalne odbrane; V. Karavelić, nav. dj., str. 98-99; AIIZ, inv. br. 2-2504, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 05/5-6, 1. oktobar 1990. – Okružnom (Gradskom) štabu Teritorijalne odbrane; AIIZ, inv. br. 2-2505, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Broj: Pov. br. 05/12-1, 23. oktobar 1990. — Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine; AIIZ, inv. br. 2-2506, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 05/5-7, 23. oktobar 1991. — Okružnom štabu Teritorijalne odbrane; AIIZ, inv. br. 2-2507, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 06-1-79-123, 24. oktobar 1990. — Okružnom — Gradskom štabu Teritorijalne odbrane; H. Efendić, nav. dj., str. 95-96; AIIZ, inv. br. 2-4593, Republički štab Teritorijalne odbrane Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, RŠTO, 611-169, STANJE TO SRBIH U PERIODU 1985.-1991. GOD.; AIIZ, inv. br. 2-2529, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Broj: Str. pov. br. 05/506-3, 15. april 1991. — Gradskom štabu Teritorijalne odbrane Sarajevo svim okružnim štabovima Teritorijalne odbrane; AIIZ, inv. br. 2-2528, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, III Uprava, Str. pov. br. 840-2, taj., 9. april 1991. – Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republičkom štabu Teritorijalne odbrane; Isto, inv. br. 2-2529, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/506-3, 15. april 1991. — Gradskom štabu Teritorijalne odbrane Sarajevo i svim okružnim štabovima Teritorijalne odbrane; AIIZ, inv. br. 2-2528, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, III Uprava, Str. pov. br. 840-2, taj., 9. april 1991. — Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republičkom štabu Teritorijalne odbrane; AIIZ, inv. br. 2-2529, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/506-3, 15. april 1991. — Gradskom štabu Teritorijalne odbrane Sarajevo i svim okružnim štabovima Teritorijalne odbrane; AIIZ, inv. br: 2-2535, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ za Teritorijalnu odbranu; Isto, inv. br. 2-2536, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane…, Informacija o stanju i

nekim problemima u TO SRBiH; Isto, inv. br. 2-25361, Socijalistička Republika Bosna I Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. — Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine; Isto, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. — Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; AIIZ, inv. br. 2-2535, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ za Teritorijalnu odbranu; Isto, inv. br. 2-2536, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane…, Informacija o stanju i nekim problemima u TO SRBiH; Isto, inv. br. 2536-1, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. — Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine; AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. — Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; H. Efendić, nav. dj., str. 96; AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. — Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; Isto, inv. br. 2-920, Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo 23. decembar 1991, Platforma za razgovor Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine sa saveznim sekretarom za narodnu odbranu; AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna I Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. — Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; Isto; AIIZ, inv. br. 2536-1, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. — Predsjedništvu SR Bosne I Hercegovine; AIIZ, inv. br. 2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. — Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu – Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; Isto; AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. — Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu – Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; AIIZ, inv. br. 2-2535, Socijalistička Republika Bosna I Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, - Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu – zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ za Teritorijalnu odbranu; Isto, inv. br. 2-2536, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane…, Informacija o stanju i nekim problemima u TO SRBiH; Isto, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; Isto, inv. br. 2-2536-1, Socijalistička Republika Bosna I Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine; AIIZ, inv. br. 2-2535, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, - Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu – zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ za Teritorijalnu odbranu; Isto, inv. br. 2-2536, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane…, Informacija o stanju i nekim problemima u TO SRBiH; Isto, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; Isto, inv. br. 2-2536-1, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine; AIIZ, inv. br. 2-2535, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, - Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu – zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ za Teritorijalnu odbranu; Isto, inv. br. 2-2536, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane…, Informacija o stanju i nekim problemima u TO SR BiH; Isto, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. - Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; Isto, inv. br. 2-2536-1, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. - Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine; AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. — Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; V. Karavelić, nav. dj., str. 99; AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. — Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. — Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; D. Marjan, **Najveći Mamulin promašaj ...**, str. 33;

102 V. Kadijević, nav. dj., str. 77-78 i 94-97; S. Potočar, nav. dj., str. 105 i 110; F. Hećo, nav. dj., str. 65-66; M. Šadinlija, nav. dj., str. 105-106, 182-185, 190, 208, 229, 236, 255 i 276-277; **ZBORNIK DOKUMENATA ...**, str. 77-81; AIIZ, inv. br. 2-917, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 06/1 Broj: DT 06/-1-79, Sarajevo, 13. septembar 1990. – Predsjedništvu SR BiH; R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 151; Isti, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE ...**, str. 412; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 117-147, 624 i 852; V. Karavelić, nav. dj., str. 60, 95-96 i 107-108; **ZBORNIK DOKUMENATA ...**, str. 77-81 i 162-165; A. Nazor, nav. dj., str. 55; AIIZ, inv. br. 2-916, Komanda 1. vojne oblasti, Str. pov. br. 1-90, 15. maj 1990. — 4. korpusu i drugima; B. Jović, nav. dj., str. 146-147; D. Marjan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA U AGRESIJI NA REPUBLIKU HRVATSKU 1990.-1992. GODINE**, Časopis za suvremenu povijest, br. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001, str. 292-293; A. Lukežić, nav. dj., str. 77; AIIZ, inv. br. AIIZ, inv. br. 2-917, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 06/1 Broj: DT 06/1-79, Sarajevo, 13. septembar 1990. - Predsjedništvu SRBiH; I. Radaković, str. 33 i 127; I. Dolničar, nav. dj., str. 269; I. Veselinović, nav. dj., str. 233; D. Marjan, **Najveći Mamulin promašaj ...**,

str. 32-33; D. Ivanković, **KOS je trebao film o Špegelju i krvoločnom HDZ-u kao alibi za uvođenje izvanrednog stanja,** DOMOVINSKI RAT – LAŽ I ISTINA, Večernji list, Zagreb, 2014, str. 8 i 10-11; D. Domazet Lošo, **Operetni rat u Sloveniji ...**, str. 47; Borba (Beograd), 23. novembar 1993; **BOSNA I HERCEGOVINA – JEZGRO VELIKOSRPSKOG PROJEKTA**, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2009, str. 36-37; **ICTY**, Baza podataka: Sudski spisi, Bilježnica generala Ratka Mladića, 14. februar – 25. maj 1992, str. 276; TV SRNA, Emisija **MOJ GOST – MOJA ISTINA**, autora Riste Đoge, 12. juli 1994; H. Efendić, **KO JE BRANIO BOSNU**, Sarajevo, 1998, str. 102-106 i 108; AIIZ, inv. br. 2-920, Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 23. decembar 1991, Platforma za razgovor Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine sa saveznim sekretarom za narodnu odbranu; AIIZ, inv. br. 2-2869, Predsjedništvo Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, Broj: 02-011-194/92, Sarajevo, 12. marta 1992.; **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU IZ DANA U DAN, DOKUMENTI O AGRESIJI NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU** (u daljem tekstu: **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU ...**), Ured za informisanje Vlade Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1993, str. 19; AIIZ, inv. br. 2-88, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-1940, 02. april 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar; Isto, inv. br. 2-118, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1986, 04. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-85, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2000, 05. april 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar; Isto, inv. br. 2-124, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2126, 10. april 1992. – Operativni centar Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine.

252 M. Bojić, **JNA JE RADILA NA RUŠENJU R BIH**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 85; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 167. U službi razbijanja federativne Jugoslavije i realizacije srpskog velikodržavnog, političkog projekta o formiranju jedinstvene srpske države najdirektnije je upotrijebljena i petokolonaška **Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine**, koja je, posebno od druge polovine 1991, po neposrednim direktivama političkog rukovodstva Srbije i Crne Gore i njihove nacionalističke političke, intelektualne i vjerske elite i lično vožda Slobodana Miloševića, a uz aktivnu i neposrednu podršku JNA, preduzela čitav niz aktivnosti i postupaka u cilju rušenja legalnog poretka u Bosni i Hercegovini, osvajanja Republike Bosne i Hercegovine, formiranja srpske države i planiranja i pripremanja genocida nad Bošnjacima. Detaljnije o tome: S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 477-751.

Raspoloživi i jasni dokazi potvrđuju postojanje *subjektivnog (mentalnog) elementa genocida* - namjere (*mens rea*) za izvršenje genocida nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini. S tim u vezi, podsjećamo na dokaze o genocidnoj namjeri srpskog rukovodstva za formiranje jedinstvene srpske države, a koje su javno iznosili najviši zvaničnici koji su neposredno radili na tom zajedničkom udruženom zločinačkom poduhvatu genocidnog karaktera.

David Harland je "**u brojnim prilikama svjedočio da su članovi rukovodstava bosanskih Srba izražavali spremnost da ostvare deklarisani cilj** /formiranje jedinstvene srpske države/ **po svaku cijenu**" (**ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE, 16. juni 2004, paragraf 240, MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI ...) i da je naročito Radovan Karadžić u svojim izjavama prije izvršenja genocida imao namjeru **istrebljenja Bošnjaka**. Naime, kod Radovana Karadžića je prije izvršenja genocida nad Bošnjacima postojala namjera (mens rea) za istrebljenje te nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve.

Karadžić je 12. oktobra 1991. u telefonskom razgovoru sa Gojkom Đogom (beogradskim književnikom i profesorom), otvoreno i neposredno iznio namjeru o izvršenju genocida nad Bošnjacima, nacionalnom, etničkom i vjerskom grupom kao takvom, izjavljujući da će **nestati** ("**oni će nestati, taj narod će nestati sa lica zemlje..., … da bi tu bilo krvi do koljena i da bi muslimanski narod nestao …,To će biti pokolj krvavi …**"). Obrazlažući te zločinačke namjere prema Bošnjacima ("...**oni će nestati**..."), Karadžić je naveo "**da ima 20.000 naoružanih Srba oko Sarajeva**", a "**300-400.000 naoružanih Srba u Bosni i Hercegovini …Plus je tu Armija** /tj. JNA - prim. Izdavača/ **i tehnika i sve to**". Sarajevo je, po Karadžiću, trebalo biti "**crni kotao, gdje će 300.000 Muslimana umrijeti**...".(**ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM III, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA (OPTUŽNICE U VEZI SA HRVATSKOM I BOSNOM I HERCEGOVINOM), 31. maj 2002, paragrafi 52, 61 i 200, nap. 400; **ICTY**, PRETRESNO VIJEĆE, TUŽILAC PROTIV RADOVANA KARADŽIĆA, Uvodna riječ Tužioca 28. oktobra 2009.; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 496-497.)

Karadžić je, u skladu sa navedenim zločinačkim namjerama, politikom i praksom, u razgovoru sa Momčilom Krajišnikom 13. oktobra 1991. ponovio namjeru o istrebljenju Bošnjaka u Sarajevu i Bosni i Hercegovini: "Za dva-tri dana Sarajevo će nestati i biće pet stotina hiljada mrtvih. Za mjesec dana u Bosni i Hercegovini će nestati Muslimani...". U "**samo par dana Sarajevo će nestati i biće 500.000 mrtvih, u jednom mjesecu Muslimani će biti uništeni u Bosni i Hercegovini**...". (Isto, paragraf 688).

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je 14. oktobra srušila "**krhki konsenzus koji je kako-tako održavao funkcionisanje podijeljenog Parlamenta. U toku burne sjednice, koja je trajala cijelu noć, delegati Srpske demokratske stranke su s prezirom odbacili prijedlog Stranke demokratske akcije i Hrvatske demokratske zajednice o suverenitetu Republike i položaju Bosne u Jugoslaviji**". Naime, u noći između 14. i 15. oktobra 1991.godine, Radovan Karadžić je na sjednici Skupštine SR Bosne i Hercegovine, na kojoj je razmatrano pitanje budućnosti Republike, "**objavio smrtnu kaznu muslimanskom narodu**", javno zaprijetivši da Muslimani mogu nestati: "... **Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošli Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak, jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rata ovdje**...". (S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 504; L. Silber-A. Litl, nav. dj., str. 241-242; N. Cigar, nav. dj., str. 47-48).

Radovan Karadžić je navedenu izjavu kasnije pojasnio, tvrdeći da su "**Muslimani najviše ugroženi. Oni su najviše ugroženi ne samo u fizičkom smislu, i ja nisam mislio da bi oni mogli nestati samo fizički; to je takođe početak kraja njihovog postojanja kao nacije**". (N. Cigar, nav. dj., str. 47-48; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 504)

U razgovoru sa Miodragom Davidovićem, 15. oktobra 1991, R. Karadžić je ponovo potvrdio genocidnu namjeru, prije svega, prema rukovodstvu bošnjačkog naroda: "Prije svega, niko od njihovog rukovodstva ne bi ostao živ. Za tri-četiri sata svi bi bili pobijeni. Ne bi imali šanse da opstanu uopšte". (**ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE, 16. juni 2004, paragraf 241)

Radovan Karadžić je u više prilika pominjao i blokadu Sarajeva. Septembra 1991. je u telefonskom razgovoru informisao svoga vođu Slobodana Miloševića da je "Romanija spremna na blokadu Sarajeva, odakle niko neće biti u stanju da napusti Sarajevo, biće to katastrofa". (**ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, paragraf 689, nap. 1388; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 494; S. Čekić, **ZLOČINI NA TRŽNICI MARKALE JEDAN OD NAJTUŽNIJIH DANA U HISTORIJI SARAJEVA**, Korak, br. 14/2009, Sarajevo, 2009, str. 62.) Time je Karadžić, izvršavajući naredbe, instrukcije i druge smjernice koje je dobio od vođe velikosrpskog pokreta, Slobodana Miloševića, i državnog rukovodstva Republike Srbije, još jednom (ponovio) ciljeve zločinačkog karaktera, što je 1992.-1995. bila politika i praksa velikosrpskog agresora i njegovih kolaboracionista. (S. Čekić, **AGRESIJA ...**, STR. 494)

I na zasjedanju "Skupštine srpskog naroda, 24.-26. jula 1992. R. Karadžić je ponovo javno iznio namjeru o nestanku Bošnjaka ("**... da je ovaj sukob podjaren da bi nestali Muslimani**"). (R. J. Donia, THE ASSELMBLY OF REPUBLIKA SRPSKA, 1992.-1995, Highlights and Experts, Statement of Expert Witness presented to the ICTY, str. 93, paragraf 30, 29. juli 2003)

Radovan Karadžić se najaktivnije uključio u realizaciju genocida nad Bošnjacima. On je na sastanku sa generalom Smithom, 21. maja 1995., zaprijetio Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija "da će bosanski Srbi napasti Ujedinjene nacije i nametnuti ograničenja u komunalijama, kao što su gas i voda, da bi život bosanskim Muslimanima u Sarajevu učinio još jadnijim ukoliko Vijeće sigurnosti ne prestane da ugrožava' ključnu vezu' sa Srbijom". (**ICTY**, Predmet br. IT-98-29/1-T, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM III, TUŽILAC PROTIV DRAGOMIRA MILOŠEVIĆA, PRESUDA, 12. decembar 2007., paragraf 760.)

Slične izjave prijetećeg sadržaja - o genocidnoj namjeri prema Bošnjacima su davali i drugi funkcioneri Srpske demokratske stranke, posebno dr. Dragan Kalinić, prof. dr. Biljana Plavšić, mr. Momčilo Krajišnik i drugi. Ljekar Dragan Kalinić, je na 16. sjednici "Skupštine Srpske Republike Bosne i Hercegovine", 12. maja 1992., u svojstvu ministra zdravstva u samoproglašenoj državi, u vezi sa Sarajevom, iznio genocidnu namjeru prema Bošnjacima: "... poznajući ko nam je neprijatelj,u kojoj mjeri je on perfidan i u kojoj mjeri mu se ne može vjerovati sve dotle dok se on fizički, vojnički ne uništi i ne slomi, što podrazumijeva, naravno, eliminisanje i likvidaciju njegovih ključnih ljudi". (**ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM; TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA PO PRIJEDLOGU PRIJATELJA SUDA ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE, 16. juni 2004, paragraf 243.).

Na navedenom projektu – projektu destrukcije Republike Bosne i Hercegovine, rušenju njenog legalnog poretka, osvajanju (dijela) njene teritorije, formiranju hrvatske države i planiranja i pripremanja genocida nad Bošnjacima je, također, radila i Republika Hrvatska sa njenom petokolonaškom Hrvatskom demokratskom zajednicom Bosne i Hercegovine. Naime, Republika Hrvatska se, u skladu sa hrvatskim velikodržavnim projektom i dogovorima u Karađorđevu između Miloševića i Tuđmana (26. mart 1991.), te osvajačkim ratom za teritorije (za "životni prostor"), već poslije prvih razgovora i dogovora o prekidu oružanog sukoba sa Srbijom, u jesen 1991. uključila, ne samo u razgradnju i podjelu susjedne Bosne i Hercegovine (formiranjem "hrvatskih zajednica", posebno Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, radi obavljanja kolaboracionističke funkcije, izdvajanja iz Republike Bosne i Hercegovine i priključenja Republici Hrvatskoj, a u cilju formiranja "zajedničke hrvatske države"), nego i u okupaciju njenih dijelova, te dogovore o prepuštanju Bosanske posavine Miloševiću za njegovu (preventivnu) evakuaciju Srba iz zapadne Slavonije i dogovorena razgraničenja, uz povremena borbena dejstva, na Kupreškoj visoravni i dolini Neretve (Detaljnije o tome: S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 935-1115).

265 AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. Vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – ("na ličnost NGŠ"); S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 622. O "dobrovoljcima" i "dobrovoljačkim jedinicama" u zoni odgovornosti 2. vojne oblasti vidi: S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 795-801. Brojno stanje "dobrovoljačkih jedinica" u zoni odgovornosti 2. vojne oblasti je, prema "**strogo poverljivim**" ("**Vojna tajna**") zaključcima generala Kukanjca iz Procjene stanja na prostoru Bosne i Hercegovine u zoni odgovornosti 2. vojne oblasti, od 20. marta 1992, upućenim Generalštabu Oružanih snaga SFRJ (lično načelniku Generalštaba, generalu Adžiću), do tog dana iznosilo je **69.198** ljudi. Ilustrativan je raspored tih jedinica. Najveći broj "**dobrovoljačkih jedinica**" bio je, uglavnom, u onim opštinama u kojima su Bošnjaci, prema popisu stanovništva iz 1991, činili većinsko stanovništvo. Uveliko su to bili obveznici Teritorijalne odbrane. Stupanje u dobrovoljce je stimulisano na razne načine. Tako su, primjera radi, "**dobrovoljci JNA**" u Foči, prema navedenom dokumentu generala Kukanjca, imali 3.000 pripadnika, Novom Sarajevu i Ilidži 2.800, Novom Gradu 2.400, Goraždu 2.000, Travniku 1.970, Doboju 1.844, Zenici 1.761, Hadžićima 1.500, Kaknju 1.270 i dr. (AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ ("na ličnost NGŠ"); S. Čekić **AGRESIJA ...**, str. 797; V. Karavelić, nav. dj., str. 139; F. Hećo, nav. dj., str. 319; M. Šadinlija, nav. dj., str. 204).

Broj "**dobrovoljaca**" u zonama korpusa bio je sljedeći : - 9. korpus (Knin) 2.200; - 10. korpus (Bihać) 2.300;
- 5. korpus (Banja Luka) 16.750; - 17. korpus (Tuzla) 8.240; i - 4. korpus (Sarajevo) 33.200 (Isto).

U "**dobrovoljačkim jedinicama**" koje je formirao 4. korpus JNA na prostoru 4. vojne oblasti u opštinama: Kalinovik, Foča, Čajniče i Goražde do 20. marta 1992. bilo je uključeno 6.500 ljudi. (Isto)

Navedene "**dobrovoljačke jedinice**" su, u skladu sa odlukama najvišeg vojnog rukovodstva, bile formirane u čete, odrede i bataljone i bile su, kao i druge srpske oružane formacije, pod direktnom komandom JNA (Isto; AIIZ, inv. br. 2-769, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, I uprava, Str. pov. br. 585-2, 03. april 1992. — Komandi 2. vojne oblasti; Isto, inv. br. 2-90, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2050, 07. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar i Komandi 2. vojne oblasti na RKM; Isto, inv. br. 2-110, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2501, 26. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar i drugima; Isto, inv. br. 2-224, Vojna pošta 4509 Beograd, Pov. br. 11-9, 07. februar 1992, Vojnoj pošti 9808 Pančevo; Isto, inv. br. 2-769, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, I uprava, Str. pov. br. 585-2, 03. april 1992. - Na ličnost komandanta ili NŠ i Komandi 2. vojne oblasti; Isto, inv. br. 2-770, Komanda 17. korpusa, Str. pov. br. 11/2-89, 26. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ i Komandi 2. vojne oblasti; AIIZ, inv. br. 2-2280, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, III Uprava, Pov. br. 2391-1, 13. septembar 1991, UPUTSTVO O PRIJEMU DOBROVOLJACA U JUGOSLOVENSKU NARODNU ARMIJU; Isto, inv. br. 5352, Zapisnik, Dopuna izjave \. \.; Isto, inv. br. 7-49; Isto, inv. br. 7-50; Slobodna Bosna, br. 3, 14. oktobar 1991, str. 4; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 386, nap. 781; **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-I-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA O. S., 5. juni 1996, str. 46; S. Čekić **AGRESIJA ...**, str. 797-798).
Pomenute "**dobrovoljačke jedinice**", po generalu Milutinu Kukanjcu; nisu ulazile u formacijski sastav ratnih jedinica JNA, ni u sastav srpske Teritorijalne odbrane, odnosno bile su "**van formacijskog sastava JNA i TO**", tj. nijedan "**dobrovoljac**", po njemu, nije bio "**predviđen za popunu RJ 2. VO** /ratne jedinice 2. vojne oblasti - prim. S. Č./, **a samo manji dio je iz TO Bosne i Hercegovine**". Međutim, na osnovu drugih podataka, takođe vojnog porijekla, a naročito zaključka generala Adžića od 25. marta 1992. o povezivanju "**dobrovoljačkih sastava**" "**sa komandama JNA u zoni njihove odgovornosti**", pouzdano se može zaključiti da su u drugoj polovini 1991, a i kasnije, sve srpske oružane formacije i druge "**dobrovoljačke**" jedinice bile pod neposrednom komandom JNA (Isto).

266 AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – ("na ličnost NGŠ"); S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 622; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, DRUGI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA ..., paragraf 378. Komanda 2. vojne oblasti je do 11. maja 1992. naoružala oko 70.000 Srba (**ICTY** – Sudski spisi, Radna biljeznica generala Ratka Mladića, 14. februar – 25. maj 1992, str. 301). "**Mozak naoružavanja**" **Srba** bio je, po vlastitom kazivanju, pukovnik Kovačević, pomoćnik komandanta za pozadinu u Komandi 2. vojne oblasti. S tim u vezi, on je 11. maja 1992. u Nevesinju, na sastanku političkog i policijskog rukovodstva (opština) Istočne Hercegovine, kome su prisustvovali generali Mladić i Perišić i drugi, izjavio: "**10 meseci sam mozak naoružavanja i do sada** /do 11. maja 1992-prim. S. Č./ **je naoružano 69.000 Srba**" (Isto, str. 291-301).
"**Pouzdani**" penzionisani oficiri JNA bili su maksimalno uključeni u vojno planiranje, pripremanje i izvođenje agresije na Bosnu i Hercegovinu. O tome postoje brojni podaci. Ilustracije radi, ukazaćemo na činjenicu da je Slobodan Krivokapić, penzionisani oficir JNA, vlasnik Konobe u ul. Marka Marulića (stalno nastanjen u ul. Marjana Baruna br. 2.) u Sarajevu, prije izbijanja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu raspolagao planovima za okupaciju Kupresa i Livna i njihovo pripajanje "SAO Krajini". Krivokapić je znao i za izvjesni "**gruntovni uložak**", dokument, koji se nalazio u Komandi 2. vojne oblasti, a koji se odnosio na "**vraćanje 70 % teritorije RBiH Srbiji**" (**DNEVNI IZVJEŠTAJ O AGRESIJI I TERORIZMU ...**, br. 114/115, 17. avgust 1992.).
General Milutin Kukanjac je u naređenju od 4. aprila 1992, između ostalog, naredio animiranje penzionisanih vojnih lica i građanskih lica "**za spremnost u odbrani stambenih objekata**" (AIIZ, inv. br. 2-2804, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. broj 09/80-23, 4. april 1992. – Komandi Vojno-građevinske direkcije). Tim je naređenjem, pored ostalog, borbena gotovost komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti podignuta "**na najviši nivo**". Od posebne je važnosti i "**vrlo bitno**" bilo da se do dvadeset časova istoga dana (tj. 4. aprila) obezbijedi i potpuna borbena gotovost "**izdvojenih objekata i njihova zaštita**" (Isto).

271 Detaljnije i potpunije o tome vidi: S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 695-751. O tome vidi i: V. Kadijević, nav. dj., str. 133, 136, 142-143, 147, 151, 157 i 165; M. Šadinlija, nav. dj., str. 207-208, 211-215, 218 i 235-236; O. Backović-M. Vasić-A. Vasović, **KO TO RADO IDE U VOJNIKE: MOBILIZACIJSKA KRIZA–ANALITIČKI PREGLED MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA**, Republika, br. 198, Beograd, 1998; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 449-472, 700-701, 704-716, 723-732, 734, 767, 802-835 i 851; D. Marjan, **Najveći Mamulin promašaj ...**, str. 35; Z. Suljević, **POLITIČKO-VOJNA SITUACIJA UOČI AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU**, (rukopis), Ministarstvo odbrane Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1997, str. 89-91; V. Karavelić, nav. dj., str. 133 i 140-141; Izjava generala JNA Ibrahima Alibegovića data autoru; AIIZ, inv. br. 2-2693, Komanda 17. korpusa, Pov. br. 27/43-9, 13. april 1992. — Komandi 2. Vojne oblasti; H. Efendić, nav. dj., str. 54; I. Radaković, nav. dj., str. 126; F. Hećo, nav. dj., str. 105-106 i 240; AIIZ, inv. br. 2-1373, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/205-22, 23. mart 1992, - Komandi Republičkog štaba Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine; Dž. Pašić, **ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA**, Tuzla, 1996, str. 226-227; Izjava generala Ibrahima Alibegovića data autoru; AIIZ, inv. br. 2-2611, Komanda 30. partizanske divizije; Pov. br. 533-1, 25. marta 1992. — Komandi; **ICTY**,00970711, **KOMANDA 2. VOJNE OBLASTI**, Strogo pov. br. 09/63-26, **VOJNA TAJNA. STROGO POVERLJIVO**, REFERAT O STANJU BORBENE GOTOVOSTI ZA 1991. GODINU, Sarajevo, 23. januar 1992, str. 30; AIIZ, inv. br. 2-1965, PREGLED PODATAKA O RAZMJEŠTAJU I KAPACITETIMA POZADINSKIH JEDINICA I USTANOVA 2. VOJNE OBLASTI /17. februara 1992./; AIIZ, inv. br. 5351, Zapisnik, Dopuna izjave generala Đorđa Đukića; Isto, inv. br. 5352, Zapisnik, Dopuna izjave generala Đorđa Đukića; S. Čekić **AGRESIJA ...**, str. 711; Isto; AIIZ, inv. br. 5351, Zapisnik, Dopuna izjave generala Đorđa Đukića; AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. Vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ ("na ličnost NGŠ"); Isto, inv. br. 2-96; Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2200, 13. april 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centari Komandi 2. vojne oblasti; **DNEVNI IZVJEŠTAJ O AGRESIJI I TERORIZMU ...**, br. 72, 5. juli 1992; AIIZ, inv. br. 2-84, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni centar, Str. pov. br. 10/36-1905, 01.

april 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar; **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU ...**, str. 33; AIIZ, inv. br. 2-115, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1906, 01. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-116, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1941, 02. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-117, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1958, 03. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-535, **Uloga KOS-a u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu** (Informacija Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine), str. 10; AIIZ, inv. br. 2-2804, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. broj 09/80-23, 4. april 1992. — Komandi Vojno-građevinske direkcije; AIIZ, inv. br. 2-119, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1999, 05. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – Sektor za pozadinu; **ICTY** – Sudski spisi, Radna bilježnica Ratka Mladića, 14. februar – 25. maj 1992, str. 211, 221 i 273; AIIZ, inv. br. 2-126, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2181, 12. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine; AIIZ, inv. br. 2-119, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2248, 15. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine; AIIZ, inv. br. 2-108, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2467, 24. april 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar i drugima; Isto, inv. br. 2-109, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2489, 25. april 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-110, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2501, 26. april 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-111, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2524, 29. april 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-112, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2548, 01. maj 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-138, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2488, 25. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-139, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2500, 26. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-141, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2512, 28. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine; **ICTY** – Sudski spisi, Radna bilježnica Ratka Mladića, 14. februar – 25. maj 1992, str. 211; **ICTY** – Sudski spisi, Radna bilježnica Ratka Mladića, 14. februar – 25. maj 1992, str. 275; AIIZ, inv. br. 2-142, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2539, 30. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine; Slobodna Bosna, br. 21, 19. mart 1992, str. 4; Isto, br. 22, 26. mart 1992, str. 8; AIIZ, inv. br. 2-142, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2539, 30. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 725-726; AIIZ, inv. br. 2-793; AIIZ, inv. br. 2-144, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-1905-1, 31. mart 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar, Dopuna redovnog izvještaja 10/36-1905; Isto, inv. br. 2-133, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2356, 19. april 1992.; Isto, inv. br. 2-769, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, I uprava, Str. pov. br. 585-2, 03. april 1992. – Na ličnost komandanta ili načelnika štaba, te Komandi 2. vojne oblasti; Isto, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 31/101-219-5, 13. aprila 1992. — Komandi 5. Korpusa i drugima; AIIZ, inv. br. 2-113, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2525, 30. april 1992.- Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-785, Ministarstvo za narodnu odbranu, Štab teritorijalne odbrane, 01. maj 1992.; Bilten MNO, br. 13, 15. april 1992; Bilten MNO, br. 45-46, 1. maj 1992; Prva linija (list Armije Republike Bosne i Hercegovine), br. 2, 1. februar 1993, str. 2; **DNEVNI IZVJEŠTAJ O AGRESIJI I TERORIZMU ...**, br. 77, 10. juli 1992; AIIZ, inv. br. 2-2678, Komanda 4. korpusa, Sp. br. 75-1, 7. maja 1992; Borba (Beograd), 23. novembar 1993, Izjava generala Milutina Kukanjca; TV SRNA, Emisija **MOJ GOST – MOJA ISTINA**, autora Riste Đoge, 12. juli 1994; **BOSNA I HERCEGOVINA – JEZGRO VELIKOSRPSKOG PROJEKTA ...**, str. 36; **ICTY** – Sudski spisi, Radna bilježnica Ratka Mladića, 14. februara – 25. maj 1992, str. 221 i 273-275; Intervju generala Milutina Kukanjca, **MOJA ISTINA**, NIN, (nedeljne informativne novine), br. 2558, Beograd, 6. januar 2000; Isto, inv. br. 2-120, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2024, 06. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-86, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim Str. pov. br. 10/36-2025, 06. april 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar; **ICTY** – Sudski spisi, Radna bilježnica generala Ratka Mladića, 14. februar – 25. maj 1992, str. 293 i 296; AIIZ, inv. br. 2-91, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2082, 08. april 1992. – Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar; Isto, inv. br. 2-94, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2150, 11. april 1992.- Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – Operativni centar.

299 Detaljnije o tome, posebno organizacijsko-formacijskom sastavu 2. vojne oblasti, vidi: S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 667-675; i AIIZ, inv. br. 2-2816, Komanda 2. vojne oblasti, DT Broj 12/82-16, 10. mart 1992, Organizacijsko-formacijske promene; F. Hećo, nav. dj., str. 303-310; M. Šadinlija, nav. dj., str. 216. "**Aktivnosti na formiranju 2. vojne oblasti definitivno su**", tvrdi mr. Mesud Šadinlija, "**dovršene sredinom marta**" **1992.** (M. Šadinlija, nav. dj., str. 216).
Komande i jedinice 5. korpusa (1.650 boraca) su početak 1992. "**dočekale na ratištu u zapadnoj Slavoniji**". Korpus (5. korpus JNA, od 12. maja – 1. krajiški korpus "Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine") je učestvovao u agresiji na Republiku Hrvatsku sve do juna 1992, kada je zapadna Slavonija "**predata snagama UNPROFOR-a**" – tada je Korpus "**brojao oko 25.000 ljudi**". "**Korpus je u toku izvođenja b/d** /borbenih dejstava – prim. S. Č./ **u Slavoniji imao 378 mrtvih i ranjenih boraca 2.874**" (AIIZ, inv. br. _____, 1. krajiški korpus, Br. 1-20/1993, **ANALIZA AKTIVNOSTI PO ELEMENTIMA BORBENE GOTOVOSTI U 1992. GODINI**, VOJNA TAJNA, STROGO POVJERLJIVO, februar 1993. godine, str. 1-2, 15 i 41).

300 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 675-676. Sastav 2. vojne oblasti, po ocjeni mr. Mesuda Šadinlije, "**pokazuje da se JNA organizacijski i formalno prilagođavala odbrani onoga što je njen vrh nazivao Jugoslavijom kakva je moguća, a što je u stvarnosti predstavljalo veliku Srbiju. U Bosni i Hercegovini, u političkom smislu, ovo je prilagođavanje iskazano stavom vojnog vrha da će JNA poštovati naređenja isključivo svoje vrhovne komande, posrbljenog Predsjedništva SFRJ, kao da se u cijeloj državi ama baš ništa nije dogodilo i kao da još uvijek važe sve ustavne i zakonske norme, a da će u BiH poštovati samo ona rješenja o kojima se politički lideri njenih naroda usaglase, kao da se u BiH sve već promijenilo, kao da je prestao da važi njen ustav i zakoni i kao da je već ostvarena njena podjela po nacionalnoj osnovi. To je u konkretnoj situaciji predstavljalo direktnu podršku politici SDS u Bosni i Hercegovini, koja je osmišljavana i koordinirana i u vrhovnoj komandi JNA i u komandi njene vrhovne komande – političkoj kuhinji srpskog lidera Slobodana Miloševića. Ističući kao svoj cilj prekid rata i stvaranje uslova za mirno rješenje jugoslovenske krize, vojni vrh je na samom kraju 1991. godine bosanskom rukovodstvu u Sarajevu nametao isti redoslijed poteza kakav je nametao na početku godine u vezi sa situacijom u Hrvatskoj – saradnju sa MUP-om BiH u identifikaciji i razoružavanju paravojnih formacija i angažovanje JNA u slučaju izbijanja međunacionalnih sukoba. Da su ovakvi, naizgled principijelni stavovi vojnog vrha vodili putem eskalacije po šemi praktikovanoj u Hrvatskoj i značili stavljanje JNA na stranu protagonista velikosrpske politike u Bosni i Hercegovini, svjedoče istupi pojedinih nižih komandanata zabilježeni netom nakon spomenutog sastanka u Sarajevu, od kojih je najdrastičniji bio pokušaj komandanata banjalučkog korpusa JNA da izdiktira referendumsko pitanje Predsjedništvu SR BiH**". (M. Šadinlija, nav. dj., str. 216-217).

302 S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 676; V. Karavelić, nav. dj., str. 135 i 137; F. Hećo, nav. dj., str. 113. Sedamnaesti (17.) korpus JNA je, prema raspoloživoj dokumentaciji, bio u sastavu 1. vojne oblasti do 17. februara, kada je pretpotčinjen Komandi 2. vojne oblasti (V. Karavelić, nav. dj., str. 137). To potvrđuje i mr. Zijad Rujanac, navodeći da je 17. februara završeno formiranje 2. vojne oblasti, što znači da je od tada 17. korpus bio u sastavu 2. vojne oblasti (Z. Rujanac, **OPSJEDNUTI GRAD SARAJEVO**, Bosansko-kulturni centar, Sarajevo, 2003, str. 187; V. Karavelić, nav. dj., str. 137). Kontra admiral Davor Domazet tvrdi da je 17. korpus bio u sastavu 1. vojne oblasti sve do kraja aprila, odnosno početka maja 1992, do formiranja "Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine" (D. Domazet, nav. dj., str. 6-15). Međutim, to nije tačno. U PREGLEDU BROJNOG STANJA 2. VOJNE OBLASTI NA DAN 17.02.1992. GODINE, strogo povjerljivom dokumentu, "VOJNA TAJNA", navodi se da je 17. korpus jedna od jedinica u sastavu 2. vojne oblasti (AIIZ, inv. br. 7-69), što znači da je ta jedinica bila u sastavu 2. vojne oblasti i prije 17. februara.

303 Z. Suljević, nav. dj., str. 81-82; TV SRNA, Emisija MOJ GOST — MOJA ISTINA, autora Riste Đoge, 12. juli 1994; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 676; F. Hećo, nav. dj., str. 115. General Milutin Kukanjac je do 31. decembra 1991. obavljao dužnost komandanta 3. vojne oblasti, sa sjedištem u Skoplju. Uoči Nove 1992. godine u Beogradu mu je saopšteno da je imenovan za komandanta vojne oblasti, sa sjedištem u Sarajevu.
General Milutin Kukanjac je novu dužnost preuzeo 3. januara 1992. S obzirom na to da je i ranije preko dvadeset godina bio na službi u Bosni i Hercegovini, dobro je poznavao sredinu i mentalitet. Za vrijeme Olimpijade je bio u najužem rukovodstvu sa Brankom Mikulićem, Antom Sučićem, Ahmedom Karabegovićem i drugima (Slobodna Bosna, 20. februar 1998.; TV SRNA, Emisija MOJ GOST — MOJA ISTINA, autora Riste Đoge, 12. juli 1994; S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 676.
General Milutin Kukanjac je, kako on tvrdi, bio komandant 2. vojne oblasti koja je "**obuhvatala 90 odsto Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku Krajinu, bez istočnog dela Slavonije**" (TV SRNA, Emisija MOJ GOST — MOJA ISTINA, autora Riste Đoge, 12. juli 1994.).
General Milutin Kukanjac se u jednom naređenju od 9. januara 1992. potpisuje u svojstvu komandanta 2. vojne oblasti. U tom se dokumentu u lijevom gornjem dijelu nalazi memorandum te vojne oblasti ("**KOMANDA 2. VOJNE OBLASTI...**"), a u donjem desnom dijelu, gdje piše M.P. nalazi se pečat okruglog oblika sa grbom SFRJ i natpisom: "**KOMANDA 5. VOJNE OBLASTI**" (AIIZ, inv. br. 2-2815, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. broj 31/103-6-1, 9. januar 1992. — Na ličnost komandanta). To upućuje na zaključak da Komanda 2. vojne oblasti tada još uvijek nije imala vlastiti pečat, jer je njena formacijska izgradnja bila u toku (S. Čekić, **AGRESIJA ...**, str. 677).

352 I. Radaković, nav. dj., str. 137; **ICTY**, Predmet br. IT-02-54-T, paragrafi 62, 398, 406 i 679; Isto, Predmet: Br. IT-94-1T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA Osmana Selaka, 5. juni 1996, str. 28-29 i 47-49. JNA je, po ocjeni genarala Ilije Radakovića, **oko 70% naoružanja predala** "Vojsci Srpske Republike BiH", osiguravši joj na taj način višestruku nadmoćnost i strateško prednost (Isto).
JNA je srpskim kolaboracionistima u Bosni i Hercegovini obezbijedila kompletno naoružanje i opremu. S tim u vezi, general Milutin Kukanjac (komandant 2. vojne oblasti) je na TV "SRNI" 12. jula 1994. javno izjavio: "**Mi smo vam dali oružje. S čime bi vi ratovali da nije bilo nas, sa pračkama**" (TV SRNA, Emisija MOJ GOST — MOJA ISTINA, autora Riste Đoge, 12. juli 1994.).
General Milutin Kukanjac je u navednoj emisiji, pored ostalog, izjavio i sljedeće: "**... što vi ne kažete negde da sam vam ja dao kompletnu opremu i da ste s njom počeli emitovati Dnevnik**" (Isto).

AGRESIJA REPUBLIKE HRVATSKE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

1. HRVATSKA NACIONALISTIČKA IDEOLOGIJA

U hrvatskoj nacionalističkoj ideologiji je, u različitim periodima i na različite načine, počev od "oca Domovine" i utemeljitelja savremenog hrvatskog nacionalizma, dr. Ante Starčevića, preko braće Radić i Hrvatske seljačke stranke, te dr. Vladka Mačeka i ustaškog poglavnika Ante Pavelića, pa do dr. Franje Tuđmana, pitanje Bosne i Hercegovine i Bošnjaka bilo uvijek aktuelno. U svim političkim pogledima hrvatskih nacionalista, od asimilatorskih težnji **("cvijeće hrvatske nacije")** do potpunog odricanja nacionalnog identiteta i državno-pravnog subjektiviteta, prisutno je kontinuirano negiranje Bosne i Hercegovine kao države i Bošnjaka kao naroda.

Srpsko-hrvatskim sporazumom, od 26. avgusta 1939. (pregovori između Beograda - kneza Pavla i Cvetkovićeve vlade i Zagreba - Mačekova hrvatskog vodstva), Bosna i Hercegovina je podijeljena, uz potpuno ignoriranje Bošnjaka: dogovoreno je da 13 njenih srezova budu uključeni u Banovinu Hrvatsku (cijela zapadna Hercegovina, s Mostarom, zatim Bugojno, Fojnica, Travnik, Derventa, Gradačac, Brčko i dr.). Tridesetosam preostalih srezova je bilo predviđeno za srpski dio Jugoslavije, odnosno Banovinu Srpske zemlje.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata, kada je njemačko-talijanska okupacija Hrvatske proglašena nacionalnim oslobođenjem hrvatskog naroda, Ante Pavelić je,

anektirajući praktično cijelu Bosnu i Hercegovinu, tvrdio da su **"Muslimani cvijeće hrvatskog naroda"** i da je NDH nacionalna država svih Hrvata, uključujući i **"Hrvate islamske vjeroispovijesti"**.

Franjo Tuđman, hrvatski nacionalist, historičar, novi "otac Domovine", osnivač Hrvatske demokratske zajednice, **"sublimirao je navedene historijske ideje i poglede prema Bosni i Hercegovini u ideološko-politički bastard koji je rezultirao neskrivenom težnjom za cijepanjem Bosne i Hercegovine i pripajanjem njenih značajnih teritorija Hrvatskoj".**

2. DOGOVORI U KARAĐORĐEVU I GRACU

Franjo Tuđman se, u skladu sa (svojim) hrvatskim nacionalizmom, izraženim u antibosanskoj i antibošnjačkoj politici, i željom da anektira jedan dio Bosne i Hercegovine, **26. marta 1991.** susreo sa Slobodanom Miloševićem u Karađorđevu, gdje je u tajnosti dogovorena **"normalizacija hrvatsko - srpskih odnosa"**, odnosno podjela Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske,radi formiranja "velike Srbije" i "velike Hrvatske".

Pregovori i dogovori o podjeli Bosne i Hercegovine nastavljeni su i poslije Karađorđeva, na nivou dvojice državnika i njihovih, odnosno hrvatskih i srpskih eksperata. Naime, nakon dogovora u Karađorđevu, Franjo Tuđman i Slobodan Milošević susreli su se više puta, među kojima i u Tikvešu (Baranja) 15. aprila 1991., što je rezultiralo formiranjem hrvatskih i srpskih petokolonaških organizacija i kolaboracionističkih tvorevina u Republici Bosni i Hercegovini i koordiniranom agresijom Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu.

Za operacionalizaciju podjele Bosne i Hercegovine po izvršenoj stvarnoj agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu konkretnije su zaduženi Radovan Karadžić i Mate Boban. Oni su se, u skladu sa dogovorima i razgovorima između Miloševića i Tuđmana o podjeli i uništavanju Bosne i Hercegovine, krajem aprila 1992., tajno sastali u Gracu. Na tom je sastanku (sporazum Karadžić - Boban) između srpskih i hrvatskih kolaboracionističkih vođa, objavljenom 6. maja, postignuta odlučnost "da sva sporna pitanja, uključujući razgraničenje dviju konstitutivnih jedinica - hrvatske i srpske u Bosni i Hercegovini, riješe miroljubivim sredstvima i dogovorom".

Stoga je, u skladu sa navedenim dogovorima, postignut sporazum o "prestanku razloga "za oružane sukobe između Hrvata i Srba na cijelom teritoriju Bosne i Herce-

govine", te je objavljeno "sveopće i trajno primirje pod kontrolom Evropske zajednice, koje stupa na snagu dana 06. svibnja 1992., u 24.00 sata".

3. VELIKOHRVATSKA PETA KOLONA U BOSNI I HERCEGOVINI

Neposredno nakon Karađorđeva i Tikveša, Franjo Tuđman je pod parolom "zaštite ugroženog hrvatstva u Bosni i Hercegovini" i "zaštite strateških interesa države Hrvatske", inicirao i mobilizirao politički pokret Hrvata u Bosni i Hercegovini - petokolonašku i potom kolaboracionističku stranku Hrvatsku demokratsku zajednicu Bosne i Hercegovine i njenu vojnu komponentu - Hrvatsko vijeće obrane.

U cilju realizacije tog dugoročnog zadatka - formiranja "zajedničke hrvatske države" Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine je, u skladu sa velikodržavnom politikom, instrukcijama, procedurom i direktivama Franje Tuđmana, predsjednika Republike Hrvatske i HDZ-a, od koga su dobijana naređenja kako da se postupa, preduzela niz organiziranih aktivnosti. Tim prije, jer je prema Statutu, od 18. avgusta 1990., HDZ Bosne i Hercegovine bila "konstitutivni dio jedinstvene HDZ, organizacije sa sjedištem u Zagrebu". Tako su na sastanku predsjednika kriznih štabova Hercegovačke regionalne zajednice i predsjednika i predstavnika kriznih štabova Travničke regionalne zajednice, održanom 12. novembra 1991. u Grudama, usvojeni sljedeći zaključci:

1)"Hrvatski narod u BiH mora konačno povesti odlučnu, aktivnu politiku, koja treba dovesti do realizacije vjekovnog sna - zajedničke hrvatske države".

Da bi taj "povijesni" cilj bio i realiziran (".... bio uskoro i naša stvarnost...") navedene "regionalne zajednice" su usvojile stav "da se pristupi formuliranju i objavljivanju pravnih i političkih akata (proglašenja Hrvatske države u BiH, provođenje referenduma za priključenje Republici Hrvatskoj u njenim etničkim i povijesnim) (sada mogućim) granicama".

2) Polazeći od ocjene da "u dijelu vodstva HDZ za Bosnu i i Hercegovinu još uvijek postoje snage koje se protive ovim povijesnim interesima hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini" i da se te snage "zalažu za nepostojeću suverenu Bosnu i Hercegovinu, u kojoj bi hrvatski narod bio osuđen na genocid i povijesni nestanak", predsjednici i predstavnici "regionalnih zajednica" "traže odlučne poteze koje naš narod očekuje i zbog kojih se i stopostotno opredijelio za HDZ".

Predstavnici navedenih "regionalnih zajednica" su ocijenili da bi "svaka daljnja iščekivanja" slabila njihove pozicije, kako u hrvatskom narodu, tako i na međuna-

rodnom planu. Stoga su zaključili da moraju "Evropi i svijetu pokazati koji su to hrvatski prostori u BiH i gdje je naša budućnost". Usvojili su zaključak da hrvatski narod "neće prihvatiti ni pod kakvim uvjetima bilo kakvo drugo rješenje osim u granicama slobodne Hrvatske".

Da bi realizirali donesene zaključke, predsjednici i predstavnici navedenih "regionalnih zajednica" su imperativno usvojili sljedeće stavove:

a) jasno profilirati stranačku politiku HDZ u Bosni i Hercegovini, kadrovski je ojačati i izabrati one ljude koji će moći ove zadatke dovesti do kraja;

b) pokrenuti političke i pravne akcije na unutarnjem i međunarodnom planu;

c) vojnički se još bolje pripremiti za sukobe sa svim onim snagama koje će pokušati zaustaviti ovaj neminovan proces u stvaranju slobodne hrvatske države;

d) unaprijed odlučno spriječiti svaku javnu ili tajnu aktivnost u vodstvu HDZ za Bosnu i Hercegovinu koja bi se protivila ovim odlukama ili bi im mogla nanijeti bilo kakvu štetu".

Šest dana nakon usvojenih zaključaka u Grudama, HDZ Bosne i Hercegovine je, u cilju "proglašenja Hrvatske države u Bosni i Hercegovini" i njenog "priključenja Republici Hrvatskoj" ("... u granicama slobodne Hrvatske") donio, s osloncem na Republiku Hrvatsku, "cijelu paletu zakona". Tako su "izabrani predstavnici hrvatskog naroda", na sjednici, održanoj 18. novembra 1991.godine, u Grudama, donijeli "povijesnu" Odluku o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, kolaboracionističke državne tvorevine Republike Hrvatske u Bosni i Hercegovini, građene po "uzoru na srpska autonomna područja", a "zasnovanoj na nacionalnoj i vjerskoj diskriminaciji".

Uspostavljanje Hrvatske zajednice Herceg-Bosna je imalo za cilj formiranje posebne "mini državne zajednice", a ne odbrana od "bezobzirne agresije", kako se to navodi u preambuli Odluke o razlozima uspostave. Formiranje vlastitih oružanih snaga, "koje, između ostalog, brane 'suverenitet' HZH-B, a suverenitet Republike Bosne i Hercegovine ne spominju, značajan je element osamostaljivanja HZH-B i njenog izdvajanja iz Republike Bosne i Hercegovine". Najznačajniji "element osamostaljivanja HZH-B jeste postupno izgrađen cjelovit i samostalan pravni sustav, potpuno odvojen od pravnog sustava Republike Bosne i Hercegovine".

Formiranje kolaboracionističke Hrvatske zajednice Herceg-Bosna i njeno otcjepljenje od Republike Bosne i Hercegovine imalo je za cilj - priključenje susjednoj državi, Republici Hrvatskoj.

Na sastanku predsjednika Republike Hrvatske, Franje Tuđmana sa delegacijom HDZ Bosne i Hercegovine, uz učešće dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. decembra 1991., kada su poražene pristalice političke koncepcije su-

verene i nezavisne Bosne i Hercegovine, Franjo Tuđman je izdiktirao opciju priključenja Hrvatske zajednice Herceg-Bosna Republici Hrvatskoj.

Nakon toga, hrvatski i srpski kolaboracionisti nastavili su sa kontaktima radi konkretizacije dogovora o podjeli Bosne i Hercegovine između Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića (8. januara 1992. u Zagrebu, 27. februara i 6. maja 1992. u Gracu i dr.).

Politički vrh Republike Hrvatske, na čelu sa Franjom Tuđmanom, je početkom aprila 1992. uspostavio u Bosni i Hercegovini vojnu formaciju - HVO, "formalno nezavisnu, a stvarno dio oružane sile susjedne države". Naime, Predsjedništvo HZH-B je, na osnovu čl. 7. Odluke o uspostavi te tvorevine, na vanrednoj sjednici u Mostaru, 8. aprila 1992., donijelo Odluku o formiranju Hrvatskog vijeća obrane, "kao vrhovno tijelo obrane hrvatskog naroda u Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosna".

Odluku o formiranju Hrvatskog vijeća obrane, sa sjedištem u Mostaru, Mate Boban je u svojstvu predsjednika HVO-a i Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, nezakonito donio 8. aprila 1992., istoga dana kada je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine donijelo odluku o formiranju Teritorijalne odbrane - legitimne vojne organizacije Republike Bosne i Hercegovine. Time nije prihvatio Teritorijalnu odbranu Republike Bosne i Hercegovine, jer ona "za Hrvate u Herceg-Bosni ne postoji".

HVO je, dakle, bio u službi i pod neposrednom kontrolom Zagreba, gdje je političko i vojno rukovodstvo Republike Hrvatske imenovalo vođe, visoke funkcionere HVO-a. HVO nije predstavljao nikakav poseban samostalan politički niti vojni faktor u Republici Bosni i Hercegovini. To su bile kolaboracionističke snage pod komandom Republike Hrvatske, odnosno u jedinstvenom sistemu rukovođenja i komandovanja Hrvatske vojske. I najviši oficiri Hrvatske vojske su imenovani u Hrvatsko vijeće obrane.

Krajem avgusta 1993. neustavna i kolaboracionistička tvorevina i HZ H-B je, u skladu sa dvostrukom ulogom posrednika međunarodne zajednice i novim mirovnim planom (Plan Oven - Stoltenberg), iza koga je stajala inicijativa (zajednički prijedlog) Miloševića i Tuđmana, opet nezakonito transformisana u "republiku". Time je "svoje vladajuće strukture unaprijedila" formiranjem hrvatske republike. U Livnu je 24. avgusta 1993. godine Središnjica Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine proglasila kolaboracionističku tvorevinu Hrvatsku Republiku Herceg-Bosna i konstituisala "zastupnički dom", koji je imao funkciju parlamenta.

HRH-B je logičan nastavak kontinuiteta aktivnosti Hrvatske demokratske zajednice, koje su imale za cilj formiranje "hrvatske države". "Republika" je formirana i organizirana samo i isključivo kao država jednog naroda - hrvatskog.

Zastupnički dom HRH-B je na svom drugom zasjedanju, 30. septembra 1993., donio Zakon o Vladi HRH-B, kojim je utemeljena Vlada "kao najviše tijelo izvršne vlasti i uprave na području Hrvatske Republike Herceg-Bosna" i njeno "ustrojstvo i nadlež-

nost". Vlada je za svoj rad odgovorna Zastupničkom domu HRH-B i predsjedniku HRH-B, dok je HVO, prethodnik Vlade, za svoj rad bio odgovoran Predsjedništvu HRH-B.

Zastupnički dom HRH-B je 20. novembra 1993. donio odluku o izboru predsjednika, dopredsjednika i članova Vlade.

Svi akti HRH-B sadrže sve bitne elemente državne organizacije, koje su već sadržavali akti HZH-B, te daje u njima, sadržajno i terminološki (ustav, zastupnički dom, vlada, vrhovni sud, predsjednik republike), riječ o formiranju nove državne zajednice. Na taj je način "HRH-B dobila novu organizacijsku strukturu, koja je zamišljena kao trajna i nije više ograničena na vrijeme dok traju rat i ratna opasnost".

Zastupnici Zastupničkog doma HRH-B su se, pod utjecajem i konstelacijom postojećih političkih i vojnih prilika u Bosni i Hercegovini i na međunarodnom planu, zauzeli "za hitnu obustavu rata" i "političko rješenje državne krize u Bosni i Hercegovini", odnosno unutarnje uređenje države na načelu formiranja unije tri republike Bosne i Hercegovine.

Kolaboracionistička, fašistoidna tvorevina Hrvatska zajednica /Republika Herceg-Bosna, koja je nastala i funkcionisala na zločinima, je pod uticajem novog stanja i odnosa u Bosni i Hercegovini, a posebno međunarodnih, prihvatila normativno i deklarativno značajan programski politički dokument. Međutim, stvarno se ništa nije promijenilo. Radi se o nevještom pokušaju da se u postojećim političkim prilikama (na unutrašnjem i međunarodnom planu) obmane domaća i svjetska javnost i iznudi priznanje HRH-B, kao posebnog entiteta, a koji bi, ravnopravno sa srpskim entitetom i Bošnjacima uspostavio (kon)federalnu Bosnu i Hercegovinu u obliku unije tri republike.

Vašingtonskim sporazumom, Federacija Bosna i Hercegovina je uređena po načelu kantona/veležupa, od čega 3 s hrvatskom većinom, 3 s bošnjačkom, te 2 mješovita. Hrvati u BiH pristali su na Federaciju i samo pod uslovom da njihovu opstojnost kroz konfederalnu povezanost s Hrvatskom jamči ona sama.

4. ZAUZIMANJE DIJELA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Nakon novih tajnih dogovora između Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana o podjeli i uništenju Republike Bosne i Hercegovine, Vojska Republike Hrvatske je, sa njenim kolaboracionističkim formacijama (Hrvatsko vijeće obrane), pokrenula osvajačku ofanzivu u Bosni i Hercegovini. Tako se Republika Hrvatska, u skladu sa velikohrvatskim programom o formiranju "zajedničke hrvatske države u njenim et-

ničkim i povijesnim granicama", otvoreno uključila u agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, čime je od žrtve velikosrpske agresije i sama postala agresor.

a) Prikrivena agresija (novembar 1991. – januar 1993. god.)

Uspostavljanjem kolaboracionističke Hrvatske zajednice Herceg-Bosna (18. novembra 1991.) oficiri Hrvatske vojske su formirali, ustrojavali i vodili oružane jedinice u toj kolaboracionističkoj tvorevini. Tako je od tada u Bosni i Hercegovini prisutna Hrvatska vojska, što je stalno potvrđivano njenim neposrednim učešćem u agresiji i drugim oblicima zločina, uključujući, pored logističkog osiguranja, te rukovođenje i komandovanja, i ukupnu podršku njenim kolaboracionističkim snagama - Hrvatskom vijeću obrane.

U blizini Ploča su 7. decembra 1991., na sastanku predstavnika kriznih stožera i vojnih zapovjednika srednje i južne Dalmacije, učestvovali i predstavnici općina Hrvatske zajednice Herceg-Bosna. Među njima je, u svojstvu "vojnog povjerenika" "Glavnog stožera za Hrvatsku zajednicu općina Bosne i Hercegovine", bio i Mate Boban, predsjednik Hrvatske zajednice Herceg-Bosna.

Na tom je sastanku zaključeno sljedeće:

1. da se izradi zajednički plan odbrane srednje i južne Dalmacije i Bosne i Hercegovine;
2. da se regulišu status i plaće oficira "koji vode postrojbe u Herceg-Bosni";
3. da se obavi "preraspodjela oružja" i "uvježbaju posebne jedinice";
4. Glavni stožer Hrvatske vojske će ustrojiti zajedničko zapovjedništvo za Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna i srednju i južnu Dalmaciju, odnosno južnu Hrvatsku;
5. da se sistem veza zapadne Hercegovine "uklopi u sustav veza Hrvatske, i to posredstvom PTT poduzeća u Splitu i njegova ćelnika Jurja Buzolića".

Na sljedećem sastanku, održanom u Glavicama, kod Sinja, 28. decembra 1991., odlučeno je sljedeće:

1. da se imenuje zapovjednik i zapovjedništvo za Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna i južnu Hrvatsku, sa sjedištem, u početku, u Imotskom, "a u slučaju rata u Herceg-Bosni";
2. da se "odmah riješe status i plaće časnika u Herceg-Bosni";
3. da se za Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna "pojača opskrba u oružju, streljivu, odjeći i obući";
4. da se od Neuma do Travnika i od Trebinja do Livna "napravi zajednička organizacija u operativno-strategijskom smislu";
5. da se, kao jedna od "specijalnih postrojbi", formira brzoleteča pukovnija "Kralj Tomislav" od oko 900 ljudi, pod Daidžinom komandom.

Na trećem sastanku, održanom mjesec dana kasnije - 28. januara 1992., usvojeni su sljedeći zaključci:

1. regulisanje statusa i plaća oficira "koji vode postrojbe u Herceg-Bosni";
2. angažovanje zajedničke odbrane delte Neretve;
3. formiranje i opremanje "samostalnih i s Hrvatima kombiniranih muslimanskih postrojbi".

Na sastancima od 7. i 28. decembra 1991. zaključeno je, između ostalog, da se sačini zajednički plan odbrane i formira Zajednička komanda za južnu Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, odnosno dio Bosne i Hercegovine - područje kolaboracionističke Hrvatske zajednice Herceg-Bosna. Te zaključke, a posebno formiranje Zajedničke komande, realizovao je general Bobetko, nakon imenovanja za komandanta Južnog vojišta, 10. aprila 1992. godine.

Regularne jedinice Republike Hrvatske, kojima su komandovali visoki oficiri Hrvatske vojske, sudjelovale su u borbenim aktivnostima protiv Bosne i Hercegovine, radi zauzimanja dijela Republike. To su sljedeće jedinice - dijelovi ili cijele - Hrvatske vojske:

- četrdeset i pet brigada;
- četiri pukovnije;
- osam bojni-bataljona;
- jedan topnički puk;
- dva diviziona;
- jedan mješoviti odred mornaričko-desantne pješadije;
- jedna helikopterska eskadrila;
- dvije taktičke grupe;
- deset specijalnih jedinica;
- više diverzantskih i drugih jedinica.

Predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman **je 10. aprila 1992., (u 22,30 h**), na osnovu 61. 52, stav. 1, tačke 1. Zakona o obrani, a s obzirom na izvanredne prilike u svezi eskalacije rata u Bosni i Hercegovini, što ugrožava i granična područja Republike Hrvatske", donio Naredbu, Broj: PA 7-28/1-92, kojom je Janka Bobetka, generala zbora, imenovao za zapovjednika "svih postrojbi Hrvatske vojske na Južnom vojištu od Splita do Dubrovnika.

Operativna zona odgovornosti Južnog vojišta obuhvatala je južni dio Hrvatske i dio teritorije Republike Bosne i Hercegovine (dio Hercegovine i srednje Bosne), na kome je formirana kolaboracionistička tvorevina Hrvatska zajednica Herceg-Bosna.

General Bobetko je, "u cilju efikasnijeg zapovjedanja i koordiniranja bojnih aktivnosti Južnog vojišta", preduzeo određene organizacijske mjere u "sređivanju" tog

dijela fronta (počeo je "sređivati" dio snaga koje su se nalazile u Hercegovini, nastojeći da sa dijelom Zapovjedništva bude bliži livanjskom, mostarskom i duvanjskom pravcu). S tim u vezi, on je 15. aprila 1992. godine, u Grudama, formirao IZM - Izmješteno (istureno) zapovjedno (komandno) mjesto Južnog vojišta (zapovjedno mjesto je bilo smješteno u Duhanskoj stanici Grude), gdje se nalazio Glavni stožer Hrvatskog vijeća obrane. Na taj je način približio svoje zapovjedno mjesto i stvorio veći uvid i veću operativnost na "sređivanju prostora".

Za odgovornog oficira na IZM u Grudama general Bobetko je, u njegovoj odsutnosti, na osnovu Zapovijedi od 16. aprila 1992, imenovao pukovnika Hrvatske vojske Milivoja Petkovića, koji je imao "sve ovlasti zapovjedanja i koordiniranja bojnih djelovanja".

Od 10. aprila 1992. general Bobetko je bio komandant snaga Južnog vojišta i komandant Glavnog stožera Hrvatskog vijeća obrane, koji je bio i podređen Zapovjedništvu Južnog vojišta, odnosno generalu Bobetku.

Nakon formiranja IZM u Grudama, general Bobetko je pristupio "formiranju zapovjedništava za pojedine pravce", utvrđujući vrijeme, cilj, zadatak, kao i njihov sastav. Za "organiziranje i obranu" pravca Tomislavgrada Bobetko je, Naredbom od 20. aprila 1992., regulisao sastav i tog zapovjedništva. Naime, on je, "u cilju postizanja učinkovitog, operativnog i sigurnog zapovijedanja u postrojbama HVO Hrvatske zajednice Herceg-Bosna", postavio oficire u Zapovjedništvu obrane Tomislavgrada: Žarko Tole (pukovnik), zapovjednik; Željko Šiljeg (bojnik), dozapovjednik; Jozo Smiljanić (satnik), načelnik Operativno-nastavnog odjela; Stjepan Zrno (satnik), referent u Operativno-nastavnom odjelu; Ivan Tanjić (poručnik), načelnik topništva; Stipo Čavar (satnik), načelnik protuzračne obrane; Zdravko Krajina (satnik), načelnik veze; Ante Bartulović (bojnik), načelnik inženjerije i Ivan Letica, (poručnik), načelnik obavještajnog odjela.

Polazeći od ocjene da se u svakoj organizaciji prilikom formiranja zapovjedništva među značajnim pitanjima u vezi sa jasnim preciziranjem odgovornosti i određivanja šireg i užeg zadatka moraju regulisati nadležnosti i zone odgovornosti podređenih, general Bobetko je 21. aprila 1992. u Grudama izdao Naredbu kojom je izvršena podjela zona odgovornosti i zadaci, "i to kao jedno od principijelnih pitanja na liniji zapovijedanja". Tom naredbom je, "u cilju učinkovitijeg i operativnijeg zapovjedanja" izvršio podjelu zona odgovornosti i imenovao odgovorne oficire za područje Livna i područje Tomislavgrad – Prozor - Konjic. Za livanjski pravac (područje Livna) je odredio odgovornim general-bojnika Hrvatske vojske Antu Rosu, a za organizovanje odbrane pravca Tomislavgrad (područje Tomislavgrad - Prozor - Konjic) brigadira Hrvatske vojske Miljenka Crnjeca. Naredbama je general Bobetko regulisao vrijeme, cilj, širi i uži zadatak i sastav zapovjedništava, te jasno povezao odgovornost, obaveze, nadležnosti i zone odgovornosti potčinjenih. I general Ante Roso je bio neposredno potčinjen Zapovjedništvu Južnog vojišta ("ovom zapovjedništvu"), pri čemu je "sva izvješća i zahtjeve", trebalo dostavljati

na IZM Grude, a brigadir Miljenko Crnjec je bio "obavezan uspostaviti najuspješniju saradnju i koordinirati sve aktivnosti na tom području".

General Bobetko je (oko 20. aprila) formirao i Zapovjedništvo sektora za Široki Brijeg, Čitluk, Ljubuški i Čapljinu, na čelu sa general - bojnikom Hrvatske vojske Slobodanom Praljkom.

U agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu učestvovale su, u periodu od 12. aprila do sredine jula 1992., pod neposrednom komandom zapovjednika Južnog vojišta, generala Janka Bobetka, glavnina ili dijelovi sljedećih jedinica Hrvatske vojske:

- 1. "A" brigada ZNG;
- 4. brigada ZNG (na području Ljubuškog i Čitluka);
- 101. "R" brigada ZNG;
- 115. brigada (na području Livna i Tomislavgrada);
- 116. brigada (iz Metkovića - na području Čapljine i Stoca, zapovjednik brigadir Luka Džanko);
- 126. brigada (na području Livna i Tomislavgrada);
- 153. "R" brigada;
- 156. brigada (na području Dubravske visoravni i šire, zapovjednik kapetan korvete Ante Urlić);
- Taktička grupa 2 (TG-2), zapovjednik pukovnik Ivan Beneta;
- Taktička grupa 4 - (TG-4) (na području Livna i Tomislavgrada);
- Taktička grupa (TG) Sinj;
- Bojna "Frankopan" (u zoni odgovornosti IZM - Srednja Bosna, zapovjednik bojnik Ivan Zorić);
- Grupa za protivoklopnu borbu (POG), iz Siska;
- vod veze (N) Glavnog stožera Hrvatske vojske;
- 1. dobrovoljačka pukovnija „Kralj Tomislav" (na području Čapljine, zapovjednik Nijaz Batlak, zvani Mate Šarlija - Daidža).

Na području Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, general Bobetko je bio apsolutni komandant, o čemu postoje brojni dokumenti. Ukazaćemo, primjera radi, na njegovu zapovijed (Klasa: 8/92-01/150, Ur. broj: 1080-01-01-92-1), od 18. juna 1992, koju je uputio oficirima Ivanu Andabaku i Jasminu Jaganjcu. On je, nakon zauzimanja istočne obale rijeke Neretve i grada Mostara, "a u cilju sređivanja bojnog poretka na dostignutim crtama, potpune kontrole vojnih objekata i evidencije ratnog plijena", navedenim oficirima naredio:

- da Zapovjedništvo jugoistočne Hercegovine (Operativna grupa JIH Međugorje) iz Međugorja premjeste u Mostar;

- na dostignutim crtama srede bojni poredak i pristupe inžinjerijskom uređenju;
- izvrše raspodjelu zona odgovornosti i svaku jedinicu učine odgovornom za dodijeljenu zonu;
- dio topništva odmah prebace u širi rejon Stoca, a vatreno djelovanje usaglase sa jedinicama Hrvatskog vijeća obrane Stoca;
- ofanzivno vojno djelovanje usmjere ka Bijelom Polju, do "konačnog oslobođenja istog i presijecanja komunikacija preko planine Velež", odnosno do zauzimanja Bijelog Polja i šireg područja;
- osvojene vojne objekte osiguraju stražama, odrede njihove komandante, sačine popis inventara, te spriječe otuđenje imovine;
- sačine popis zaplijenjene opreme, posebno topništva, tenkova, motornih vozila i streljiva svih vrsta;
- pristupe razminiranju objekata i glavnih komunikacija, koristeći potpuno obučene ekipe;
- pristupe asanaciji bojišta ("ubijene neprijateljske vojnike pokopati na određenim lokacijama uz evidenciju istih");
- spriječe odlaženje civila na lijevu obalu Neretve u širem rejonu Mostara ("Preko organa vlasti u Mostaru ne dozvoliti povratak izbjeglica do potpune sigurnosti građana");
- spriječe (vojnom i civilnom policijom) provale u stanove, krađe imovine i bilo kakvo huligansko ponašanje;
- zarobljene "neprijateljske 'oficire'" prebace iz Mostara u Ploče (za realizaciju te zapovijedi odgovorni su bili brigadir Ivan Andabak i bojnik Jasmin Jaganjac);
- "ratni štab određuje prioritet zadataka koje civilni organi moraju sprovesti";
- izvrše mobilizaciju svih organa i civilnih službi i uvedu radnu obavezu u cilju saniranja stanja u Mostaru.

General Bobetko je potčinjenim jedinicama Hrvatskog vijeća obrane izdavao naredbe i o sprovođenju zarobljenika, o organizaciji zaštite privrednih objekata u Mostaru, upućivanju tenkovskih posada za Mostar i dr.

Na području Kupreške visoravni, Republika Hrvatska je, u prvoj polovini aprila 1992., angažovala četiri brigade Hrvatske vojske:

- 1. brigada;
- 106. (osiječka) brigada;
- 109. (vukovarska) brigada;
- 126. (sinjska) brigada (dio).

U Bosanskoj Posavini su maja 1992. djelovale sljedeće jedinice Hrvatske vojske:

- 108. brigada ZNG;
- 131. brigada;
- 139. brigada;
- 157.brigada;
- Taktička grupa 123 (TG-123) ;
- 2. motorizovani artiljerijski divizion Operativne zone Osijek.
- 105. (bjelovarska) brigada;
- 106. (osječka) brigada;
- 108. (slavonskobrodska) brigada;
- 109. (vukovarska) brigada;
- 111. brigada;
- 127. (virovitička) brigada;
- 3 A brigada (1. bojna 3. brigade ZNG);
- Vojna policija iz sastava 68. bataljona vojne policije Osijek;
- Bataljon Koraće i druge manje borbene grupe iz Požege i Osijeka.

U napadu na Novi Travnik (19. oktobra 1992.) učestvovale su i dvije brigade Hrvatske vojske: 114. brigada (dio) iz Šibenika i 123. brigada iz Varaždina.

Nakon zauzimanja nekoliko objekata u gradu (u noći 21./22. oktobra), Hrvatska vojska (dijelovi 114. šibenske i 113. splitske brigade, dijelovi specijalnih jedinica „Divovi" i Tigrovi" i uz artiljerijsku podršku), zajedno sa HVO, zauzeli su grad Prozor i izvršili brojne zločine nad Bošnjacima.

U osvajačkom napadu na Gornji Vakuf, oktobra 1992., učestvovao je i bataljon Hrvatske vojske "Frankopan".

Angažovanje Hrvatske vojske protiv Republike Bosne i Hercegovine 1992. bilo je poznato i Ujedinjenim nacijama. U Rezoluciji 752, od 15. maja 1992., Vijeće sigurnosti je zahtijevalo "da se svi oblici miješanja koji dolaze izvan Bosne i Hercegovine", uključujući i elemente Hrvatske vojske, "odmah obustave i da susjedi Bosne i Hercegovine poduzmu hitnu akciju radi okončanja ovakvog miješanja i da poštuju teritorijalnu cjelovitost Bosne i Hercegovine". U Rezoluciji 47/121, od 18. decembra 1992., Generalna skupština je zahtijevala da se, u skladu sa navedenom rezolucijom Vijeća sigurnosti, "svi dijelovi Hrvatske vojske..." u Republici Bosni i Hercegovini "moraju povući odmah...". Međutim, do tog povlačenja nije došlo.

b) Otvorena agresija (januar 1993. – mart 1994. godine)

Republika Hrvatska je u toku 1993. i 1994. izvodila više ofanziva protiv Bosne i Hercegovine. Prva je počela januara 1993., kada su jedinice Hrvatske vojske pokušale prodor u izvorni sliv Vrbasa, radi spajanja sa jedinicama Operativne zone srednja Bosna. Tada su dva bataljona 114. brigade Hrvatske vojske, "Škorpije" iz Trogira i "Alkari" iz Sinja, ponovo napadali na Gornji Vakuf. U napadu na taj grad bila je uključena i 113. brigada Hrvatske vojske, zatim bataljon "Frankopan" i (specijalne jedinice "Divovi" i "Tigrovi", te "Vukovi" iz Splita.

U borbama oko Jablanice, u aprilu i maju 1993., učestvovale su 113. i 114. brigada Hrvatske vojske, pojačane specijalnim jedinicama "Tigrovi" i "Divovi". U prvoj polovini maja 1993. u velikoj ofanzivi u širem rejonu Mostara, te prema Jablanici i Konjicu, učestvovale su i Splitska i Neretvanska brigada, kao i neke specijalne jedinice Hrvatske vojske iz Dubrovnika. U kontraudaru Hrvatskog vijeća obrane na lokalitetu Pijesci - Bivolje Brdo – Blagaj, protiv Armije Republike Bosne i Hercegovine učestvovalo je oko 2.400 vojnika, od čega oko 2.000 pripadnika Hrvatske vojske (oko 750 pripadnika Slavonske brigade, 250 pripadnika 1. brigade "Tigrovi" i oko 1.000 vojnika iz Metkovića). Krajem juna 1993. u Bosnu su upali i dijelovi 163. brigade Hrvatske vojske.

U agresiji Republike Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu, u prvoj polovini 1993., učestvovale su, prema podacima Vlade Republike Bosne i Hercegovine, i sljedeće jedinice Hrvatske vojske:

- 113. (splitska) brigada;
- 114. (šibenska) brigada;
- 123. (varaždinska) brigada;
- elementi jedne brigade iz Metkovića (na području Bune, Dubrava i Stoca);
- jedna tenkovska jedinica (na širem području Čvrsnice).

U julu 1993., prilikom napada na Bugojno, opkoljene jedinice Hrvatskog vijeća obrane u gradu pokušala je deblokirati specijalna jedinica "Pume" iz Varaždina. U obnovljenoj ofanzivi na Gornji Vakuf, jula 1993., učestvovale su sljedeće jedinice (glavnina ili dijelovi) Hrvatske vojske:

- 3. brigada ZNG (iz Osijeka);
- 5. gardijska brigada (iz Zagreba);
- 109. brigada (iz Vukovara);
- 113. brigada (iz Splita);
- 114. brigada (iz Šibenika);
- 123. brigada (dijelovi), iz Varaždina;
- brigada (dijelovi), iz Vinkovaca;

- bataljon „Matija Vlačić“, jedinica specijalne namjene.

Krajem jula i početkom avgusta 1993. u Hercegovinu su stigle nove snage Hrvatske vojske: oko 750 pripadnika 1. gardijske brigade "Tigrovi" u Čitluk, kao i određeni broj u Čapljinu.

Avgusta 1993. jaka pješadijsko - artiljerijska jedinica Hrvatske vojske iz Vinkovaca, stacionirana je u selu Trnovača, kod Gornjeg Vakufa, odakle je stalno napadala grad i okolinu.

U agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1993. su, pored ostalih, učestvovale i sljedeće jedinice (cjeline ili dijelovi) Hrvatske vojske:

- 1. brigade;
- 2. brigada (iz Siska);
- 3. brigada (dijelovi), iz Osijeka;
- 4. brigada;
- 5. brigada;
- 7. brigada (dijelovi), iz Varaždina;
- 60. samostalna bojna „Ludvig Pavlović“.

Franjo Tuđman je (sredinom 1993.) ministru odbrane (Gojku Šušku) i načelniku Glavnog stožera Hrvatske vojske (generalu Bobetku) izdao zadatak o pomoći i angažovanju Republike Hrvatske protiv Bosne i Hercegovine. To je učinio zbog toga jer se, po njemu, u Herceg-Bosni "rješava pitanje budućih granica hrvatske države". Istovremeno je ukazao "da je veoma važno da se obrane, tada, oni položaji koje je HVO tamo držao". To su, po njemu, bili: Novi Travnik, Vitez, Busovača i Mostar, s tim što je „trebalo, po mogućnosti, riješiti, što prije, problem Gornjeg Vakufa“.

Franjo Tuđman je u prvoj polovini novembra 1993. izdao zapovijed o ustrojavanju Glavnog stožera HVO-a. U njega su ušli sljedeći oficiri Hrvatske vojske: generali Ante Roso i Miljenko Crnjec, zatim Ljubo Ćesić-Rojs, pomoćnik načelnika Odjela za logistiku, te funkcioneri HDZ Hrvatske: Drago Krpina, načelnik Političke uprave Ministarstva obrane Republike Hrvatske i Ivan Tolj, koji je, takođe, obavljao tu dužnost u raznim periodima, kao i Goran Dodig, službenik u Ministarstvu obrane Republike Hrvatske, te Josip Juras, pomoćnik ministra obrane Republike Hrvatske. Za zapovjednika je imenovan Ante Roso. Za komandno mjesto je određeno Posušje.

U agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu u prvoj polovini januara 1994. učestvovale su sljedeće jedinice Hrvatske vojske:

- 175. brigade;

- 5. domobranska pukovnija;

- 6. domobranska pukovnija;

-11. domobranska pukovnija;

- specijalne jedinice:

- bojna „Matija Vlačić";

- „Tigrovi" (iz Zagreba);

- „Gromovi" (iz Siska) i druge.

U napadu na Bosnu i Hercegovinu, krajem januara 1994., učestvovale su sljedeće jedinice (dijelovi ili cijele) Hrvatske vojske:

- **1. gardijska brigada,** na širem području Prozora;
- **3. brigada** ZNG (iz Osijeka), na području Prozor - Gornji Vakuf;
- **5. gardijska brigada** (iz Zagreba), na širem području Mostara;
- **7. brigada** (iz Varaždina), na području Gornjeg Vakufa;
- **109. brigada** (iz Vukovara), na području Prozor - Gornji Vakuf;
- **113. brigada** (iz Splita), na području Mostara i šireg rejona Drežnice;
- **114. brigada** (iz Šibenika), na području Prozor - Gornji Vakuf;
- **175. brigada,** na području Gornjeg Vakufa;
- **brigada** (dijelovi), iz Vinkovaca, na području Prozor - Gornji Vakuf;
- **brigada** (dijelovi), iz Varaždina, na području Prozor - Gornji Vakuf;
- **Bojna „Crna legija" -** bataljon specijalno-izviđačke namjene, na području Prozor — Gornji Vakuf;
- **četiri brigade, tenkovski bataljon (20 tenkova) i dva artiljerijska divizio-na,** na području Bosanske posavine (šire područje Orašja);
- **više specijalnih jedinica** Hrvatske vojske: „Tigrovi",„Pume", „Matija Vlačić" (na području Mostara) i druge.

Međunarodni predstavnici u Bosni i Hercegovini su krajem januara i početkom februara 1994. dobijali izvještaje da "jedinice Hrvatske vojske dolaze u Bosnu i Hercegovinu da pomognu HVO". General Martin Garod (Martin Garrod) je u januaru i februaru 1994. u više navrata lično vidio vojne konvoje i mnoge pripadnike Hrvatske vojske u pokretu prema Prozoru i Gornjem Vakufu. On je, u svojstvu svjedoka optužbe u predmetu Kordić i Čerkez, 1. februara 2000. pred Haškim tibunalom, pored ostalog, izjavio: "Bilo je mnogo poricanja, ali smo imali i mnoga viđenja, i ja sam lično video mnogo HV konvoja koji su se kretali uz planinski put Tomislav-Grada do Prozora. Oni su uglavnom bili bez registarskih tablica, ali su HV oznake bile jasno vidljive... Mnoga od njih (vozila) su bili transporteri, neki su prevozili vojnike, neki su vukli minobacače ili artiljeriju".

Učešće Hrvatske vojske u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu je potvrđeno i na zajedničkoj sjednici Predsjedničkog vijeća Hrvatske republike Herceg-Bosne,

Predsjedništva HDZ BiH i Izvršnog odbora HDZ BiH, održanoj 6. marta 1994. u Mostaru, na kojoj je vođena rasprava o jednoj tački dnevnog reda "Izvješće o pregovorima u Washingtonu". Ivan Milas je, navodeći "da je potrebito maksimalno pojačati pregovarački tim, ojačati snage obrane", jer je, po njemu, Hrvatska "dobila zadaću da precizira ove prostore da se ne bi islamizirali", naglasio kako je "glavni interes obustava rata i Hrvatska je primorana da povuče svoje regularne trupe s ovih prostora".

Armija Republike Bosne i Hercegovine je ponovo zaustavila agresorsku ofanzivu Hrvatske vojske. U vrijeme kada su Hrvatska vojska i Hrvatsko vijeće obrane doživljavali vojne poraze u Bosni i Hercegovini od Armije Republike Bosne i Hercegovine, posebno "u trenutku kada je HVO bio na rubu poraza", potpisani su: Mirovni sporazum između Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane u Zagrebu (23. februara 1994.) i Sporazum u Splitu (12. marta 1994.), nakon čega je uslijedio Vašingtonski sporazum (18. marta 1994.).

Republika Hrvatska je sve osvajačke operacije na Bosnu i Hercegovinu planirala, pripremala i vodila iz Glavnog stožera Hrvatske vojske i Ministarstva obrane u Zagrebu, odakle su naređenja stizala u Bosnu i Hercegovinu, gdje su ih - pored Hrvatske vojske - lokalne komande Hrvatskog vijeća obrane samo izvršavale. Izvještaje o svim dešavanjima u Bosni i Hercegovini Hrvatsko vijeće obrane je preko Gruda prosljeđivalo u Zagreb, odakle je potom primalo instrukcije šta treba preduzeti, tako da je, u hijerarhijskom smislu, Hrvatsko vijeće obrane funkcionisalo samo kao sastavni dio Hrvatske vojske.

Hrvatska vojska je u agresiji na Bosnu i Hercegovinu, radi podrške kopnenim snagama, koristila i avijaciju, helikoptere, zatim hemijska i druga borbena sredstva. Tako su, na primjer, 24. jula 1993. dva klipna aviona Hrvatske vojske, sa 5 bombi, dejstvovala po selu Dračevica (poletjeli su sa aerodroma Mostarsko blato). Klipni avioni bombardovali su 2. avgusta 1993. Raštane, kod Mostara, a zatim 5. i 24. avgusta Mostar (5. avgusta improvizovanim bombama, a 24. avgusta bombama punjenim bojnim otrovima tipa nadražljivac). Avioni su 7. septembra sa šest bombi bombardovali Mostar.

I dokumenta Ujedinjenih nacija potvrđuju učešće Hrvatske vojske u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Savjet sigurnosti je rezolucijama 752, od 15. maja 1992., i 787, od 16. novembra 1992., zahtijevao da Republika Hrvatska odmah povuče svoje trupe, obustavi sve oblike miješanja i poštuje teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine.

Izvještajima od 1. i 17. februara 1994. Godine, Generalni sekretar je obavijestio Savjet sigurnosti o direktnom angažovanju Hrvatske vojske u i protiv Bosne i Hercegovine. Tako je u izvještaju od 1. februara Butros Gali (Boutros Boutros Ghali) naveo:

"Od prije nekog vremena, Hrvatska vojska direktno podržava Hrvatsko vijeće obrane, snabdijevajući ga ljudstvom, opremom i naoružanjem. U početku je ta podrška bila ograničena na pojedince i male skupine, često dobrovoljce. Međutim,

izgleda da je s uspjehom ofanziva, što su ih snage Vlade Bosne i Hercegovine preduzele protiv Hrvatskog vijeća obrane, došlo do povećanja broja hrvatskih vojnika. Procjenjuje se da bi njihov ukupan broj u Bosni i Hercegovini mogao odgovarati snazi tri brigade redovne Hrvatske vojske, odnosno otprilike 3.000 do 5.000 ljudi (radi se o procjeni, budući da sredstvima kojima raspolaže UNPROFOR nije u mogućnosti da prikupi podatke potrebne za tačnije utvrđivanje njihovog broja)".

U jedinicama Hrvatskog vijeća obrane bio je veliki broj pripadnika Hrvatske vojske (oficiri, podoficiri i vojnici iz Republike Hrvatske), koji su učestvovali u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Oni su, po nalogu Vlade Republike Hrvatske (na osnovu naredbi Ministarstva obrane Republike Hrvatske i Glavnog stožera Hrvatske vojske), upućivani u "otkomandu u BiH", gdje su privremeno izmještani na neodređeno vrijeme i raspoređivani u jedinice Hrvatskog vijeća obrane. Republika Hrvatska je, u cilju zauzimanja znatnog dijela Republike Bosne i Hercegovine, mobilisala svoju vojsku (Hrvatsku vojsku), čiji su pripadnici služili i u Hrvatskom vijeću obrane kao vojnici Hrvatske vojske. Svi visoki komandanti Hrvatskog vijeća obrane su imenovani sa jedinstvenih kadrovskih listi Hrvatske vojske i njihovo imenovanje je vršio Glavni stožer u Zagrebu, pri čemu je upućivanje u stranu zemlju (Bosnu i Hercegovinu) vršeno kao u bilo koji dio Hrvatske. Većina visokih oficira Hrvatskog vijeća obrane su bili pripadnici Hrvatske vojske i građani Republike Hrvatske. Na sva najznačajnija rukovodna i komandna mjesta u Glavnom stožeru Hrvatskog vijeća obrane postavljeni su visoki oficiri Hrvatske vojske. Komandant Glavnog stožera (do oktobra 1992.) bio je Milivoj Petković, brigadir Hrvatske vojske. On je rođen u Vrpolju, kod Šibenika, državljanin Republike Hrvatske (u toku 1993. on je bio načelnik Glavnog stožera Hrvatskog vijeća obrane). Član Glavnog stožera Hrvatskog vijeća obrane Ante Prkačin rođen je u Slavonskom Brodu. Zapovjednik Glavnog stožera Hrvatskog vijeća obrane od oktobra 1992. do 10. novembra 1993. bio je general Slobodan Praljak, rukovodilac političkog odjela Ministarstva obrane Republike Hrvatske. General Ante Roso je bio komandant specijalnih jedinica Glavnog stožera Hrvatske vojske i rođen je u Slavoniji. On je novembra 1993., zajedno sa kompletnim sastavom Glavnog stožera HVO-a i njegovim prištapskim jedinicama, lično od šefa Republike Hrvatske Franje Tuđmana, imenovan za zapovjednika Glavnog stožera Hrvatskog vijeća obrane. Jedan od komandanata bataljona "Ludvig Pavlović" (Zoran Delić) bio je hrvatski državljanin, koji živi u Zadru. Takođe, jedan broj instruktora Hrvatskog vijeća obrane za obuku oficira u centrima u Tomislavgradu i Grudama došao je iz Republike Hrvatske.

Glavni stožer Hrvatskog vijeća obrane Hrvatske zajednice Herceg-Bosna je i u toku 1993. tražio podatke "za časnike HV u HVO-u". Brigadir Milivoje Petković, zapovjednik tog stožera je, "u cilju sticanja potpune evidencije i reguliranja statusa časnika HV u HVO-u", 12. aprila izdao zapovijed br. 01-618/93. o dostavi tih podataka.

Komandanti Operativne zone sjeverozapadna Hercegovina i Operativne zone srednja Bosna (IZM - Vitez), pukovnici Željko Šiljeg i Tihomir Blaškić, istoga su

dana, tj. 12. aprila 1993., na osnovu navedene naredbe Glavnog stožera Hrvatskog vijeća obrane, ("OBRANA. VOJNA TAJNA. STROGO POV") potčinjenim jedinicama izdali naredbe da dostave "popis svih časnika HV", koji su se nalazili u njihovim jedinicama i komandama. U naredbama je naglašen način popune popisa, sa navođenjem roka za njihovo izvršenje.

Očigledno da je Republika Hrvatska (sa svojim regularnim trupama i hrvatskim kolaboracionistima iz Bosne i Hercegovine) učestvovala u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, te je riječ o sukobu međunarodnog karaktera. Haški tribunal je, na osnovu direktne i indirektne intervencije Republike Hrvatske u Bosni i Hercegovini, "u oružanom sukobu protiv bosanskih Muslimana", o čemu "postoje više nego dovoljni dokazi", sukob okarakterisao kao međunarodni, čime je riječ o zločinu protiv mira, odnosno, agresiji Republike Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Očito da je Hrvatska vojska planirala, pripremala i vodila agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, tj. rukovodila i komandovala svim hrvatskim vojnim operacijama na teritoriji Bosne i Hercegovine. To znači da Hrvatsko vijeće obrane, kao samostalna oružana sila, nije ni postojalo. U cilju provođenja agresije, Republika Hrvatska je, kao i Srbija i Crna Gora (Savezna Republika Jugoslavija), formirala svoje kolaboracionističke vojne snage u Bosni i Hercegovini pod nazivom Hrvatsko vijeće obrane. Međutim, bojeći se međunarodnih sankcija, Republika Hrvatska je insistirala na tezi kako je Hrvatsko vijeće obrane, navodno, samostalna oružana formacija, iako je, u suštini, Hrvatsko vijeće obrane bilo uključeno u oružane snage Republike Hrvatske. Ustvari, Hrvatsko vijeće obrane je bilo sastavni dio Hrvatske vojske, koje je od svog formiranja u potpunosti bilo involvirano u njenu organizacijsku i komandnu strukturu, a za koje je Republika Hrvatska, pored ostalog, osiguravala i ogromna finansijska sredstva. Hrvatsko vijeće obrane i Hrvatska vojska djelovali su u pravcu realizacije jedinstvenog cilja - osvajanja teritorije Bosne i Hercegovine i njenog priključenja susjednoj Republici Hrvatskoj.

5. LOGISTIČKO OBEZBJEĐENJE HVO

Učešće Republike Hrvatske u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu pouzadno se, pored njene oružane sile, **može utvrditi i na osnovu** logističkog osiguranja Hrvatskog vijeća obrane, **bez kojeg se ne bi moglo ni formirati niti djelovati. Naime, Republika Hrvatska je, za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, pored kadrovske, uglavnom, u živoj sili, Hrvatskom vijeću obrane pružala i finansijsku i logističku podršku, kao i značajnu drugu materijalnu**

pomoć. Hrvatska je dnevno trošila milion njemačkih maraka za pomoć svim strukturama Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, uključujući i Hrvatsko vijeće obrane. Hrvatska je opskrbljivala Hrvatsko vijeće obrane značajnim količinama oružja i vojne opreme, te gorivom, vozilima, hranom, a i municijom. Među materijalno-tehničkim sredstvima bilo je prisustvo tenkova T-55 i haubica sa posadama i s oznakom Hrvatske vojske. Tako su, na primjer, hrvatski tenkovi T-53 bili prisutni na području Gornjeg Vakufa, kojima su upravljale posade Hrvatske vojske protiv Armije Republike Bosne i Hercegovine.

Jedinice Hrvatske vojske koje su učestvovale u agresiji i drugim oblicima zločina u Republici Bosni i Hercegovini snabdjevene su materijalno-tehničkim sredstvima i opremom iz Republike Hrvatske.

Hrvatska zajednica Herceg-Bosna se oslanjala i na PTK sistem Republike Hrvatske, čiji su kadrovi rukovodili i koordinirali svim aktivnostima iz te oblasti. Takvo stanje je bilo i u oblasti veza i informisanja, te između Gospodarske komore Republike Hrvatske i Gospodarske komore Hrvatske zajednice Herceg-Bosna. U tim međusobnim kontaktima ragovaralo se i "o problemima tekstilne i kožarske industrije u HZH-B i Hrvatskoj". Postojao je "obostrani interes za zajedničke poslove, pogotovo što su tekstil i koža grane u kojima i HZ HB i Hrvatska imaju značajne izgrađene kapacitete, a međusobno su komplementarni".

Republika Hrvatska je za potrebe Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine osiguravala i novčana sredstva. Tako je Ministarstvo finansija Republike Hrvatske Općinskom odboru HDZ Bugojno izdvojilo sredstva na posebnom računu kod jedne banke u Beču u iznosu od 540.000 DM. Općinski odbor HDZ Bugojno je početkom marta 1992. dao saglasnost da se ta sredstva upotrijebe "na ime dogovorene isporuke opreme za potrebe obrane Bugojna". Ministarstvo finansija Republike Hrvatske je i 3. jula 1992. HDZ Bugojno dostavilo 10.000 DM.

Poseban oblik direktne pomoći i podrške jedinicama Hrvatskog vijeća obrane od strane Republike Hrvatske je bio i u školovanju i obuci, posebno komandnog kadra. Tako su vojnici, podoficiri i oficiri Hrvatskog vijeća obrane školovani i obučavani na Hrvatskom vojnom učilištu "Petar Zrinski" i drugim centrima za školovanje i specijalističku obuku pripadnika Hrvatske vojske, te Centru za obuku specijalne policije i drugim ustanovama u Republici Hrvatskoj (Zagrebu, Splitu, Pločama i drugim mjestima).[1]

1 Izbor i selekciju teksta pripremila Redakcija Zbornika iz knjige prof. dr. Smaila Čekića *AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU-PLANIRANJE, PRIPREMU I IZVOĐENJE,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004., str. 935-1115.

General Mustafa Polutak

ORGANIZACIJA, PRIPREMA I ODBRANA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

UVOD

Srbi i Hrvati, kroz istoriju u sukobima, složili su se oko okupacije i podjele Bosne i Hercegovine. Zašto ne reći da je neshvatljivo postojanje i nastavak saradnje i sadejstva između Hrvatske i Srbije, poslije tako žestokog rata između njih u Hrvatskoj, poslije stradanja Vukovara, Istočne Slavonije, Like i Korduna. I pored svega što su učinili jedni drugima, srpsko rukovodstvo, na čelu sa Miloševićem i hrvatsko, na čelu sa Tuđmanom, potpomognuti srpskim rukovodstvom iz Bosne i Hercegovine, na čelu sa Karadžićem i hrvatskim, na čelu sa Bobanom, slagali su se kada je u pitanju agresija na Bosnu i Hercegovinu i njena podjela.

Međunarodna zajednica, iako upoznata sa namjerama i pripremama agresora na Bosnu i Hercegovinu, ne čini ništa da spriječi agresiju. Nametanjem embarga na uvoz naoružanja i vojne opreme onemogućava uspješnu odbranu Bosne i Hercegovine. Čekali su da za 15 dana, mjesec, dva, godinu, dvije godine, Bosna i Hercegovine padne.

Uprkos svima, Bosna i Hercegovina se branila i odbranila. Odbranila se svojim legitimnim Oružanim snagama, Armijom RBiH i MUP-om RBiH. Otpor agresorima i njihovim kolaboracionističkim snagama iz Bosne i Hercegovine pružen je, u prvom redu, od strane Bošnjaka, sa manjim učešćem Srba, Hrvata i ostalih.

POKUŠAJ DA SE RAT IZBJEGNE I RAD BOSANSKOHERCEGOVAČKOG RUKOVODSTVA NA PRIPREMI ZA ODBRANU

Za Bosnu i Hercegovinu i njen bošnjački narod, početkom devedesetih godina dvadesetog vijeka, postojala je ozbiljna opasnost da nestanu; bila je to opasnost od istočnog i zapadnog susjeda, oba jaka, posebno računajući na njihov „prvi ešalon" - većinu srpskog i hrvatskog naroda Bosne i Hercegovine. U to vrijeme nudile su se samo tri „slamke spasa" Bosne i Hercegovine:

1. Da međunarodna zajednica primora Srbiju, Crnu Goru i Hrvatsku da odustanu od svojih agresivnih namjera prema BiH;
2. U izraženoj želji bh. patriota da brane Bosnu i Hercegovinu i da žive u samostalnoj i nezavisnoj državi, priznatoj od međunarodne zajednice;
3. U spremnosti branilaca da i oružjem brane Bosnu i Hercegovinu.

Pokušaj „lutajuće" šestorke da na miran način dogovore opstanak ili disoluciju SFRJ, od februara do juna 1991. godine, nije uspio. Bosanskohercegovačko vođstvo, na čelu sa Alijom Izetbegovićem, željelo je Bosnu i Hercegovinu kao nezavisnu, samostalnu republiku u savezu ravnopravnih država i naroda Jugoslavije, ili, ako to ne prihvate sve republike Jugoslavije, Bosnu i Hercegovinu kao samostalnu, nezavisnu, međunarodno priznatu državu. Nije prihvatano rješenje „krnje Jugoslavije" bez Slovenije i Hrvatske. Rješenjem nezavisne, slobodne i međunarodno priznate Bosne i Hercegovine van Jugoslavije nije se slagalo srpsko rukovodstvo u Bosni i Hercegovini.

Stavljanjem rukovodstva JNA na stranu srpskog naroda, situacija po Bosnu i Hercegovinu se usložila. Specifičnost Bosne i Hercegovine, a posebno izmješanost stanovništva, u nacionalnom smislu, nisu išli u prilog podjele Bosne i Hercegovine kako su to zamišljali velikosrpski i velikohrvatski ideolozi. Da bi izbjeglo sukobe, ili ih bar odložilo, bosanskohercegovačko rukovodstvo prihvatalo je odluke saveznih organa, iako su ta rješenja bila nepovoljna po Bosnu i Hercegovinu. Između ostalog, prihvatilo je promjenu u rukovođenju i komandovanju Teritorijalnom odbranom SR-BiH kojim RIK TO BiH prelazi u nadležnost saveznih organa. Prihvaćene su odluke o smanjenju TO BiH (1989. godine TO ima 198.453, a 1991. godine 86.164 pripadnika). Prihvaćeno je i povlačenje i smještaj naoružanja i druge opreme TO u skladišta JNA.

Bez obzira na popuštanje bh. rukovodstva i pokušaja da se sukobi izbjegnu, Bosni i Hercegovini je prijetila opasnost od nemira, sukoba i agresije. Shvativši svu ozbiljnost situacije, opasnost od nadolazeće krize i izbijanja rata, Stranka demokratske akcije, u svom najužem rukovodstvu, donosi odluku da Bosnu i Hercegovinu, te u prvom redu patriote, pripreme i organizuju za pružanje otpora i odbranu. To čini

preko svojih kadrova u Ministarstvu odbrane i općinskim sekretarijatima odbrane, u Ministarstvu unutrašnjih poslova i Teritorijalne odbrane. Pored toga, rukovodstvo SDA se opredijelilo za okupljanje, organizovanje i pripremu probosanskih snaga za odbranu Bosne i Hercegovine.

Tako je rukovodstvo SDA, 10. juna 1991. godine, u Domu milicije u Sarajevu, organizovalo skup predstavnika bošnjačkog naroda. Skupom je rukovodio Alija Izetbegović, predsjednik SDA. Na skupu je razmatran položaj Muslimana u Jugoslaviji. Sa skupa je izdat PROGLAS u kome se ističu težnje Muslimana za cjelovitom i građanskom Bosnom i Hercegovinom sa punim slobodama i pravima naroda i građana u njoj. U njenu odbranu pozvani su svi njeni građani. Formiran je „Savjet za nacionalnu odbranu", kao tijelo koje će se baviti praćenjem i procjenama ugroženosti bošnjačkog naroda i Bosne i Hercegovine. Savjet će predlagati mjere rukovodstvu SDA za preduzimanje konkretnih aktivnosti u cilju rješavanja novonastalih problema u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji.

Osnovna zamisao i koncepcija SDA i poslije skupa u Domu milicije bila je: svim političkim sredstvima, preko svojih članova u vlasti SR BiH i na međunarodnom planu, činiti sve da se rat u Bosni i Hercegovini izbjegne, ili da se njegovo izbijanje odloži za što duži period. Istovremeno, činiti sve da se bošnjački narod i sve patriote što bolje organizuju i pripreme za oružani sukob i odbranu Bosne i Hercegovine.

Neslaganja u rukovodstvu Bosne i Hercegovine posebno dolaze do izražaja izbijanjem rata u Hrvatskoj. Na jednoj strani su bili predstavnici srpskog naroda predvođeni SDS-om, koji su podržavali dejstva JNA i agresiju na Hrvatsku, a na drugoj strani su bili predstavnici bošnjačkog i hrvatskog naroda predvođeni SDA i HDZ-om, koji su bili protiv agresije na Hrvatsku. Tako je rukovodstvo SDS u Bosni i Hercegovini, po nalogu Slobodana Miloševića, bilo u funkciji organizatora mobilizacije, naoružavanja i slanja ratnih jedinica JNA iz Bosne i Hercegovine na hrvatsko ratište. Bošnjačko rukovodstvo i hrvatsko rukovodstvo u tome nije učestvovalo, ističući da to nije „naš rat".

Nakon ovakvog djelovanja i angažovanja prvenstveno u vlasti BiH, više nije bilo nikakve dileme ko je na kojoj strani i ko se za što bori.

Povlačenjem JNA iz Slovenije, a poslije i iz Hrvatske, njen najveći dio se stacionirao u Bosni i Hercegovini, što usložnjava ionako složenu situaciju. Poseban problem su bili rezervisti iz Srbije i Crne Gore u sastavu jedinica JNA na prostoru Bosne i Hercegovine. Iz tog razloga, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine 21. septembra 1991. godine je zaključilo da se od JNA traži povlačenje rezervista iz Srbije i Crne Gore sa teritorije Bosne i Hercegovine i da se može, uz saglasnost Predsjedništva SR BiH, izvršiti mobilizacija prostornih jedinica TO po odluci skupština općina i da se u tom slučaju može od JNA tražiti vraćanje oduzetog naoružanja.

Na kraju, kad je poslije otcjepljenja Slovenije i Hrvatske od SFRJ postalo jasno da je i zvanično otpočela disolucija SFRJ, Skupština SRBiH, bez obzira na protivljenje srpskog rukovodstva, donosi Odluku o raspisivanju referenduma za nezavisnost i suverenost Bosne i Hercegovine. Provođenje referenduma i volje većine građana Bosne i Hercegovine bili su uslovi međunarodne zajednice za priznanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine.

Proglašenje i priznanje Bosne i Hercegovine kao nezavisne države, 06. aprila 1992. godine, bili su povodi za otvorenu agresiju Srbije i Crne Gore na tek priznatu, slobodnu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu.

Predsjedništvo SRBiH, cijeneći neposrednu, otvorenu agresiju na Bosnu i Hercegovinu, a poslije niza ispoljenih neprijateljskih aktivnosti u i oko Sarajeva, u Bijeljini, Foči i drugim mjestima, 4. aprila 1992. godine donosi vrlo bitne odluke:

- Odluka o izvršenju mobilizacije jedinica TO općina i grada Sarajeva,
- Odluka o izvršenju mobilizacije jedinica MUP-a.

Odluka o traženju od JNA da vrati oduzeto naoružanje od TO i MUP-a (sa ovim odlukama se nisu složili članovi Predsjedništva iz srpskog naroda Biljana Plavšić i Nikola Koljević. Tada su i napustili Predsjedništvo BiH i nisu više sudjelovali u njegovom radu).

Odluke su ispoštovane tamo gdje je postojala lojalnost legitimnim organima vlasti u Bosni i Hercegovini.

Neposredno po međunarodnom priznanju Bosne i Hercegovine i otpočinjanju agresije na BiH od strane Srbije i Crne Gore, Predsjedništvo BiH 8. aprila 1992. godine donosi veoma značajne odluke i uredbe, a najbitnije su:

- Uredba o izmjeni naziva Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina u Republika Bosna i Hercegovina;
- Uredba o ukidanju RŠTO i obrazovanje Štaba TO RBiH, kojom su razriješeni dužnosti dotadašnji komandant Republičkog štaba TO BiH general-pukovnik Drago Vukosavljević i načelnik Štaba general-pukovnik Fikret Jakić, a za komandanta Štaba TO RBiH imenovan pukovnik Hasan Efendić i za načelnika Štaba pukovnik Stjepan Šiber. *(Prilog 1)*;
- Odluka o proglašenju neposredne ratne opasnosti;
- Odluka o radnoj obavezi u RBiH.

Odluke su posebno značajne za odbranu Bosne i Hercegovine od agresije: ozakonjene su Oružane snage RBiH, nastavljen je kontinuitet TO i njen sistem RIK-a od najvišeg do najnižeg nivoa, odnosno svih onih koji su iskazali lojalnost i privrženost legalnim organima RBiH.

Predsjedništvo RBiH ne gubi vrijeme, pa već narednog dana, 9. aprila 1992. godine, donosi „Odluku o objedinjavanju svih oružanih snaga i sastava na teritoriji BiH", kojom svi oružani sastavi, sem MUP-a i JNA, ulaze u sastav TO RBiH. Rok ulaska i objedinjavanja je dat do 15. aprila 1992. godine. *(Prilog 2)*.

Iako nerado, pojedinci i grupe iz sastava Patriotske lige i Zelenih beretki ipak su vremenom prihvatili Odluku Predsjedništva RBiH i ušli u sastav TO RBiH.

Dvadesetog juna 1992. godine, po mnogima sa zakašnjenjem, Predsjedništvo RBiH donosi „Odluku o proglašenju ratnog stanja" i Naredbu o proglašenju opće javne mobilizacije.

Dvadesetšestog juna 1992. godine Predsjedništvo RBiH usvaja Platformu za djelovanje Predsjedništva u ratnim uslovima.

Predsjedništvo RBiH 23. juna 1992. godine, svojom Naredbom, preimenuje Teritorijalnu odbranu u Armiju RBiH.

Predsjedništvo R BiH donosi Odluku o formiranju korpusa ARBiH.

Dakle, iako u veoma složenim uslovima, odmah po otpočinjanju agresije, Predsjedništvo RBiH, kao Vrhovna komanda, donosila je ključne odluke za odbranu od agresije:

- Normativno i pravno je uspostavljena legalna i legitimna oružana sila međunarodno priznate države RBiH: Teritorijalna odbrana, pa ARBiH.
- Uređen je i uspostavljen sistem RIK-a OS RBiH i obezbijeđene civilna komanda i kontrola.

Obezbijeđena je logistička podrška Oružanih snaga A RBiH u skladu sa mogućnostima.

Dakle, Štab Teritorijalne odbrane RBiH 8. aprila 1992. preuzeo je rukovođenje i komandovanje odbranom RBiH od agresije. U tom cilju donesena su, između ostalih, i sljedeća dokumenta, koja suimala historijski značaj za odbranu naše zemlje:

- Direktiva za odbranu suvereniteta i nezavisnosti RBiH - 12. aprila 1992. godine;
- Naređenje MO i ŠTO RBiH o okrupnjavanju jedinica Teritorijalne odbrane - 18. aprila 1992. godine;
- Naređenje MO i ŠTO RBiH o mobilizaciji svih jedinica TO RBiH - 8. aprila 1992. godine;
- Naređenje za formiranje brigada TO - 27. maja 1992. godine.

Odlukom Predsjedništva RBiH, u ulozi Vrhovne komande, od 23. juna 1992. godine, Teritorijalna odbrana RBiH preimenuje se u Armiju RBiH *(Prilog 3)*.

U daljnjem organizacionom jačanju i ustrojavanju A RBiH najznačajnije su sljedeće odluke:

- Odluka o formiranju operativnih grupa (OG) od 19. jula 1992. godine. Navedenom odlukom se ukrupnjavaju armijski sastavi, što je dovelo do unapređenja i uspješnijeg rukovođenja i komandovanja Armijom RBiH. Narastanjem i razvojem ARBiH OG su 18. 10. 1994. preformirane u divizije;

- Odluka o formiranju korpusa ARBiH *(Prilog 4)*. Ovom odlukom naređeno je formiranje 1. korpusa u Sarajevu, 2. korpusa u Tuzli, 3. korpusa u Zenici, 4. korpusa u Mostaru i 5. korpusa u Bihaću. U junu 1993. godine naređeno je i formiranje 6. korpusa u Konjicu od dijelova 1., 4. i 3. korpusa. Isti se ponovo gasi i ulazi u sastav 4. korpusa u februaru 1994. godine. U aprilu 1994. godine formiran je 7. korpus u Travniku - od dijela 3. Korpusa.

Teritorijalna odbrana, a poslije ARBiH, je od početka do kraja agresije neprekidno brojčano jačala. Tako je od prvog zvaničnog presjeka 30. 06. 1992. godine, kada je brojala 131.528 pripadnika, već krajem 1992. godine imala 205.097 pripadnika, krajem 1993. godine 228.000, krajem 1994. godine 227.645 i na kraju rata brojala je 211.036 pripadnika.

Teritorijalna odbrana, odnosno Armija RBiH, je od početka agresije do njenog okončanja zadržala multietnički karakter. Krajem 1992. godine u njenom sastavu bilo je 182.748 ili 89,1 % Muslimana (Bošnjaka), 12.346 ili 6,03 % Hrvata, 6.600 ili 3,22% Srba i 3.385 ili 1,65 % Ostalih. Krajem 1994. godine bilo je 216.160 ili 94,65 % Muslimana (Bošnjaka), 7.170 ili 3,15 % Hrvata, 1.762 ili 0,77 % Srba i 4.018 ili 1,77 % Ostalih.

Na osnovu tačke III Odluke o proglašenju neposredne ratne opasnosti, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 8. aprila 1992. godine, donijelo je

UREDBU
O UKIDANJU DOSADAŠNJEG REPUBLIČKOG ŠTABA TERITORIJALNE ODBRANE I OBRAZOVANJU ŠTABA TERITORIJALNE ODBRANE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Član 1.

Ukida se dosadašnji Republički štab Teritorijalne odbrane BiH i obrazuje štab teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine.

Član 2.

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine donosiće odluke o upotrebi jedinica teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine.

Ministarstvo za narodnu odbranu Republike Bosne i Hercegovine preko štaba teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine rukovodi i komanduje sastavima teritorijalne odbrane.

Član 3.

Zvanični privremeni znak svih pripadnika TO BiH biće stari bosanski grb štitastog oblika plave boje presječen bijelom dijagonalom sa po tri zlatnožuta ljiljana u svakom polju sa oznakom TO BiH iznad istog.

Član 4.

Razrješava se dužnosti dosadašnji komandant Republičkog štaba TO BiH general- potpukovnik Drago Vukosavljević i načelnik Republičkog štaba TO BiH general-potpukovnik Fikret Jakić.

Za komandanta Štaba TO Republike BiH imenuje se pukovnik Hasan Efendić, a za načelnika Štaba Republike TO BiH pukovnik Stjepan Šiber.

Član 5.

Ova uredba stupa na snagu odmah i objaviće se u "Službenom listu Republike BiH".

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine,

Broj: 01-011-303/92
Sarajevo, 8. aprila 1992. godine

PREDSJEDNIK
Alija Izetbegović

Prilog 1 - Uredba o ukidanju RŠTO

Dan kasnije Predsjedništvo RBiH, u sali koja se tresla od bliskih detonacija (detalj koji mi je ostao u sjećanju - domaćin zgrade lijepi šelotejp po prozorskim staklima, kao ilustraciju naše pripremljenosti za rat) donijelo je:

O D L U K U
O OBJEDINJAVNJU SVIH NAORUŽANIH SNAGA NA TERITORIJI REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

1. Svi naoružani sastavi i pojedinci, osim snaga JNA i snaga MUP-a, koji djeluju na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine, pod raznim oznakama i simbolima, dužni su da se prijave opštinskim, okružnim i Gradskom štabu teritorijalne odbrane, radi stavljanja pod jedinstvenu komandu i dobivanja jedinstvenih obilježja.

2. Svi štabovi teritorijalne odbrane se obavezuju da izvrše prihvat svih prijavljenih grupa i pojedinaca, evidentiraju ih i stavljaju u funkciju odbrane opštine, okruga, grada i Republike.

3. Sve naoružane grupe i pojedinci, koji se ne prijave i ne stave pod komandu opštinskim štabovima teritorijalne odbrane, odnosno okružnim štabovima teritorijalne odbrane i Gradskom štabu TO Sarajevo, smatraće se paravojnim formacijama, a prema istima će biti preduzete odgovarajuće zakonske sankcije.

4. Rok odziva, prijavljivanja i evidentiranja je najkasnije 15. april 1992. godine.

5. Za sprovođenje ove odluke odgovorni su ministar za narodnu odbranu, ministar za unutrašnje poslove i komandant teriorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine.

6. Odluku objaviti putem sredstava javnog informisanja.

PREDSJEDNIŠTVO REPUBLIKE
BOSNE I HERCEGOVINE

Broj: 01-011-306/92
Sarjevo, 09.04.1992. godine

PREDSJEDNIK
PREDSJEDNIŠTVA REPUBLIKE BiH
Alija Izetbegović

Prilog 2 - Odluka o objedinjavanju

Republika Bosna i Hercegovina
MINISTARSTVO ODBRANE
ARMIJA BIH
Pov. Broj 02/154-11
Datum, 25.06. 1992 god.
SARAJEVO

Na osnovu Amandmana LI tačka 5. stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine. na prijedlog komandanta Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, a shodno članu 41.Uredbe sa zakonskom snagom o oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine i člana 27. Uredbe sa zakonskom snagom o odbrani, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine. na sjednici održanoj 23. juna 1992.. godine donijelo je

N A R E D B U

1. MIJENJA SE NAZIV "TERITORIJALNA ODBRANA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE" U NAZIV "ARMIJA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE" I ORGANIZUJU SE ORUŽANE SNAGE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE.

2. NAREDJUJE SE PRELAZAK ŠTABA TERITORIJALNE ODBRANE U "GLAVNI ŠTAB ORUŽANIH SNAGA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE".

3. NAREDJUJE SE PRELAZAK GLAVNOG ŠTABA ORUŽANIH SNAGA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE NA RAD PO RATNOJ FORMACIJI U RATU.

4. Za izvršenje ove naredbe odgovoran je načelnik Glavnog Štaba oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine.

5. Naredba stupa na snagu danom donošnja a objaviće se u "Službenom listu RBiH".

PR.broj 01-011-
23. juna 1992. godine
Sarajevo

P R E D S J E D N I K
P R E D S J E D N I Š T V A R i H

A l i j a I z e t b e g o v i ć

Prilog 3 - Naredba

01824189

Na osnovu člana 9. stav 1. tačka 2. Uredbe sa zakonskom snagom o oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list R BiH", br. 4/92), Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, d o n o s i

O D L U K U
o formiranju korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine, zonama njihove odgovornosti i prepotčinjavanju

I

Na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine formiraju se slijedeći korpusi:

- 1. Korpus (Sarajevski),
- 2. Korpus (Tuzlanski),
- 3. Korpus (Banjalučki),
- 4. Korpus (Mostarski) i
- 5. Korpus (Bihaćki).

II

Zone odgovornosti korpusa iz tačke I ove Odluke obuhvataju teritorije slijedećih opština:

- 1. Korpus sa sjedištem u Sarajevu: Breza, Centar Sarajevo, Čajniče, Foča, Fojnica, Goražde, Hadžići, Han Pijesak, Ilidža, Ilijaš, Kalinovik, Kiseljak, Kreševo, Novi grad Sarajevo, Novo Sarajevo, Olovo, Pale, Rogatica, Rudo, Sokolac, Stari grad Sarajevo, Trnovo, Visoko, Vareš, Višegrad i Vogošća;

- 2. Korpus sa sjedištem u Tuzli: Banovići, Bijeljina, Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Bratunac, Brčko, Derventa, Doboj, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Kladanj, Lopare, Lukavac, Maglaj, Modrića, Odžak, Orašje, Srebrenica, Srebrenik, Teslić, Tešanj, Tuzla, Šekovići, Ugljevik, Vlasenica, Zvornik i Živinice;

- 3. Korpus sa privremenim sjedištem u Zenici: Banja Luka, Bosanska Dubica, Bos. Gradišta, Bugojno, Busovača, Čelinac, Donji Vakuf, Gornji Vakuf, Jajce, Kakanj,

Prilog 4 - Odluka o formiranju korpusa

01824190

Kotor Varoš, Kupres, Laktaši, Mrkonjić Grad, Novi Travnik, Prnjavor, Skender Vakuf, Srbac, Šipovo, Travnik, Vitez, Zavidovići, Zenica i Žepče;

- 4. Korpus sa sjedištem u Mostaru: Bileća, Čapljina, Čitluk, Gacko, Grude, Jablanica, Konjic, Široki Brijeg, Livno, Ljubinje, Ljubuški, Mostar, Neum, Nevesinje, Posušje, Prozor, Stolac, Tomislav Grad i Trebinje;

- 5. Korpus sa sjedištem u Bihaću: Bihać, Bosansko Grahovo, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Bosanski Petrovac, Cazin, Drvar, Glamoč, Ključ, Prijedor, Sanski Most i Velika Kladuša;

III

Komandama korpusa iz tačke I ove Odluke prepotčinjavaju se Okružni štabovi odbrane po slijedećem:

- 1. Korpusu: Okružni štab odbrane Sarajevo;
- 2. Korpusu: Okružni štabovi odbrane Doboj i Tuzla;
- 3. Korpusu: Okružni štabovi odbrane Banja Luka i Zenica;
- 4. Korpusu: Okružni štab odbrane Mostar i
- 5. Korpusu: Okružni štab odbrane Bihać.

IV

Ovom Odlukom stavljaju se van snage Odluke o formiranju Operativnih grupa kao privremenih sastava.

V

Ova Odluka stupa na snagu danom donošenja.

Br. 02-111-738/92
Sarajevo, 3.09.1992.godine

PREDSJEDNIK
PREDSJEDNIŠTVA R BiH
Alija Izetbegović

Prilog 4 - Odluka o formiranju korpusa

ORGANIZOVANJE ODBRANE

1. ORGANIZOVANJE I RUKOVOĐENJE SNAGAMA PATRIOTSKE LIGE.

Nakon historijskog skupa SDA u Domu milicije u Sarajevu, 10. juna 1991. godine, na kome je formiran Savjet za nacionalnu odbranu, početkom jeseni iste godine formiran je Glavni štab Patriotske lige, na čijem je čelu bio predsjednik SDA Alija Izetbegović, a isti su sačinjavale najznačajniji predstavnici SDA. Zadaci Glavnog štaba Patriotske lige (GŠPL) su bili:

- rukovođenje ukupnim odbrambenim pripremama;
- rukovođenje eventualnom odbranom BiH od agresije;
- formiranje, rukovođenje i komandovanje Vojnim štabom Patriotske lige.

Glavni vojni štab Patriotske lige (GVŠPL) je djelovao u okviru GŠPL od koga je dobijao smjernice i zadatke, a u vezi organizacije, pripreme, obučavanja i opremanja štabova i jedinica Patriotske lige.

Na vezi GVŠPL bili su regionalni štabovi Patriotske lige, devet u Bosni i Hercegovini i dva van Bosne i Hercegovine. Na vezi regionalnih štabova Patriotske lige bili su, takođe, općinski štabovi Patriotske lige.

Pored štabova Patriotske lige, planirane su i formirane jedinice Patriotske lige. Za njihovo organizaciono i strukturno ustrojstvo izabran je model organizacije Teritorijalne odbrane SRBiH - od odjeljenja, preko četa, odreda do bataljona i brigada. Procjenjeno je da je to najprihvatljiviji oblik ustrojstva, jer je bio poznat većini pripadnika Patriotske lige. Predviđeno je formiranje prostornih i manevarskih jedinica Patriotske lige.

U okviru pripreme planirano je osposobljavanje pripadnika PL izvođenjem raznih vidova obuke u rukovanju naoružanjem, sredstvima veze, inžinjerije, sredstvima za protivoklopnu borbu, obuku u sanitetskom zbrinjavanju i drugu obuku. Starješinski sastav je obučavan za rukovođenje i komandovanje u oružanoj borbi. Održavana su referisanja i savjetovanja od viših ka nižim nivoima.

Poznato je Savjetovanje Glavnog vojnog štaba Patriotske lige u selu Mehurići, kod Travnika, od 07. do 09. 02. 1992. godine. Na skupu su komandanti regionalnih vojnih štabova PL-a referisali o stanju u svojoj regiji. Predstavnici Glavnog političkog štaba PL-a su definisali političke zadatke.

Nakon skupa u s. Mehurići, nastavljene su pripreme za odbranu od agresije. A 25. februara 1992. godine, Glavni štab PL BiH je u Sarajevu uradio Direktivu za odbranu

suvereniteta BiH i u vezi sa istom izdao zadatke komandantima regionalnih štabova. Snage PL-e su se angažovale u suprotstavljanju organizatorima barikada u i oko Sarajeva 2. marta 1992. godine. Neposredno pred agresiju i početkom agresije, snage PL-e su pružile otpor agresoru shodno svojim mogućnostima.

Po odluci Predsjedništva RBiH od 09. 04. 1992. godine štabovi i jedinice Patriotske lige ulaze u sastav Teritorijalne odbrane RBiH.

2. ORGANIZOVANJE I DJELOVANJE ZELENIH BERETKI

Zelene beretke ili "Bosne" su patriotske snage nastale u okviru Stranke demokratske akcije. Na skupu u Domu milicije u Sarajevu, 10. juna 1991. godine, saopćeno je da je u okviru „Bosne" organizovano i naoružano oko 450 pripadnika.

Nakon skupa u Sarajevu nastavljeno je dalje jačanje sastava „Zelenih beretki". Formiraju se u grupe u Sarajevu, Konjicu, Mostaru, Travniku, Jajcu, Goraždu i dr. Prema raspoloživim podacima, Zelene beretke su raspolagale sa oko 3000 pripadnika. Najveći broj ih je bio u Sarajevu - oko 400 pripadnika.

Zelene beretke - „Bosne" bile su organizovane u grupe, odjeljenja, vodove i čete. U Starom Gradu, u Sarajevu, organizovane su u dvije čete, šesnaest vodova i tri odjeljenja.

Težišno angažovanje Zelenih beretki bilo je na:

- pripremi i organizovanju svojih članova za organizovan otpor agresiji;
- naoružavanju i opremanju svojih pripadnika;
- zaštiti stanovništva i objekata od značaja za odbranu;
- pripremi i izvođenju napada na skladišta, magacine i kasarne JNA.

Odlukom Predsjedništva RBiH od 09.04.1992. godine i Zelene beretke ulaze u sastav Teritorijalne odbrane RBiH.

3. ORGANIZACIJA I TRANSFORMACIJA TERITORIJALNE ODBRANE

Planeri agresije na Bosnu i Hercegovinu znali su snagu TO SRBiH. Zbog toga su činili sve da je oslabe. Činili su to na tri načina:

Prvo: U sistemu rukovođenja i komandovanja Teritorijalnom odbranom došlo je do ključne promjene. Naime, SSNO je od Predsjedništva SRBiH preuzeo komandovanje TO SRBiH.

Drugo: Permanentno je smanjivana snaga TO SRBiH: Teritorijalna odbrana SRBiH je 1998. imala 293.603 pripadnika, a 1991. godine 86.362 pripadnika.

GŠ PL BiH
25.02.1992.god.
SARAJEVO

DRŽAVNA TAJNA
INTERNO

DIREKTIVA ZA ODBRANU SUVERENITETA BiH

Sekcija 1:200.000, Bihać 1,2,3,4, B.Luka 1,2,3,4, Doboj 1,2,3,4, Split 2,3, Jajce 1,2,3,4, Sarajevo 1,2,3,4, Zvornik 1,2,3,4, Makarska 2,3, Mostar 1,2,3,4, Nikšić 1,3.

1. Neprijatelj(snage dezintegracije BiH)svojim dosadašnjim vojnopolitičkim djelovanjem u velikoj mjeri su uspjeli narušiti sistem vlasti stvorili uporišta na određenim prostorima, čime su stvorili uslove za potpunu dezintegraciju bosanskohercegovačke vlasti i cijepanje teritorije BiH.

Glavna uporišta snaga dezintegracije su u: banjalučkoj regiji, istočnoj i zapadnoj Hercegovini i dobojskoj regiji, a glavni nosioci su:SDS sa JA i ekstremno krilo HDZ.

U svojim dosadašnjim aktivnostima uspjeli su:ostvariti puno političko jedinstvo SDS-a i JA, stvoriti paralelne organe vlasti na cijelom prostoru BiH, formirati komande, štabove i jedinice, uspostaviti djelimično sopstveni informativni sistem i izvršiti dislokaciju materijalnih rezervi za svoje potrebe. Reorganizacijom JA na cijeloj teritoriji BiH došlo je do velike koncetracije JA, a dolaskom Plavih šljemova ta koncetracija će biti još veća.

Ukupne snage neprijatelja su:
-JA: šest korpusa KOV(sarajevski, tuzlanski, banjalučki, bihaćki i dijelovi kninskog i titogradskog korpusa), vjerovatne jačine 2-3 korpusa KOV i jedan ojačani VAK.
-snage SDS-e (jačine 80 000-120 000 ljudi)
-ekstremne snage HDZ-e (jačine jedna do dvije brigade)

Osnovni cilj dejstva ovih snaga je podjela teritorije BiH i priključivanje matičnim (nacionalnim) državama. Ostvarivanje ovog cilja težiće da ostvare u dvije etape:u prvoj etapi stvaranje nacionalnih konfederalnih jedinica u BiH, a u drugoj etapi priključenje istih Velikoj Srbiji i Velikoj Hrvatskoj.

Do početka opštih dejstava očekivati je: dalje inteziviranje psihološko-propagandnih dejstava na zaoštravanju međunacionalnih odnosa, izvođenje diverzantsko-terorističkih dejstava, izazivanje socijalnih nemira, sabotaža, kidnapovanja i atentata na najistaknutije ličnosti muslimanskog naroda. Sa otpočinjanjem opštih dejstava očekivati je snažnu avio i artiljerijsko-raketnu podršku po svim rejonima.

2. Naše snage organizovane u Patriotsku ligu BiH u formacije od voda do odreda i brigade, ukupne jačine 120 000 ljudi. Sa otpočinjanjem borbenih dejstava očekivati je veći priliv dobrovoljaca, pripadnika MUP-a BiH, pripadnika JA, kao i snaga muslimanskog naroda van teritorije BiH, što bi povećalo jačinu naših snaga na oko 150 000 ljudi. Osnovni zadatak snaga PL BiH je ZAŠTITA MUSLIMANSKOG NARODA, OČUVANJE INTEGRITETA, I CJELOVITOSTI BiH, KAKO BI SE OBEZBJEDIO I UBUDUĆE DALJI ZAJEDNIČKI ŽIVOT SVIH NARODA I NARODNOSTI NA DRŽAVNOJ TERITORIJI BiH. Sa otpočinjanjem borbenih dejstava izvršiti zaštitu stanovništva i istovremeno zatvaranje glavnih pravaca koji izvode na na teritoriju BIH, uz masovnu primjenu rušenja, zaprečavanja, a unutar Republike određenim snagama

Prilog 5 - Direktiva PL

Treće: Odlukom Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, naoružanje TO SRBiH stavljeno je pod neposrednu kontrolu jedinica JNA u kasarne.

Pored toga, smanjena je, a potom i potpuno obustavljena obuka štabova i jedinica TO. Ako se ima u vidu da su se neki štabovi i jedinice TO SRBiH stavili na stranu pomagača agresije (Vojska Republike Srpske i Hrvatsko vijeće obrane) da se zaključiti koliko je oslabljena TO SRBiH neposredno pred agresiju.

Teritorijalna odbrana Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine pred samu agresiju bila je organizovana u 120 štabova i komandi. Od toga je:

RŠTO SRBiH – 1
Okružni ŠTO – 10
Opštinski - ŠTO 109

4. ORGANIZACIJA I ULOGA MUP-A U ODBRANI OD AGRESIJE

Republički sekretarijat za unutrašnje poslove vršio je upravne poslove nad organima i snagama MUP-a SRBiH. Služba unutrašnjih poslova u SRBiH imala je dvije komponente, organe i službu javne bezbjednosti i organe i službu državne bezbjednosti. Organizacija MUP-a je funkcionisala po nivoima od općinskog preko regionalnog do republičkog nivoa. Jedinice MUP-a su imale aktivni i rezervni sastav.

Kao i ostale organizovane strukture u BiH, i MUP je doživio podjele. MUP-om je neposredno rukovodilo rukovodstvo RBiH. To je iskorišteno, te je pravovremeno mobilisan i naoružan rezervni sastav MUP-a. Na početku agresije, mirnodopski i mobilisani sastav policije brojao je oko 38.000 pripadnika. Organizovani su bili u odjeljenja, vodove i čete, a na nivou MUP-a RBiH djelovali su specijalni odredi „Bosna“ i „Laste“.

Zahvaljujući dobroj organizaciji, naoružanju, uvezanošću, hrabrosti i odanosti pripadnika MUP-a RBiH, isti su na početku agresije činili odlučnu snagu za odbranu Bosne i Hercegovine. Zbog težišnog angažovanja snaga MUP-a u odbrani zemlje zapostavljena je osnovna njihova uloga zaštite i sigurnosti građana, objekata i materijalnih dobara, kao i borba protiv kriminala.

5. ORGANIZOVANJE I UČEŠĆE HVO U ODBRANI OD AGRESIJE

HVO je formiran 08. 04. 1992. godine od strane rukovodstva HZ - HB.

Sem jedinica u Posavini, Tešnju, Tuzli, Sarajevu i Bihaću, HVO ne učestvuje u odbrani RBiH sve do Kupreške operacije, u oktobru 1994. godine. U skladu sa politikom HDZ i njihovog dogovora sa SDS-om, a pod okriljem i komandom Glavnog stožera Hrvatske vojske, učestvuju u agresiji na RBiH sve do Vašingtonskog sporazuma 1994. godine.

6. STRANI BORCI - DOBROVOLJCI I NJIHOVO UČEŠĆE U ODBRANI BOSNE I HERCEGOVINE

U odbrani od agresije na Bosnu i Hercegovinu učestvovali su i strani dobrovoljci. Bosanskohercegovačko rukovodstvo, u situaciji u kojoj se našla Bosna i Hercegovina, napadnuta od daleko nadmoćnijih agresora, sa nametnutim embargom na uvoz naoružanja i druge opreme potrebne za vođenje rata i u potpunom okruženju, prihvatila je pomoć svake vrste ma otkud dolazila. Pomoć je prihvatana od međunarodne zajednice, od prijateljskih zemalja, od grupa i od pojedinaca.

Bosni i Hercegovini najpotrebnija i najbitnija pomoć je bila u naoružanju i vojnoj opremi, u hrani i odjeći, kako bi se uspješnije suprotstavili agresorima. Najmanje se osjećala potreba za borcima, s obzirom da smo daleko više na raspolaganju imali boraca u odnosu na naoružanje. Međutim, prihvatili smo i tu vrstu pomoći. Dobro nam je došao svaki čovjek koji je želio da brani Bosnu i Hercegovinu.

Najveći broj stranih boraca - dobrovoljaca dolazio je iz islamskih zemalja. Otuda i česti naziv za te borce „mudžahidi – "borci na Allahovom putu". U BiH najčešće ulaze kao humanitarci i novinari. Ono što je interesantno, ulaze preko Hrvatske, Srbije i Crne Gore, zemalja koje su izvršile agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

Ne treba isticati kakvim su sve kontrolama bili podvrgnuti.

Niko u Armiji RBiH nije imao nikakvog utjecaja na dolazak stranih boraca - mudžahedina u Bosnu i Hercegovinu.

Komande i jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine za borbena dejstva su prihvatile strane borce - dobrovoljce iz više razloga:

- Većina je bila uzornog ponašanja, a uz to su bili i hrabri borci;
- Preko njih i uz njih je dolazila pomoć u oružju, novcu i drugim potrepštinama za vođenje borbe;
- Ostvarili su dobre odnose sa mjesnim stanovništvom nudeći im razne vrste pomoći;
- Jedan broj se oženio Bosankama;
- Uz njih je pristao jedan broj pripadnika ARBiH.

Međutim, među stranim borcima pojavili su se i oni koji su pljačkali, palili, maltretirali, pa i ubijali ne samo agresorske borce već i zarobljene agresorske borce i civilno stanovništvo. Na taj način činili su ratne zločine i štetili ugledu časne borbe ARBiH.

Analizirajući ponašanje, djelovanje i njihovo učešće u borbi i drugim pozitivnim i negativnim aktivnostima došlo se do zaključka:

- Da je većina došla u Bosnu i Hercegovinu sa dobrim namjerama, da istinski pomogne odbrani Bosne i Hercegovine od agresije;

- Da je među njima jedan broj onih koji idu od ratišta do ratišta, vođeni isključivo sopstvenim ciljevima;
- Da su u njihove redove ubacivani i oni koji su imali zadatak od strane obavještajnih službi da kompromitiraju snage odbrane Bosne i Hercegovine, pa i same strane borce koji se uzorno bore.

Komande i jedinice, u čijim su zonama boravili strani borci – dobrovoljci, pokušavale su od samog početka da ih uvedu u organizovan sistem rukovođenja i komandovanja. U toj namjeri nisu uspjeli. Strani borci - dobrovoljci nisu htjeli da uđu u jedinstven sistem RIK-a, pravdajući to svojim vjerskim razlozima. Prihvatili su samo do kada im je odgovaralo da učestvuju u borbenim dejstvima, na pravcima koje bi oni odabrali i na njihov način.

Kada bi neko od stranih boraca - dobrovoljaca u borbenim dejstvima, a posebno poslije borbenih dejstava, počinio neki od zločina - paljenje, maltretiranja i ubistva, do počinilaca organi reda ARBiH i civilne vlasti nisu mogli doći. To oni nisu dozvoljavali, govoreći da oni odgovaraju samo svojim vođama (van BiH) i Allahu.

Nakon jednog broja počinjenih zločina od strane pojedinih stranih boraca u srednjoj Bosni i mogućnosti da ih se privede licu pravde, vojno i državno rukovodstvo je odlučilo da formira posebnu jedinicu u koju bi ušli svi strani borci - dobrovoljci. Na prijedlog Komande 3. korpusa, izdata je Naredba ŠVK ARBiH za formiranje Odreda "El Mudžahidin" u sastavu 3. korpusa ARBiH. U Odred je ušao najveći broj stranih boraca, ali i značajan broj domaćih boraca koji su im se pridružili.

Međutim, i nakon formiranja Odreda "El Mudžahidin", Komanda 3. korpusa ARBiH, a samim tim ni ŠVK ARBiH nije imao efektivnu kontrolu nad stranim borcima.

Služba vojne bezbjednosti, prateći djelovanje pojedinaca, pa i samog komandanta Odreda "El Mudžahidin" Abu Malija, za koga se osnovano sumnjalo da on u BiH djeluje kao agent stranih obavještajnih službi, došlo je do saznanja o tome da oni zadatke dobijaju od nekog izvan Bosne i Hercegovine i da njima šalju izvještaje.

Zbog toga što su vođe Odreda "El Mudžahidin" stalno ponavljali da oni odgovaraju svojim nadređenim u inostranstvu i da ne priznaju vojne, ni civilne vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i zbog toga što izvršioci zločina nisu bili dostupni organima gonjenja, državno i vojno rukovodstvo donosi odluku o zavođenju i provođenju Operativne akcije „VRANDUK".[1]

Osnovni cilj je bio stavljanje pod efektivnu kontrolu Odred "El Mudžahidin".

Aktivnost je predviđena da se provede u dvije etape:

I etapa: Pregovori - i da se na taj način uvedu u sistem RIK-a;

II etapa: Ako ne prihvate, razoružati i otkazati im gostoprimstvo.

1 **Akt Generalštaba br.: 7-1/29-412, od 13.08. 1994. god.**

Pregovori nisu uspjeli, jer pripadnici Odreda nisu htjeli da uđu u sistem RIK-a ARBiH.

Ocijenjeno je da se druga etapa odloži jer se procijenilo da su trenutni uslovi nepovoljni za takvu aktivnost.

Može se zaključiti:

- da su strani borci - dobrovoljci, "mudžahedini", pomogli u odbrani Bosne i Hercegovine od agresije;
- da su iskorišteni u propagandne svrhe protiv ARBiH i BiH u cjelini;
- da su za sistem RIK-a u ARBiH činili veliko opterećenje;
- da su, u cjelini uzev, od njih ARBiH i BiH imali više štete nego koristi;
- da se i danas zloupotrebljava njihovo učešće u odbrani Bosne i Hercegovine;
- da se legitimnim organima RBiH spočitavaju njihova zlodjela;
- da se, zbog toga, omalovažava časna borba ARBiH za odbranu Bosne i Hercegovine.

7. HRONOLOGIJA ODBRANE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Na dan međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine, 06. aprila 1992. godine, počinju intenzivni napadi srpsko-crnogorskog agresora na tek priznatu državu. Napada na Bosnu i Hercegovinu je bilo i prije 06. aprila 1992. godine:

- napad JNA na selo Ravno, u Hercegovini, oktobra 1991. godine;
- napad „Srpske TO" na dijelove općine Bosanski Brod, marta 1992. godine, uz podršku JNA;
- napad snaga iz Srbije, pod neposrednim rukovođenjem Arkana, i okupacija Bijeljine od 01. do 03. aprila 1992. godine;
- napad na Školu MUP-a na Vracama, u Sarajevu, 05. aprila 1992. godine.

Šestog aprila 1992. godine zvanično je otpočela agresija na Bosnu i Hercegovinu. Ovo iz razloga što je Specijalni komitet UN-a 1974. godine usvojio tekst definicije agresije, po kojoj je"agresija upotreba oružane sile od strane neke države protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti druge države, ili koja je na bilo koji način nespojivo sa Poveljom UN-a".

Počevši 06.aprila, na dan međunarodnog priznanja BiH i nakon prijema u UN 20.maja 1992. godine, agresija se sve više rasplamsavala. Okupirano je Podrinje, sem Srebrenice, Žepe i Goražda, stvoren je široki koridor u Posavini, blokirano je Sarajevo kao glavni grad RBiH, okupirana je istočna Hercegovina, okupiran je najveći prostor Krajine i okružen Bihać sa okolinom, ostvarena je neposredna veza sa oblastima u Hrvatskoj pod srpskom kontrolom. Na taj način ostvaren je uvezan prostor „velike Srbije".

Za ostvarenje ovako brze i efikasne okupacije većeg dijela BiH agresori su na raspolaganju imali 7 (sedam) korpusa u Bosni i Hercegovini. Isti su imali podršku Vojske Jugoslavije (VJ).

Odbrambene snage RBiH, objedinjene u TO i MUP RBiH, i pored hrabrog i požrtvovanog otpora agresiji, nisu uspjele spriječiti agresora da okupira veći dio prostora RBiH, oko 70% teritorije. Ipak, agresor za prva tri mjeseca nije u potpunosti ostvario planirani vojni i politički cilj:

- Nije potpuno okupirao teritoriju BiH, niti ju je podijelio sa hrvatskim agresorom;
- Nije okupirao niti podijelio Sarajevo;
- Nije uništio niti marginalizirao bošnjački narod;
- Nije slomio otpor branilaca BiH;
- Nije ostvario cilj agresije, a posebno nije mogao prikriti zločine koje je počinio, što je prisililo međunarodnu zajednicu na reakciju, ali sporu i neadekvatnu.

Ne umanjujući značaj branilaca širom Bosne i Hercegovine, ističemo istrajnu, hrabru i uspješnu odbranu branilaca: Sarajeva, Goražda, Srebrenice, Gradačca, Brčkog, Čelića, Teočaka, Tešnja, Maglaja, Jajca, Žepe, Konjica, Igmana, Bugojna, Travnika, Olova, Ilijaša, Breze i drugih mjesta.

Tokom prva tri mjeseca odbrane od agresije karakteristična su odvojena, nepovezana borbena odbrambena dejstva, borba za očuvanje slobodne teritorije, naseljenih mjesta i gradova.

Odbranu na početku agresije možemo nazvati odbranom u „osinjem gnijezdu", odbranom bez uspostavljene linije fronta. Tokom ljeta 1992. godine i početkom jeseni, stabilizuju se linije odbrane i uspostavljaju linije fronta.

Ima neopravdanih kritika da smo mogli više odbraniti teritorije i biti uspješniji u borbi protiv agresora. Međutim, neupućeni treba da znaju da se, obzirom na okolnosti i uslove u kojima se u početnom periodu branila BiH, postiglo i previše. Desilo se čudo bosanskog otpora.

Zašto se nije moglo postići više postojali su objektivni i subjektivni razlozi. Od tih razloga valja istaći sljedeće:

- višegodišnju pripremu agresora za okupaciju i podjelu Bosne i Hercegovine;
- organizovane i dobro opremljene snage agresora i njihovih pomagača u Bosni i Hercegovini;
- zatvorene granice, otežano snabdijevanje naoružanjem i opremom branilaca BiH;
- embargo na naoružavanje;
- nedostatak naoružanja i vojne opreme;

- neadekvatno i sporo reagovanje međunarodne zajednice u vezi sa agresijom na BiH.

Pored iznijetih, treba istaći još i sljedeće:

Nedovoljno i neadekvatno informisan bošnjački narod o predstojećoj agresiji i šta sve ona donosi. Nije predočena mogućnost brutalne agresije i zločina, s obzirom na iskustva iz prethodnih ratova i sukoba;

Narodima Bosne i Hercegovine nije prezentirana izdajnička uloga JNA u BiH. Nisu pravovremeno pripremljene snage i nije neređena blokada kasarni da bi, poučeni iskustvom iz Slovenije i Hrvatske, uzeli svo oružje i opremu;

Opstrukcije HDZ-a i HVO i sprečavanje SDA i TO u efikasnom funkcionisanju. Bilo je slučajeva i sredina u kojima su čelnici i rukovodstvo SDA predali vlast HVO;

Rukovodstva i sastavi Patriotske lige i Zelenih beretki odugovlačili su sa stavljanjem svojih kapaciteta pod komandu štabova Teritorijalne odbrane;

Nepovjerenje prema oficirskim kadrovima iz Jugoslovenske narodne armije i postavljanje nestručnih ličnosti na komandne dužnosti zašto nisu imali znanja ni iskustva;

Nepoštivanje sistema rukovođenja i komandovanja, te samovoljno djelovanje, posebno u većim gradovima, gdje se posebno izdvaja Sarajevo. Pojave ratnih samostalnih sastava koji su se više bavili pljačkom, a manje borbom;

Kasno proglašenje ratnog stanja i opće javne mobilizacije, 20.06.1992. godine, iako je agresija trajala više od dva mjeseca;

Nepostojanje sistemskog logističkog obezbjeđenja OS RBiH.

Jesen, odnosno kraj 1992. godine, karakteriše poziciona borba, sa jačim intenzitetom u Posavini, oko Sarajeva i u srednjoj Bosni, gdje agresor uspijeva zauzeti Jajce.

Kako je vrijeme odmicalo, sve više su do izražaja dolazile neprijateljske namjere hrvatskog agresora. Blokiraju konvoje upućene prema ARBiH, pljačkaju ih, nasilu preuzimaju vlast tamo gdje je HVO jači i protjeruju pripadnike ARBiH, a kasnije i bošnjačko stanovništvo. Počelo je u srednjoj Bosni, u Novom Travniku, napadom na Opštinski štab TO i jedinice ARBiH. Nastavljeno u Prozoru, a potom u Gornjem Vakufu. Otvoreno sarađuju sa srpsko-crnogorskim agresorom, pružajući im neposrednu pomoć pri izvlačenju iz Visokog i sa Bradine.

1993. GODINA PRELOMNA ZA ODBRANU RBIH SRPSKO - CRNOGORSKA AGRESIJA

Agresija započeta na Republiku Bosnu i Hercegovinu u 1992. godini nastavlja se i u 1993. godini pojačanim intenzitetom, kako od strane srpsko-crnogorskog agresora, tako i od strane hrvatskog agresora. Krajem 1993. godine na zoni odgovornosti 5. korpusa ARBiH napadaju snage pod komandom Fikreta Abdića, uz neposrednu pomoć i jednog i drugog agresora. Armija RBiH, krajem 1993., u isto vrijeme, vodi borbu na tri fronta. Zbog toga, a i zbog drugih bitnih okolnosti, 1993. godina se smatra prelomnom godinom za Bosnu i Hercegovinu u odbrani od agresije.

Srpsko-crnogorski agresor, ne ostvarivši u potpunosti strategijske ciljeve srpskog naroda u Bosni i Hercegovini[2] tokom 1992., nastojao ih je realizovati u 1993. godini.

1. slomiti otpor branilaca Sarajeva, okupirati ga ili bar podijeliti;
2. eliminisati granicu na Drini, okupirati okružene prostore: Srebrenicu, Žepu i Goražde;
3. proširiti posavski koridor.

Uprkos nastojanjima međunarodne zajednice da zaustavi agresiju na Bosnu i Hercegovinu i osigura mir, rat se širio i jačao. Svojim etničkim konceptom mirovni planovi međunarodne zajednice - Vens - Ovenov i Oven – Stoltenbergov, umjesto da djeluju smirujuće, još više su zaoštravali odnose u Bosni i Hercegovini. Situacija u Bosni i Hercegovini se od početka 1993. godine usložnjavala iz dana u dan, a svoj vrhunac je dostigla u drugoj polovini 1993. godine. Krajem 1993. godine ARBiH jednovremeno vodi borbu na tri fronta: protiv srpsko-crnogorskog agresora, hrvatskog agresora i snaga Fikreta Abdića.

Srpski agresor je 1993. godine držao pod okupacijom oko 70% teritorije Bosne i Hecegovine, hrvatski agresor oko 20% teritorije Bosne i Hercegovine. ARBiH je kontrolisala svega 10 % teritorije Bosne i Hercegovine oko Sarajeva,Tuzle, Zenice, u dolini Lašve, Neretve i u okruženim enklavama Bihaća,Tešnja, Maglaja, Goražda i Srebrenice.

Djelovanje međunarodne zajednice tokom 1993. godine pokazalo je jalovost, neprincipijelnost i nejedinstvo Evrope, pa i svijeta kada je u pitanju rješavanje bosanskohercegovačke krize. U pregovorima primjenjuju pritisak i ucjene prema žrtvi,

2 Riječ je o šest „strateških ciljeva" usvojenih na zasjedanju Skupštine srpskog naroda u BiH od 12. maja 1992. godine u Banjaluci.
1. Državno razgraničenje od druga dva naroda;
2. Kridor između Semberije i Krajine;
3 Uspostavljanje koridora u dolini rijeke Drine, odnosno eliminisanje rijeke Drine kao granice između srpskih država;
4. Uspostavljanje granice na rijekama Uni i Neretvi;
5. Podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski i uspostavljanje granice;
6. Izlazak Republike Srpske na more.

a prihvataju prijedloge i ucjene agresora i njegovu bahatost. Evropska zajednica nije upotrijebila mehanizme sankcija prema agresorima.

Vens-Ovenov plan prihvataju bošnjačka i hrvatska strana, a srpska strana odbija, a da za to ne trpi nikakve sankcije.

Iako je srpsko-crnogorski agresor dejstvovao na svim frontovima, uzimajući u obzir njegove strategijske ciljeve, najintenzivnije dejstvo je ispoljio prema Sarajevu, na okružene enklave Srebrenicu, Žepu i Goražde, te u Posavini i u dolini rijeke Krivaje. Djelimično je ostvario zacrtane ciljeve:

- uspio je stegnuti obruč oko Sarajeva;
- uspio je znatno smanjiti slobodni prostor oko Srebrenice, Žepe i Goražda;
- uspio je proširiti posavski koridor;
- uspio je zajedno sa hrvatskim agresorom dovesti u okruženje Tešanj i Maglaj.

HRVATSKA AGRESIJA

Radikalizacija velikohrvatske politike u 1993. godini se nastavlja u skladu sa postignutim dogovorom Milošević - Tuđman i Karadžić - Boban o podjeli Bosne i Hercegovine. U tom cilju Hrvatska, na čelu sa Tuđmanom, uz saradnike u BiH, čelnike HDZ i HVO, planirala je, angažovanjem Hrvatske vojske i HVO-a, okupirati teritorije koje su Vens-Ovenovim mirovnim planom predviđene da „pripadnu" hrvatskoj strani.

Nakon prijedloga i prihvatanja Vens-Ovenovog mirovnog plana, početkom 1993. godine, od hrvatske i bošnjačke strane, a ne i od srpske, shodno opredjeljenju i planovima, HV i HVO u prvoj polovini 1993. godine nastavljaju s praksom uspostavljanja hrvatske vlasti silom u provincijama koje su „pripadale" Hrvatima.

Na insistiranje Mate Bobana, Božo Rajić, tada zvanično ministar odbrane RBiH, izdaje naređenje da se u „hrvatskim provincijama" sve jedinice ARBiH potčine komandama i jedinicama HVO, ili da se rasformiraju i razoružaju. U realizaciji tog naređenja kreće se odmah na prostoru srednje Bosne i Hercegovine. Normalno, to je izazvalo reakciju pripadnika ARBiH, te dolazi do eskalacije sukoba između HVO i ARBiH. Započelo je u Gornjem Vakufu, nastavljeno u Busovači, a potom se proširilo širom srednje Bosne i u dolini Neretve, odnosno u zoni 3. i 4., a kasnije i 6. korpusa ARBiH.

Napadi HV i HVO na zonu odgovornosti 3. korpusa doživljavaju pravi fijasko. HV i HVO gube na svim frontovima: oko Kiseljaka, Kreševa, Busovače, Viteza, Travnika, Novog Travnika i Bugojna. Polovičan uspjeh imaju oko Gornjeg Vakufa i Žepča.

U zoni 4. korpusa napadi HV i HVO imaju uspjeha u Čapljini i Stocu, gdje na podmukao način razoružavaju dio Bošnjaka - pripadnika HVO i odvode ih u logore. U

napadu na Mostar imaju polovičan uspjeh, a u Jablanici i Konjicu doživljavaju potpuni poraz.

Ono čime se pripadnici HV i HVO mogu „pohvaliti" u agresiji na BiH su zločini koje su počinili na prostorima koje su uspjeli okupirati. Za ta zlodjela su mnogi odgovarali pred Haškim tribunalom, a mnogi će odgovarati i pred domaćim sudovima.

Konačno, kada su čelni ljudi Hrvatske i Herceg - Bosne shvatili da silom i ratom nisu postigli što su željeli, a puno toga izgubili[3] i pod pritiskom SAD, pristaju na pregovore i sporazume.

Koliko god su hrvatska politika i agresija na Bosnu i Hercegovinu nanijele zla i gubitka, još više su imale negativnih posljedica na borbu A RBiH protiv srpsko-crnogorskog agresora.

Da su se Hrvatska i HZ-HB na početku uključile u borbu za odbranu BiH, rat u BiH bi bio mnogo prije završen, agresor bi bio poražen, a Bosna i Hercegovina bi bila normalna država.

Koliko god se na dušu srpsko-crnogorskog agresora stavlja stradanje Sarajeva, genocid u Srebrenici i Žepi, stradanje Goražda, jedan dio se može staviti na dušu politici i oružanim snagama Hrvatske i HVO. Pored toga što ne učestvuju u borbi protiv agresora, oni nas onemogućavaju u uspješnoj borbi, sprečavajući nam dostavu naoružanja i druge opreme za odbranu.

Očigledni su primjeri međusobne saradnje i pomoći Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske, sa jedne, i HV i HVO, sa druge strane:

1. HV i HVO se bez borbe povlače iz Bosanske Posavine, ostavljajući koridor kroz Posavinu vojsci Jugoslavije i VRS od Beograda, preko Bijeljine, Brčkog, Bosanskog Broda do Srpske Krajine, odnosno, Knina. Zauzvrat, VJ i VRS se povlače od Dubrovnika, Čapljine, Stoca i Mostara. Kod sopstvenog naroda takav postupak pravdaju nemogućnošću da brane te prostore, a u suštini, nisu ih ni branili, prave borbe za njih nije ni bilo, niti žrtava na jednoj ili drugoj strani.

2. HVO pruža pomoć pri izvlačenju snaga VRS iz Visokog i Bradine, a zauzvrat VRS pomaže izvlačenje HVO iz Travnika i Vareša.

3. Za vrijeme okruženja snaga HVO u Kiseljaku, Kreševu, Konjicu i Varešu svu pomoć im pruža VRS.

4. Sadejstvo snaga VRS i HVO pri napadu na Novi Šeher i Žepče, a snage ARBiH u Tešnju i Maglaju dovode u okruženje.

3 **Od 20% teritorije koju su kontrolisali prije sukoba, u februaru 1994. godine, pred Vašingtonski sporazum, kontrolisali su 10% teritorije Bosne i Hercegovine.**

NEPRIJATELJSKO DJELOVANJE FIKRETA ABDIĆA

Fikret Abdić, član Predsjedništva RBiH, oduvijek je želio da bude u centru zbivanja i pažnje. Kada poslije poznatih događaja od 2. maja 1992. godine nije uspio stupiti na čelo države, sve više se distancirao od rada u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine. Svoju šansu da bude „prvi", pa makar i na jednom malom dijelu teritorije Bosne i Hercegovine, vidio je u prijedlogu mirovnog plana Oven - Stoltenberg. Počeo je sa aktivnostima na formiranju i uspostavi Autonomne pokrajine „Zapadna Bosna".

Interesantno je da Fikret Abdić nailazi na blagonaklonu podršku Ovena i Stoltenberga, koji ga promoviraju u još jednog pregovarača u mirovnom procesu. U namjeri za daljnjim cijepanjem Bosne i Hercegovine, saveznici su mu Milošević i Tuđman, zarad svojih ciljeva, odnosno ciljeva Srbije i Hrvatske. Kada Fikret Abdić sa svojim pristalicama i saveznicima ne uspijeva na miran način preuzeti Bosansku krajinu, kreće u otvoreni napad na 5. korpus ARBiH, krajem 1993. godine.

Zna se kako je prošao. Za svoja nedjela je odgovarao, okrivljen, osuđen i odležao je zatvorsku kaznu.

ODBRANA NA TRI FRONTA

Suočeno sa vođenjem oružane borbe protiv dva agresora i snagama Fikreta Abdića, tokom 1993. godine, državno i vojno rukovodstvo RBiH čine sve što je u njihovoj nadležnosti i moći da odbrane Bosnu i Hercegovinu i njene građane i ne dozvole ostvarenje agresorskih namjera da okupiraju i podijele Bosnu i Hercegovinu između sebe. Permanentno vrše pritisak na međunarodnu zajednicu da zaustavi agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Inicira i učestvuje u mirovnim pregovorima. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na čelu sa gosp. Alijom Izetbegovićem, prihvata Vens - Ovenov, odnosno Oven - Stoltenbergov mirovni plan, iako su nepravedni. Čini sve da spriječi okupaciju opkoljenih enklava Srebrenice, Žepe i Goražda, kao i potpuno zatvaranje obruča oko Sarajeva.

Posebno je angažovanje političkog i vojnog rukovodstva Bosne i Hercegovine na sprečavanju sukoba između ARBiH, sa jedne, i HV i HVO, sa druge strane.

Pregovori, dogovori, izjave tokom 1993. godine rukovodstava Bosne i Hercegovine i Hrvatske su permanentni, ali se hrvatska agresija nastavlja, posebno na prostorima Hercegovine i srednje Bosne.

Tek nakon uspješno izvedene „Vareške operacije", snaga 1., 2. i 3. korpusa ARBiH, hrvatski čelnici i čelnici Herceg-Bosne shvatili su da nisu u stanju ostvariti svoj cilj. Tada oni traže mirno rješenje sukoba. O poražavajućim rezultatima HV i HVO u sudaru sa ARBiH, general hrvatske vojske Anton Tus je rekao: „HVO je u ratu sa ARBiH

bio na rubu poraza. Na početku rata nadzirao je više od 20 % teritorije Bosne i Hercegovine, a uoči potpisivanja Vašingtonskog sporazuma 10 %."

Bitno je i ovdje napomenuti da su veliku ulogu u približavanju hrvatske i bosanskohercegovačke strane i konačno uspostavljanje primirja imale SAD.

Prateći i procjenjujući aktivnosti Fikreta Abdića, komanda 5. korpusa je shvatila svu pogubnost te politike, kako za Krajinu, tako i za Bosnu i Hercegovinu. Iz tog razloga upućuju pismo Fikretu Abdiću, ukazujući mu na štetnost takvog djelovanja, pozivaju ga na sastanak s ciljem razrješenja nesuglasica. Umjesto pozitivnog odgovora, Fikret Abdić nastavlja još intenzivnije raditi na pripremama za proglašenje autonomne pokrajine "ZAPADNA BOSNA".

Na ovakvo neprijateljsko djelovanje Fikreta Abdića reaguje Predsjedništvo RBiH, šaljući mješovitu delegaciju u Krajinu da pokuša urazumiti Fikreta Abdića i spriječiti obračun između Bošnjaka. Državna delegacija se nije sastala sa Fikretom Abdićem jer on to nije htio. Međutim, delegacija je uspjela. Najveći dio Bošnjaka Krajine je stao uz 5. korpus, odnosno ARBiH. To je, u konačnici, značilo poraz snaga Fikreta Abdića.

ORGANIZACIONO JAČANJE ARBIH U TOKU 1993. GODINE

Iako opterećeni mirovnim pregovorima, borbom za očuvanje kontinuiteta državnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine, te razrješavanjem unutrašnjih problema u zemlji, Predsjedništvo i drugi organi vlasti u Bosni i Hercegovini intenzivno se angažuju na daljnjem jačanju A RBiH. Učinili su koliko su mogli u datim okolnostima na:

1. poboljšanju organizacije i sistema RIK-a u ARBiH;
2. provođenju mobilizacije vojnih obveznika i materijalno-tehničkih sredstava za potrebe Armije;
3. stvaranju pretpostavki za bolju logističku podršku Armiji.

Najbitnije organizacijske promjene tokom 1993. godine bile su:

- ustanovljenje funkcije komandanta Glavnog štaba;
- formiranje 6. korpusa;
- uvođenje činova u ARBiH.

Uspostavljanjem funkcije komandanta GŠ i dovođenjem na čelo ARBiH stručnog čovjeka, lojalnog državnom rukovodstvu, na čelu sa Alijom Izetbegovićem, umjesto dotadašnjeg manje stručnog, a sve više samovoljnog i suprotstavljenog Vrhovnom komandantu ARBiH, učinjen je pravi potez. Uspostavljen je funkcionalan sistem rukovođenja i komandovanja u ARBiH i u Oružanim snagama RBiH u cjelini. Stavovi

pojedinaca, a posebno Sefera Halilovića, smijenjenog sa čelne funkcije, da su promjene na čelu OS RBiH bile nepotrebne i da su negativno djelovale na sistem RIK-a, ne stoje. Najbolji pokazatelji da je to bio pravi potez Vrhovne komande su rezultati ARBiH u drugoj polovini 1993. godine, a posebno tokom 1994. i 1995. godine. ARBiH je neprekidno jačala, pobjeđivala u odlučujućim bitkama, oslobađala dijelove Bosne i Hercegovine od agresora i, na kraju, da nije zaustavljena od strane međunarodnih faktora, sigurno bi izašla kao pobjednik.

Činovanje u ARBiH, iako je puno kasnilo, imalo je pozitivno djelovanje u sistemu RIK-a.

U jeku najžešćih borbi protiv agresora, državno i vojno rukovodstvo našlo je snage i vremena da se obračuna sa kriminalom i drugim negativnim djelovanjem u sopstvenim redovima. Ovdje treba posebno spomenuti obračun sa neposlušnim i odmetnutim komandantima u 1. korpusu ARBiH u Sarajevu.

Godina 1993. je prelomna u odbrani Bosne i Hercegovine. Uspješno smo se odbranili od agresije sa istoka i sa zapada, uspješno smo se obračunali sa negativnostima u sopstvenim redovima, pokazali smo i svijetu i agresorima da su se prevarili u svojim procjenama i ocjenama. Stvorili smo uslove da se u narednim godinama izborimo za slobodnu, nezavisnu i cjelovitu Bosnu i Hercegovinu.

STABILIZACIJA FRONTA U 1994. GODINI

AKTIVNOST GLAVNOG ŠTABA OS R B I H U 1994. GODINI

Zaustavljanje agresije Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane

Krajem 1993. i početkom 1994. godine hrvatsko rukovodstvo, na čelu sa Franjom Tuđmanom, analizirajući b/d u BiH, konačno je shvatilo da cilj koji su postavili u vezi sa podjelom BiH nisu u mogućnosti ostvariti. Već su bili izgubili polovinu teritorije u BiH koje su kontrolisali na početku rata. Shvatili su i da Armija RBiH jača iz dana u dan i sve više ima uspjeha u borbi protiv agresora. Plašeći se da ne dožive potpuni poraz, a i pod pritiskom i nagovor SAD, hrvatski političari mijenjaju stav i pribjegavaju mirovnom rješenju sukoba u BiH između HV i HVO, sa jedne, i ARBiH, sa druge strane. Kao rezultat te promjene uslijedili su mirovni sporazumi u Zagrebu, Splitu i Vašingtonu. Prvi konkretan korak ka zaustavljanju hrvatske agresije i traženju mi-

rovnog rješenja učinili su Haris Silajdžić i Mate Granić, ministri vanjskih poslova BiH i Hrvatske, na sastanku 10. februara 1994. godine u Ženevi. Dogovorili su se da se vojni zapovjednici Roso i Delić sastanu i dogovore prekid rata između HVO i A RBiH.

Dogovor Roso - Delić realizovan je u Zagrebu 23. februara 1994. godine, uz prisustvo Žana Kota, komandanta međunarodnih mirovnih snaga za bivšu Jugoslaviju i Majkla Rouza, komandanta snaga UNPROFOR-a za BiH.

Ključne tačke Mirovnog sporazuma iz Zagreba su:

- prekid vatre i potpuni prestanak neprijateljstava do 25. 02. 1994. godine u 12 h;
- postavljanje snaga UNPROFOR-a za kontrolu prekida vatre i neprijateljstava;
- stavljanje teškog naoružanja iznad 12,7 mm pod kontrolu UNPROFOR-a, ili povlačenje 10 km od linije fronta, a 20 km za tenkove i artiljerijska oruđa;
- uspostavljanje zajedničke komisije ARBiH i HVO, otvaranje puteva, oslobađanje ratnih zarobljenika;
- uspostava snabdijevanja strujom, vodom, plinom i ostalim.

Splitski sporazum je, u suštini, vojni dio Vašingtonskog sporazuma u kome je definisano ustrojavanje buduće Vojske Federacije BiH. U prvom dijelu naglašeni se zadaci definisani Zagrebačkim sporazumom, a u drugom definisani zadaci na ustrojavanju federalne vojske. Najbitnije odrednice Sporazuma su:

- Vojska Federacije BiH nastaje združivanjem ARBiH i HVO;
- uspostava Zajedničke komande;
- formiranje Združenog štaba.

Važno je da su poslije Zagrebačkog, Vašingtonskog i Splitskog sporazuma otvoreni putevi kroz Hrvatsku i Herceg-Bosnu za transport naoružanja i vojne opreme za potrebe ARBiH i omogućen uvoz sirovina i repromaterijala za domaću namjensku industriju.

Bitne odluke Vrhovne komande na promjenama organizacijsko-formacijske strukture u Armiji RBiH

Glavni štab OS RBiH podnio je prijedlog Predsjedništvu RBiH 11.01. 1994. godine, a Predsjedništvo, u ulozi Vrhovne komande OS RBiH, 26. 02. 1994. godine, donijelo Odluku o rasformiranju 6. korpusa i formiranju 7. korpusa Armije RBiH. Odluka je posljedica zaustavljene agresije HV i HVO na Bosnu i Hercegovinu. Zone odgovornosti 4. i 6. korpusa su u vrijeme sukoba sa HV i HVO bile razdvojene. Prestankom tog sukoba, zone odgovornosti su spojene, pa su stvoreni uslovi da se 6. korpus rasformira, a njegove komande i jedinice uđu u sastav 4., 1. i 3. korpusa Armije RBiH, kojima su i pripadale prije formiranja 6. korpusa.

Nakon prestanka sukoba sa HVO i na prostoru srednje Bosne su stvoreni uslovi za organizacione promjene u dotadašnjoj zoni 3. korpusa. Namjera Glavnog štaba OS RBiH je bila da se formiraju što jače slobodne snage za ofanzivna borbena dejstva. Iz tih razloga je i donesena Odluka o formiranju 7. korpusa. Od donošenja Odluke o formiranju 7. korpusa, pa do zvaničnog organizovanja i formiranja proteklo je samo 40 dana. Sedmi korpus ARBiH je zvanično formiran i počeo da funkcioniše 7. aprila 1994. godine. Na prijedlog Glavnog štaba OS RBiH, Predsjedništvo RBiH je 24. oktobra 1994. godine preimenovalo Glavni štab OS RBiH u Generalštab A RBiH. Istom odlukom operativne grupe su preformirane u komande divizija.

Uspostavljanje strategijske ravnoteže

Tokom druge polovine 1993. godine i u prvim mjesecima 1994. godine, uspjesima u borbenim dejstvima, jačanjem sistema rukovođenja i komandovanja, boljim logističkim obezbjeđenjem, jačanjem morala kod boraca i stručnim osposobljavanjem starješinskog i boračkog kadra, stvoreni su uslovi za strateško planiranje i djelovanje ARBiH.

Na osnovu sagledavanja mogućnosti, GŠ OS RBiH je donio "Direktivu za **početni period ofanzivnih borbenih djelovanja ARBiH**". Direktiva je uručena komandantima korpusa, 6. februara 1994. godine. Njome je, između ostalog, regulisano:

- čvrsto držanje linija odbrane;
- priprema i izvođenje ofanzivnih borbenih djelovanja;
- stvaranje povoljnih uslova za prelazak na ofanzivna djelovanja širih razmjera i postepeno preuzimanje strateške inicijative.

Direktivom su dati sljedeći konkretni zadaci korpusima i ostalim sastavima na vezi Glavnom štabu OS RBiH:

1. korpus: ofanzivno djelovanje na Crnoriječkoj visoravni, na bjelašničko-treskavičkom platou i olovskom ratištu;
2. korpus: deblokada OG 7-Jug, djelovanje na majevičkom, zvorničkom i kladanjskom bojištu;
3. i 7. korpus: djelovanje na ozrenskom, vlašićko-komarskom i vrbasko-kupreškom pravcu;
4. korpus: djelovanje prema Boračkom jezeru i Nevesinju.

Komandama korpusa dato je u nadležnost da organizuju i planiraju borbena dejstva, ali da ih odobrava komandant Glavnog štaba OS RBiH. Operacije u kojima bi se angažovale jedinice iz dva i više korpusa planira i njima rukovodi Glavni štab OS RBiH. Neposrednim praćenjem i usmjeravanjem borbenih djelovanja, Glavni štab OS RBiH je osigurao rukovođenje i komandovanje u punom smislu riječi. Vrlo brzo i u kontinuitetu su planirana i uspješno izvođena borbena dejstva:

- Prvi korpus je širio slobodni prostor na Crnoriječkoj visoravni i na bjelašničko-treskavičkom platou;
- Drugi korpus oslobađa Vijenac, širi slobodni prostor na majevičkom, posavskom i kladanjskom bojištu;
- Treći korpus oslobađa objekat Zmajevac, iznad Tešnja, širi slobodan prostor na ozrenskom bojištu, oslobađa objekat Husar, širi slobodni prostor na šerićko-teslićkom pravcu;
- Četvrti korpus širi slobodni prostor u konjičkoj općini, oslobađajući Ljubinu i selo Bijela;
- Peti korpus izvodi operaciju "Tigar - Sloboda 94", nanosi poraz snagama Fikreta Abdića, a u ofanzivnim djelovanjima protiv srpskog agresora oslobađa veliki dio teritorije, a potom i gubi;
- Sedmi korpus je, na osnovu Direktive, pristupio organizovanju, planiranju i izvođenju b/d na vlašićko-komarskom i vrbasko-kupreškom pravcu. Uspjeh je ostvaren na vrbasko-kupreškom pravcu, pri čemu je oslobođen i grad Kupres.

Značaj Kupreške operacije je višestruk:

- Prekinuta je višegodišnja opstrukcija borbenih djelovanja HVO protiv snaga Vojske Republike Srpske i otpočelo sadejstvo između jedinica ARBiH i HVO;
- Oslobođen je grad Kupres;
- Poboljšan je taktički položaj 7. korpusa na vrbaskom pravcu;
- Ojačan borbeni moral pripadnika 7. korpusa, a i svih pripadnika ARBiH.

Tokom cijele 1994. godine najodgovornije starješine GŠ Oružanih snaga RBiH neprekidno su pratile b/d po korpusima, pružali im pomoć i usmjeravali ih kako bi se postigli što bolji rezultati. Komandant GŠ OS RBiH nije propuštao niti jednu priliku da se sastane sa komandama korpusa, starješinama i borcima, da sa njima podijeli radost uspjeha i posljedice neuspjeha. Redovno su analizirana b/d, pri čemu se posebna pažnja posvećivala dobrim rješenjima, ali i slabostima u planiranju i izvođenju b/d i davane su upute za naredna b/d. Treba ponovo istaći odlazak u Bihać državno-političke i vojne delegacije u cilju prevazilaženja mogućih sukoba sa snagama Fikreta Abdića. Znamo da Fikret Abdić nije htio da razgovara sa delegacijom, ali je najveći uspjeh odlaska delegacije u tome što su Krajišnici shvatili da nisu prepušteni sami sebi, već da o njima brinu i Predsjedništvo, i GŠ OS RBiH, i Islamska zajednica. Naravno, time su bili posebno obradovani pripadnici 5. korpusa, na čelu sa komandantom Korpusa. Komandant GŠ OS RBiH je, kao član delegacije, neposredno dao usmjerenja za daljnja djelovanja Komande i jedinica 5. korpusa.

PREUZIMANJE STRATEGIJSKE INICIJATIVE - OPERACIJE ARBIH TOKOM 1995. GODINE

Tokom 1994. godine ARBiH je borbenim djelovanjem uspjela uspostaviti strategijsku ravnotežu na ratištu BiH, a krajem 1994. samostalno i u sadejstvu sa HVO, nakon uspješnih ofanzivnih borbenih dejstava, preuzima inicijativu na ratištu. To, a i pritisci međunarodne zajednice, učinili su da srpski agresor potpiše četvoromjesečno primirje uoči Nove 1995. godine. Armija RBiH je tada bila prvi put u poziciji da postavlja uslove i zahtjeve. Četvoromjesečno primirje državno i vojno rukovodstvo iskoristilo je za jačanje organizacione i borbene spremnosti ARBiH. U tom cilju, intenzivirane su aktivnosti za:

- organizacijsko-formacijsko ustrojavanje Armije shodno novonastaloj situaciji;
- vojno-stručno osposobljavanje i uvježbavanje starješina, komandi i jedinica, sa težištem na organizovanju, planiranju i izvođenju ofanzivnih borbenih dejstava. Ovom aktivnošću obuhvaćeni su starješine i komande od nivoa desetine do korpusa. Nosioci aktivnosti su bili Štab i uprave Generalštaba ARBiH i komande korpusa. Između ostalog, u organizaciji GŠA RBiH izvođena je pokazna vježba "Brigada u napadu" sa bojevim gađanjem na lokalitetu Ponijeri, općina Kakanj;
- popunu jedinica;
- logističko obezbjeđenje;
- jačanje borbenog morala.

DIREKTIVA ZA NASTAVAK OFANZIVNIH DJELOVANJA ARMIJE RBIH U 1995. GODINI

Osnovu za djelovanje i rad komandi i jedinica u 1995. godini činila je Direktiva Generalštaba ARBiH, od 5. januara 1995. godine, u kojoj su, između ostalih, precizirani zadaci:

- procjena, namjera i mogućnost srpskog agresora u 1995. godini, uključujući i snage Fikreta Abdića;
- procjena mogućeg angažovanja HV i HVO protiv srpskog agresora, te pravaca zajedničkog djelovanja sa Armijom;
- zadaci korpusa i drugih jedinica na neposrednoj vezi GŠA RBiH;
- uporna odbrana slobodne teritorije;
- izvođenje ofanzivnih b/d taktičkog i operativnog nivoa;
- stvaranje uslova za prelazak u završnu fazu odbrambenog rata.

Na osnovu Direktive, komandant Generalštaba Armije RBiH je 8. januara 1995. godine izdao zadatke potčinjenim komandama:

1. poštovanje sporazuma o primirju; borbeno djelovati samo ako agresor prekrši primirje;
2. ne smije biti opuštanja, bez obzira na primirje;
3. detaljne procjene, organizacija i planiranje dobijenih zadataka iz Direktive;
4. dovršiti započete organizacijsko-formacijske promjene;
5. primirje iskoristiti za logističko obezbjeđenje komandi i jedinica;
6. obezbijediti planski odmor i rehabilitaciju boraca;
7. izvršiti neophodne kadrovske promjene u komandama i jedinicama;
8. primirje maksimalno iskoristiti za obuku i stručno osposobljavanje boraca, starješina komandi i jedinica.

FAKTORI KOJI SU OPREDIJELILI ARMIJU RBIH ZA OFANZIVNA BORBENA DEJSTVA ZA VRIJEME PRIMIRJA

Bez obzira na primirje, ono od strane srpskog agresora i snaga Fikreta Abdića nije poštovano od samog početka. Neprekidni su napadi na zonu odbrane 5. korpusa. UNPROFOR, kao i do tada, blagonaklono ili nikako ne reaguje, pa čak i onda kada su napadnuti i pripadnici UNPROFOR-a. Dakle, od predstavnika međunarodne zajednice nema adekvatne reakcije prema kršenju primirja od strane agresora, iako su na to upozoravani od strane zvaničnika RBiH i Armije RBiH.

Uvidjevši da agresor neće prestati sa kršenjem primirja, Generalštab Armije, uz saglasnost Predsjedništva RBiH, 10. februara 1995. godine, donosi Odluku za izvođenje ofanzivnih borbenih dejstava u svim zonama korpusa i operativnih grupa.

Na sastanku sa komandantima korpusa, 13. februara 1995. godine, a na osnovu referisanja komandanata korpusa, zaključeno je da su jedinice Armije spremne za nastavak ofanzivnih borbenih dejstava. Generalštab Armije RBiH je komandantima korpusa odobrio planove b/d, ostavljajući im mogućnost da sami odrede njihov početak.

NAJBITNIJA DEŠAVANJA TOKOM 1995. GODINE

1. Vlašićka operacija

Nosilac Vlašićke operacije bila je komanda 7. korpusa, a u njoj su učestvovali i dijelovi 3. i 4. korpusa, kao i druge jedinice na neposrednoj vezi Generalštaba ARBiH. U uspješno izvedenoj Vlašićkoj operaciji Armija RBiH je pokazala snagu i osposobljenost da je u stanju da u svoje ruke uzme odbranu cijele Bosne i Hercegovine.

2. Sarajevska operacija

Od početka agresije na RBiH i opsade glavnog grada, građani i borci u opsjednutom Sarajevu su željeli i očekivali njihovu deblokadu. Poslije uspješnih b/d, krajem 1994. i početkom 1995. godine, a naročito poslije uspješno izvedene Vlašićke operacije, porasle su nade u uspješnu deblokadu Sarajeva. Organizacija, planiranje, rukovođenje i komandovanje Sarajevskom operacijom bila je u nadležnosti Generalštaba ARBiH. U operaciji su učestvovale snage: 1, 2, 3, 4. i 7. korpusa, kao i jedinice na direktnoj vezi Generalštaba ARBiH. Iako je operacija dugo i detaljno planirana i pripremana, nije uspjela. Razlozi su višestruki i oni zahtijevaju široku i sveobuhvatnu analizu.

3. Srebrenička i žepska tragedija

Uporedo sa neuspjehom ARBiH u Sarajevskoj operaciji, agresor preduzima odlučujući napad na zaštićene zone UN-a Srebrenicu i Žepu, okupirao ih je i počinio genocid nad Bošnjacima ovih zaštićenih zona naočigled UNPROFOR-a i drugih institucija međunarodne zajednice.

4. Splitska deklaracija

U vrijeme Sarajevske operacije i srebreničke i žepske tragedije, državno i vojno rukovodstvo RBiH rade na proširenju i jačanju saradnje ARBiH sa HV i HVO. Tako je 22. jula 1995. godine održan sastanak delegacija RBiH i RHrvatske na najvišem nivou u Splitu. Razgovaralo se o:

- političkoj i vojnoj saradnji;
- spremnosti Hrvatske da pomogne RBiH;
- zajedničkim borbenim djelovanjima.

Usvojena je zajednička deklaracija (Splitska deklaracija). U Vitezu je 26. jula 1995. godine održan sastanak komandanata Generalštaba ARBiH i zapovjednika Glavnog stožera HVO, gdje su precizirana zajednička borbena djelovanja Armije, HV i HVO, čime je ostvarena nadmoćnost nad snagama srpskog agresora.

5. Borbeno djelovanje NATO-a po snagama i objektima VRS

Poslije stradanja Bošnjaka u Srebrenici i Žepi, a neposredno nakon masakra nad nedužnim civilima na pijaci Markale 28. 08. 1995. godine od strane agresora, konačno je proradila savjest istaknutih ličnosti međunarodne zajednice (Klinton, Širak) i oni su odlučili da kazne agresora. Zračne snage NATO-a su 30. 08. 1995. godine otpočele operaciju "Noćni let", dejstvujući po položajima agresora. Istog dana, shvativši odlučnost NATO snaga, na vlastiti zahtjev, agresorska strana se sastaje sa rukovodstvom UNPROFOR-a. Za prekid i obustavu udara agresorskoj strani je postavljen ultimatum:

- povlačenje ili uništenje teškog naoružanja iz zone isključenja oko Sarajeva (20 km);
- ponovno otvaranje Sarajevskog aerodroma;
- otvaranje uslova za snabdijevanje Sarajeva strujom, vodom i plinom;
- otvaranje komunikacije od Sarajevskog aerodroma, preko Stupa prema centru Sarajeva.

Srpske snage nisu ispunile uslove ultimatuma i "Noćni let" je nastavljen, a NATO snage su proširile dejstva po agresorskim položajima i bazama na cijeloj okupiranoj teritoriji Bosne i Hercegovine.

Udari NATO-a po objektima VRS su prestali tek kada su 13. septembra 1995. godine Milošević, Karadžić i Mladić prihvatili ULTIMATUM. NATO zračnim udarima poboljšana je nepodnošljiva situacija u Sarajevu i prvi put pokazana odlučnost međunarodne zajednice.

6. Oslobađanje šireg područja Vozuće

Uz koordinaciju i neposrednu pomoć GŠ ARBiH, operaciju za oslobađanje Vozuće su izvele snage 2. i 3. korpusa Armije RBiH.

7. Oslobađanje Nišićke (Crnoriječke) visoravni.
Organizovao i izveo 1. korpus

8. Oslobađanje rejona Glavatičeva, odnosno,
šireg rejona u gornjem toku rijeke Neretve.

Organizovao i izveo 4. korpus.

9. Operacija snaga ARBiH, HV i HVO u zapadnoj Bosni (Bosanska Krajina)

U cilju konkretizacije zadataka iz Splitske deklaracije 1. avgusta 1995. godine u Livnu je održan sastanak delegacija ARBiH i Ministarstva obrane Hrvatske, na kojem je dogovoreno sadejstvo 5. i 7. korpusa Armije RBiH sa Hrvatskom vojskom i HVO-om na kupreškom i komarsko-vrbaskom pravcu i u zapadnoj Bosni.

Ne ulazeći u stvarne i prikrivene namjere HV i HVO, sadejstvo i zajedničko borbeno djelovanje je odgovaralo ARBiH za nastavak oslobodilačkog rata. Početkom operacije HV, pod nazivom "Oluja", stvoreni su uslovi 5. i 7. korpusu Armije RBiH za ofanzivno djelovanje, što oni i čine. Uspjesi nisu izostali, a stvoreni su i uslovi za daljnje oslobađanje okupirane teritorije. Zbog toga Generalštab Armije RBiH donosi odluku da na prostor zapadne Bosne pošalje pojačanja radi širenja slobodne teritorije. Prvi su u Bosansku krajinu iz Travnika, 21. septembra 1995. godine, stigli 17. krajiška viteška brigada i Izviđačko-diverzantski bataljon 7. korpusa, kao i dijelovi Komande 7. korpusa. Potom je Generalštab A RBiH odlučio da u Krajinu pošalje nove, elitne jedinice ARBiH vazdušnim i kopnenim putem. Tako su u četiri helikoptera MI-8 tokom 2. i 3. oktobra u Krajinu prebačeni iz Zenice i Kaknja dijelovi 120. lbr. "Crni labudovi" i Gardijske brigade. Kopnom su do 7. oktobra 1995. godine u zonu 5. korpusa prebačeni i dijelovi Specijalnog odreda MUP-a RBiH "Bosna" i jedinice "Lasta", zatim dijelovi jedinica 7. korpusa, 146. br 1. korpusa, 309. brigade 3. korpusa, 210. br. i 225. br. 2. korpusa. Do 12. oktobra 1995. godine, kada je potpisan prekid ratnih dejstava, Armija RBiH, u sadejstvu sa HVO i Hrvatskom vojskom, ali i sama, oslobodila je veliki dio okupirane Bosne i Hercegovine, što je bio ključni argument državnoj delegaciji RBiH za mirovne pregovore u Dejtonu.

Sporazumom o prekidu vatre, koji je stupio na snagu 12. oktobra 1995. godine, zaustavljen je pobjedonosni pohod A RBiH. Uz sadejstvo sa HV i HVO i pozicija koje je ostvarila, ARBiH je imala realne mogućnosti da nastavi pobjedonosni pohod i da Bosnu i Hercegovinu potpuno oslobodi, odnosno pobijedi srpskog agresora.

General Fikret Muslimović

MORALNE OSNOVE SIGURNOSTI I ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE

GLAVNE OKOLNOSTI VISOKOG BORBENOG MORALA SNAGA ODBRANE BIH OD AGRESIJE

Moralne strane odbrane Bosne i Hercegovine od oružane agresije u značajnoj mjeri su sagledane i rasvijetljene. Argumentirano je da su pravedan karakter odbrane, s jedne, a zločinačka priroda agresije, s druge strane, dvije glavne okolnosti visokog odbrambenog, borbenog morala stanovništva i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine.

Čvrst borbeni moral je bio glavni izvor odbrambene moći kojom je, u ekstremno nepovoljnim uslovima, postignuto da se Bosna i Hercegovina kao država očuva, uprkos agresorskoj upornosti u naporima da ona nestane. Borbeni moral, kao najvažnija strana odbrambene moći, bio je najvažnija meta po kojoj je agresor djelovao svim ratnim, oružanim i subverzivnim snagama, sredstvima i metodama.

Slomiti borbeni moral, u agresorskim planovima je značilo uništiti bošnjački narod i pokoriti Bosnu i Hercegovinu. Nasuprot tome, u planovima branitelja, izgradnja, jačanje i očuvanje borbenog morala je značilo sticanje osnovne pretpostavke za afirmaciju i odbranu države Bosne i Hercegovine.

ZNAČAJ SPOSOBNOSTI ZA ZAŠTITU REZULTATA ODBRANE BIH OD AGRESIJE

Sada, u uslovima mira, i dalje su aktuelni i ugrožavanje i zaštita države Bosne i Hercegovine. Po završetku rata ne razmatramo borbeni moral, ali treba da govorimo o moralnim stranama stanja elemenata sistema odbrane i sigurnosti, s ciljem da se Bosna i Hercegovina zaštiti od subverzivnog, podrivačkog ugrožavanja. Oružanom borbom kao glavnim, ali ne jedinim sadržajem rata je postignuto da se ima šta čuvati i dalje izgrađivati u uslovima mira, za šta je nužna osposobljenost političkog sistema i društva u cjelini.

Opći je princip da se sposobnost potvrđuje afirmacijom i zaštitom rezultata, slično kao što se potvrđuje i njihovim postizanjem. Nekada je teže odbraniti, nego postići rezultat.

Za zaštitu i unapređenje rezultata tokom ratne odbrane Bosne i Hercegovine, sada, u miru, je važno psihološko, moralno i političko stanje svijesti o pitanjima koja se tiču temeljnih vrijednosti društva i države. To je opći stav koji se odnosi na sposobnost političkog pokreta za odbranu BiH kome pripadaju patrioti raznog ideološkog, stranačkog, nacionalnog i vjerskog identiteta. Sposobnost patriotskih faktora zaštite i unapređenja rezultata odbrane od oružane agresije narušava se putem njihovog međusobnog sukobljavanja, izvan onoga što bi se moglo opravdati razumnim različitim interesima, dakle, zalaskom u nerazumne sukobe na štetu njihovog mira i sigurnosti.

Kad su izvršili oružanu agresiju, htjeli su da unište državu Bosnu i Hercegovinu i bošnjački narod. Zahvaljujući naporima i žrtvama u odbrani, država Bosna i Hercegovina je očuvana, a bošnjački narod je pokazao vitalnost i želju da živi zajedno sa Srbima, Hrvatima i drugim svojim komšijama. To je rezultat odbrane od oružane agresije. U uslovima mira taj rezultat se ugrožava i podriva sa raznih strana. Obaveza je i izazov da se taj rezultat očuva, unaprijedi i afirmira pokazujući da su Srbi, Hrvati i Bošnjaci jedni drugima najpreči u Bosni i Hercegovini, a da su od svih oko 200 država svijeta, za Bosnu i Hercegovinu najvažniji dobri odnosi sa Srbijom, Hrvatskom i Crnom Gorom.

Po nekim pitanjima aktuelnu situaciju u Bosni i Hercegovini treba upoređivati sa ratnom: (a) međunarodna zajednica je tokom rata podržala snage odbrane BiH, jer su pokazale vitalnost; (b) da nije bilo te vitalnosti, međunarodna zajednica u korist odbrane, ne bi imala koga podržati; (c) u uslovima mira, međunarodna zajednica posmatra i procjenjuje vitalnost snaga za odbranu rezultata ostvarenih u vrijeme rata; (d) ako se pokaže sposobnost patriota da zaštite i unaprijede svoje rezultate ostvarene u ratu 92.-95., međunarodna zajednica će stati uz tu sposobnost i olakšati zaštitu njihove domovine od subverzije.

MORALNI KVALITETI POLITIČKIH I VOJNIH FAKTORA ODBRANE BIH SU NERAZDVOJNA CJELINA

Moralne strane odbrane Bosne i Hercegovine od oružane agresije se ne mogu rasvijetliti bez razumijevanja karaktera politike koja je utemeljila, gradila i usmjeravala sistem odbrane, posebno Armiju RBiH. Protivurječno je iznositi pozitivne ocjene o vrijednostima te Armije, a istovremeno negativno kvalificirati političke faktore i lidere koji su brinuli o odbrani Bosne i Hercegovine. Eksplicitno izrečena ljaga protiv političkih faktora i lidera koji su organizirali odbranu Bosne i Hercegovine je implicitna ljaga protiv Armije RBiH i obratno. U toj kontroverzi se identificira ideološka i politička ograničenost, ili, pak, nekompetentnost onih koji tako divergentno razmatraju odnose između političkih i vojnih elemenata sistema sigurnosti i odbrane Bosne i Hercegovine. Nažalost, ima onih koji, umjesto da unose red u razmatranjima tih pitanja, proizvode zbrku, iskrivljeno predstavljaju, zbunjuju i nanose štetu perspektivi Bosne i Hercegovine, manifestirajući pogrešnu ideološku, političku, moralnu, etičku i intelektualnu usmjerenost. Ustvari, ni koristan red, ni štetnu zbrku, niko drugi osim političara, medija, institucija obrazovanja i odgoja ne može unositi u društvenu zbilju Bosne i Hercegovine.

Nažalost, o najosjetljivijim idejnim, političkim, etičkim i drugim pitanjima odbrane Bosne i Hercegovine, u medijima dobijaju prostor da se oglašavaju moralno uhelaćene osobe, tako što političkim i vojnim elementima sistema odbrane Bosne i Hercegovine prišivaju teroristička, islamistička i slična svojstva, upravo onakva kakva je agresor želio da ih ima taj sistem da bi time opravdao agresiju. Posljednji takav slučaj u kome je glavni, a tuđi eksponent bio Mirsad Kebo, dogodio se upravo kada je izvršen stravični teroristički napad u Parizu, odnosno u vrijeme kada su neki takozvani bošnjački mediji intenzivirali propagandu da je lider političkog pokreta za odbranu, Alija Izetbegović, predstavnik radikalnog islama u Bosni i Hercegovini, te da je takav i njegov sin Bakir, koji navodno, u aktuelnoj situaciji vodi Bošnjake iranskim putem i turskom kaldrmom, a ne u pravcu evropskih demokratskih vrijednosti.

Zanimljivo je da se takva propaganda intenzivira u situacijama kada politički faktori koji baštine ključnu ulogu u organiziranju odbrane, prave iskorake u približavanju Bosne i Hercegovine članstvu u EU i NATO. Dakle, takva propaganda ima jasan cilj ometanja Bosne i Hercegovine da pravi integracijske iskorake putem reformi kojima se njeno političko i ukupno društveno uređenje usklađuje sa demokratskim, pravnim, ekonomskim i drugim standardima progresivnog Zapada. Ideološko i političko izvorište takvog ometanja je poznato iz iskustava teških sukoba u globalnim okvirima sa implikacijama na regiju Balkana.

I U MIRU BRANITELJI MORAJU POZNAVATI NEPRIJATELJA

U toku rata ratovodstvo odbrane Bosne i Hercegovine, u okviru razmatranja moralnih strana, sagledavalo je i stanje agresora. Branitelje je interesiralo gdje je neprijatelj, koje su i kakve su njegove snage, kakav mu je raspored, šta radi, kakve su mu namjere i slično. Po tim pitanjima, ratovodstvo branitelja je procjenjivalo neprijatelja i odlučivalo šta treba raditi na strani snaga odbrane Bosne i Hercegovine. Na osnovu tih zaključaka nastajali su i realizirani planovi organizacijskog, borbenog osposobljavanja i upotrebe svih resursa, posebno Armije RBiH.

Sada, u uslovima mira, nažalost, Bosna i Hercegovina i dalje ima neprijatelja koji ne puca klasičnom municijom protiv snaga odbrane, ali svakodnevno, uporno, putem medija i subverzivnih, podrivačkih postupaka propagira, omalovažava, iskrivljeno predstavlja, kleveće, podmeće, uznemirava, zastrašuje, agresorsku krivnju za uzroke i posljedice rata prebacuje na branitelje... To je vrlo opasna *„municija"* kojom neprijatelj pogađa dostojanstvo i moralni integritet svih branitelja Bosne i Hercegovine.

Upravo dok tako djeluju, odvraćaju odgovorne u političkom i sigurnosnom sistemu da, ikako spominju da ima neprijateljstva prema Bosni i Hercegovini, a one koji na to ukazuju kvalificiraju da izvan realnosti proizvode unutrašnjeg neprijatelja. Tako se oblikuje ambijent u kome se mogu napadati, a ne smiju braniti temeljne vrijednosti Bosne i Hercegovine. Napadi se predstavljaju kao dostignuće demokratije i slobode, a pokušaji odbrane kao izraz zaostalog, konzervativnog ponašanja. Napadači su *„pozitivni"*, a branitelji se bez ikakvih argumenata najnegativnije etiketiraju. Nažalost, mnogi branitelji finansiraju napadače svakodnevnim ulaganjem po jednu marku za propagandni materijal u kome se ističu razne laži, među kojima i one o iranskom putu i turskoj kaldrmi, te one laži da će se buduće generacije stidjeti sadašnje koja u novijoj historiji, navodno, nije imala političkog faktora i lidera vrijednog pomena, čime se brutalno kalja istina da je narod Bosne i Hercegovine, upravo zahvaljujući političkoj organizaciji i liderstvu uspješno organizirao veličanstvenu i pravednu borbu protiv agresora.

I sada u miru, upravo da bi se mir stabilizirao, na neprijateljstvo se mora odgovoriti konkretnim mjerama odbrane. Mora se znati šta neprijatelj u odsustvu oružane borbe čini, kakvi su mu ciljevi i planovi, šta uzima kao svoj osnovni i težišni pravac djelovanja. **Ono što je najkvalitetnije i najbitnije za branitelje, upravo je meta neprijateljskog propagandnog i podrivačkog djelovanja.** Zato branitelji trebaju biti usmjereni na zaštitu svojih najbitnijih, temeljnih vrijednosti izloženih neprijateljskim napadima.

GLAVNA META NEPRIJATELJSKIH NAPADA

Strateški, najkvalitetnije i najbitnije na strani branitelja, odnosno na strani političkog pokreta za odbranu BiH je njegova autohtonost, autentičnost, samosvojnost. Dakle, osnovni, strateški kvalitet tog pokreta je da je on sam svoj, da je proizašao iz političke volje i nužde naroda, odnosno, da nije ni od koga izvana imputiran. Kad se nešto ruši, onda se najveći rušilački rezultati postižu razaranjem temelja, podrivanjem, subverzijom, čime se ruši i temelj i sve ono što je na temelju utemeljeno i podignuto. U tom smislu treba shvatiti interes neprijatelja da medijski i na druge načine devastira autohtonost, autentičnost, samosvojnost kao temeljni kvalitet političkog pokreta za odbranu BiH.

Kako se to čini? Tako što se propagira da je politički pokret za odbranu BiH izvana imputiran u bosanskohercegovačko društvo, da nije izraz volje i nužde naroda u BiH da se brani i afirmira, već da je nastao kao izraz političke volje i potrebe diktirano izvana, od Irana ili nekog drugog izvanjskog faktora. Neprijatelj propagira da je politički pokret za odbranu BiH nastao kao posljedica izvanjske volje i da ga usmjeravaju izvanjske obavještajne službe, pa se najčešće pominje iranska obavještajna služba, što je podmuklo smišljeno s ciljem kompromitacije odbrane BiH pred Zapadom. **Rezultat te propagande su iskrivljene predstave da je samim nastankom, politički pokret, na čelu sa Izetbegovićem, ugrozio bosanske Srbe i Hrvate koji su se, navodno, morali samoorganizirati za odbranu od te opasnosti. Tako se predstavlja, da je izvanjski faktor koji je, navodno, organizirao politički pokret Bošnjaka, zajedno sa tim pokretom, uzročnik rata, te da je u BiH bio građanski rat a ne agresija. To je vrlo, vrlo opasna i štetna, destruktivna implikacija propagande koju provode neki bošnjački i srpski mediji, svakodnevno izmišljajući i šireći teze da je Aliju Izetbegovića vodila i da sada njegovog sina Bakira vodi iranska obavještajna služba, pa je na „iranskom", a ne na evropskom putu. To je propaganda na štetu političke pozicije BiH, svih njenih građana a posebno Bošnjaka. Naivnim prihvatanjem takve propagande, neki ljudi u BiH rade u korist štete za sebe i narod u cjelini.**

Ta propaganda ne bi bila veliki problem da mediji koji istu izmišljaju i šire, omogućavaju dijalog, da neko iz redova branitelja BiH može odgovoriti. Na demantije koji se pokušaju, umjesto da ih po zakonu objave, neprijateljski mediji odgovaraju još brutalnijom propagandom. Neki mediji su utjerali strah braniteljima. Čak ni oni koji u parlamentima trebaju da štite interese branitelja, ne smiju da progovore protiv neprijateljske propagande nekih medija, jer ako progovore, sutradan protiv njih započinje dugotrajna i surova klevetnička kampanja, tako da je njihov izbor ćutanje. Strah je opravdan osjećaj pred opasnošću. Ali, treba se pitati gdje je hrabrost. Oni koji su izginuli braneći BiH, kao normalna ljudska bića, imali su i straha,

ali su imali i sposobnost da savladaju strah. Gdje je ta sposobnost braniteljima u miru? U BiH su ugušene elementarne ljudske slobode.

VEHABIJE NE PRIPADAJU BOŠNJAČKOJ TRADICIJI I ZATO U BIH NISU LEGITIMNI

Ne ulazeći u to da li su ili ne vehabije negdje u svijetu legitiman pravac islama, apriori treba odbaciti teze da su legitimni u BiH. Nisu. Teza da su vehabije legitimni pravac islama, jasna je indikacija da su vehabije izvanjska imputacija u bosansko-hercegovačko društvo, s ciljem kompromitacije političkog pokreta za odbranu BiH, posebno s obzirom ko izmišlja i širi takvu propagandu. To je teza koja se do terorističkog napada na Ambasadu SAD-a u Sarajevu često isticala u jednom od bošnjačkih medija. To je bio sadržaj podrške vehabijama. Čudno je što je to odćutala intelektualna javnost koja ima zadaću da brine o kulturnoj tradiciji. Zašto na neistinu da su vehabije legitimni pravac islama u BiH, nisu odgovorili da je u BiH legitimno ono što je izraz kulturne tradicije, a vehabije nemaju nikakvo uporište u toj tradiciji, pa ovdje ne mogu imati nikakav legitimitet.

Propaganda o vehabijama kao legitimnom pravcu islama je podrivala osnove zajedničkog života ljudi različitih nacija i vjera u BiH. Srbi, Hrvati, Jevreji i drugi, sa kojima Bošnjaci vijekovima žive zajedno, mogu biti uznemireni i zabrinuti ako se unose radikalne neobične promjene koje donose vehabije, kao što bi Bošnjaci mogli biti uznemireni ako bi se u katoličanstvo, pravoslavlje i judaizam ovdje unosile neke radikalne neobične promjene. Pored ostalog, i sklad ovdašnjih tradicija islama, katoličanstva, pravoslavlja i judaizma, čuva bosanskohercegovačko društvo u miru, a nesklad ga razara.

Ko god šalje, dovodi i širi vehabije, svjesno ili nesvjesno ugrožava mir i sigurnost u Bosni i Hercegovini.

SMISAO NAPADA NA BOŠNJAČKE LIDERE DA SU „PREDSTAVNICI ISLAMSKOG RADIKALIZMA“

Konstatacija da je *„predstavnik islamskog radikalizma*“ u BiH Bakir Izetbegović u toku rata znao za dovođenje islamskih ekstremista u BiH, jer je bio *„lični sekretar svog oca Alije*“, ističe se, s ciljem: (a) da se pokaže kako je Bakirov *„islamski radikalizam*“, ustvari, nastavak *„islamskog radikalizma*“ njegovog oca, osnivača bošnjačkog političkog pokreta (SDA), predsjednika Predsjedništva RBiH, Alije Izetbegovića; (b) da se

pokaže kako pokret, na čelu sa Alijom Izetbegovićem, nije bio autohton, samosvojan i autentičan, već da je dirigiran izvanjskom, a ne unutarnjom potrebom i nuždom bošnjačkog naroda; (c) da se pokaže kako je pokret, na čelu sa Alijom Izetbegovićem, bio religijski, suprotstavljen proklamiranom sekularnom karakteru države BiH, i (d) da se pokaže kako je navodni religijski pokret, na čelu sa Alijom, a zatim na čelu sa Bakirom Izetbegovićem, opasnost za Srbe, Hrvate i ostale u BiH, čija vjera nije islam. Naime, na sceni je širenje i produbljivanje međunacionalnih sukoba u BiH.

Dakle, neprijateljska propaganda, da je Bakir Izetbegović *„predstavnik islamskog radikalizma"* u BiH, za glavnu metu napada određuje Aliju Izetbegovića - njegov ideološki i politički smjer vođenja bošnjačkog političkog pokreta, negirajući političku autohtonost, samosvojnost i autentičnost tog pokreta. Prema takvoj propagandi, Alija Izetbegović je, kao lider religijskog, islamskog pokreta i *„predstavnik islamskog radikalizma*" u BiH, težio religijskoj, antisekularnoj, islamskoj državi BiH. Iz takve propagande proizilazi da je politički pokret kojim je odbranjena BiH, religijski, islamski, radikalni, antisekularni pokret koji, kao takav, ugrožava nemuslimane u BiH i šire u regiji Balkana, pa da se Srbi i Hrvati u BiH moraju organizirati za samoodbranu od te opasnosti. Faktički, takvom propagandom neprijatelj poručuje da je bošnjački, religijski pokret na čelu sa Izetbegovićem bio uzročnik, navodno, građanskog rata, čime se faktički negira da je izvršena oružana agresija na BiH.

U vezi s tim, građani BiH bi, kao primjere takve propagande mogli navesti mnoge teze, među kojima i onu izrečenu od jednog srpskog lidera - da je Sarajevo politički Teheran, i onu izrečenu od jednog bošnjačkog lidera – da je Bakir Izetbegović povezan sa vehabijama i da ide u prošlost iranskim putem i turskom kaldrmom.

Pri tome treba imati u vidu da su vrlo štetne i opasne ideološke i političke implikacije negiranja autohtonosti, autentičnosti i samosvojnosti političkog pokreta na čelu sa Izetbegovićem. Tvrdnja da neka sila izvana usmjerava i kontroliše lidera najjače bošnjačke političke stranke, pored toga što ima smisao optužbe da je bošnjački lider Alija Izetbegović uzrokovao rat u BiH, ima smisao i optužbe da u poslijeratnim uslovima njegov sin Bakir uzrokuje blokade nužnih reformi na putu BiH ka članstvu u EU i NATO, odnosno, da ista ta izvanjska sila Bosnu i Hercegovinu čini rizičnom na terorizam.

„Radikalni islamisti" postoje i djeluju. Nije sporno da je to tako. Mnogi to zlurado kažu s namjerom da ostave utisak kako bi željeli da *„radikalnih islamista*" nema ili da ih bude što manje, ali pri tome pokazuju da su zluradi, da nekoga mrze i da onome koga iz nekih razloga mrze i žele obračun s njim, pripisuju etikete da je *„radikalni islamista*", čime, ustvari, kompromitiraju želju da *„radikalnih islamista*" ne bude ili da ih bude manje. Tako, njihovo djelovanje poprima karakter zalaganja da *„radikalnih islamista*" bude što više, i ondje gdje ih stvarno ima i ondje gdje ih nikako nema.

Modele takvog ponašanja primjenjuju neke političke snage iz mržnje prema nekim bošnjačkim političkim faktorima i njihovim liderima.

Nužna je proporcionalna osjetljivost na *„radikalne islamiste"*. Nemilosrdno, uporno, svim sredstvima i po svaku cijenu se treba boriti protiv jasno identificiranih terorista Al-Kaide, IDIL-a, Talibana... Međutim, velika je stranputica ako se mjere, kakve treba primijeniti u borbi protiv njih, primjenjuju prema onima koji nemaju ništa zajedničkog sa terororom i teroristima. Zato i borba protiv islamofobije treba biti proporcionalna njenim velikim opasnostima i štetnim posljedicama. Iz toleriranja islamofobije, *„korist"* pribavljaju *„radikalni ismamisti"*, Al-Kaida, IDIL, Talibani... Dakle, opravdana težnja da se oni unište, islamofobijom se kompromitira i pretvara u svoju suprotnost. Smisao i efekti borbe protiv *„radikalnih islamista"* se gube ako ta borba ne obuhvata i borbu protiv islamofobije.

Zalaganje za sigurnost u Evropi, posebno na Balkanu, podrazumijeva zalaganje protiv zabluda o islamu i iskrivljenih predstava kojih ima (a) među muslimanima čiji je identitet formalno muslimanski, a ponašanje antimuslimansko i (b) u sredinama nemuslimanskih civilizacijskih, kulturoloških identiteta, u BiH, na Balkanu, u Evropi i globalno.

Pogrešne predstave o muslimanima i islamu za posljedicu imaju pogrešno tretiranje i odnošenje prema političkom pokretu za odbranu BiH.

MORALNI ZNAČAJ KULTURNE EMANCIPACIJE ZA SIGURNOST I ODBRANU BOSNE I HERCEGOVINE

Bosanskohercegovačko društvo opterećuju i ugrožavaju moralne stranputice. Najteža od svih je stranputica adaptacije na međusobnu mržnju po nacionalnoj osnovi. Mnogi odgovorni društveni subjekti su postali ravnodušni prema takvoj mržnji, tretirajući istu kao normalno stanje. Mržnja se odvija, bez djelovanja da se ista prevazilazi, što je odraz **zastoja** u kulturnoj emancipaciji. Na sceni je proces deemancipacije. Mržnja iz prošlosti se ne tretira na način koji prevenira da se u aktuelnom vremenu reproducira, produbljuje i širi.

Napori u pravcu integracije u EU podrazumijevaju da se podrži osnovna ambicija nastanka EU, da se poboljšava sigurnost, prevazilazi mržnja i oslobađaju prostori za kulturnu emancipaciju. Ako narodi na Balkanu nisu spremni da prevazilaze mržnju, onda nisu spremni ni za približavanje članstvu u EU.

Međusobne male razlike, brojne sličnosti i neke potpuno iste sadržaje svojih identiteta, građani i narodi u Bosni i Hercegovini i šire na Balkanu su, umjesto u ko-

rist, pretvorili na štetu svoje sigurnosti. U mnogim dijelovima svijeta, posebno na Balkanu, pa i u BiH, male razlike u identitetu i fizička bliskost etničkih grupa su veći rizik za mržnju i sukobe, nego velike razlike i velika fizička udaljenost. Nema rizika od mržnje i sukoba između Japanaca i Hrvata, Srba i Japanaca, Bošnjaka i Japanaca. Međutim, iako sa malim razlikama, sličnostima i nekim potpuno istim sadržajima u svojim identitetima, fizički bliski kao *„prve komšije"*, Hrvati, Srbi, Bošnjaci i drugi na Balkanu se međusobno, često, ponašaju kao neprijatelji, što bi svi odgojni, obrazovni, politički i drugi subjekti trebali smatrati apsurdom i to prevazilaziti.

Evropske države, brojni politički i kulturni faktori u njoj su podržali samostalnost i suverenitet BiH, štiteći poziciju njenih naroda i građana, pa i Bošnjaka. Ali, taj pozitivan odnos nije u dovoljnoj mjeri praćen adekvatnim osudama ideologija, politika i političkih praksi koje deemancipirajuće djeluju protiv sigurnosti građana i naroda BiH, posebno protiv sigurnosti Bošnjaka, njihove kulture i civilizacije. Kvalitet evropskog odnosa prema BiH, njenim građanima i narodima, treba podići na viši nivo, što će se dogoditi onda ako se destrukcija protiv države BiH bude tretirala kao destrukcija protiv temeljnih vrijednosti nastanka i razvoja EU, podrazumijevajući da je jačanje evropske sigurnosti najprioritetniji motiv nastanka EU, a da su iz temeljnih sigurnosnih, izvedeni ekonomski i drugi motivi.

Patriotske snage BiH treba da imaju u vidu u kakvoj ideološkoj i političkoj tendenciji im se valja zalagati za sigurnost i odbranu BiH, njenih naroda i građana. Bilo bi mnogo bolje i lakše zalagati se za sigurnost BiH u tendenciji preovlađujućeg kulturološkog emancipiranja kritičnog prema negativnoj i afirmativnog prema pozitivnoj prošlosti. Mnogo je lošije i teže zalagati se za sigurnost i odbranu BiH u uslovima preovlađujuće deemancipacije, posebno onih naroda i država od kojih je sigurnost i odbrana BiH najviše ovisna. Ako bi u sredinama srpskog naroda bile preovlađujuće emancipacijske ideje Dimitrije Tucovića koji se zalagao za socijalnu i nacionalnu ravnopravnost, osuđujući srpski ekspanzionizam jer se njime ugrožavaju i Srbi, onda bi sigurnost u BiH i šire na Balkanu bila mnogo bolja. Međutim, ako se u sredinama srpskog naroda djeluje na deemancipaciji tako što se afirmiraju velikosrpske ideje mržnje i sukoba, poznatije kao četnička ideologija i politika, onda je na sceni moralno propadanje srbijanskog društva, sa svim rizicima koji se time podrazumijevaju na štetu sigurnosti i mira. Dodik je u kulturnom smislu deemancipirajuće ruglo unutar srpskog naroda koji izaziva antisrpsko i antisrbijansko raspoloženje i daje pravo nacionalistima koji imaju potrebu da greškama unutar srpskog naroda pravdaju svoje nacionalističke ideje i ponašanja. Dodik je ruglo koga se srpski narod treba stidjeti.

Deemancipaciju, koja je uzrokovala ratove i ogromna stradanja, su predvodili autoriteti koji su djelovali u oblasti kulture, a glavni sadržaj njihove deeamncipacije je simbioza sa nacionalističkim politikama mržnje. Mira i sigurnosti nema bez kulturne emancipacije. Autoriteti u oblasti kulture treba da zaustave proces deemancipacije i pokrenu kulturnu i moralnu obnovu. Prepuštanje da sigurnost društva bude samo

nadležnost političara, generala, policajaca i obavještajaca je pretjerano banaliziranje i vulgariziranje odgovornosti za sigurnosnu oblast od koje zavisi ekonomski, socijalni i ukupni društveni progres. Bez zaustavljanja procesa kulturne deemancipacije, a zatim pokretanja procesa kulturne emancipacije, nema stabilnog ekonomskog i socijalnog oporavka. Dakle, za izgradnju sigurnosti naročit značaj imaju književnici, pjesnici, dramaturzi, filmski stručnjaci, muzičari, slikari... U zaustavljanju deemancipacije u korist kulturne emancipacije orgoman je značaj vjerskih institucija i autoriteta. Ulogu nauke u izgradnji sigurnosti treba posebno analizirati.

O ovim pitanjima je nužan međuetnički dijalog nove generacije lidera i intelektualaca, jer su se mnogi iz stare generacije kompromitirali kao deemancipatori, pa bi od takvih, dok biološki nestanu, bilo najbolje i najkorisnije da ćute i odobravanjem u ćutnji podstiču nove snage, ne ometajući da sa novom generacijom djeluju i oni iz stare generacije koji su očuvali svoj moralni i profesionalni integritet. Takav stil ponašanja iskompromitiranog dijela elite bio bi najbolji način njihove vlastite rehabilitacije zbog krivnje u uzrokovanju katasrofalnih sukoba. Dakle, izlazak iz krize mora imati, prioritetno, kulturološko stajalište i obzorje, što jedino može nova generacija lidera intelektualaca koji osuđuju anticivilizacijsku, antiljudsku matricu deemancipacije.

Miro Lazović

RAD SKUPŠTINE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE OD 1992. DO 1996. GODINE

Rad Skupštine Republike Bosne i Hercegovine u periodu 1990. – 1996. godine može se posmatrati u dva vremenska perioda. Prvi period od konstituisanja prve višeparlamentarne Skupštine RBiH u decembru 1990. godine do aprila 1992. godine. Drugi period bi obuhvatio vrijeme od početka agresije na BiH - od aprila 1992. do kraja mandata prvog višeparlamentarnog saziva Skupštine RBiH do septembra 1996. godine.

U retrospektivnom osvrtanju na pomenuti period može se konstatovati da je Skupština RBiH, osim jednogodišnjeg prekida rada od aprila 1992. - do marta 1993. godine, konstantno zasjedala i bila u aktivnom odnosu prema svim zbivanjima u društvenom i političkom životu BiH.

Cjelokupan sadržaj rada Skupštine RBiH odslikava njenu ulogu, ne samo u zakonodavnoj djelatnosti, nego u sveukupnoj zbilji BH života, a samim tim i njen doprinos borbi protiv agresije, kao i njenu aktivnu ulogu u procesima uspostavljanja mira u BiH.Veoma je značajno spomenuti da su početkom 1994. godine ostvareni i prvi međunarodni kontakti sa Parlamentarnom skupštinom Vijeća Evrope u Strazburu. Delegacija Skupštine RBiH bila je predstavljena Političkom komitetu Parlamentarne Skupštine Vijeća Evrope, a moj govor, kao predsjednika Skupštine RBiH, nagovijestio je i početak prijema naše Skupštine u parlamentarne organe Vijeća Evrope. U aprilu 1994. godine Skupština RBiH je dobila status pridruženog člana Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope, a naša delegacija, koju su činili Miro Lazović, Edhem Bičakčić, Pero Vasilj i Avdo Čampara, kao generalni sekretar Skupštine RBiH, je prisustvovala redovnim sesijama Parlamentarne Skupštine Vijeća Evrope u Strazburu do septembra 1996. godine.

Prije agresije na Bosnu i Hercegovinu, Skupština RBiH održala je devet redovnih i pet vanrednih sjednica. Posebno značajna je bila sjednica Skupštine RBiH, održana 24. i 25. januara 1992. godine, kojom je predsjedavao Momčilo Krajišnik. To je ujedno bilo i njegovo zadnje vođenje Skupštine RBiH, jer su tu dramatičnu sjednicu napustili svi poslanici Skupštine RBiH srpske nacionalnosti, koji su pripadali SDS-u i SPO, ali i oni kao što su Milorad Dodik, Dragan Kalinić… koji su predstavljali UBSD. Oni su tada definitvno napustili skupštinske klupe, bez povratka.

Članovi Skupštine RBiH srpske nacionalnosti iz SDP-a Tatjana Ljuić Mijatović, Boro Bjelobrk i Miro Lazović ostali su i, pored stanovitih pritisaka na sjednici, glasali za raspisivanje referenduma o nezavisnosti BiH.

Nakon te Skupštine RBiH slijedi period zaoštrenih političkih odnosa produciranih protivljenjem SDS-a osamostaljenju BiH. Pogotovo su otpori sa neskrivenim otvorenim prijetnjama eskalirali nakon izglasavanja referendumskog pitanja kojim su građani BiH krenuli na nezaustavljiv put samostalnosti.

U martu 1992., upravo zbog blokada i pripremane agresije na BiH, poslanici Skupštine RBiH se nisu mogli skupiti u dovoljnom broju na zasjedanje. Stoga je rukovodstvo Skupštine krajem marta 1992. godine obavijestilo Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine da se Skupština ne može sastati i zatražilo da u skladu sa Ustavom Republike, Predsjedništvo BiH preuzme ingerencije Skupštine RBiH. Predsjedništvo RBiH je prihvatilo taj prijedlog i u funkciji Skupštine donijelo 447 uredbi sa zakonskom snagom, 63 odluke kao opšti akt, 274 odluke o izboru, imenovanju i razrješenju, što ukupno iznosi 784 propisa. Sva ta akta Skupština RBiH je naknadno razmotrila i verificirala.

Od marta 1992. godine do marta 1993. godine Skupština RBiH nije se sastajala. U tom periodu sastanci poslanika se održavaju po regijama na kojima se oni upoznaju sa odlukama Predsjedništva RBiH u funkciji Skupštine RBiH, te razmatraju aktuelna pitanja i daju sugestije i prijedloge Predsjedništvu RBiH i Vladi RBiH. I pored ratnih opasnosti, prekinutih komunikacija i blokada, 14. marta 1993. godine održava se zajednička sjednica Skupštine RBiH, Predsjedništva RBiH i Vlade RBiH. Iako su krenuli na sjednicu, jedan broj poslanika izvan Sarajeva morao je ostati u Hrasnici i Pazariću, jer zbog blokade puteva nije mogao ući u Sarajevo. Da bi oživjeli rad Skupštine RBiH, čine se mnogi napori koji rezultiraju održavanjem sjednice Skupštine RBiH, 11. maja 1993. godine, po regijama: u Sarajevu, Zenici, Tuzli, Bihaću i Mostaru, a zatim u avgustu i septembru 1993. godine u Sarajevu. Zahvaljujući prokopanom tunelu ispod piste Sarajevskog aerodrome, mnogi poslanici su mogli, i pored svih opasnosti, doći na zasjedanje u Sarajevo.

Početkom februara 1994. godine, u pripremi vašingtonskih pregovora, Skupština RBiH, u Sarajevu, održava svoju sjednicu, a nakon postizanja Mirovnog sporazuma u Vašingtonu, dolazi do održavanja Ustavotvorne Skupštine FBiH 28., 29. i 30.

marta u Sarajevu. Inače, Skupština RBiH je aktivno sudjelovala u svim mirovnim procesima za BiH sve do Opšteg mirovnog sporazuma iz Dejtona. Poslanike Skupštine RBiH je o toku pregovora koji su vođeni u raznim periodima redovno informisao šef delegacije BiH gospodin Alija Izetbegović, a Skupština je donosila zaključke i okvire u kojima je naša delegacija mogla djelovati.

I prilikom postizanja konačnog Opšteg mirovnog sporazuma u Dejtonu, Skupština RBiH je donijela zaključke koje je naša delegacija u Dejtonu uspješno zastupala, a neposredno pred samo potpisivanje Opšteg mirovnog sporazuma u Parizu, Skupština RBiH je donijela Ustavni zakon o izmjenama i dopunama Ustava RBiH i ovlastila predsjednika Predsjedništva RBiH da potpiše Mirovni sporazum.

S posebnim uvažavanjem treba se prisjetiti jednog broja poslanika koji danas nisu među živim, a koji su zajedno sa drugima nesebično ugradili sebe u temelje suverene i nezavisne BiH. Gotovo svaki poslanik je na određen način bio uključen u aktivnosti koje je od njega zahtijevao odbrambeni i oslobodilački rat. Posebno moram pomenuti mnoge poslanike, od koji neki u poodmaklim godinama, nisu štedjeli sebe da, preko planine Igman, uz snajpere i granate, provlačeći se kroz famozni tunel, dolaze na zasjedanja Skupštine RBiH. Kroz taj tunel više od petnaest puta dolazili su poslanici na skupštinska zasjedanja. Nikada se niko od njih nije žalio na poteškoće kroz koje su prolazili, nikada nisu tražili naknadu, pa ni onda kada su u Pazariću i Tarčinu, vraćajući se sa skupštinskog zasjedanja, u snježnoj mećavi ostali zarobljeni dvadesetak dana. Posebna dužnost i trajna obaveza je da se sjećamo poslanika koji su ubijeni tokom agresije na BiH. S pravom mogu reći da je Skupština RBiH, zajedno sa Predsjedništvom i Vladom RBiH, uz presudnu ulogu Armije BiH, dala ogroman doprinos očuvanju Bosne i Hercegovine, utirući put izgradnji cjelovite, demokratske i nezavisne države.

Prof. dr. Kasim Trnka

NEDOSTIGNUTA PRAVDA I ISTINA O BOSNI I HERCEGOVINI U PRESUDAMA MEĐUNARODNIH SUDOVA

I. UVOD

Nakon što je međunarodna zajednica, poštujući demokratski izraženu volju građana, priznala Bosnu i Hercegovinu kao suverenu i nezavisnu državu, načelno su se prvi put stekli uslovi da njeni stanovnici uživaju u slobodi i sami odlučuju o svojoj sudbini. Nažalost, ima simbolike u tome da je upravo na taj dan počela agresija na Bosnu i Hercegovinu. Patriotske snage su se, u gotovo četverogodišnjoj borbi, vođenoj pod izuzetno teškim uslovima, izborile i odbranile najznačajnije vrijednosti bosanskohercegovačkog društva i države. Uporedo sa tom neravnopravnom borbom i kao njen sastavni dio odvijala se i diplomatska i pravna bitka na međunarodnom planu za odbranu istih vrijednosti.

Rat u BiH je od početka imao karakter međunarodnog sukoba, jer su susjedne države bile vojno i na druge različite načine duboko involvirane. Kada se u procesu raspada zajedničke države otvorila tzv. jugoslovenska kriza, ključni akteri međunarodne zajednice su se umiješali, vodeći računa, prvenstveno, o svojim strategijskim interesima. Zato, umjesto da događaje definišu pravim imenom i da napadnutoj državi pruže svu potrebnu pomoć, uključujući i vojnu, što je obaveza po Povelji UN-a, međunarodna zajednica je izbjegavala upotrebu pojma

agresije. Izvršila je neprincipijelni pritisak da za pregovarački sto sjednu legalni predstavnici međunarodno priznate države sa samoproglašenim liderima paradržavnih tvorevina koje su u funkciji agresije susjednih država. Uvođenje embarga na isporuku oružja imalo je efekat velike pomoći agresorskim snagama. Ove i druge neprincipijelne mjere, ne samo što su otežavale položaj legitimnih odbrambeno-oslobodilačkih snaga, nego su ugrožavale i pregovaračku poziciju predstavnika Republike BiH.

Svjesni da u vojnoj i diplomatskoj borbi odlučujuću ulogu, ipak, ima sila, odlučno se krenulo u pravnu bitku, vjerujući da na ovom području presudnu ulogu imaju argumenti i da međunarodni pravni standardi podržavaju istinu i pravdu. Vijeće sigurnosti UN-a, koje je odgovorno za onemogućavanje agresije na članice UN-a, djeluje, ipak, po logici političkih odnosa i interesa, a ne na osnovu valjanih pravnih argumenata. Pošto je od početka bilo očigledno da agresija uključuje namjeru i praksu provođenja genocida nad nesrpskim stanovništvom, jedini međunarodni pravni forum koji bi to utvrdio i sankcionisao je Međunarodni sud pravde. Zbog toga se Republika BiH odlučila da iskoristi ovu mogućnost, pa je 20. marta 1993. godine podnijela tužbu ovom Sudu protiv tadašnje Savezne republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

U ratovima na području bivše Jugoslavije svjetska javnost je svjedočila o počinjenim zločinima koji po okrutnosti i širini nisu viđeni nakon Drugog svjetskog rata. Suočena sa neučinkovitošću svojih kontraverznih mjera na zaustavljanju sukoba, međunarodna zajednica se odlučila na potez da formira međunarodni ad-hoc krivični sud koji će procesuirati počinioce ratnih zločina. To je učinjeno Rezolucijom Vijeća sigurnosti broj 827, od 25. maja 1993. godine. Vjerovalo se da će ovaj sud nepristrasno sankcionisati počinioce ratnih zločina, da će pružiti satisfakciju žrtvama i da će dati do znanja svim budućim počiniocima zločina da neće izbjeći pravdi. Bosna i Hercegovina, kao najveća žrtva ratnih zločina, vjerovala je u misiju ovog suda, davala mu podršku i ispunjavala svoje obaveze.

Tokom 1993. godine događala su se najveća stradanja civilnog stanovništva, činjeni su masovni ratni zločini, dok su odbrambene snage vodile teške operacije na tri fronta. Tada se polagala velika nada da će se na međunarodnim sudovima dokazati istina o onome što se dešavalo u BiH. Vjerovalo se u međunarodnu pravdu.

II. PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE

- POLJULJANO POVJERENJE U MEĐUNARODNU PRAVDU

Prošlo je 15 godina od podnošenja tužbe do izricanja presude (26. 2. 2007. godine). Pokazalo se da je put do pravde i pred ovim najvišim svjetskim sudom izložen velikim preprekama i političkim utjecajima. Bosna i Hercegovina je, uz pomoć vrhunskih međunarodnih pravnih eksperata, tužbu potkrijepila obimnom relevantnom dokumentacijom iz domaćih i međunarodnih nezavisnih izvora. Na osnovu toga, Sud je na samom početku procesa naredio tuženoj strani, kao privremenu mjeru, da obustavi sve radnje koje joj se stavljaju na teret. Umjesto da postupi po nalogu, Srbija je pokušavala najrazličitijim procesnim aktima da onemogući dalje vođenje postupka. Najprije je osporavala aktivnu legitimaciju tužitelja, zatim punomoć njegovog agenta, da bi, zatim, podigla protivtužbu tvrdeći da je BiH počinila genocid prema srpskom stanovništvu na svojoj teritoriji. Kada su se uspostavile daytonske strukture vlasti, preko srpskih predstavnika onemogućeno je budžetsko finansiranje postupka i vršene su i druge opstrukcije postupka.

U dokazivanju materijalne supstance zločina genocida, Međunarodni sud pravde se gotovo u cjelosti oslonio na presude u predmetima koje su do tada pravomoćno izrečene pred Tribunalom u Hagu. Sud je dokumentovano presudio da su se desila ubistva, progoni na nacionalnoj i vjerskoj osnovi i raznovrsni drugi zločini koji predstavljaju biće zločina genocida. Dokazano je, takođe, da je Srbija pružala obilatu podršku snagama bosanskih Srba, u ljudstvu, naoružanju, finansijskim sredstvima, u logistici i u svim drugim vidovima. Ključni problem se javio jer se, po ocjeni Suda, nije dokazala genocidna namjera tužene države koja se sastoji u tome da se u potpunosti ili djelomično uništi nesrpska populacija na prostorima koje su kontrolisale snage bosanskih Srba. Sudu nije bio dovoljan dokaz konsekventno provedeni obrazac izvršavanja masovnih zločina, koji je nedvojbeno potvrđivao genocidnu namjeru.

Dokumenti koji bi van svake razumne sumnje dokazivali takvu namjeru tužene strane bili su pojedini zapisnici sa sjednica Vrhovnog saveta odbrane SRJ. Sudu, međutim, upravo ti dokumenti nisu bili dostupni, jer je tužena strana odbila da ih učini dostupnim, pravdajući to razlozima nacionalne sigurnosti. Brojni izvori ukazuju na veliku vjerovatnoću da su neke velike sile spriječile da svi relevantni dokumenti budu na raspolaganju Sudu.

U ovakvim okolnostima, presuda je samo djelomično potvrdila istinu i zadovoljila pravdu. Potpuno neosnovano, Crna Gora je oslobođena odgovornosti za dokazane zločine koji predstavljaju materijalni supstrat genocida. Iako je imao dokaze o genocidnim radnjama počinjenim širom Bosne i Hercegovine, Sud se zadovoljio da utvrdi da je genocid počinjen samo na području Srebrenice. Srbija je oslobođena

odgovornosti za taj zločin, ali je prva država u svijetu koja je osuđena zbog toga: 1. Što je znala, a nije ništa učinila da spriječi izvršenje zločina genocida; 2. Što do tada Tribunalu nije izručila optužene za počinjene zločine; 3. Što nije postupila po nalogu Suda o privremenim mjerama i 4. Što u cijelosti nije sarađivala sa Tribunalom.

Ova presuda, kao i nedavne oslobađajuće presude u predmetima po tužbi i protivtužbi Hrvatske i Srbije za zločin genocida, Sud je potvrdio da nije spreman oglasiti krivim države za počinjene zločine genocida. Vjerovatno i zbog toga što bi to imalo velike implikacije na međunarodne odnose i poziciju osuđenih država. Činjenica da su na međunarodnim krivičnim sudovima pojedinci osuđeni za genocid implicira zaključak tih sudova da se, po pravilu, radi o unutrašnjim oružanim sukobima u kojima nema takve odgovornosti drugih država.

Presuda Međunarodnog suda pravde u slučaju Bosne i Hercegovine nije odgovorila zahtjevu utvrđivanja istine niti dostizanju pravde. Ona nije pružila satisfakciju žrtvama, pa time nije stvorila neophodne preduslove za pomirenje i dugoročno je otežala proces stabilizacije u zemlji i u regionu. Zbog svega toga, Bosna i Hercegovina ima moralnu i pravnu odgovornost da iskoristi sva legalna sredstva da se otklone ili bitno umanje negativne posljedice ovakve presude. Jedino pravno sredstvo koje joj stoji na raspolaganju je blagovremeno podnošenje zahtjeva Sudu za obnovu postupka.

Uslovi za obnovu postupka utvrđeni su u Statutu Suda. Najprije se radi o prekluzivnim objektivnim i subjektivnim rokovima. Zahtjev se može podnijeti najkasnije u roku od deset godina od izricanja presude. Taj rok za BiH ističe 27. februara 2017. godine. Ključni elemenat za dozvolu obnove su nova saznanja koja do izricanja presude, bez svoje krivice, nije znala stranka koja podnosi zahtjev, niti je za te činjenice znao Sud. One moraju biti takvog značaja, da ih je Sud znao, da bi najvjerovatnije dovelo do drugačije odluke. Osim toga, ne smije proći više od tri mjeseca od saznanja za te činjenice do podnošenja zahtjeva za reviziju postupka.

Realni izgledi za saznanja o takvim ključnim činjenicama mogu se pojaviti tokom vođenja postupka protiv Karadžića i Mladića koji su, uz ostalo, optuženi i za zločin genocida. Međutim, da li baš slučajno, postupak protiv Mladića, prema najavama predsjednika Tribunala sudije Teodora Merona, trebalo bi da bude okončan u martu 2017. godine. Najavljeni rok za završetak postupka Karadžiću već je više puta prolongiran. Nove ključne činjenice mogle bi se pronaći i u arhivama Savezne Republike Jugoslavije ako bi one, bez ostatka, bile dostupne javnosti.

Bosna i Hercegovina se nalazi u velikom vremenskom zaostatku. Krajnje je vrijeme da se izvrše sve organizacione, institucionalne, kadrovske, finansijske i druge pripreme kako bi se odgovorilo ovom zahtjevnom zadatku. Treba računati da će tužena država, kao i predstavnici srpskih političkih stranaka u BiH sve učiniti da onemoguće podnošenje i prihvatanje zahtjeva za reviziju. Osim toga, sudeći po dosadašnjoj praksi, Sud se krajnje restriktivno odnosio prema takvim zahtjevima.

Uz sve ove otežavajuće okolnosti i ograničenja, Bosna i Hercegovina ne smije propustiti ovu priliku. Mora sve učiniti da vrati dostojanstvo žrtvama, da se dostigne puna istina i dostigne pravda i, konačno, da se vrati poljuljano povjerenje u međunarodno pravo i međunarodne sudove.

III. MISIJA I PAD KREDIBILITETA TRIBUNALA U HAGU

Kada je Vijeće sigurnosti UN-a, u maju 1993. godine, uspostavilo Međunarodni krivični sud za kažnjavanje počinilaca ratnih zločina na području bivše Jugoslavije, to je dočekano kao znak ohrabrenja da neće ostati nekažnjeni svi brojni počinioci ratnih zločina. To je bilo upozorenje svim nedemokratskim režimima, kao i svim budućim počiniocima ratnih zločina da neće izbjeći pravdi. Nažalost, ta iluzija nije dugo trajala. Ta očekivanja nisu često bila u skladu sa pragmatičnim ciljevima velikih sila u različitim unutrašnjim i međunarodnim oružanim sukobima. Zbog toga se već od početka rada Tribunala dešavalo da je politika vršila sve snažniji utjecaj na (ne) dostizanje pravde. Parafrazirajući Karlu del Ponte, nekadašnju glavnu tužiteljicu Tribunala, politika nagriza, kvari, izjeda i na kraju uništava pravdu.

U relativno kratkoj istoriji Tribunala uplitanje politike bivalo je sve prisutnije. Najprije se dugo čekalo na podizanje prvih optužnica. Daytonski mirovni sporazum samo sa nekoliko odredaba referira na Tribunal. Dugo su se vodile rasprave o tome da li su međunarodne vojne snage u regionu obavezne da hapse optužene za ratne zločine. U rijetkim primjerima hapšenja čak su i šefovi država morali odlučivati ako njihov kontingent to treba da izvrši hapšenje. Iako su preuzele međunarodne obaveze, susjedne zemlje Bosni i Hercegovini su veoma dugo opstruirale obaveze saradnje sa Tribunalom. Kao nacionalne heroje su dočekivale svoje osuđenike.

Međunarodna zajednica je rano donijela odluku o zatvaranju Tribunala. Termin je u nekoliko navrata produžavan, ali je ograničavan broj optuženja. Visina i uplaćivanje sredstava za rad Tribunala često su korišteni kao instrument pritiska.

Pod ovim okolnostima sve su se češće u radu Tribunala izražavale nedosljednosti, neujednačena praksa, relativiziranje, pa čak i napuštanje nekih međunarodnih standarda. To je došlo do izražaja, naročito poslije 2012. godine. U predmetima Gotovina, Markač, Perišić, pa i u slučaju „Škorpioni" napušten je princip komandne odgovornosti. To proizvodi krupne posljedice. Osim što su u ovim predmetima izrečene oslobađajuće presude, poslana je krajnje opasna poruka da će „mozgovi" zločina izbjeći odgovornost, a da će odgovarati samo neposredni izvšioci. Napušten je i dru-

gi veoma važan standard koji se odnosi na ograničen prostor „dopuštene“ greške u slučaju granatiranja u zoni naseljenih mjesta. Bez ovog ograničenja granatiranje se može daleko šire koristiti bez rizika za odgovornost za učinjene zločine.

Praksa Tribunala je devalvirala i na pitanju utvrđivanja zločinačke namjere, posebno kod dokazivanja genocidne namjere. Novi standard primijenjen u slučaju generala Perišića, označen kao „konkretna usmjerenost“, praktično je onemogućio dokazivanje krivice. Naime, u ovom predmetu Sud konstatuje da je general omogućio svakovrsnu pomoć i podršku vojsci bosanskih Srba, ali je utvrdio da ta pomoć nije bila konkretno usmjerena na izvršenje zločina koji su nesumnjivo dokazani. U ovom, kao i u nizu drugih slučajeva, Sud izbjegava utvrditi odgovornost susjednih država, odnosno njihovih funkcionera, za zločine počinjene u BiH. Ovakva praksa pokušava da sugeriše da se radi o unutrašnjem sukobu, a ne o agresiji.

Neke presude aludiraju na uticaj politike kako bi se uspostavila ravnoteža između strana involviranih u sukob. Oslobađajućim presudama Gotovina, Markač, Perišić, Haradinai, Orić i Boškovski upravo se sugeriše taj paritet.

Praksa Suda oscilira i u slučajevima sve češćeg puštanja na privremenu ili trajnu slobodu optuženika, jer su se dobro držali na izdržavanju kazne ili iz zdravstvenih razloga. U nekim slučajevima se suviše dugo čeka na izricanje presude nakon završenog dokaznog postupka (Šešelj).

Izričita potvrda političkih pritisaka došla je od insajdera Tribunala. Sudija Frederik Harhoff u otvorenom pismu tvrdi da je Teodor Meron, predsjednik Suda, kao član žalbenih vijeća, vršio pritisak na ostale članove vijeća da donesu oslobađajuće presude u predmetima Gotovina, Markač, Perišić, Stanišić i Simatović. U javnosti je postavljano pitanje da li će Vijeće sigurnosti UN-a nakon ovih saznanja formirati istražnu komisiju koja bi ustvrdila da li je bilo ugrožavanja nezavisnosti i nepristrasnosti sudija. U slučaju pozitivnih nalaza bio bi to dovoljan razlog za obnovu postupka u relevantnim slučajevima. Do sada nikakve aktivnosti u tom pravcu nisu poduzete.

IV. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Uspostavljanjem i praksom međunarodnih pravosudnih institucija, vladavina prava se sve više ostvaruje i u domenu međunarodnih odnosa. Osigurani su zaštitni mehanizmi i sankcije za slučaj kršenja međunarodnih konvencija i zaštićenih prava. To je od posebnog značaja u međunarodnom krivičnom pravu, u sankcionisanju međunarodnog humanitarnog i ratnog prava. Uspostavljanje Tribunala u Hagu

predstavljalo je veliko ohrabrenje i nadu žrtvama zločina da će njihove počinioce stići zaslužena pravda. Pojava ovog ad-hoc suda prestavljala je i presedan za uspostavljanje sličnih sudova za procesuiranje zločina i u drugim kriznim žarištima u svijetu. Od posebne je važnosti da je pet godina kasnije, 1998. godine, Rimskim sporazumom uspostavljena stalna institucija – Međunarodni krivični sud, uz očekivanja da će dostići univerzalan karakter. Iako se do sada neke velike sile nisu priključile ovom sudu, on predstavlja snažno upozorenje da svi budući počinioci zločina neće izbjeći suočavanje sa licem pravde.

Dosadašnja praksa Tribunala je od neprocjenjive vrijednosti s obzirom na veliki broj prikupljenih dokaza i evidencije o počinjenim zločinima na području bivše Jugoslavije. Tribunal je prenio veliki broj predmeta nacionalnim sudovima i time im olakšao dalje procesuiranje. Uz sve nedosljednosti, podlijeganje ponekad političkim pritiscima, uz devalviranje nekih međunarodnih standarda, Tribunal je, i pored izvjesnog gubitka kredibiliteta, odigrao veliku ulogu u uspostavljanju međunarodnog krivičnog pravosuđa.

U 20 godina svoga djelovanja, pred Tribunalom je podignuta 161 optužnica i izrečeno 80 pravosnažnih presuda. Ako se imaju u vidu neke procjene da je bilo između 10 i 15 hiljada počinilaca ratnih zločina, onda je ovo veoma slab učinak. Za najteži zločin genocida podneseno je 18 optužnica, ali je svega 5 osoba osuđeno. S obzirom na masovne razmjere ovog zločina, ovo je samo simboličan odgovor međunarodne pravde.

Pravosuđu BiH je predato ukupno 360 predmeta. Nažalost, zbog nepostojanja svih neophodnih kadrovskih, materijalnih i finansijskih pretpostavki već se uveliko kasni u njihovom procesuiranju. Prvobitni planovi, da se do 2018. godine završe predmeti II kategorije, a svi ostali do 2023. godine, neće biti ostvareni. Nedostatak političke volje i velike opstrukcije u stvaranju uslova za rad pravosuđa najveće su prepreke u ostvarivanju ovih planova.

Bosna i Hercegovina, njeni građani i narodi, a posebno žrtve masovnih ratnih zločina, nisu od međunarodnog pravosuđa dobili očekivanu satisfakciju. Nije utvrđena cjelovita istina niti je dostignuta pravda.

Kada Hotić
Udruženje Pokret "Majke enklave Srebrenica i Žepa"

BILI SMO OSUĐENI NA SMRT

Moj prijeratni boravak je bio u Srebrenici. Tu sam živjela sa svojom porodicom. Bili smo ja i muž sa dvoje djece, Samir i Lejla. Takođe, u Srebrenici su bili i moja dva brata sa svojim porodicama.

Došao je rat, iznenada, nakon nekih političkih previranja, formiranja stranki, proglašavanjem BiH nezavisnom državom (kao što su i druge republike bivše Jugoslavije postale samostalne države).

U početku rata, Srbi su preuzeli MUP, odnosno tadašnji SUP, odredili - uveli policijski čas; ograničili kretanje ljudi po gradu. Uslijedili su pritisci na muslimansko stanovništvo da predaje oružje koje su eventualno legalno posjedovali. U toku tog terora pohvatali su 29 ljudi i ubili ispred SUP-a, a osmoro ljudi, koji su bili nepokretni, zapalili žive u kućama i stanovima.

Ne znam zašto, ali 1992. godine, u aprilu, imali smo minobacački napad od strane srbočetnika. To je bio početak naše patnje, strahova i ubistava po gradu Srebrenici; sva srebrenička sela bila su spaljena i svi koji su preživjeli morali su bježati u Srebrenicu. Svjesni smo bili opasnosti, pa smo pobjegli u obližnje šume, onako gdje je ko mogao doći. Ja i moja porodica, kao i braća i komšije, smo bili tada na Starom Gradu, blizu šuma, pa smo se sklonuli u te šume.

Tog aprila 1992. godine pao je snijeg i po snijegu smo i noćivali u šumi. Nakon što je snijeg prestao, počela je padati kiša. U tom zbjegu bilo nas je 56-toro, što odraslih, žena, muškaraca, bilo je nekoliko djece. Noću sam se prikradala kući, te uzimala hranu i nosila djeci i nama odraslima. Još neke mlade žene su odlazile kući po hranu. I tako smo 11 noći proveli u šumi.

Sedmog maja se u Srebrenici počeo vijati gust dim i prolamale se kuće u požaru. Naime, srbočetnici su opljačkali i zapalili mnoge muslimanske kuće, a onda su

napustili grad i otišli na brda odakle su nas granatirali svaki dan iz svih oružja bivše „narodne armije". To oružje su samo Srbi mogli imati jer su im ga dostavljali Srbi iz Srbije. To je oružje uzurpirala srpska vojska iz Srbije kako Muslimani ne bi mogli da ga koriste. Poznato je svima da je predsjednik Srbije Slobodan Milošević raspolagao tim oružjem.

Za to vrijeme je Bosni uveden embargo na oružje, i samim tim, zabranili su nam da se branimo, a svako ko je napadnut ima pravo da se brani. Bosanski Srbi su u to vrijeme nesmetano dobijali oružje iz Srbije. Ja često kažem, da smo unaprijed od svijeta bili osuđeni na smrt, jer nisu nas branili, a uvođenjem embarga, nisu nam ni dozvolili da se branimo. Narod u Srebrenici je bio prisiljen da se brani. Ali, bez oružja nije bilo neke koristi.

U mjesecu maju su počeli da nas bombarduju i avionima. Kažu ljudi koji se razumiju, da su to bili „migovi". Te je avione posjedovala Vojska SRJ. Mrtvih tijela je bilo svugdje. Ukopavali smo ih po obližnjim brdima, samo da budu ukopani i sklonjeni sa ulica grada.

Ubrzo smo imali priliv ljudi iz drugih općina koji su bježali od srbočetnika koji su napadali njihova područja. S obzirom da nisu bili spremni da se brane, morali su bježati. Srebrenica je odjednom bila puna ljudi ko šibica. Sve zgrade, kuće, trgovine i druge društvene prostorije su bile pune djece, žena i odraslih muškaraca. Ta naša patnja je trajala do aprila 1993. godine.

Tada je u Srebrenicu došao izaslanik UN-a Filip Morion, koji je vidio izuzetno tešku situaciju u Srebrenici. Na naše molbe za pomoć, Morion je dogovorio da se Srebrenica i Žepa od strane UN-a proglase ZAŠTIĆENIM I DEMILITARIZOVANIM ZONAMA.

S obzirom da je Srebrenica okružena srbočetnicima od početka rata, niko nije mogao ni ući ni izaći iz grada. Struje, vode i telefona nismo imali. Sve je prekinuto. Odsječeni smo bili od svijeta. Narod je počeo umirati od gladi, jer su sve zalihe hrane bile potrošene.

Zbog teške gladi, mi smo, žene, bile prisiljene prokradati se u teritoriju koju su kontrolisali srbočetnici. Tako bismo noću odlazili na područje bratunačke općine i po selima brati naš kukuruz i krišom ga do svitanja donositi u Srebrenicu da se prehranimo.To su bili nadljudski napori, jer smo u te njive odlazili preko šuma, noću, krijući se od četnika. Neki su naši nagazili na mine koje su Srbi postavljali, jer su primijetili da dolazimo.

Sva ta patnja je malo prestala kad je svijet saznao za našu nesreću. Organizirali su humanitarnu pomoć koju su u početku bacali padobranima iz aviona na područje Srebrenice, po šumama. Bilo je naporno i opasno skupljati pakete hrane po šumama jer nikad se nije znalo na koje područje će baciti tu pomoć. Ipak, narod je malo odahnuo, jer, ipak, nešto smo dobijali.

Kasnije nam je hrana stizala kamionima, mada nedovoljno. Malo smo dobivali soli, pa smo često jeli neposoljeni grah i hljeb. A drugih namirnica nije ni bilo.

Sve je to, ipak, nekako bilo podnošljivo i trajalo je sve dok Ratko Mladić sa srbočetnicima iz Bosne i specijalnim snagama iz Srbije, zajedno sa predsjednikom i vođom srpskog naroda u BiH, Radovanom Karadžićem, nisu izvršili žestok napad na enklave Srebrenicu i Žepu.

Početkom jula 1995. godine ti napadi su bili veoma jaki, iako smo imali trupe UN-a, holandske vojnike, koji su imali svoje punktove oko Srebrenice. Srbi su razvalili te punktove i bez ikakvog otpora ušli u grad 11.jula 1995. i Srebrenicu su UN predali Mladiću u ruke. Tada je nastao takav pokolj... Strašni zločini su počinjeni pred našim očima, silovali su mnoge žene i djevojčice, ubijana su tek rođena djeca. Gledali smo kako nestaje naš narod. Odvojili su muškarce od žena i djece, odvodili su i djevojke, koje se nikada više nisu pojavile.

Jedan broj muškaraca je pošao šumom da se probije na teritoriju pod kontrolom bosanske vojske, u pravcu Tuzle. Taj put je bio jako težak jer su ih presretali srbočetnici i mnoge pohvatali i ubili. Tako je padom Srebrenice ubijeno i nestalo, po našoj evidenciji, preko deset hiljada osoba.

Tu sam ja lično ostala bez muža, sina, dva brata i brata od mog muža, te velikog broja rođaka i rodica.

Ostala sam i bez svog grada, bez posla, bez stana. Živim u tuđem gradu gdje ništa više nije moje.

Poslije naše deportacije iz Srebrenice u Tuzlu, odmah smo se organizovale u Udruženje za traženje nestalih i ubijenih osoba. Takođe se borimo da se istina o našoj propasti sazna u svijetu, te da se istina dokaže, da ratni zločinci odgovaraju pred licem pravde.

Ja se borim za istinu i pravdu, zajedno sa mojim ženama koje dijelimo istu bol i istu sudbinu.

Dr. Rasim Muratović

RAZMJERE I POSLJEDICE ZLOČINA U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU 1992. - 1995. GODINA

ABSTRAKT

Izvršena agresija na Rupubliku Bosnu i Hercegovinu i počinjeni genocid nad Bošnjacima u periodu od 1992. - 1995. godine manifestovani su zločinima ogromnih razmjera. Počinjeni zločini i torture karakterisani su strahovitom sistematičnošću, surovošću i brutalnošću. Rad ukazuje na neke od ključnih dokaza počinjenog genocida, među kojima se svojim krakteristikama posebno izdvajaju masovne grobnice žrtava genocida. Razmjere zločina nisu bile ograničene na mučenja i ubijenja pripadnika grupe, već su imale za cilj i uništenje vjerskog i kulturno-historijskog nasljeđa Bošnjaka i Bosne i Hercegovine. Zločin je bio usmjeren na totalnu destrukciju državno-institucionalnog uređenja Bosne i Hercegovine. Zločin ima svoje produženo dejstvo u prikrivanju i negiranju historijskih činjenica. Rad razotkriva sistemske pokušaje na diskvalifikaciji karaktera oružanog sukoba, prikrivanju uzroka oružanog sukoba, te ukratko ukazuje na organizovanu formu negiranja genocida nad Bošnjacima. Na kraju, rad apostrofira veliku nepravdu načinjenu Bosni i Hercegovini nametnutim mirovnim sporazumom, u kojem je žrtva morala prihvatiti uspostavu genocidom kreiranog entiteta - Rebublika Srpska.

Ključni termini: Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, genocid nad Bošnjacima, genocid u Srebrenici, uzrok oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini 1992. - 1995. godine, masovne grobnice, razmjere zločina, brutalnost zločina, uništavanje kulturno-historijskog naslijeđa, genocidna tvorevina bh. entitet Republika Srpska, negiranje genocida nad Bošnjacima.

UVODNI DIO

Tokom izvršenja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima u periodu od 1992. - 1995. godine, počinjeni su zločini ogromnih razmjera i strahovite brutalnosti nad bošnjačkim narodom, a država Bosna i Hercegovina je, pored ogromnih ljudskih gubitaka, pretrpjela ogromnu materijalnu destrukciju svakog dijela njenog „tkiva". Agresija je imala za cilj, pored uništenja Bošnjaka kao grupe, potpuno razoriti društveno-pravni poredak, institucije i privredu Republike Bosne i Hercegovine. Cilj je bilo uništenje svega što je imalo prefiks bosanski ili bošnjački. Genocid na Bošnjacima je bio sredstvo za totalnu destrukciju Bosne i Hercegovine, jer je to bio velikosrpski rat za teritorije, a teritorije nije moguće prisvojiti bez uništenje naroda koji naseljava iste.

Koje su to **bitne činjenice** koje se trebaju uzeti u obzir prilikom razmatranja ove teme? Kada razmatramo razmjere počinjenog genocida, onda je uvijek jedan od najbitnijih aspekata broj ljudskih gubitaka. Međutim, ukupan broj ljudskih gubitaka u Bosni i Herecegovini se često povezuje samo sa dva oblika zločina: ubijeni i prisilno nestali. Sudsko vijeće Međunarodnog krivičnog suda za Rwandu (MKSR) je u presudi počiniocima genocida nad Tutsim u Rwandi Kayishemi i Ruzindani pobrojalo "metode uništenja koji ne vode odmah do smrti članova grupe", te utvrdilo: "da nametanje mjera kao što su: sistemsko podvrgavanje grupe gladi i žeđi, sistematični progon, reduciranje osnovnih medicinskih usluga ispod minimalnih zahtjeva, uskraćivanje dovoljnog životnog prostora, uzrokovanje teških tjelesnih ili mentalnih povreda članova grupe i dr. mogu rezultirati djelimičnim ili potpunim uništenjem grupe." S tim u vezi, mora se kazati da je određivanje ukupnih ljudskih gubitaka veoma složen zadatak koji ne obuhvata samo ubijene, već i žrtve nastale namjernim podvrgavanjem grupe takvim životnim uvjetima koji dovode do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja, kako je to definirano članom 2. stav (c) UN Konvencije o genocidu. Pored ljudskih gubitaka, učinjena je neprocjenjiva materijalna šteta na pokretnoj i nepokretnoj imovini, uništeno ogromno kulturno-historijsko naslijeđe i dr.

Različito se tumači uzrok oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini u periodu 1992.-1995. godine, koji je doveo do zločina i destrukcije silnih razmjera, stoga ćemo pokušati u ovom radu odgovoriti na pitanje uzroka oružanog sukoba.

Počinjeni genocid nad Bošnjacima u istom vremenskom periodu se ne priznaje i ne dolazi do katarze od strane srpskog društva. Koje su ciljevi i oblici negiranja? Pokušat ćemo dati naznake mogućeg odgovora.

PRIKRIVANJE UZROKA ORUŽANOG SUKOBA

Ideolozi velikosrpskog projekta su smišljeno i sistematično, angažovanjem brojnih članova akademske zajednice, radili na diskvalifikovanju karaktera i prikrivanju uzroka oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini koji se dogodio u periodu od 1992. do 1995. godine. Tako Milorad Ekmečić tvrdi da je oružani sukob „posledica suprotnosti između zapadno-katoličke i istočno-pravoslavne, tj. islamske civilizacije" (u: Antonić, 1995: 5). Aleksa Đilas navodi da je oružani sukob plod "drevne etničke mržnje i netrpeljivosti". Glavni ideolog genocida Dobrica Ćosić, „otac nacije", je napisao: "...jer je to bosansko tlo vekovima razdirano etničkom i verskom mržnjom.... Bosanski nacionalni i verski antagonizmi bili su permanentni uzroci svih unutrašnjih konflikata.... Tri vere koje su evolucijom postale nacije, živele su u stalnim sukobima, uzajamnom istrebljenju". Ideolozi velikosrpskog projekta su smišljeno razvili kvaziteoriju o višestoljetnom etničko-vjerskom sukobu da bi nadomjestili nepostojeći dug historijski kontinuitet sukoba suštinski bitan, za njih, u prikrivanju stvarnog uzroka sukoba. U cilju činjenja velikosrpskog projekta, što eufemističnijim i privlačnijim za šire narodne mase Ćosić koristi termine „ustanak" i „oslobodilački rat", koji nemaju nikakvih dodirnih tačka sa terminologijom međunarodnog prava. U cilju falsifikovanja uzroka oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije koristi se i kvaziteorija „secenionizma bivših republika". Pseudoteoriju o "secenionističkoj politici republika" Esad Zgodić, argumentovano, definiše "najvećom laži dvadesetog stoljeća".

Nije to bio ni vjerski, niti etnički rat. Bila je to klasična oružana agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Može se to argumentirati brojnim dokumentima i drugim dokazima, ali ćemo se ovom prilikom fokusirati na rezolucije 752 i 757 Vijeća sigurnosti UN-a, iz maja 1992. godine. Rezolucijoma OUN-a, iz maja 1992. godine, zahtijeva se trenutno povlačenje jedinica JNA i HV iz Bosne i Hercegovine, te osuđuje uplitanje u oružani sukob u Bosni i Hercegovini Savezne Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i Republike Hrvatske, čime se navedeni definišu kao agresori na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Pomenuto predstavlja neoboriv dokaz o izvršenoj

oružanoj agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu od strane dvojnog agresora - Srbija i Crna Gora i Hrvatske.

GENOCID NAD BOŠNJACIMA POČINJEN U PERIODU OD 1992.-1995. GODINE

Genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini je osmišljen i isplaniran (intelektualno, ideološki, politički, vojno, ekonomski, medijski, obavještajno, psihološki, itd.) mnogo godina unaprijed kroz revidirajuće programske dokumente velikosrpskog projekta Memorandum SANU, plan JNA RAM, koji je predstavljao operacionalizaciju ratnih ciljeva definisanih Memorandumom, i dr. **Genocid** nad Bošnjacima je predstavljao strategiju eleminisanja (čitaj, istrebljenja) glavne „smetnje" za realizaciju velikosrpskog projekta i time stvaranja preduslova za pripajanje većeg dijela teritorije Bosne i Hercegovine Srbiji. Ta glavna „smetnja" je manifestovana u narodu koji je većinski naseljavao teritorij Bosne i Hercegovine odavnina defnisan kao srpski lebensraum. Stoga se poseglo za jedinim mogućim načinom za eliminisanje Bošnjaka – genocidom. Genocid je izvršen planski, sistematski i organizovano, uz, nažalost, masovno učešće srpskog naroda. Samo u genocidu nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995. učestvovalo je (po raznim osnovama i na različite načine), prema istraživanjima Vlade Republike Srpske, preko 25.000 ljudi.

Postoje brojne presude Međunarodnih sudova pravde, kao i više presuda nacionalnih sudova kojima se potvrđuje činjenica da je izvršen genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini u periodu 1992.-1995. godine. Mnogobrojni su dokazi o genocidu do kojih se došlo u krivičnim postupcima pred MKTBJ u Hagu. Pored navednog, potrebno je apostrofirati činjenicu da je Generalna skupština UN-a u decembru 1992. godine definisala zločine počinjavane nad Bošnjacima „oblikom genocida". Evo dijela presude Međunarodnog suda pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Savezne Republike Jugoslavije:

„Sud zaključuje da su djela počinjena u Srebrenici, koja spadaju pod član II (a) i (b) Konvencije, počinjena sa posebnom namjerom da se djelimično uništi grupa Muslimana Bosne i Hercegovine *kao takva, te da su u skladu s tim bila djela genocida, počinjena od strane pripadnika Vojske Republike Srpske u i oko Srebrenice..." (Presuda..., paragraf 297.).*

Apostrofirat ćemo još jedan krucijalni aspekt ove presude. Sud je u presudi prihvatio validnim pravosnažnu presudu MKTBJ protiv generala Krstića u dijelu u kojem se potvrđuje da su ciljna grupa za istrebljenje bili ne samo „bosanski muslimani" Srebrenice, već „bosanski muslimani" istočne Bosne, jer se u Srebrenici jula 1995. godine nalazila mnogobrojna populacija Bošnjaka iz drugih istočnobosanskih gradova *(Presuda...,paragraf 296.)*.

Treba kazati da se termin Bošnjaci ne nalazi preciziran u presudi Međunarodnog suda pravde u Hagu, već je rabljen fluidan i iz negacije konotiran termin „bosanski Muslimani", „muslimansko stanovništvo".

Izvršenje genocida nad Bošnjacima pratili su oblici zločina strahovite brutalnosti i razmjera. Pored velike brutalnost i razmjera, zločine je karakteriziralo uživanje počinilaca u zločinu i torturama. Ronayn čak mjeri tu brutalnost većom od nacističke: "Nacisti su bili zainteresovani za što veću 'produktivnost' u eliminisanju Jevreja, dok su srpski zločinci imali dominantno ispoljenu želju za uživanjem u mučenju žrtava i njihovom ponižavanju." (Ronayne, 2001: 109). Campbellov stav o brutalnosti velikosrpskog zločina se mnogo ne razlikuje: "Šta se dogodilo u Omarskoj bilo je prljavije, neurednije nego u Aušvicu. Smrtnost nije nikada dosezala nacistički nivo, ali je brutalnost bila usporediva ili u nekim slučajevima superiornija, ako ta riječ može biti korištena. Nacisti su bili zainteresovani za ubijanje što je više moguće Jevreja. Srbi su, međutim, željeli... da imaju sadističku zabavu provodeći torture nad njihovim zatvorenicima na najokrutniji način" (Campbell, 2001: 58-9). S timu u vezi, može se zaključiti da su, tokom izvršenja genocida nad Bošnjacima u periodu 1992.-1995. godine, ispoljena sistemska mučenja, svirepa i brutalna ubijanja, sistemska ponižavanja zatočenika, organizovana masovna i monstruozna silovanja i druge torture i mučenja koja teško mogu naći svog premca u modernoj historiji.

MASOVNE GROBNICE KAO JEDAN OD KLJUČNIH DOKAZA GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA

Kada je riječ o genocidu nad Bošnjacima u periodu 1992.-1995. godine, pored ostalog, nužno je akcentirati da su **masovne grobnice** žrtava genocida nad Bošnjacima, na okupiranim dijelovima Bosne i Hercegovine, ključni pokazatelj genocida, odnosno, neosporni i neoborivi materijalni dokazi njegovog izvršenja. Njihova najneposrednija povezanost sa izvršenim zločinom genocida rijetko je viđena u historiji masovnog zločina. Masovne grobnice su pokazatelj teških zločina protiv čovječ-

nosti i međunarodnog prava i nepobitni dokaz izvršenog genocida. Pretežno civilna struktura ekshumiranih i identifikovanih, kao i njihova nacionalna, etnička i vjerska pripadnost, jasno ukazuje na genocidnu namjeru, politiku i praksu srpskog agresora i njegovih kolaboracionista prema Bošnjacima. Posmatrajući geografsku rasprostranjenost masovnih grobnica, može se kazati da isto potvrđuje realizovanu strategiju velikosrpskih ratnih ciljeva protiv Bosne i Hercegovine, odnosno predstavlja ključni dokaz materijalnog rezultata genocida - actus rea i, time, potvrđuje postojanja specifične ili posebne namjere (specific intent ili dolus specialis) za izvršenje genocida nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine na kraju prošlog stoljeća.

Najveće ekshumirane grobnice su na lokalitetu Kamenica, u općini Zvornik, i Tomašica, na području općine Prijedor. Međutim, treba naglasiti da je najveća masovna grobnica Bošnjaka rijeka Drina. Na hiljade posmrtnih ostataka ubijenih Bošnjaka tokom velikosrpskog genocida u II svjetskom ratu je bačeno u rijeku Drinu. Velikosrpska tradicija se ponovila na kraju prošlog stoljeća, pa su tijela mnogobrojnih bošnjačkih žrtava ponovo, *ritualno*, bačena u rijeku Drinu.

U provedenom istraživanju masovnih grobnica žrtava genocida u i oko Srebrenice, jula 1995. godine, autori su naveli: "Odnos između ukupnog broja primarnih i sekundarnih grobnica (96: 37) upućuje na više zaključaka. Naime, veliki broj masovnih grobnica je uznemiravan, odnosno, izvršeno je njihovo iskopavanje, pri čemu su posmrtni ostaci prenošeni na druge lokacije, s ciljem da se zločin genocida prikrije" (Čekić, Arnaut-Haseljić i Macić, 2010: 658). Sud Bosne i Hercegovine je u presudi Miloradu Trbiću utvrdio plansko i organizovano izvršenje operacija premještanja posmrtnih ostataka ubijenih Srebreničana u sekundarne grobnice, definišući pomenuto kao "nastavak operacije masovnih ukopa tijela koja je počela u mjesecu julu". Formiranje velikog broja sekundarnih masovnih grobnica, odnosno česta pojava premještanja posmrtnih ostatak iz primarnih grobnica je imala za cilj da izvršeni genocid predstavi kao genocid bez žrtava. Fenomen **sekundarnih grobnica** žrtava genocida nad Bošnjacima je jedan od najspecifičnijih karakteristika genocida nad Bošnjacima na kraju XX stoljeća. Naša saznanja govore i o **zločinima nad izvršenim zločinima**, u kojima su žrtve genocida raskidane bagerima, a dijelovi jednog tijela su pronalaženi na više lokaliteta. Raskomadani dijelovi tijela su nepobitan dokaz premještanja tijela iz jedne u drugu grobnicu i svjedočanstvo o prikrivanju zločina, što je zločin po sebi. Dijelovi tijela pronađeni su u dvije, tri, pa čak i četiri različite grobnice, međusobno udaljene i do 30 kilometara jedna od druge. Pomenuto ukazuje na višestruko uznemiravanje posmrtnih ostataka iz primarnih masovnih grobnica. Povezi za ruke i oči, pronađeni u grobnicama, ukazuju na način egzekucije (najčešće ubijanje s leđa) i bespomoćnost žrtava genocida.

Masovne grobnice, teškoće i problemi njihovog otkrivanja, ukazuju, pored ostalog, na temeljito planiranje, organiziranje, izvršenje i prikrivanje zločina, što, na kraju, i jeste teorijska karakteristika zločina genocida. Mreža primarnih i sekundarnih masov-

nih grobnica, nastalih premještanjem dijelova prvobitnih, osnovnih grobnica nakon smaknuća žrtava, najraširenija je na području istočne Bosne, na kojem su prije agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu Bošnjaci (žrtve genocida) bili većina. Radi se o prostoru koji je svim velikosrpskim projektnim dokumentima definisan kao ključan za uspostavu „velike Srbije". Radi se o dijelu teritorije Bosne i Hercegovine, koji je nažalost, Dejtonskim mirovnim sporazumom imenovan kao Republika Srpska. Entitet formiran osvajačkim ratom i genocidom. Pomenuto organizirano, plansko i sistematsko izvršenje zločina u cilju kreiranja srpske teritorijalne jedinice u Bosni i Hercegovini bilo je jedino izvodljivo kroz realizovani udruženi zločinački poduhvat političke, vojne, policijske i civilne strukture srpskog agresora (Savezna republika Jugoslavija – Srbija i Crna Gora) i njegovih kolaboracionista (genocidna tvorevina Republika Srpska).

SISTEMSKO UNIŠTAVANJE BOSANSKO-BOŠNJAČKOG KULTURNO-HISTORIJSKOG NASLIJEĐA

Pored do sada pomenutih karakteristika genocida nad Bošnjacima, potrebno je naglasiti još jedan bitan aspekt genocida i specifičnu karakteristiku genocida nad Bošnjacima, plansko i sistemsko uništavanje kulturno-historijskog i vjerskog naslijeđa. Poduzete su organizovane i sistemske mjere na uništavanju ili kompletnom uklanjanju svega što je podsjećalo na bosansku i bošnjačku kulturu i tradiciju.

Nakon izvršenog istrebljenja bošnjačkog stanovništva na određenom prostoru, pristupalo se organizovanom i sistemskom uništavanju i rušenju objekata od religijskog i kulturnog značaja, da bi završavalo promjenom bosanskih toponima. U tom smislu je posebno važno svjedočenje A. J. Riedlmayera, svjedoka-eksperta MKSJ u postupku protiv S. Miloševića, u kojem je iznio meritornu ocjenu da je „cjelokupno islamsko naslijeđe u Bosni i Hercegovini bilo predodređeno za uništenje, a posebno džamije".U Presudi Stalnog suda pravde, takođe, se potvrđuje intencionalni karakter uništenje kulturno-historijskog, kao i vjerskog naslijeđa. Uklanjanje spomenika bosanske i bošnjačke kulture bio je direktni cilj genocida kojim se željelo totalno promijeniti fizionomija „novih srpskih" prostora, te iste „prilagoditi" potrebama budućnosti.

U sistemskoj destrukciji kulturno-historijskog naslijeđa nisu pošteđeni čak ni najvredniji objekti islamske arhitekture nulte kategorije, kakvi su Gazi Husrev-begova džamija, u Sarajevu (izgrađena 1532. godine), Careva džamija, u Sarajevu (izgrađena (1565. godine), Ferhadija džamija, u Banjoj Luci (izgrađena 1579. godine), Arnaudija džamija, u Banjoj Luci (izgrađena 1595. godine), Emin Turhan-begova džamija, u

Ustikolini (izgrađena 1448. godine) itd. Ukupno je srušeno 1. 437 objekata islamske arhitekture, od toga 1.114 džamija; 614 džamija je srušeno do temelja, 307 džamija je oštećeno. Srušeno je 218 mesdžida, 69 mekteba i 37 turbeta.

U namjeri da se uništi bosansko kulturno-historijsko naslijeđe i bosanska pisana riječ je bila predodređena da nestane, vjerovatno inspirisano nacističkom politikom spaljivanja knjiga. U tu svrhu, agresor je odmah na početku agresije pristupio uništavanju, paljenjem Nacionalno-univerzitetske biblioteke, a nedugo zatim, i Orijentalnog instituta. Poduzimanje organizovanih i sistemskih mjera na kompletnom uklanjanju svega što je podsjećalo na bosansku i bošnjačku historiju i kulturu na teritorijama predstavljalo je ništa drugo do sastavni dio genocida. U prilog tome ide i sudska presuda MKSJ generalu tzv. VRS Radislavu Krstiću za genocid u Srebrenica: "Fizičko uništenje grupe je najočigledniji metod, ali se također može zamisliti uništenje grupe kroz ciljano iskorjenjivanje njene kulture i identiteta, što za posljedicu na kraju ima odumiranje grupe kao entiteta različitog od ostatka zajednice." Dakle, i prilikom izvršenja najvećeg zločina na tlu Evrope poslije II svjetskog rata u Srebrenici tokom 1995. godine (u Podrinju) organizatori i izvršioci genocida su nastavljali da ispoljavaju konzinstentan pristup u uništavanju kulturno-historijskog i vjerskog naslijeđa.

Rezimirajmo, uništavanje bosanskog kulturno-historijskog naslijeđa, nasilna izmjena bosanskih toponima imali su cilj kreirati „autohtonu" srpsku teritoriju u Bosni i Hercegovini. Ishodište te strategije je nelegalno formiran **bh. entitet Republika Srpska**.Ovaj entitet je, bez dileme, čisto **genocidna tvorevina velikosrpskog nacionalizma**, nastala na teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava. Teritorija ovog entiteta je omeđena masovnim grobnicama, koncentracionim logorima i natopljena, uglavnom, bošnjačkom krvlju. Uvažavanje i naglašavanje ovih činjenica ima ogromnu moralnu obavezu za svakog savremenika genocida i svakog istraživača. Preduslov je to na kojem se mogu graditi relaksirani društveno-politički odnosi između naroda i građana Bosne i Hercegovine.

OSTALE RAZMJERE AGRESIJE I GENOCIDA

Koncentracioni logori sa stotinama hiljada zatočenika, sistemska silovanja Bošnjakinja (sistemsko nametanje mjera usmjereno ka sprečavanju rađanja unutar grupe je definisano Konvencijom o genocidu kao genocidna radnja) kao oruđe rata, ogromne materijalne štete koje se mjere desetinam milijardi dolara, samo su neki od zločina strahovitih razmjera počinjenih u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992-1995. godine, koji zbog limitiranosti ovog rada neće biti razmatrani.

NEGIRANJE POČINJENOG GENOCIDA

Izvršenje genocida u skladu sa dosadašnjim naučnim saznanjima uvijek slijedi negiranje genocida. Pojedini autori, kao Stenton, negiranje definišu sastavnom, i zadnjom, fazom genocida. Više je razloga zbog kojih se negiranja pojavljuju. Istraživači genocida su saglasni da se veoma rijetko pojavljuje priznanje i prihvaćanje kolektivne odgovornosti za počinjeni genocid; u historiji su zabilježeni samo pojedinačni ovakvi slučajevi. Suočavanje sa počinjenim genocidom je jedan od osnovnih uvjeta za katarzu, zatim liječenje ratnih rana i izgradnju zdravih temelja društva i države u kojoj se dogodio genocid.

U kontekstu genocida nad Bošnjacima ne samo da nije došlo do suočavanja sa počinjenim genocidom, već se genocid masovno, sistemski i institucionalno negira.

Negiranje genocida nad Bošnjacima počinjenog u periodu 1992.-1995. godine je veoma složena i kompleksna pojava koja je karakterizirana planskim, sistemskim i organiziranim oblikom negiranja zločina. Raznovrsne su metode i tehnike koje se koriste u organizovanju i provođenju negiranja genocida (Mulagić, 2014: 142). Kada je u pitanju negiranje genocida nad Bošnjacima, najklasičniji primjer je negiranje masakra civila na pijaci Markale u Sarajevu, tuzlanskoj Kapiji, ulici Vase Miskina i drugim slučajevima, kao i negiranje namjere za izvršenje genocida u Srebrenici.

Negiranje dimenzije i intenziteta genocida je oličeno prevashodno u minimiziranju broja žrtava ili ukupnog stradanja grupe, te je ujedno i jedna od najfundamentalnijih metoda negiranja genocida. Umješanost institucija bh. entiteta Republika Srpska i Srbije u proces negiranja daje institucionalnu formu negiranja, vjerovatno i ujedno najtežu moguću formu negiranja. Zbog sistemskog i institucionalnog negiranja genocida potrebno je razviti sistemske mehanizme suprotstavljanja ovoj surovoj pojavi, koja pored nanošenja strahovite boli po porodice žrtava i žrtve genocida, istovremeno predstavlja indikator mogućnosti ponavljanja genocida.

Potrebno je razviti projekte memorijalizacije genocida i razvijanje kulture sjećanja na genocid. U vremenu kada postoji moratorij na školske planove i programe za period historije od 1992.-1995. godine, pomenuto dobiva obilježje fundamentalne važnosti. Prenošenje činjenica o genocidu na buduće naraštaje obaveza je od prvorazrednog značaja za svakoga savremenika genocida, jer, bez obzira na sistematski i institucionalni karakter negiranja genocida nad Bošnjacima, ne smijemo posustati u borbi za istinu. Moramo educirati akademsku i širu javnost o toj prijetnji, njenoj historiji i ideološkim korijenima. Nedopustivo je da dvadest godina poslije izvršenja genocida nije uspostavljen Muzej genocida nad Bošnjacima kao temeljna institucija za memorijalizaciju genocida.

ZAKLJUČAK

Kada se govori o istini o oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini, mora se imati u vidu nekoliko veoma čvrsto ustanovljenih činjenica. Iste su zasnovane, ne samo na raspoloživim historijskim dokumentima, nego i rezultatima do sada provedenih obimnih naučnih istraživanja, kao i činjenica do kojih se došlo u istražnim i sudskim postupcima kompetentnih sudskih organa međunarodnih i nacionalnih instanci pravnog poretka. Bez obzira na mnoge manjkavosti u provedenim sudskim postupcima i presudama protiv pojedinaca i udruženih zločinačkih skupina pred MKTBJ i nacionalnim sudovim, kao i u postupku pred Stalnim sudom pravde u Hagu po tužbi za genocid protiv Srbije i Crne Gore, došlo se do mase neoborivih argumenata i dokaza protiv, kako pojedinaca, tako i protiv glavnih aktera velikosrpskog ratnog poduhvata. Istražni i sudski procesi nisu bili fokusirani na pojedinačne počinioce teških zločina nego i cijelu hijerarhijsku strukturu funkcionera državno-političkog i vojnog vrha srpske i crnogorske države u cjelini. U presudama se nalazi mnogo dokaza iz kojih se može izvesti zaključak da su pomenuti glavni akteri izvršili planiranje, pripremu i izvršenje agresije i zločina, a posebno za učestvovanje, saučestvovanje i nesprečavanje izvršenja i najtežeg zločina genocida, zbog čega se može uzeti kao definitivno ustanovljena i neporeciva istina da se u ovom oružanom sukobu radilo o ničim izazvanom i u međunarodnom ratnom pravu neosnovanom napadu – zločinu agresije na međunarodno priznatu državu članicu OUN-a i počinjenom genocidu nad Bošnjacima na širem teritoriju Bosne i Hercegovine.

Ono što međunarodna pravda nije učinila, a što je i na temelju postojećih dokaza i zakona morala učiniti, bilo je da izvede pravosnažnu presudu da je oružani sukob u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992.-1995. godine predstavljao otvorenu oružanu agresiju Srbije i Crne Gore i Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu, pri čemu su pomenute države osmislile, organizovale i izvršile genocid nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine. Ovaj propust međunarodne politike i pravde, koji je nastao uplivom nekih evropskih država, a što je u konačnici prihvatila i Amerika, imao je velike negativne posljedice i onemogućio za sada sređivanje ustavnopravnog stanja i omogućavanje normalnog života u našoj zemlji.

Evropska zajednica, Ujedinjene nacije i međunarodna zajednica, iako su prihvatili rezultate referenduma za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu i međunarodno je priznali, nažalost, nisu zaštitili Republiku Bosnu i Hercegovinu - svoju članicu, žrtvu oružane agresije i genocida. Umjesto toga, Vijeće sigurnosti, nažalost, služeći interesima velikih sila, ne samo što je propustilo da brani Bosnu, već joj je uskratilo neotuđivo pravo da se brani od agresije i genocida. Žrtve genocida (Bošnjaci) su, nažalost, zbog svoje nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti, bile lišene prava na samoodbranu nametnutim embargom na oružje (25. septembar 1991.). Nametnut

(SFR) Jugoslaviji, a ne Republici Bosni i Hercegovini, embargo je bio nezakonit i bez pravne snage, jer je lišio jednu suverenu zemlju, članicu UN-a, njenog prirodnog prava na samoodbranu. Ipak, Bosna i Hercegovina je opstala zahvaljujući hrabrom otporu njenih branilaca, vođenom na temelju legalno stečenog suvereniteta i nezavisnosti 1992. godine.

Nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine izvršen je genocid strahovitih razmjera u periodu od 1992.-1995. godine. Preko stotinu hiljada ubijenih, više od dvadeset hiljada silovanih žena, milion nasilno protjeranih sa svojih ognjišta. Stotine hiljada ljudi koji su prošli kroz oko šest stotina koncentracionih logora. Više od tri stotine masovnih grobnica. Uništeno bosanskohercegovačko društvo. Uništene mnoge porodice, kao osnovna društvena ćelija, razorene strukture ličnosti, samo su neki pokazatelji razmjera genocida. Mreža masovnih grobnica, njihov broj, odnos primarnih i sekundarnih grobnica, teškoće i problemi otkrivanja ukazuju, pored ostalog, na temeljito planiranje, organiziranje, izvršenje i prikrivanje zločina, što, na kraju, i jeste teorijska karakteristika zločina genocida. Geografska rasprostranjenost masovnih grobnica predstavljaju ključni dokaz materijalnog rezultata genocida - *actus rea* i, time, potvrđuje postojanja specifične ili posebne namjere *(specific intent* ili *dolus specialis)* za izvršenje genocida nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine na kraju prošlog stoljeća. Izvršenje genocida nad Bošnjacima u periodu 1992.-1995. godine su pratila masovna, svirepa i brutalna ubijanja, sistemska mučenja, masovna zatočenja, sistemska ponižavanja zatočenika, organizovana masovna i monstruozna silovanja i druge torture i mučenja koja teško mogu naći svog premca u modernoj historiji.

Uništavanjem značajnog dijela bošnjačke populacije, uništavanjem bosanskog i bošnjačkog kulturno-historijskog naslijeđa, nasilna izmjena toponima imali su cilj kreirati „autohtonu" srpsku teritoriju u Bosni i Hercegovini. Ishodište te strategije je nelegalno formiran **bh. entitet Republika Srpska.** Ovaj entitet je, bez dileme, čisto **genocidna tvorevina velikosrpskog nacionalizma**, nastala na teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava i omeđena masovnim grobnicama. Uvažavanje i naglašavanje ovih činjenica ima ogromnu moralnu obavezu za svakog savremenika genocida i svakog istraživača. Preduslov je to na kojem se mogu graditi relaksirani društveno-politički odnosi između naroda i građana Bosne i Hercegovine. U cilju organizovanog suprotstavljanja negiranju počinjenog genocida nužno je uspostaviti sistemske mehanizme memorijalizacije i njegovanja kulture sjećanja na doživljeni genocid. Prenošenje činjenica o genocidu na buduće naraštaje obaveza je od prvorazrednog značaja ne samo za institucije i organizacije koje se bave ovom složenom misijom, nego i za svakoga savremenika genocida, jer se, bez obzira na sistematski i institucionalni karakter negiranja genocida nad Bošnjacima, ne smije posustati u borbi za istinu. Moramo educirati akademsku i širu javnost o toj prijetnji, njenoj historiji i ideološkim korijenima.

LITERATURA I IZVORI:

1. Antonić, Zdravko (ur.): Srpski pisci i naučnici o Bosni i Hercegovini, *Novinsko-izdavačka ustanova Službeni list SRJ*, Beograd, 1995.
2. Allen, Beverly: *Rape Warfere-The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina and Croatia*, 1996.
3. Campbell, J. Kenneth: Genocide and the Global Village, *Palgrave*, New York, 2001.
4. Cigar, Norman: Genocid u Bosni - Politika etničkog čišćenja, *Bosanski kulturni centar u Sarajevu* i *Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava,* Sarajevo, 1998.
5. Ćosić, Dobrica: Bosanski rat, *Službeni list*, Beograd, 2012.
6. Čekić, Smail: Istraživanje žrtava genocida, sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu - Naučno-teorijska i metodološko-metodska pitanja i problemi, *Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu*, Sarajevo, 2007.
7. Čekić, Smail: Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – Planiranje, priprema i izvođenje, *Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i KULT Sarajevo*, Sarajevo, 2004.
8. Čekić, Smail: "Zločin na tržnici Markale - jedan od najtužnijih dana u historiji Sarajeva", *Korak*, Sarajevo, 14. 9. 2009.
9. Lambrichs, L. Louise: "Genocid, njegovo negiranje i ponavljanje u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini", *Korak*, broj: 14/09, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2009.
10. Mulagić, Elvedin: Negiranje genocida nad Bošnjacima, *Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu*, Sarajevo, 2015.
11. Presuda Međunarodnog suda pravde: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, (ur.: Čekić, Smail): *Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu,* Sarajevo, 2008.
12. Riedlmayer, J. András: Destruction of Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina, 1992-1996: A Post-war Survey of Selected Municipalities,*Cambridge*, Massachusetts, USA, 2002.
13. Ronayne, Peter: Never again: The US and the Punishment of Genocide since the Holocaust, *Rowman & Littlefield Publishers*, Maryland, 2001.
14. Tabeau, Ewa i Bijak, Jakub: "War-related Deaths in the 1992–1995 Armed Conflicts in Bosnia and Herzegovina: A Critique of Previous Estimates and Recent Results", *European Journal of Population*, Vol. 21(2-3), 2005.
15. Sells, A. Michael: The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia, *University of California Press*, Oakland, 1996.
16. *Vreme*, Beograd, 23. septembar 1991.
17. Zgodić, Esad, Politike fantazija - O ratu protiv Bosne i Hercegovine, *Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava*, Sarajevo, 2005.
18. http: //www.unictr.org/Portals/0/Case/English/kayishema/judgement/990521_judgement.pdf (Pristupljeno 20.04.2015.)
19. http: //www.unictr.org/Portals/0/Case/English/Akayesu/judgement/akay001.pdf (Pristupljeno 20.04.2015.)

20. http: //www.foreignaffairs.com/articles/54403/aleksa-djilas/imagining-kosovo-a-biased-new-account-fans-western-confusion (Pristupljeno 20.04.2015.)
21. http: //www.nap.ba/new/vijest.php?id=5516 (Pristupljeno 17.04.2015.)
22. http: //icr.icty.org/frmResultSet.aspx?e% (Pristupljeno 25.04.2015.)
23. http: //www.trial-ch.org/en/resources/trial-watch/trial-watch/profiles/profile/140/action/show/controller/Profile/tab/legal-procedure.html (Pristupljeno 29.04.2015.)
24. http: //www.trial-ch.org/en/ressources/trial-watch/trial-watch/profils/profile/135/action/show/controller/Profile/tab/legal-procedure.html (Pristupljeno 13.04.2015.)
25. https: //wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1163649&Site=COE (Pristupljeno 29.04.2015.)
26.http: //www.un.org/documents/ga/res/47/a47r121.htm (Pristupljeno 03.05.2015.)
27. http: //www.genocidewatch.org/aboutgenocide/8stagesofgenocide.html (Pristupljeno 03.05.2015.)
28. http: //www.slobodnaevropa.org/content/zavrsena-ekshumacija-porodice-zrtava-cekaju-analizu-dnk/25124466.htm (Pristupljeno 10.05.2015.)
29. http: //www.sudbih.gov.ba/index.php?id=1403&jezik=b (Pristupljeno 12.05.2015.)
30. http: //novovrijeme.ba/mensur-peljto-danas-mi-je-bosna-ring-u-kojem-vodim-bitku-zivota/ (Pristupljeno 15.05.2015.)
31. http: //www.idc.org.ba/index.php?option=com_content&view=section&id=35&Itemid=126&lang=bs (Pristupljeno 13.05.2015.)
32. http: //www.genocidewatch.org/aboutgenocide/12waystodenygenocide.html (Pristupljeno 14.05.2015.)
33. http: //www.genocidewatch.org/aboutgenocide/8stagesofgenocide.html (Pristupljeno 19.05.2015.)

Brigadir, prof. dr. Zemir Sinanović

IDEOLOŠKI ASPEKTI ODBRANE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE 1992.-1995.

UVOD

Jedna od najaktuelnijih, ali (i) najmanje naučno i na druge (objektivne) načine istraživanih tema iz protekle agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu je: *Ideološki aspekti odbrane Republike Bosne i Hercegovine.* Ovom temom se najmanje bave oni najpozvaniji i najprozvaniji - Bošnjaci, žrtve najtežeg ratnog zločina - zločina genocida; ali i zvanični organi i institucije države Bosne i Hercegovine, kao pravni sljedbenici kontinuiteta Republike Bosne i Hercegovine.

Isto kao i u toku agresije na RBiH, danas se ovom temom najviše bave oni koji se njom treba najmanje da bave - (recidivi) velikodržavnih ideologija velike Srbije i velike Hrvatske, i to sa „opravdanjem". Jer, okončanjem agresije na RBiH navedeni velikodržavni projekti su pritisnuti teškim civilizacijskim bremenom prošlosti: masovnim ratnim zločinima nad Bošnjacima, ali i najtežim ratnim zločinom - zločinom genocida nad najmiroljubivijim muslimanima u svijetu - Bošnjacima; ali i činjenicom da su domaći kolaboracionisti masovno bili uz navedene velikodržavne projekte: *borili se za uništenje sopstvene države i istrebljivali svoje komšije*; što je u skali najteži oblik ljudske destrukcije. Sa ovakvom hipotekom, nosiocima velikodržavnih projekata ostaje samo jedna mogućnost: svim kapacitetima i silama, i dalje pokušati svijetu prikazati opravdanost pokušaja uništenja (genocidom) Bošnjaka, kao prošle, sadašnje i buduće globalne sigurnosne prijetnje; jer, u protivnom, nji-

hov čin/zločin bit će upisan u historiji ljudske civilizacije kao *borba protiv uspravnog hoda čovjekovog*.

Ovaj rad je, ustvari, jedna vrsta inicijative da se, u narednom periodu, ova tema obradi multidisciplinarno, kroz naučnoistraživački projekat (npr. na Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu); u protivnom, a s obzirom na izražene propagandne tendencije usmjerene na lažno optuživanje ARBiH za navodne (svirepe) ratne zločine, nije isključeno da se fabrikovanjem laži i podvala *žrtva pretvori u zločinca,* što je i krajnji cilj velikodržavnih agresora.

1. POJMOVNO ODREĐENJE IDEOLOGIJE

Potreba za *(novom) ideologijom* obično raste onda kada države/društva uđu u period sveobuhvatnih političkih, ekonomskih i društvenih promjena, a naročito u vrijeme totalne društvene destrukcije/ratova i sl. - kao na primjer, prilikom raspada bivše Jugoslavije, kada je došlo, posebno prema RBiH, do ispoljavanja snažne velikosrpske i velikohrvatske ideologije i politike agresije na RBiH.

UXVIII vijeku Destutt de Tracy je u Francuskoj predložio da se *"nauka o idejama"* nazove idéologie, nauka koja, usput rečeno, nikada nije zaživjela, osim ako filozofiju (ili psihologiju?) ne shvatimo kao njezina današnjeg predstavnika. Ideologiju često prati iskustvena izreka: *„Naša je istina, njihova je ideologija."*

Pojam ideologije usko je vezan s **politikom i političkom moći**. Uobičajeno je definiranje ideologije kao *lažne svijesti, svijesti iluzija, neistinitih percepcija, iskrivljenih uvida, imaginarnih objekcija, mnogobrojnih prikrivanja stvarnosti, stiliziranih, a time i falsificiranih predstava o zbilji, omaljujućih prepiranja svijeta života i sl.* F. Engels navodi: *"Ideologija je proces koji takozvani mislilac vrši, doduše svjesno, ali s krivom sviješću". „Ideologija je svaki razložno povezan skup moralnih, ekonomskih, društvenih i kulturnih ideja koji je čvrsto i prepoznatljivo integriran u **politiku i političku moć**" (*Nisbet).

U ovom radu, a uzimajući u obzir iskustvo bosanskohercegovačkog društva i države iz protekle agresiji, opredijelio sam se za sljedeću definiciju ideologije, koju novodi M. Redžai: *"Ideologija posjeduje visok potencijal masovne mobilizacije, manipulacije i nadzora."*

Michael Mann – **ideološka moć** je jedan od oblika socijalne moći, uz ekonomsku, vojnu i političku moć. Uobičajeno shvaćanje pojma *"ideologija"* zadržava u jezgrovitom obliku mnoge postavke klasične tradicije: (a) ideologije su lažna uvjerenja;

(b) ideologije skrivaju stvarne društvene odnose i služe zavaravanju drugih; (c) ideologije su uvjerenja drugih i (d) ideologije pretpostavljaju da su definicije i istinitosti i lažnosti u službi društvenog ili političkog.

2. IDEOLOŠKI ASPEKTI ODBRANE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Velikosrpska i velikohrvatska ideologija i praksa u protekloj agresiji, a i nakon agresije na RBiH, između ostalog, imale su za cilj da prikažu svijetu, ali i svojoj javnosti, da je rat u Bosni i Hercegovini imao za krajnji cilj: ideološko (islamsko, političko,...) usmjerevanje bosanskohercegovačkih Muslimana/Bošnjaka (sa težištem na ARBiH), prvenstveno, pomoću stranih dobrovoljaca - mudžahedina, Islamske zajednice,... kako bi se stvorila *islamska država* u srcu kršćanske Evrope, po matrici „Islamske deklaracije" Alije Izetbegovića.

U cilju sadržajnije elaboracije mogućih izazova na polju uticaja ideologije (islamske, političke,...) na odbranu RBiH od agresije, potrebno je napraviti kratki osvrt na organizaciju, strukturu i funkcionisanje najvažnijih državnih organa RBiH, kao ključnih faktora odbrane RBiH od agresije:

– **Predsjedništvo RBiH**: Struktura predratnog/ratnog Predsjedništva RBiH, snažno eliminiše sumnje o ideologizaciji (posebno islamskoj) političkog vrha RBiH. Predsjedništvo RBiH imalo je sedam članova: **po dva predstavnika triju glavnih nacionalnih grupa – Hrvata, Srba i Muslimana – i jedan predstavnik ostalih nacionalnosti ili nacionalnih manjina.**

– **Armija RBiH**: Prvenstveni cilj stvaranja ARBiH bila je odbrana suvereniteta i teritorijalnog integriteta RBiH, a ne stvaranje *islamske države* po matrici „Islamske deklaracije" Alije Izetbegovića, kako su to zastupale velikodržavne ideologije. Dana 8. aprila 1992. godine, Predsjedništvo RBiH osnovalo je Štab TO RBiH[1] s **višenacionalnom komandom** koju su činili uglavnom oficiri JNA, što praktično (i) eliminiše optužbe o ideologizaciji (islamskoj) ARBiH, jer su oficiri JNA (do tada) uglavnom bili ateističkog ili potpuno umjerenog religijskog/islamskog opredjeljenja/ubjeđenja. Struktura Glavnog štaba ARBiH takođe snažno eliminiše sumnje o ideologizaciji (islamskoj) vojnog vrha ARBiH. Npr. od 8. juna 1993., na čelu Glavnog štaba bili su komandant i tri zamjenika komandanta, a jedan od zamjenika komandanta imao je i funkciju načelnika Glavnog štaba. Načelnik štaba bio je jedan od zamjenika komandanta – to je bila funkcija Sefera Halilovića (**oficir bivše JNA**), a kasnije Envera

1 20. maja 1992., snage TO postale su Armija RBiH.

Hadžihasanovića (**oficir bivše JNA**). Drugi zamjenik komandanta, Jovan Divjak (**oficir bivše JNA/Srbin/Srbijanac**), a treći zamjenik komandanta bio je Stjepan Šiber (**oficir bivše JNA/Bosanski Hrvat**). Bilo koji od zamjenika komandanta mogao je u odsustvu komandanta vršiti njegovu dužnost.

Osim navedenog, potrebno je dati odgovor na veoma osjetljivo pitanje: *Ko su mudžahedini koji su učestvovali u odbrani RBiH od agresije, da li su oni imali svoju ideologiju i koliko je ona bila izražena/učinkovita?* Odgovor na ovo pitanje počinjem novim kompleksnijim i nedovoljno rasvijetljenim pitanjem: *Da li je prisustvo boraca u odbrani RBiH od agresije, koji nisu bili građani/državljani RBiH, prije svih, mudžahedina, imalo ideološki (islamski,…) uticaj na ARBiH/RBiH?*

Najviše političko i vojno rukovodstvo Republike Bosne i Hercegovine nikada nije negiralo prisustvo stranih dobrovoljaca - mudžahedina[2] u redovima ARBiH, ali nikada nije ni učestvovalo u njihovom prizivanju/pozivanju da dođu i ratuju u Bosnu i Hercegovinu; najprije iz razloga što je Bosni i Hercegovini nedostajalo vojne opreme i naoružanja, a ne "žive sile"-ljudi. Najzad, i sam predsjednik Republike Bosne i Hercegovine i vrhovni komandant Armije Republike Bosne i Hercegovine g-din Alija Izetbegović je javno izjavio: *"Pripadnici jedinice El Mudžahedin i Iranci nisu u toku rata imali nikakve veze, a i njihove uloge su bile različite. Iranci su bili vojni instruktori ili ljudi koji su radili poslove logistike, vezane za naše vojne fabrike, dok su mudžahedini bili isključivo borci i njihova jedinica je bila u sastavu bh. Armije".*[3]

Moramo konstatovati da je prisutan ambivalentan odgovor na prethodno pitanje; u zavisnosti ko i za koje ciljeve daje odgovor. U cilju postizanja što objektivnijeg odgovora na navedena pitanja, prije svega, moramo napraviti svojevrsnu podjelu unutar same strukture mudžahedina koji su ratovali u odbrani RBiH od agresije.[4]

(1) Manje grupe i pojedinci – mudžahedini dolazili su na samom početku agresije u RBiH. Kod navedenih skupina i pojedinaca se prepoznavala istinska namjera pomoći muslimanskom narodu/braći od planiranog potpunog uništenja. Njihova

2 Rezultati istrage haškog tužilaštva: *„Izraz "mudžahedin", sa značenjem "Allahov borac", široko se koristio za strane državljane – uglavnom iz arapskih zemalja – koji su za vrijeme rata došli u Bosnu i Hercegovinu u podršku bosanskim Muslimanima. Ti mudžahedini iz inostranstva bili su tamnije puti, nosili duge brade i nisu govorili lokalni jezik. Međutim, izraz "mudžahedin" koristio se i za bosanske muslimane koji su se priključili mudžahedinima iz inostranstva,* prihvatili njihovu ideologiju *i usvojili njihovu nošnju. U ljeto 1992., prvi mudžahedini iz inostranstva stigli su na područje Travnika i Zenice, u srednjoj Bosni.* U RBiH su ulazili najčešće iz Hrvatske i uz pomoć hrvatskih vlasti. Neki od mudžahedina iz inostranstva došli su i sa ciljem misionarskog djelovanja (dawa). *U srednjoj Bosni je od 1993. do 1995. godine, djelovalo više grupa koje su činili mudžahedini iz inostranstva i/ili bosanski mudžahedini. Bez obzira na to što su u nekim prilikama učestvovale u borbi zajedno, čini se da je* svaka od tih grupa uveliko nastojala da održi svoj identitet. *Među mudžahedinskim grupama postojale su* vjerske i ideološke razlike*, a posljedica toga su bili povremeni žestoki sukobi".*

3 Hasan Efendić, *Mudžahedini u Bosni i Hercegovini – borci ili teroristi*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2012.

4 Odred "El Mudžahid" (OEM): U maju 1992. počinju dolaziti mudžahedini iz inostranstva u Republiku Bosnu i Hercegovinu, a 13. avgusta 1993. komandant ARBiH Rasim Delić je potpisao Naređenje, kojim se odobrava formiranje Odreda s nazivom "El-mudžahidin", u zoni odgovornosti 3. korpusa. Namjera političkog i vojnog vrha RBiH je bila da se do tada teritorijalno disperzirane grupe mudžahedina u RBiH stave u jedinstven sistem rukovođenja i komandovanja u ARBiH, što se (prema armijskim izvorima) nikada do kraja nije uspjelo, iz niza različitih okolnosti ali i specifičnosti. Tačnije, (prema armijskim izvorima), nije se imala potpuna i efektivna komanda nad Odredom "El mudžahid".

integracija u jedinice ARBiH bila je uspješna; bili su dobri borci, nedovoljno obučeni, mnogi bez prethodnog ratnog iskustva. Kod njih nije primijećen pokušaj ideološkog (islamskog i dr.) djelovanja, osim što su na sebi svojstven način vršili vjerske (islamske) obrede koji su se, u nekoj mjeri, razlikovali od našeg prakticiranja islama. Ovdje možemo govoriti o tzv. *blagoj, spontanoj ideologiji (islamskoj)*; npr. kada su bosanski Muslimani-pripadnici ARBiH (najčešće oni koji do tada nisu prakticirali islamske propise) dobrovoljno pristupali vjerskim obredima/najčešće sa mudžahedinima.

(2) Drugu grupu mudžahedina sačinjavali su oni koji su imali značajna iskustva iz ratovanja diljem svijeta. Išli su tamo gdje su muslimani bili ugroženi/napadani/uništavani, kao na primjer u RBiH. Kod njih je bila prisutna jedna vrsta ideologije (islamske) koju su donijeli sa sobom i koju su u nekoj mjeri spontano prenosili na naše borce/stanovništvo, najčešće (opet), uglavnom, na one koji do tada nisu prakticirali islam.

(3) Nažalost, bilo je i onih mudžahedina sa lošim namjerama – ali daleko najmanje koji su (najzad kao i tada neki Muslimani/Bošnjaci) imali prvenstveni cilj špijuniranje (najčešće za neku od vlada zapadnih zemalja; za svoje zemlje, ali i za zemlje agresore), što su organi nezbjednosti ARBiH najčešće i otkrivali/pratili/dokumentovali i presijecali. Put – dolazak ovih ("trećih") mudžahedina u RBiH bio je veoma karakterističan, ali i bezbjednosno interesantan, jer su dolazili/ulazili na teritoriju pod kontrolom ARBiH uglavnom u vrijeme potpune blokade teritorije pod kontrolom ARBiH; dolazili su najviše preko teritorije pod kontrolom HVO, ali i sa teritorije pod kontrolom VRS i uz njihovo znanje/dopust. Upravo su i srpska i hrvatska strana, ali i vlade nekih zemalja, kroz dokaze koje su im dostavljali mudžahedini - njihovi doušnici/špijunu, a najviše (i) kroz fabrikovane laži, željeli da svijetu prikažu snažan ideološki (islamski i dr.) uticaj mudžahedina na pripadnike ARBiH, ali i sveukupno muslimansko/bošnjačko stanovništvo. Navedenim činom se željelo planski prikazati da je cilj bosanskih Muslimana/Bošnjaka stvaranje islamske države u srcu kršćanske Evrope i da su bosanski Muslimani/Bošnajci bili *prošla, sadašnja i buduća globalna sigurnosna prijetnja*. Samim time, agresori su se pravdali za masovne ratne zločine nad Muslimanima/Bošnjacima, pa i za najteži ratni zločin - zločin genocida; ali (i) pravdali svoje velikodržavne ideje o podjeli/nestanku Republike Bosne i Hercegovine.[5]

Drugo osjetljivo područje koje su agresori na RBiH pokušali iskoristiti u svrhu vođenja prljave kampanje protiv ARBiH/RBiH: kada je naše političko i vojno rukovodstvo bilo snažno ubijeđeno o herojskoj borbi i uspjesima boraca 7. muslimanske brigade, donesena je odluka na najvišem nivou da se i u ostalim korpusima formiraju muslimanske brigade od dobrovoljaca. Navedena činjenica poslužila je agresorima na RBiH - Srbiji i Hrvatskoj, ali i neprijateljski raspoležnim drugim zemljama,

5 **U elaboraciji korištena knjiga: *Mudžehedini u Bosni i Hercegovini – borci ili teroristi,* autora Hasana Efendića.**

da svijetu prikažu lažnu činjenicu da se ARBiH, ali i (masovno) Muslimani u RBiH snažno ideologiziraju (islamiziraju) po matrici *"Islamske deklaracije"*. Paralelno sa "ideologizacijom (islamskom) ARBiH", najbrojnije agresorske jedinice imale su prefix Srbi-srpska, Hrvati-hrvatska. Fašističke velikodržavne ideologije velika Srbija i velika Hrvatska iskoristile su (mnogima "nepoznatu") činjenicu da je nacionalnost današnjih Bošnjaka tada bila Musliman, te su jedinice ARBiH dobijale nazive muslimanske, ne, primarno, iz vjerskih već (i) iz nacionalnih razloga. Tako smo imali licemjernu osudu političkog i vojnog rukovodstva RBiH o davanju naziva jedinicama ARBiH – muslimanske, a druge jedinice srpske (VRS) i hrvatske (HVO), samo što su kršćanske, njima je to bilo dozvoljeno i nikada sa ozbiljnom kritikom, posebno ne od strane vlada zapadnih zemalja. Fašističke velikodržavne ideologije velika Srbija i velika Hrvatska, cijeli tok agresije na RBiH nisu mirovale zbog lažnog optuživanja političkog i vojnog rukovodstva RBiH o ideologizaciji (islamskoj, političkoj,…) ARBiH/muslimana-Bošnjaka.[6]

Važno je podsjetiti da su poslije raspada bivše Jugoslavije sve vojske država nastalih navedenim raspadom (JA, HV, VRS, HVO) u svoje vojne formacije uvele sveštena lica, pa i ARBiH, uz doktrinarnu razliku da je u protekloj agresiji Srpska pravoslavna crkva, tačnije njeno sveštenstvo, bilo uključeno (i) u svojevrsno podstrekivanje ratnih zločina nad Bošnjacima počinjene od strane VRS, dok je Katolička crkva svjesno prećutala brojne ratne zločine počinjene nad Bošnjacima od strane HVO. I jedno i drugo sveštenstvo, a izraženo je to radilo srpsko sveštenstvo, blagosiljalo je jedinice pred akcije/zločine nad muslimanima/Bošnjacima, na taj način usmjeravajući ih na "ideju" da im je u ratu protiv neprijatelja - muslimana/Bošnjaka sve dozvoljeno. Vjerski (islamski) službenici u jedinicama ARBiH, na osnovu do sada raspoložive dokumentacije i evidencije, nisu nikada davali jedinicama blagoslov za klanje, silovanje, rušenje, paljenje, ali ih jesu stalno opiminjali da ubistva jednog nevinog čovjeka je kao ubistvo svih ljudi na zemlji. Prisustvo vjerskih (islamskih) službenika u jedinicama ARBiH je bilo stalna meta agresora, s ciljem umanjenja česte uloge njihovog sveštenstva.

Velikodržavne ideologije i prakse – velika Srbija i velika Hrvatska su, najčešće združeno, vodile propagandni rat protiv ARBiH i njenog vrhovnog komandanta g-dina Alije Izetbegovića, stalno ga optužujući za islamizaciju ARBiH, a samim tim i države Bosne i Hercegovine.

ARBiH je imala Pravila koja su utvrđivala način uključivanja dobrovoljaca u njene redove, a to su mogli biti i domaći državljani i stranci. Osoba koja nije državljanin RBiH mogla je stupiti u redove ARBiH samo za vrijeme ratnog stanja i ako nije postojala osnovana sumnja da je "pomogla agresiju protiv RBiH". Pored toga, takva osoba morala je dati pismenu izjavu da želi dobrovoljno stupiti u redove ARBiH. Službom u ARBiH strani državljanin mogao je steći uslove za sticanje državljanstva RBiH. Služba

6 Isto

u ARBiH dokazivala se potvrdom komandanta jedinice kojoj je podnosilac zahtjeva pripadao. Dakle, postojao je pravno zasnovan sistem.

Rukovođenje i komandovanje u ARBiH i mogući izazovi na polju ideologizacije (vjerske, političke...):

- Uspostavljanje punog komandnog lanca u ARBiH bilo je ponekad i ponegdje usporavano zbog činjenice da su se neki lokalni komandanti pomalo opirali tome. U ARBiH postojala su i blaga (ideološka) razmimoilaženja između oficira koji su bili članovi Patriotske lige, s jedne strane i, s druge strane, oficira - bivših pripadnika JNA, koji su se odbrani RBiH priključili na početku agresije na RBiH, ali i između oficira bivše JNA i „narodnih" oficira. Međutim, zahvaljujući mudrosti političkog i vojnog rukovodstva (prije svega, predsjednika Alije Izetbegovića), navedeni „ideološki animoziteti" nikada nisu prerasli u stanje koje bi eventualno remetilo ukupnu organizaciju i funkcionisanje rukovođenja i komandovanja u ARBiH. Potrebno je navesti i činjenicu da su neke jedinice ARBiH bile pod određenim uticajem lokalnih civilnih vlasti. „Povlastice" koje su najčešće zloupotrebljavali predstavnici lokalnih civilnih vlasti nalazile su se u Zakonu koji je donijet u avgustu 1992. i koji je predviđao učešće civilnih vlasti u snabdijevanju Oružanih snaga radi zadovoljavanja "materijalnih i drugih potreba", kao što su gorivo i hrana. Usljed toga, civilni organi ponekad su se uplitali u komandovanje jedinicama ARBiH - najčešće na taj način demonstrirajući svoju nadmoć i protežiranje jednog oblika nepotizma, ali bez prepoznavanja jačeg ideološkog (političkog, vjerskog,...) uticaja.

Prema međunarodnim opservacijama, ali i u obavještajnim analizama zemalja agresora, najveći izazov na polju ideološkog (islamskog) uticaja na pripadnike ARBiH, ali i na civilno muslimansko/bošnjačko stanovništvo bili su mudžahedini. Obim i jačina propagande, nastale prije svega planskim djelovanjem velikodržavnih zločinačkih ideologija - velika Srbija i velika Hrvatska, imaju za cilj/posljedicu stvaranje utiska, ne samo u zemljama agresorima, već i u brojnim (zapadnim) zemljama, o snažnoj ideologizaciji (islamskoj), ne samo pripadnika Armije ARBiH, već cjelokupnog muslimanskog/bošnjačkog stanovništva, a sve (po njima) s ciljem stvaranja *islamske države* u srcu kršćanske Evrope. Ponovo naglašavam, da je navedena *gebelsovska* velikodržavna propaganda imala za cilj (i) pokušaj opravdavanja masovnih ratnih zločina nad Bošnjacima, ali i najtežeg ratnog zločina - zločina genocida; odnosno da se Bošnjaci prikažu da su *bili, da jesu, i da će biti globalna sigurnosna prijetnja*.

Dejtonski sporazum, kojim je 1995. okončan rat u Bosni i Hercegovini, obuhvatao je (i) "povlačenje stranih snaga", kroz sljedeću formulaciju: *„Sve snage u Bosni i Hercegovini koje nisu lokalnog porijekla, bilo da jesu ili nisu pravno ili vojno potčinjene Republici Bosni i Hercegovini, Federaciji Bosne i Hercegovine, ili Republici Srpskoj, biće povučene zajedno sa svojom opremom sa teritorije Bosne i Hercegovine u roku od tride-*

set (30) dana". Na udaru provedbe navedenog, najsnažnije su se našli mudžahedini koji su ratovali u ARBiH; koji su zahvaljujući mudrom rukovodstvu naše države, na čelu sa predsjednikom Alijom Izetbegovićem, navedenu odredbu praktično/dosljedno (i) proveli. Strani plaćenici u VRS i HVO, kojih je kumulativno bilo puno više od mudžahedina u ARBiH, povlačili su se iz BiH ili ostajali u BiH, u zavisnosti kako su oni/ili njihovi mentori htjeli, a ne kako su to državni organi BiH ali i međunarodne snage tražile, organizovale i nadzirale. I ovo je primjer ambivalentnog, ali i licemjernog odnosa države BiH i međunarodnih snaga prema istom problemu – stranim plaćenicima i mudžahedinima u agresiji na RBiH.

3. VELIKOSRPSKA IDEOLOGIJA I POLITIKA AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU I GENOCIDA[7] NAD BOŠNJACIMA

Svaki narod, manje ili više, ima mitove, legende, književna djela, svece i vjerovanja koji nisu uvijek usklađeni sa zvaničnim religijskim učenjem. Veoma teško je naći sistem mišljenja ili ideologiju koji su, na način sličan velikosrpskoj ideologiji, ove simbole tumačili, razumijevali i koristili s ciljem **dominacije i razaranja**.[8] Srpska velikodržavna ideologija je jedina pokretačka snaga koja je pokrenula ljude/zločince/zvijeri da čine najteže oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući genocid nad Bošnjacima; *djelo koje životinja životinji ne radi*.[9] Srpska velikodržavna ideologija ima svoje utemeljenje u sljedećem: *„Bar kada dejstvuju zajedno, izvršiocima genocida potrebna je neka ideologija kako bi dali legitimitet svome ponašanju, jer bi se bez nje morali i sami i međusobno vidjeti onakvima kakvi, ustvari, jesu - obični lopovi i ubice."(*Leo Kuper).

7 Sve istorijske i sociološke studije, koje se bave zločinima genocida, ukazuju na presudni značaj nekakvog oblika zajedničke i jedinstvene ideologije.

8 U raznim oblicima radikalnih ideologija istaknuto mjesto zauzima nacionalizam, djelimično zbog toga što je uočeno da se kriza odvija u "nacionalnim" razmjerama, djelimično zbog toga što nacionalizam kao ideologija može da ima veliki broj pristalica u svim oblastima, slojevima i klasama društva, a djelimično zbog "prirodne naklonosti" između nacionalizma i političkog (i vojnog) rukovodstva (odnosno onih koji na njega polažu pravo), a i zbog toga što nacionalistička ideologija pruža obilje mogućnosti da se igra na kartu pojedinačnih ili kolektivnih osjećanja /nacionalnog/ ponosa, identiteta i smisla kod širih slojeva stanovništva. Od raznoraznih oblika nacionalizma, koji se obično kreću u rasponu od umjerenog patriotizma i građanskog nacionalizma, s jedne strane, do radikalnog i ponekad ekstremnog (rasističkog) etničko-kulturnog nacionalizma, s druge. Ova druga varijanta obično postaje dominantna, iako samo privremeno.

9 Leo Kuper je zapazio: "Ideološka dehumanizacija žrtava predstavlja nepromjenjivo obilježje, a kroz masovni pokolj/nad njima/, poriče se da su i oni ljudska bića. To se ispoljava i u načinu na koji se postupa sa žrtvama, u odlaganju njihovih tijela. Često postoje "rituali ponižavanja", kojima se, uz brutalan prezir, namjerno odbacuju najdublje ljudske vrijednosti, kao i najdublja osjećanja ljudske privrženosti. Tako se mučenje muškaraca vrši pred očima njihovih supruga i djece, višestruko silovanje žena vrši se u prisustvu članova njihovih porodica, ubijaju se djeca u naručju svojih majki, a potencijalne žrtve pod prisilom moraju da ubijaju druge žrtve, svoje sapatnike, i to na najstrašnije moguće načine."

Među najznačajnije velikosrpske ideologe u 19. i 20. vijeku ubrajaju se Ilija Garašanin, Vuk Stefanović Karadžić, Nikola Stojanović, Jovan Cvijić, Vasa Čubrilović i Stevan Moljević, kao i akademici SANU koji su izradili *Memorandum 1986. godine*.

Srpska velikodržavna ideologija i politika nose u sebi, bez obzira na historijski kontekst, više ključnih konstanti. Srpski je nacionalizam uvije bio, i to u supstancijalnom smislu, teritorijalni nacionalizam. To znači da teritorijalni ekspanzionizam, kao osvajačko širenje srpstva u prostoru, i prema balkanskom jugu, prema Makedoniji, do Soluna, prema sjeveru, prema Mađarskoj, prema balkanskom zapadu, preko Bosne, Hrvatske, sve do Slovenije, spada, od početka 19. vijeka, u konstantna određenja srpske nacionalne ideologije uopće, a prema Bosni i Hercegovini posebno.

Srpska velikodržavna fašistička ideologija i praksa, opčarane, između ostalog, halucinantnim mitom - da su Srbi, kao „nebeski narod", Božijim proviđenjem, predodređeni za odbranu hrišćanstva od islamskog fundamentalizma. U tu svrhu, fašističke srpske mase su indoktrinirane i oblikovane pod pannacionalizmom državne politike i javnog mnijenja, moralno onesvješćene, omamljene oponašenjem mitskog srpstva, sudjelovale u namjeri potpunog uništenja Muslimana/Bošnjaka (kroz najteži ratni zločin - zločin genocida[10])i uništenje/podjelu države Bosne i Hercegovine.

Srpski nacionalisti, do skora pod vođstvom Dobrice Ćosića, a sada pod vođstvom mnogih nasljednika njegove velikodržavne ideje, i dalje istrajavaju na ostvarivanju i provođenju srpskog velikodržavnog projekta, uvjereni da će u promijenjenim međunarodnim okolnostima ostvariti nacistički i genocidni plan - ujedinjenje svih "srpskih" zemalja ("zaokruživanje svih srpskih zemalja") i srpskog naroda ("ujedinjenje srpstva"), odnosno formiranja jedinstvene srpske države - velike Srbije. U tom procesu ostvarivanja aktivnosti koriste se političke metode i sredstva djelovanja primjerene novonastalim okolnostima (uslovima).[11]

10 Zločini i ideologija genocida: Većina stručnjaka za genocid se slaže da ideologija ima najveću ulogu u procesima genocida, kao i da nju treba posmatrati kao značajnu uzročnu silu. Sasvim sigurno, odluku o politici genocida donose određeni ljudi, određeni moćnici u državi i oni pokreću, započinju i održavaju proces genocida, u saradnji sa mnogim drugim licima, koja dolaze iz različitih sektora i sa različitih nivoa države-društva. Genocid i drugi masovni zločini upereni protiv određenih grupa sastoje se iz međusobno povezanih i organizovanih neprijateljskih postupaka. Međutim, to kako ljudi/zločinci/zvijeri postupaju i zašto postupaju na određeni način u velikoj mjeri zavisi i oblikuje se prema njihovoj kulturi i civilizaciji, u širem smislu, kao i prema ideologiji kojoj su oni, u užem smislu, privrženi.

11 Tomislav Nikolić je prvu javnu zakletvu položio pre 19 godina na Romaniji, u Republici Srpskoj, kada ga je za "četničkog vojvodu" proglasio Vojislav Šešelj. U vreme kada je polagao zakletvu na Romaniji, u Bosni i Hercegovini besneo je rat, uz brojne zločine, opsadu Sarajeva, ratne gospodare života i smrti poput Željka Ražnatovića Arkana i ukupnu atmosferu koja će uskoro dovesti do genocida u Srebrenici. Nikolić je tada zajedno s "kolegama" izgovorio sledeći tekst zakletve:
„Zaklinjem se, kao srpski četnički vojvoda, zaklinjem se Bogom i Svetim Savom, da ću se svim svojim snagama boriti za slobodu srpskog naroda i obnovu jedinstvene srpske države na Balkanu, koja će obuhvatati sve srpske zemlje, tako mi Bog pomogao!". http: //www.blic.rs/Vesti/Politika/326343/Koja-zakletva-je-bila-od-srca

4. VELIKOHRVATSKA IDEOLOGIJA I POLITIKA AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU I GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA

U protekloj agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, država Hrvatska se ponašala kao da ima Božije poslanje: „predziđe kršćanstva", praćeno halucinantnom zamisli sprečavanja prodora islama na tlo kršćanske Evrope u nedopustivom obliku „islamske države" u Bosni i Hercegovini, po matrici „Islamske deklaracije". Ovo je bio ideologijski temelj hrvatske politike naspram Republike Bosne i Hercegovine, praćen otvorenom pretenzijom na podjelu RBiH i aneksiju njenih dijelova Republici Hrvatskoj, ali kroz ostvarivanje koje je podrazumijevalo oružanu agresiju na RBiH, brojne koncentracione logore za Bošnjake, etničko čišćenje, „humano preseljenje", ali i najteži ratni zločin - zločin genocida nad Bošnjacima, koji je npr. od strane Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu naučno (i) dokazan; kroz istraživanje i publikovanje u djelu: *„Genocid u Ahmićima 1993.",* autora Rasima Muratovića (sadašnjeg direktora Instituta).

Hrvatska velikodržavna ideologija – pravo Hrvatske na teritoriju Bosne i Hercegovine i negacija nacionalnog identiteta Muslimana/Bošnjaka u protekloj agresiji na RBiH bio je temelj hrvatske politike naspram RBiH.

U hrvatskoj velikodržavnoj, nacionalističkoj ideologiji u različitim periodima i na različite načine je, počev od „oca Domovine" i utemeljitelja hrvatskog nacionalizma dr. Ante Starčevića, preko braće Radić i Hrvatske seljačke stranke, te dr. Vladka Mačeka i ustaškog poglavnika Ante Pavelića, pa do dr. Franje Tuđmana, pitanje Bosne i Hercegovine i Muslimana/Bošnjaka bilo uvijek aktuelno. Hrvatska velikodržavna ideologija, u suparništvu sa sličnom velikodržavnom srpskom ideologijom, smatrala je da je Bosna i Hercegovina hrvatska zemlja, a Muslimane Hrvatima. Franjo Tuđman, hrvatski nacionalist, historičar, novi „otac Domovine", osnivač Hrvatske demokratske zajednice, sublimirao je navedene historijske ideje i poglede prema Bosni i Hrercegovini u ideološko-politički velikodržavni projekat koji je rezultirao neskrivenom težnjom za cijepanjem Bosne i Hercegovine i pripajanjem njenih značajnih teritorija Hrvatskoj.

Franjo Tuđman se, u skladu sa svojim hrvatskim nacionalizmom, izraženim u antibosanskoj i antibošnjačkoj politici i željom da prisvoji jedan dio Bosne i Hercegovine, 26. marta 1991. susreo sa Slobodanom Miloševićem u Karađorđevu, gdje je u tajnosti dogovorena „normalizacija hrvatsko-srpskih odnosa", odnosno, podjela Republike Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske, radi formiranja velike Srbije i velike Hrvatske. Franjo Tuđman i Slobodan Milošević su se 18 puta sastali na temu razgovora o podjeli Republike Bosne i Hercegovine. Iz rezultata istraživanja, npr. Haškog tribunala, da se uvidjeti da je dr. Donia zastupao tezu da su pogledi dr. Tuđmana bili ideološka podloga hrvatsko-muslimanskog sukoba.

5. ZAKLJUČAK

Kritička demistifikacija velikosrpske i velikohrvatske ideologije u agresiji na RBiH, ali i „bošnjačke ideologije", mora imati za krajnji cilj prevenciju nekih novih/ponovljenih ratnih zločina, ali i najtežeg ratnog zločina - zločina genocida nad Bošnjacima, koji se u historijskom kontinuitetu čini nad Bošnjacima, samo zato što su muslimani.

Na bazi raspoloživih činjenica, od koji su neke navedene i u ovome radu, možemo zaključiti (za osjetljivo „ideološko" pitanje) da mudžahedini, niti Islamska zajednica, u proteklom ratu u RBiH, nisu imali masovan i snažan ideološki (islamski) utjecaj na pripadnike ARBiH/RBiH, kao ni na muslimansko/bošnjačko stanovništvo; više se radilo o „nužnom" procesu islamizacije Muslimana/Bošnjaka (isto i kao pravoslavizacije Srba i sl..) nastalim nakon raspada komunističke (prenaglašeno) sekularne epohe vladanja. Osim navedenog, velikodržavne propagande su u kontinuitetu u toku agresije na RBiH, ali i nakon agresije, vršile stalnu propagandu o navodnoj ideologizaciji (islamskoj) ARBiH, pa i Muslimana/Bošnjaka u cjelini. Stepen „ideologizacije" (vjerske, političke,...) ARBiH i Muslimana/Bošnjaka tokom agresije na RBiH bio je daleko manji/zanemarljiv od ideologizacije (pravoslavne i katoličke) VRS i HVO, po čijoj (ideološkoj) matrici su vršeni masovni ratni zločini, ali i najteži ratni zločin - zločin genocida nad Bošnjacima. „Ideološki" (vjerski) aspekt odbrane Republike Bosne i Hercegovine od agresije bio je prisutan u redovima ARBiH/RBiH, ali ne u cilju islamizacije ARBiH/RBiH i stvaranja *islamske države* po matrici „Islamske deklaracije", već kao dio demokratskog procesa proisteklog iz raspada totalitarnog komunističkog sistema, gdje su vjerske slobode, posebno tadašnjih Muslimana, bile svedene na nivo potpunog ugrožavanja. Uloga vjerskih (islamskih) službenika u redovima ARBiH bila je prvenstveno zasnovana na organizaciji vjerskog života i rada onih pripadnika koji su upražnjavali vjerske propise, što je, u konačnici, sličilo na organizaciju vjerskih službi u vojsci kao u svim demokratskim državama.

Prisustvo „ideološkog" (političkog) ujecaja na odbranu RBiH/ARBiH je možda i „najdominantniji" (iako i on sam skoro pa zanemarljiv) oblik u spektru mogućih ideoloških uticaja. Zašto? Stranka demokratske akcije (SDA) je na prvim višestranačkim izborima 1990. godine odnijela ubjedljivu pobjedu, ne samo kod Muslimana/Bošnjaka, već i u cijeloj Bosni i Hercegovini. Paralelno sa porastom prijetnji i nagovještajem krvavog raspleta jugoslovenske krize, SDA postaje nosilac vojnih priprema i organizovanja odbrane RBiH od agresije. Jezgro formiranja ARBiH je sačinjavala (i) Patriotska liga BiH koja je formirana pod okriljem SDA. Opravdani, ali i nužni „ideološki" (politički) utjecaj SDA u odbrani RBiH od agresije/ARBiH bio je u kontinuitetu, ali veoma pozitivan – sa krajnjim ciljem uspješno formiranje ARBiH, ali i vođenja ukupne odbrane RBiH od agresije. Sveukupni „ideološki" (politički) utjecaj SDA na

odbranu RBiH od agresije/ARBiH bio je nužan, čak od presudnog značaja za očuvanje države Bosne i Hercegovine i Muslimana/Bošnjaka od potpunog uništenja.

Najprije iz političkih i ideoloških razloga, danas su prisutni mnogobrojni i raznovrsni (velikodržavni) propagandni pamfleti, ali i historijski falsifikati o protekloj agresiji na RBiH. Sve više institucionalno, pod okriljem recidiva velikodržavnih ideologija, gradi se i formira ideologija negiranja ratnih zločina nad Bošnjacima, a posebno najtežeg ratnog zločina – zločina genocida nad Bošnjacima; paralelno optužujući najviši bošnjački politički i vojni vrh RBiH za izraženu (po njima) u protekloj agresiji ideologizaciju (vjersku, političku,...) ARBiH i cjelokupnog muslimanskog/bošnjačkog stanovništva, sa krajnjim ciljem - stvaranje *islamske države* u srcu kršćanske Evrope. Bošnjacima, kao žrtvama najtežeg ratnog zločina – zločina genocida, umjesto da današnje čovječanstvo povjeri da kreiraju državne i društvene tokove, ne samo u BiH već i šire, ostaje da se transgeneracijski pravdaju *da nisu bili, da nisu sada i da neće biti globalna sigurnosna prijetnja*.

Moram naglasiti, da je kontinuitet velikosrpske ideologije i danas prisutan, možda, institucionalno i najizraženiji do sada. Jer, svakodnevno od strane najviših institucionalnih predstavnika *„najkrvavijeg parčeta zemlje na planeti"* – Republike Srpske, imamo negiranje države Bosne i Hercegovine. Paralelno sa navedenim, na sceni se ponovo pojavljuju udruženi recidivi velikodržavnih ideologija – velike Srbije i velike Hrvatske koji ponovo (re)aktiviraju ideju o daljnjoj teritorijalizaciji nacionalnih suvereniteta, odnosno, daljnje teritorijalne destrukcije BiH, kroz stvaranje trećeg (hrvatskog) entiteta, ali na području FBiH; sa krajnjim velikodržavnim ciljevima: buduće ustavno uređenje Bosne i Hercegovine na principu federalizacije/konfederalizacije BiH – unija država, što je, ustvari, najkraći put u podjelu/nestanak BiH.

Velikodržavne propagande – velike Srbije i velike Hrvatske, nisu nikada stale (niti će stati) sa iznošenjem pamfleta o navodnom masovnom i snažnom ideološkom (islamskom, političkom...) utjecaju mudžahedina, Islamske zajednice, Stranke demokratske akcije... na pripadnike ARBiH, ali i na muslimansko/bošnjačko stanovništvo (tokom rata), jer ih jednostavno hipoteka masovnih ratnih zločina nad Bošnjacima stalno tjera na sumnjičenje, lažno optuživanje Bošnjaka kao *prošle/sadašnje/buduće sigurnosne globalne prijetnje*. Radi ilustracije, navodim sljedeći primjer: *„Jednonacionalna Armija BiH. Ona je bila ustrojena po strogo muslimanskim zakonima i pod islamskim znakovima. U njoj je bilo zabranjeno svim vojnicima jesti svinjetinu. Pali borci Armije BiH nazivali su se šehidi, što je naziv za muslimane poginule junačkom smrću u borbi za svoju vjeru. Šehidi su mučenici za poruku islama i idu izravno u raj-šehadet. Istaknuta mjesta u Armiji BiH imali su imami....".* [12]

Obavještajno iskustvo (više od 20 godina obavještajnog rada 1992.-2012., od čega sedam godina kao načelnik Vojnoobavještajne službe BiH 2005.-2012.), ali i

12 **Ivica Mlivončić, *Slobodna Dalmacija,* 8. maja 2000.**

naučno iskustvo (bavljenje ratom kao totalnom društvenom destrukcijom) obavezuju me da budem zabrinut, do sada najzabrinutiji za sudbinu države BiH, više nego u vrijeme agresije na RBiH. Zašto? Nikada u sveukupnom državnom i društvenom smislu nisu bile slabije (patriotske) snage koje se **institucionalno** moraju suprotstavljati sve agresivnijim recidivima velikodržavnih ideologija, velike Srbije i velike Hrvatske. Takođe, nikada, u političkom ali i sveukupnom državnom i društvenom smislu nisu bile slabije (patriotske) reakcije na recidive velikodržavnih ideologija, koje svaki dan uzimaju sve veći i veći destruktivni zamah na račun države BiH.

„Ideološki" (vjerski, politički...) aspekti odbrane Republike Bosne i Hercegovine, koji su bili zastupljeni, sadržavali su univerzalne vrijednosti koje mogu poslužiti za primjer demokratskim državama i naprednim narodima u svijetu. U isto vrijeme kada je nad Bošnjacima činjen najteži ratni zločin - zločin genocida, Bošnjaci nisu imali, u ideološkom smislu, destruktivne ideje i planove, a posebno ne i praktično destruktivno djelovanje. Primjer odbrane bosanskohercegovačkog društva i države od protekle agresije može poslužiti čovječanstvu u XXI vijeku kao orijentir za izgradnju suživota i tolerancije, vrijednosti koje savremeno čovječanstvo sve više i više napušta.

Mesud Hero

HISTORIJSKA ISKUSTVA ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE

UVOD

Pitanju historijskog iskustva odbrane Bosne i Hercegovine možemo pristupiti na više načina. Često historičari razmišljaju općenito, toliko općenito da bi rado pričali o svim iskustvima koja su skupili o svim ratovima koji su se vodili na ovim prostorima. Tako smo prije desetak godina u Bosni i Hercegovini mogli čuti termin „dvije hiljade godina odbrane Bosne", aludirajući na borbe ilirskog plemena u rimskoj provinciji Ilirik, koje su se vodile od 6. – 9. godine nove ere, pod vodstvom izvjesnog Batona. Ima li smisla govoriti o iskustvu odbrane Bosne u vrijeme kad ona nije postojala ni kao politička ideja, a kamo li kao politički entitet ili država?

O odbrani države Bosne i iskustvima u tim aktivnostima, u punom i pravom smislu te riječi, možemo govoriti tek po formiranju srednjovjekovne bosanske države, prvo kao banovine, a od 1377. godine Kraljevine Bosne. Da ima prostora bilo bi zanimljivo opisati niz bosansko-ugarskih ratova, njihove uzroke, tok i posljedice. Isto se odnosi i na bosansko-srpske ratove, koji su se vodili u vrijeme bosanske banovine, naročito onaj iz 1350. godine, kad je Dušanova Srbija dostigla vrhunac svoje moći, ali te godine opsada Bobovca se završila neuspjehom, što je dovelo do poraza napadača u ovom ratu i jačanja bosanske državnosti. U ovom dramatičnom ratu, upornost odbrane i vjera u pravednost borbe doveli su do epohalnog uspjeha, na čemu će biti izgrađeno „uzorno kraljevstvo", koje će biti temelj bosanske političke

posebnosti kroz stoljeća, pa čak i u vrijeme uspostave i funkcionisanja okupatorskih vlasti velikih imperija koje su se protezale i na teritoriju Bosne i Hercegovine.

Posebno je pitanje - da li je služba u vojsci Otomanske imperije odbrana Bosne. Historijska iskustva koja su stečena u mnogobrojnim otomanskim ratovima po Evropi imaju svoje mjesto u cijeloj vojnoj historiji Evrope. U tom kontekstu treba istaći tri značajna događaja, a to su: Bitka na Mohaču 1526., upad Eugena Savojskog 1697. u Bosnu i Bitka pod Banjalukom 1737. godine.

Bosanski vojnički elemenat je došao do izražaja i u vojsci Austro-Ugarske monarhije. Ja mislim da su početni politički otpori novom vojnom zakonu 1881. godine, a zatim i ustanak 1882., održali Bosnu i Hercegovinu u statusu „corpus separatum" – tj. posebno tijelo u okviru dvojne, crno-žute monarhije.

Na tekovinama Prvog svjetskog rata i na razvalinama Habzburške monarhije formirana je i prva Jugoslavija. Dva su ključna subjekta vodila proces stvaranja one državne tvorevine. To su „Jugoslavenski odbor" i Vlada Kraljevine Srbije. Niti u jednom, niti u drugom faktoru niko iz Bosne i Hercegovine, dakle niko od Bošnjaka, Srba, niti Hrvata, nije imao nikakvu ulogu u ovom procesu, tako da su prigovori koji su iz Zagreba dolazili na račun Bošnjaka da su previše odani jugoslavenskoj ideji, apsurdni i nepošteni, najblaže rečeno. Ovo kažem zbog toga što su u Jogoslavenskom odboru ključnu ulogu imali političari porijeklom iz današnje Slovenije i Hrvatske. Odbrana Bosne na kraju Prvog svjetskog rata, zbog globalne konstelacije snaga, bila je gotovo nemoguća misija.

HISTORIJSKA ISKUSTVA ODBRAMBENO-OSLOBODILAČKOG RATA 1992.-1995. GODINE

Sjeća li se neko kad se vodila ozbiljna rasprava o iskustvima odbrambeno-oslobodilačkog rata? U jednoj kraćoj raspravi o ključnim elementima rata za teritoriju Bosne i Hercegovine Alija Isaković je rekao da su Bošnjaci kao krdo goveda opkoljenog vukovima, bez nagona da isture rogove i zaštite tijela.

Zapravo, postavlja se osnovno pitanje - da li je historija učiteljica života. Ja tvrdim da u slučaju građana koji su odani Bosni i Hercegovini, to sigurno nije. Situacija sa Bosnom i Hercegovinom početkom 90-tih godina dvadesetog stoljeća, se u evropskoj historiji može porediti samo sa dvije situacije u kojoj se našla Poljska 1792. i 1939. godine. Poslije francuske buržoaske revolucije Poljsku su okupirala „tri razbojnika" - Pruska, Austrija i Rusija. Godine 1939., dva jaka susjeda - Hitlerova Njemačka i Staljinov Sovjetski savez sklopili su sporazum o napadu na Poljsku i podjeli teritorije ove države.

To je poznati Sporazum Ribentrop-Molotov. Na isti način su sporazum o podjeli Bosne i Hercegovine postigli Tuđman i Milošević. U skladu s tim sporazumom, i jedan i drugi, napali su žrtvu – Bosnu i Hercegovinu koja se nalazi u sredini sprijeda i sa zada.

Poljska je za mjesec dana rata 1939. godine potpuno okupirana i podijeljena između dva diktatora: Hitlera i Staljina. Bosna se 1992. godine odlučila na borbu na život ili smrt. Rezultat je bio da agresori nisu uspjeli okupirati cijelu teritoriju zemlje, odnosno, onaj dio na kome se organizovala Armija RBiH i koja je nastavila oružanu borbu, a državni vrh političko-diplomatsku borbu za Bosnu i Hercegovinu kao punopravnog člana međunarodne zajednice.

U proteklom ratu cijela Republika Bosna i Hercegovina je bila predmet agresije s ciljem teritorijalnih aspiracija njenih susjeda. Ipak, bitka koja se vodila za Sarajevo je odlučivala hoće li biti Bosne i Hercegovine, ili je uopće neće biti. Ne zaboravimo da u historiji Sarajeva nikad niti jedna vojska koja ga je branila u tome nije uspjela. Prvi put je to pošlo za rukom Prvom korpusu Armije RBiH i jedinicama MUP-a RBiH. Postavlja se pitanje da li je pronađeno konačno političko rješenje za BiH i da li smo iz protekle agresije izvukli pouke. Jasno je da nije bilo oružane borbe za odbranu naše domovine, nje ustvari ne bi ni bilo. Ratni ciljevi srbijansko- crnogorskog, ali i hrvatskog agresora bili su jasno definisani i potpuno radikalni u pogledu na Bošnjake kao narod i Republiku Bosnu i Hercegovinu kao međunarodno priznatu državu, članicu Organizacije Ujedinjenih naroda, a samim time subjekta međunarodnog prava. Rezultat tog radikalizma u odnosu na Bošnjake kao narod bio je genocid i progon, odnosno „etničko čišćenje" Bošnjaka sa okupiranih dijelova BiH. Genocid u Srebrenici je činjenica potvrđena na sudu, ali su mjere genocida provedene, manje-više, na svim područjima koja su stavljena pod kontrolu agresora. Rezultat radikalizma u odnosu na Republiku Bosnu i Hercegovinu bio je, od strane agresivnih susjeda, stvaranje stanja međunarodnog ratnog sukoba, što je termin koji se koristio u više postupaka koji su se vodili protiv pojedinaca pred Međunarodnim sudom za procesuiranje ratnih zločina i kršenje međunarodnog prava na prostoru bivše Jugoslavije.

REZIME

Dvostruka, odnosno višestruka agresija na neku državu, kao što je agresija na Bosnu i Hercegovinu 1992. – 1995. godine jeste rijetka pojava u međunarodnim odnosima. „Međunarodna zajednica" na takvo stanje je u historiji rijetko odlučno djelovala, tako da se agresoru ostavlja izvjesno vrijeme da „dovrši" svoj obično politički projekat. U takvom stanju jedino racionalno što žrtvi preostaje jeste pravna,

politička i oružana borba, kakvu je 1992. godine započela voditi Republika Bosna i Hercegovina. Bez obzira na količinu razaranja i broj žrtava, borba za slobodu nema svoju cijenu i nikad je u prošlosti nije ni imala. Iskustva rata 1992.-1995. za Bosnu i Hercegovinu su pokazala da su najgore prošli oni dijelovi naše domovine koji su položili oružje i odustali od borbe. Stanovnici takvih područja su redovno i po pravilu završavali u koncentracionim logorima, prisilnom radu, postali su predmet bestijalnih mučenja, pljačke i neviđenog poniženja.

Suštinsko pitanje poslije svega je - može li se u BiH ponoviti 1992. godina. Ako svi znamo da nije pronađeno konačno političko rješenje, onda je odgovor na ovo osjetljivo pitanje potvrdan. Da, može se ponoviti! Međutim, nisam siguran hoće li se ponoviti. Ako se ponovi, onda bi svaki pojedinac našeg društva trebalo da se sjeti Odbrambeno-oslobodilačkog rata, njegovih uzroka, toka i posljedica, kao i svijetlih primjera junaštva i hrabrosti branilaca Države i rezultata njihove borbe. Neprijatelji Bosne i Hercegovine nisu ostvarili svoj cilj, a to je njeno razbijanje, podjela i pripajanje pojedinih dijelova Republici Srbiji i Republici Hrvatskoj. Na generacijama koje dolaze ostaje veliki zadatak da očuvaju velika dostignuća branilaca koji su 1992. godine smogli snage, hrabrosti i znanja da sačuvaju teritorijalnu cjelovitost i državni kontinuitet Bosne i Hercegovine.

Avdo Huseinović

KO NAŠOJ DJECI BRANI DA U HISTORIJI UČE O GENOCIDU U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI?

Važnost udžbenika u izvođenju nastave historije svuda u svijetu je velika. Na području Bosne i Hercegovine u predmetu Historija djeca o ratnim dešavanjima od 1992. do 1995.godine ne uče skoro ništa. Poslije potpisivanja Dejtonskog sporazuma, Misija OSCE-a u BiH je naredila svim pedagoškim zavodima - Pedagoškom zavodu RS-a i kantonalnim pedagoškim zavodima u FBiH da se u školama uvede moratorij na predavanje historije iz perioda 1992.-1995., a da se učenicima VIII razreda osnovnih škola agresija na BiH tumači kao *''nesretni rat ili nesretni sukob'''*?! Kao da negdje postoje sretni ratovi, a, eto, baš ovaj u BiH bio je nesretan! Ovaj moratorij se djelimično poštuje, a najviše na područjima gdje su Bošnjaci većina. Tamo gdje su Srbi i Hrvati većina, više-manje se ne poštuje. U manjem bh. entitetu odluke međunarodne zajednice se rijetko gdje i kada poštuju, pa tako i ova o izučavanju posljednjeg rata. Tako se desi da u srebreničkoj školi srpsko dijete na času likovne kulture nacrta portret Ratka Mladića i dobije najveću ocjenu i pohvalu pred djecom čiji su najbliži članovi porodice poubijani pod Mladićevom komandom.

Djeca u Bosni i Hercegovini o posljednjem ratu najviše znaju iz priča svojih roditelja i medija, pa su prinuđena da slušaju različite verzije bez historijske faktografije. Tako, danas, mlade Sarajlije, rođene devedesetih, vrlo malo znaju o opsadi Sarajeva. Prijatelj iz jedne ovdašnje televizije radio je anketu u nekim sarajevskim školama, a pitanja su glasila*: Šta znate o opsadi Sarajeva? Da li znate ko je bio Alija Izetbegović? Znate li išta o genocidu u Srebrenici?* Odgovori su bili poražavajući i uglavnom su se svodila na: *„ne znam", „nešto su mi roditelji pričali", „slušali smo o tome, ali nismo stigli puno da učimo o tome u školi", „znamo da su ubijani ljudi" „ne znam ništa, ali bih željela da znam jer su moji roditelji bili u ratu"...*

Poznatu izreku jednog kaplara, koju je prvi eksploatisao Vinston Čerčil, „da pobjednici historiju pišu ", a pošto se smatra da u toku agresije na BiH u periodu 1992.-1995. godine pobjednika nije bilo, mnogi danas uzimaju kao argument za zabranu proučavanja najnovije krvave historije Bosne i Hercegovine.

Međutim, narod koji je žrtva genocida i agresije i koji je sve to preživio, a bilo je planirano da ne preživi, moralni je pobjednik. U suštini, teza da pobjednici pišu historiju nikada nije bila prihvaćena kod iole ozbiljnijih historičara. Najugledniji naučni radnici iz oblasti historije skloni su kazati „da historiju ne pišu pobjednici, već dokumenti".

A, dokumenti kažu da je u ljeto 1991. godine počeo raspad bivše Jugoslavije ratovima u Sloveniji i Hrvatskoj, da je 25. septembra 1991. godine Vijeće sigurnosti UN-a uvelo embargo na naoružanje bivšoj Jugoslaviji, koji je jedino istinski pogodio branioce Republike Bosne i Hercegovine, da je 1. marta 1992. godine na referendumu izglasana nezavisnost BiH, (bez obzira koliko ko individualno poštivao i doživljavao taj historijski događaj, cijela Bosna i Hercegovina ga u praksi sprovodi jer ni na jedan granični prijelaz u ovoj zemlji ne možete ući i izaći bez jedinstvenih dokumenata koje pokazujete Graničnoj službi BiH), da je 6. aprila 1992. BiH priznata od Evropske zajednice, da je 22. maja 1992.godine postala članica Ujedinjenih nacija, da je Sarajevo bio grad sa najdužom opsadom u novijoj historiji, zbog čega je komandant Sarajevsko-romanijskog korpusa Vojske RS-a Stanislav Galić, pred Međunarodnim sudom u Haagu osuđen na doživotnu kaznu zatvora, a njegov nasljednik, general Dragomir Milošević, pred istim sudom na 29 godina zatvora, da je novinar britanskog "Guardiana" Ed William 5. avgusta 1992. godine u Prijedoru otkrio postojanje užasnih logora smrti, prvih na evropskom tlu nakon Drugog svjetskog rata, da je **Evropski parlament 11**. **juli** proglasio danom sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici, da su pred Tribunalom u Haagu visoki oficiri Vojske Republike Srpske osuđeni na visoke kazne zatvora zbog genocida nad Bošnjacima u Srebrenici 1995. godine...

Ako i postoje neke historijske nedoumice oko određenih događaja vezanih za posljednja ratna dešavanja u BiH, nabrojani fakti su, bez ikakve sumnje, postali globalni historijski dokumenti.

Razgovarajući o ovoj temi sa eminentnim stručnjacima koji se bave historijom BiH, došao sam do zaključka da se općenito slažu kako ovakve teme iz historije treba smjestiti u oblast "naša bliska prošlost" i da se izučavaju tek u srednjim školama, jer mogu stresno djelovati na djecu koja pohađaju osnovne škole, kao i da će djeca u uzrastu srednjoškolaca moći puno lakše dešifrovati te događaje i vrijeme u kojima su se odvijali i da kod opisa genocida u Srebrenici treba vješto izbjeći kolektivnu odgovornost jednog naroda.

„Ključne činjenice bi djeca morala učiti, naravno smještene u širi historijski kontekst. Bojim se da ćemo izbjegavanjem priča o tome, modelom šutnje o onome što se desilo, nanijeti veću štetu našoj djeci. Djeca će učiti krive činjenice, upravo slušajući priče svojih očeva ili djedova, o tome kako su oni nekada na frontu bili dobri borci, kako su masovno stradali i bili velike žrtve. Umjesto tih priča, potrebno je sa djecom o tome razgovarati u školama, učiti ih činjenice", smatra dr. Husnija Kamberović, direktor Instituta za historiju BiH.

Historija u BiH postala je talac političkih odluka. Pa, ne samo u predmetu Historije. Tako, u predmetu Bosanski jezik danas nemate pjesmu „Mora" Abdulaha Sidrana, kapitalnog djela. Prošlo je već 20 generacija koje o ratu nisu ništa saznale u školi. Tih 20 generacija je nepovratno izgubljeno. Lažna historija prijeti da pljačkaški rat pretvori u oslobodilački, genocid u Srebrenici u navodnu borbu za sprečavanje ponavljanja Jasenovca, prijedorske logore u mjesta gdje su pritvarani „teroristi"... Zadatak historijske nauke je, jer Historija nije samo predmet u školi, već i nauka u pravom smislu riječi, da na osnovu pisanih dokumenata i materijalnih ostataka, kao i usmenih predanja savremenika tog vremena, na kritičan, opšteprihvatljiv i nepristrasan način odslika prošlost. Kažu - ne daju nam stranci da djecu u školi učimo da je pred Haškim tribunalom general Radislav Krstić osuđen na 35 godina zatvora za zločin genocida u Srebrenici, Milan Lukić i Milomir Stakić na doživotne kazne zatvora, da je Plavšićka jedna od rijetkih žena koja je u historiji čovječanstva osuđena za zločine protiv čovječnosti...

Visoki predstavnik Pedi Ešdaun je u julu 2004. godine smijenio cijelu garnituru SDS-a, njih 59 Karadžićevih jataka, ali su se oni, evo, uspjeli vratiti na političko-društvenu scenu. Valentin Incko im je u avgustu 2009. godine skinuo sve Ešdaunove zabrane.

Da li je neko od bošnjačkih političkih predstavnika išta uradio da se napravi revizija odluke o zabrani izučavanja novije historije u školama i da jasno kaže: **„Ako nam to ne date, vi ste saveznici onih koji su željeli da nas unište. Vi ste nam uveli embargo i zabranili da se branimo, vi niste spriječili genocid u Srebrenici, ubijanje Sarajeva, vi ste nas zaustavili pred Banjom Lukom kad smo krenuli oslobađati zemlju, pa sada ne date ni našoj djeci da uče kako su nas pokušali iskorijeniti".** Ko je ta svjetska moćna ličnost koja danas može podrinjskom djetetu, kojem je u genocidu u Srebrenici pobijeno 30-40 članova porodice, zabraniti da uči o tome? Zato je neophodno izmijeniti školske programe.

Tribunal u Hagu je već u nekoliko slučajeva presudio da rat na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine nije bio građanski rat, nego internacionalni oružani sukob definiran kao agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Brojne relevantne naučne istraživačke organizacije različitog profila, iz čitavog svijeta, pouzdano su utvrdile i

potvrdile bitne, temeljne činjenice u vezi događaja u Republici Bosni i Hercegovini u periodu 1992.-1995. - da je to bio slučaj oružane agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, odnosno njene građane, te da je najgori zločin u Internacionalnom pravu, zločin genocida, počinjen na području Republike Bosne i Hercegovine protiv Bošnjaka.

Neka se u knjige historije, istorije i povijesti unesu sudske presude iz Haga, koje su globalni historijski dokumenti i onda neće biti dvije škole pod jednim krovom, a sve bi se samo kazalo, šta je bilo i ko je ko u ovom ratu bio.

ZAKLJUČCI

Na naučnom skupu održanom na temu „Obaveza je i čast braniti Bosnu i Hercegovinu", a nakon toga u „Zborniku radova" koje su izložili autori po određenim pitanjima da se zaključiti:

Kontinuitet postojanja Bosne i Hercegovine, kao samostalne nezavisne države ili kao zajednice u okviru drugih država (Osmansko carstvo, Austrougarsko, Kraljevina Jugoslavija, FNRJ odnosno SFRJ) i na kraju Bosna i Hercegovina, kao neovisna, suverena država članica UN. Prostor na kome je egzistirala Bosna i Hercegovina, bilo kao samostalna nezavisna država ili u sastavu odnosno okviru drugih država, bio je vrlo interesantan iz više razloga. Baš je zato Bosna i Hercegovina kroz historiju bila u žiži većine ratnih sukoba. Malo je značajnih ratova koji su zaobišli prostor Bosne i Hercegovine (širenju Osmanskog carstva, aneksija Austrougarske, I svjetski rat, II svjetski rat, rat 1992.-1995. godine). U svakom od pomenutih ratova Bosna i Hercegovina je razarana, a njeno stanovništvo je stradalo. Vojno sposobni muškarci su ratovali na frontovima van Bosne i Hercegovine, a za račun osvajača, okupatora.

U nedavno završenom ratu 1992.-1995. godine na Republiku Bosnu i Hercegovinu je izvršena **agresija**, na okupiranim teritorijama Bosne i Hercegovine nad Bošnjacima je izvršen genocid. Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima zajednički zločinački poduhvat Srbije, Crne Gore i Hrvatske, te njihovih petokolonaša, koloboracionista i plaćenika. Namjera i cilj zločinačkog čina utemeljeno je na srpskim i hrvatskim velikodržavnim projektima.

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu organizovana je, isplanirana i izvršena sa jasno postavljenim ciljem:

Okupacija cjelokupnog prostora RBiH, njegovo komadanje-podjela i pripajanje svojim državama;

Ubijanje, protjerivanje Bošnjaka sa njihovog ognjišta i svođenje Bošnjaka na beznačajnu cifru.

Režimi, beogradski i zagrebački, na čelu sa Slobodanom Miloševićem i Franjom Tuđmanom, su organizovali, planirali, pripremili i izvršili agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, rukovodili su i komandovali izvođenjem agresije, obezbijedili živu silu i logistiku za provođenje agresije. U mirovnim pregovorima za RBiH neizostavno su učestvovali predstavnici Srbije i Hrvatske, sa Miloševićem i Tuđmanom na čelu.

Za vrijeme agresije na RBiH (1992.-1995.g.) pored zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva, izvršeni su brojni zločini:

- Organizovano ubijanje, hapšenje, deportovanje i zatočenje u logore, masovna silovanja, prisilno protjerivanje i raseljavanje sa vjekovnih ognjišta, razaranje i uništavanje infrastrukturnih i stambenih objekata, vjerskih i kulturnih objekata, pljačke i paljenja imovine. Jednom riječju, na prostoru koji je bio okupiran onemogućen je život.

Masivni zločini, uključujući i genocid, agresori su počinili u dolini Drine, Neretve, u Bosanskoj krajini, Srednjoj Bosni. Poseban zločin, zločin genocida, srpski agresor je izvršio u „Zaštićenoj zoni Srebrenice". Republika Bosna i Hercegovina, međunarodno priznata država i članica Ujedinjenih nacija u toku agresije 1992.-1995.g. pretrpjela je vrlo teške gubitke. Oko polovine njenog stanovništva je što ubijeno, što protjerano, što osakaćeno.

Izvršenje genocida nad Bošnjacima pratili su oblici zločina strahovite brutalnosti i razmjera. Pored velike brutalnosti i razmjera, zločine je karakteriziralo uživanje počinilaca u zločinu i torturama. Ronayn čak mjeri tu brutalnost većom od nacističke.

Infrastruktura i objekti za stanovanje su razoreni, uništeni su privredni, kulturni i drugi vjerski objekti.

Stepen „ideologizacije" (vjerske, političke,...) ARBiH i Muslimana/Bošnjaka tokom agresije na RBiH bio je daleko manji/zanemarljiv od ideologizacije (pravoslavne i katoličke) VRS i HVO, po čijoj (ideološkoj) matrici su vršeni masovni ratni zločini, ali i najteži ratni zločin - zločin genocida nad Bošnjacima. „Ideološki" (vjerski) aspekt odbrane Republike Bosne i Hercegovine od agresije bio je prisutan u redovima ARBiH/RBiH, ali ne u cilju islamizacije ARBiH/RBiH i stvaranja *islamske države,* već kao dio demokratskog procesa proisteklog iz raspada totalitarnog komunističkog sistema, gdje su vjerske slobode, posebno tadašnjim Muslimanima, bile svedene na nivo potpunog ugrožavanja. Uloga vjerskih (islamskih) službenika u redovima ARBiH bila je prvenstveno zasnovana na organizaciji vjerskog života i rada onih pripadnika koji su upražnjavali vjerske propise, što je u konačnici sličilo na organizaciju vjerskih službi u vojsci, kao u svim demokratskim državama.

Međunarodna zajednica je dugo čekala i oklijevala sa intervencijom. Kasno je i neadekvatno reagirala. Adekvatnije i intenzivnije se uključuje u rješavanje i privođenje kraju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu poslije genocida u Srebrenici i Žepi i masakru na pijaci Markale, u Sarajevu.

I pored činjenice postojanja i otkrivanja masovnih grobnica i da su različiti sudovi utvrdili postojanje zločina i zločina genocida, agresori uporno nastavljaju sa praksom poricanja, prikrivanja i izjednačavanja zločina od strane agresora i branilaca.

Planeri, izvršioci agresije i svi oni koji ih podržavaju stalno i u kontinuitetu izjednačavaju agresora i žrtvu, govoreći da je u Bosni i Hercegovini bio građanski rat i da su za rat u Bosni i Hercegovini podjednako svi krivi. Govore da su činili zločine svi, i da su zločini isti, namjerno izbjegavajući da govore istinu, a to je da je agresor planirao, naredio i izvršio ciljano masovne zločine, a da su branioci činili pojedinačne, ponegdje i grupne zločine, neplanski i bez ičijeg planiranja i naređenja. Neće da priznaju da nije isto ubiti jednog ili grupu ljudi i više hiljada ljudi.

Državno i političko rukovodstvo Bosne i Hercegovine je pokušalo sve da izbjegne rat u Bosni i Hercegovini, ali agresija se nije mogla izbjeći. U legalnim organima vlasti i institucijama Bosne i Hercegovine probosanske snage, zbog opstrukcija, nisu mogle donositi bitne odluke za odbranu Bosne i Hercegovine. Tek nakon održanog referenduma o nezavisnosti i njegovog uspjeha i na odlasku srpskih kadrova iz organa vlasti i institucija Bosne i Hercegovine otpočelo se javno sa aktivnostima i mjerama priprema za odbranu od agresije. Uslijedile su značajne odluke, posebno poslije priznavanja Bosne i Hercegovine kao neovisne države i njenog prijema u UN. Predsjedništvo SRBiH 8. aprila 1992. godine donosi Uredbu sa zakonskom snagom kojom ukida dotadašnji Štab Teritorijalne odbrane SRBiH i formira Štab Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine. Već 09. aprila 1992.godine, Odlukom Predsjedništva RBiH „O objedinjavanju svih naoružanih snaga na teritoriji RBiH". Svi naoružani sastavi i pojedinci, osim snaga JNA i snaga MUP-a, stavljaju se pod komandu Teritorijalne odbrane. Uredbom od 08. aprila i Odlukom od 09. aprila obezbijeđen je kontinuitet i jedinstvo oružanih snaga RBiH. Zahvaljujući ovim i drugim aktima kojima se regulišu pripreme, organizacija i vođenje odbrane BiH od agresije, odbrambene snage, a time i odbrana RBiH, jačale su iz godine u godinu sve do postizanja mira.

Teritorijalna odbrana (od 23. juna 1992. godine Armija Republike Bosne i Hercegovine) i MUP RBiH jednim imenom Oružane snage RBiH u posebno složenim uslovima spriječile su potpunu okupaciju Bosne i Hercegovine i uništenju bošnjačkog naroda. Najteže je bilo na samom početku agresije u 1992. godini, a posebno je bilo teško 1993. godine za branioce. To je godina u kojoj su srpski i hrvatski agresor istovremeno napadali branioce Bosne i Hercegovine. Oružane snage RBiH branile su se u vrlo složenim uslovima. Otežavajuće okolnosti po branioce je bilo i stavljanje sna-

ga Fikreta Abdića u Krajini na stranu agresora, kao i pojava nedisciplinirani jedinica u i oko Sarajeva. Agresori, potpomognuti kolaboracionističkim snagama iz BiH nisu uspjeli okupirati i podijeliti BiH. Branioci, odnosno, OS RBiH su ih u tome spriječile. Godina 1994. je godina konsolidovanja i jačanja snaga ARBiH, posebno je to došlo do izražaja nakon primirja sa HV i HVO i uspostavljenog Vašingtonskog sporazuma, u martu 1994. godine. Već u drugoj polovini 1994. godine OS RBiH preuzimaju inicijativu. RBiH kreće u ofanzivna borbena dejstva. Kreće u oslobađanje pojedinih dijelova RBiH. ARBiH u kontinuitetu 1995. godine nastavila je sve većim uspjesima, a posebno u drugoj polovini 1995. godine, kada se u borbu protiv srpskog agresora uključuje HV i HVO.

Sporazumom o prekidu vatre, od 12. oktobra 1995. godine, zaustavljen je pobjedonosni pohod A RBiH, započet 1994. godine.

Rezultati ARBiH i njena narasla organizovanost i snaga iskazani u ljeto i jesen 1995. godine bili su argumenti državnoj delegaciji RBiH za mirovne pregovore i da je bila spremna za dalje oslobađanje teritorije.

Kao što je bilo obaveza i čast svakog vojno sposobnog građanina da brani Bosnu i Hercegovinu u proteklom ratu, i danas i ubuduće je obaveza i čast svih građana Bosne i Hercegovine da je brane. A iskustvo i iz ovog odbrambeno-oslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini nam pokazuje da uvijek pobjeđuju branioci svoje domovine, a da agresori nikada ne ostvaruju zamišljene ciljeve.

Zato, Bosna i Hercegovina je bila, postoji i postojaće dok god ima patriotski opredijeljenih građana za njenu odbranu.

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu

OBAVEZA JE I ČAST BRANITI BOSNU I HERCEGOVINU

ZBORNIK RADOVA SA NAUČNOG SKUPA ODRŽANOG 27. MARTA 2015. U SARAJEVU

Prof. dr. Omer Ibrahimagić

Akademik prof. dr. Smail Čekić

General Mustafa Polutak

General Fikret Muslimović

Miro Lazović

Prof. dr. Kasim Trnka

Kada Hotić

Dr. Rasim Muratović

Prof. dr. Zemir Sinanović

Mesud Hero

Avdo Huseinović